

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA
ISTORIJS SEKCIJA

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

16

Kaunas, 1996

ch 1 - 18904

Dėkojame rėmėjams:

PASaulio LIETUVIŲ BENDRUOMENEI,

TAUTINĖS PARAMOS FONDUI,

Londonas, Anglija,

**NIUJORKO MEDŽIOTOJŲ -ŽUVAUTOJŲ
KLUBUI** (Pirmininkas N. Alksninis)

Viršelyje: Vytauto apygardos, Lokio rinktinės, Sakalo būrio partizanų ryšininkės.

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS 16

Eina šešis kartus per metus

SL 176. 1995 12 23. 18 sp.l. Tir. 3000 egz. Užsakymas Nr. 599

Leidėjas - Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga.

Laisvės alėja 39, 3000 Kaunas.

Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė, Girelės g. 22, 4230 Kaišiadorys.

LIETUVOS PARTIZANŲ ŠIAURĖS-RYTŲ SRITIES 3-OJI VYTAUTO APYGARDA (1945-1952m.)

ISTORINĖ APŽVALGA

Laimonas Abarius

Laimonas Abarius, g. 1968m. Zarasų rajone, Antazavės k. Rezistencijos kovų temomis renka medžiagą nuo 1990m. 1993m. VPU apgynė diplominį darbą "Politinė padėtis ir partizaninis sąjūdis Zarasų apskrityje (1944-1952m.), 1994m. - humanitarinių mokslų magistro darbą tema "LP 3-oji Vytauto apygarda. Istorinė apžvalga". Šiuo metu Visagino miesto kultūros ir sporto skyriaus etnokultūros specialistas.

Vytauto apygarda susikūrė iš pirminės Rytų Lietuvos ginkluoto pagrindžio organizacijos LLA Jungtinės Tigro rinktinės ir jai pavaldžių pagrindžio struktūrų. 1945m. rugpjūčio mėnesį J.Kimšto-Dobilo sukurtoji apygarda ir teritoriniu atžvilgiu atitiko LLA Jungtinės Tigro rinktinės ribas: Zarasų, Švenčionių, Utenos apskritis.

1945-1946m. pradžioje Vytauto apygarda vadinama 4-ąja LLA Vytauto apygarda. 1946 02-03, žlugus Šiaurės Lietuvos LLA, ji tampa 3-ąja LLA apygarda. 1948 05 jau yra aiškus apygardos pavadinimas – Lietuvos Partizanų (LP) Šiaurės-Rytų Lietuvos srities 3-oji Vytauto apygarda.

Iš pradžių apygardą sudarė LLA Šarūno, LLA Tigro ir LLA Lokio rinktinės. Iki Algimanto apygardos suformavimo (1946-1947) ir jai suirus (1950-1952) į jos sudėtį įėjo LP Šarūno (Kupiškio apskr.) ir LP Kunigaikščio Margio (Rokiškio, dalis Zarasų apskr.) rinktinės. 1950m. iš jų likučių sudaryta viena – Vaižganto rinktinė.

1946m. sukūrus sričių organizaciją, Vytauto apygarda kartu su Vyties, Algimanto apygardomis įėjo į Šiaurės Rytų Lietuvos (Kalnų, Karaliaus Mindaugo) sritį. Visą laiką (išskyrus 1948 08 – 1949 10) jai vadovavo Vytauto apygardos kūrėjas J.Kimštas-Dobilas, Dėdė, dėdė Jonas, Aukštaitis, Žalgiris, Žygūnas.

Laisvės kovų saulėlydyje, 1950m. rudenį, Vytauto apygarda buvo dar gana stipri: jai pavaldžiose rinktinėse kovojo 120-130 partizanų.

1951-1952m. MGB realizuojant agentūrinę operaciją "VOSTOK," išaiškinta, suimta ir užverbuota apygardos ir Kalnų srities vadovybė. Tuo metu sunaikintos Liūto, Tigro ir Lokio rinktinės, o 1953m. sunaikinta ir paskutinioji – Vaižganto rinktinė.

Rytų Lietuvos partizanų organizacija iki Vytauto apygardos susikūrimo (1944-1945m.)

Utenos ir Švenčionių apskričių partizaninio sąjūdžio organizacija yra susijusi su Leono Vilučio-Arūno, Bitinėlio veikla.

1944m. vasarą LLA narys L.Vilutis, būdamas Žemaitijoje, susitiko su LLA Šiaulių apygardos vadu Sakalu ir vyriausiaja LLA vadovybe: ats. vyr. lt. K.Veverskiu-Seniu – LLA įkūrėju ir vyriausiuoju vadu, operatyvinio sk. viršininku, gen. štabo kpt. A.Karaliumi-Vareniu, Šiaulių apygardos vadu vyr. lt. A.Eidimtu-Žybartu, Papuniu. Atvykus gen. M.Pečiulioniui-Miškiniui, įvyko rezistencijos vadų pasitarimas, kuriame

Vytauto apygardos partizanai. Priekyje- Jonas Kimštas-Dobilas

Vilučiui buvo įsakyta, praėjus frontui, grįžti į gimtąjį kraštą ir įkurti "Vanagų" rinktinę, kuri nuo rytinių Lietuvos vietovių turėtų būti pavaldi būsimai Šiaurės Lietuvos apygardai, kurios štabe L.Vilučiui buvo numatytas operatyvinio sk. viršininko postas¹.

1944m. spalio mėnesį, atvykęs į Švenčionių apskr. Saldutiškio valsčių, Vilutis-Arūnas jau rado pirmuosius partizanų būrius. Vykdydamas LLA štabo įpareigojimą, spalio 22d. savo namuose sušaukė rezistencijos vadų pasitarimą. Jame dalyvavo Mykolas Vilutis-Klevas, jaun. pusk. A.Juršis, Vyčio kryžiaus kavalierius K.Kuzelis, partizanai V.Blažiūnas, V.Brukštus, J.Murmulis-Lokys, Gimžauskas iš Kaltanėnų, ats. ltn. J.Gimžauskas, A.Krinickas-Romelis, ats. ltn. Kiela. Po trumpo pasitarimo buvo nutarta steigti LLA Tigro rinktinės štabą. LLA Tigro rinktinės vado Arūno įsakymu 1944 10 22 buvo sudarytas rinktinės štabas ir į vadovaujamus postus paskirti šie pareigūnai: Štabo viršininkas – J.Bulka-Deimantas; Operatyvinio sk. viršininkas – Kiela; Žvalgybos sk. viršininkas – Kuryla-Žerutis; Mobilizacinio sk. viršininkas – Granitas; Tiekimo ir ūkio sk. viršininkas – J.Murmulis-Lokys; Ryšių sk. viršininkas – Žvirgždas; Karo tribunolo pirmininkas – kun. P.Liutkus-Juodasis Petras.

Sukūrus štabo branduolį, buvo skubiai parengti įsakymai, kuriais besislapstantys vyrai būtų suskirstyti būriais, kuopomis, batalionais. Iš pradžių buvo planuojama Tigro rinkt. veiklos rajoną sudaryti iš Švenčionių, Utenos ir Zarasų apskričių².

1944m. spalio 23d. įsakymu Nr.2 buvo paskirta 13-os kuopų vadovybė Utenos, Švenčionių ir Zarasų apskrityse.

Per ryšininę V.Deveikytę-Ramunę Arūnas užmezgė ryšius su Vilniaus apygardos LLA vadu Tuinyla. Motyvuodamas patirties ir kadry stoka, L.Vilutis paprašė paramos kuriant rinktinės organizaciją.

Spalio pabaigoje iš Vilniaus LLA apygardos atvyko keletas pareigūnų, tarp jų ir kpt. Budrys, trejus metus tamavęs savisaugos dalinyje, taip pat B.Kaletka-Kęstutis, kuriam Arūnas buvo numatęs pavesti rinktinės vado pareigas, bet jis, kaip ir kpt. Budrys, nesutiko užimti šio posto³.

Atvykus papildymui, buvo performuotas Tigro rinkt. štabas.

Lapkričio mėnesį ant Ginučių piliakalnio įvyko pirmasis Tigro rinkt. susirėmimas su okupantu. Mūšiui vadovavo ats. ltn. J.Gimžauskas-Beržas, Kirdeikių Vanagų kuopos vadas. Mūšio metu priešas patyrė nuostolius, o parti-

zanai be aukų, sulaukę sutemos, pasitraukė. Paakinti sėkmės, Tigro rinkt. partizanai suorganizavo žygį į Alantos miestelį. Susirėmus su istrebiteliais, abi pusės turėjo aukų, partizanai sudegino valsčiaus vykd. komiteto pastatą, istrebitelių štabą ir nukovė 12-13 sovietinių aktyvistų ir sovietinei valdžiai lojalių žmonių. Žygiui vadovavo LR kpt. Jonas Tumėnas.

1944m. lapkričio mėnesį Tigro rinkt. operatyvinio sk. viršininko kpt. Budrio iniciatyva buvo suorganizuotas rinktinės vadų pasitarimas. Susitikimą buvo numatyta surengti Ažuolo kuopos. vadavietėje, Saldutiškio valsčiaus Kemešių kaime. Susitikimo metu kpt. Budrys išaiškino partizaninės kovos taktikos ypatybes, buvo svarstomi organizaciniai ir taktiniai klausimai. Buvo nutarta organizuoti partizanų kovinio parengimo pratybas ir paruošti pareigūnų atestacijos projektą⁴.

1944m. spalio-gruodžio mėnesiais Tigro štabas pasiekė nemažų rezultatų organizuojant Švenčionių ir Utenos apskričių partizanus. Ripaičių ir Staniuliškių kaimuose dislokuotas Tigro rinkt. štabas pirmaisiais savo veiklos mėnesiais efektyviai vadovavo rezistenciniam sąjūdžiui. Remiantis LLA nuostatais, buvo prisaikdinti ir priimti į LLA narius per 600 kovotojų. Nepaisant organizacinių rezultatų, Tigro rinktinė nepasiekė vadovavimo Zarasų apskrities partizaniniam pagrindžiui.

1944m. gruodžio mėnesį į Švenčionių apskrities miškus vokiečių karo lėktuvas numetė diversinės mokyklos FAK-20 parengtą 12 asmenų desanto grupę: Adolfą Grigonį-Paberžį, Joną Basį-Putiną, Julijų Saulį-Pakštelį, Vladą Kliuką-Ožį, Antaną Binkį-Kavarską, Juozą Šilinį-Popinigį, Baraniūną-Šakalį, Vinciūną-Kalnelį, Čeponą-Mikimauzę, Lapienį-Miškinį, Urbonavičių-Senį ir Paukštę (slapyvardis). Visi parašiutininkai buvo kilę iš Švenčionių ir aplinkinių apskričių, gerai orientavosi vietovėje, buvo aprūpinti ginklais, amunicija ir sovietine valiuta⁵.

Nacių karinė vadovybė planavo parašiutininkus panaudoti kaip diversinių grupių organizatorius, informacijos rinkėjus ir perdavinėtojus vermachto vadovybei į jų veiklos sritį taip pat įėjo agentūros verbavimas, tiltų ir geležinkelių sprogdinimas⁶.

Atvykę parašiutininkai jau rado Lietuvos Laisvės Armijos partizanų organizaciją. Susitikime su LLA štabo pareigūnais ir asmeniškai su B.Kaletka jie buvo informuoti, kad LLA taktika paremta sukilimo Lietuvoje rengimu, o ne

atvirais diversiniais aktais. Parašiutininkams buvo pasiūlyta pereiti į LLA organizaciją ir, kaip turintiems specialų parengimą partizaninei kovai, imtis vadovauti rinktinės organizacijai.

Įsitraukus į LLA pagrindžio veiklą parašiutininkams, Tigro rinktinė labai padidėjo: 1945m. vasario mėn. Švenčionių apskrityje vien B.Kaletkos kuopoje buvo per 200 gerai ginkluotų partizanų⁷.

Gausėjant kovotojų ir plečiantis partizaninei kovai, 1944m. spalio mėnesį sudarytas Tigro štabas ilgainiui nebepajėgė kontroliuoti padėties. Nutoles nuo kuopų veikimo rajonų, Tigro štabas dėl karinių-čekistinių operacijų ir valymų prarado ryšį su Ūtenos apskrities šiauriniais ir vakariniais valsčiais. Vadovavimas Zarasų apskrities rezistenciniam pagrindžiui buvo tik deklaratyvus: Dusetų, Antazavės ir Imbrado valsčiuose veikė 1944m. lapkričio mėn. suformuotas Lokio rinktinės štabas, vadovaujamas M.Kazano-Mutkos, Siaubo. Pietinių Zarasų apskrities valsčių partizanus vienijo apskrities LLA štabas, vadovaujamas buvusio agronomo Butkaus⁸.

Rinktinės štabo ir kuopų ryšius visiškai suardė 1945m. sausio-kovo mėn. miškų košimai ir areštai: 1945 01 09, žuvus kuopos vadui Mykolui Vilučiiui, po poros dienų buvo suimtas jo brolis Leonas – LLA Tigro rinkt. vadas⁹.

Suėmus L.Vilutį-Arūną ir kiek vėliau sunaikinus A.Kimicko-Romelio kuopą (1945 03 12 Labanoro miškuose, kariuomenei apsupus partizanų stovyklą, mūšio metu žuvo 73 partizanai), skilimas tapo akivaizdus¹⁰.

Vasario pradžioje buvo performuotas praretėjęs Tigro rinkt. štabas. Į jo sudėtį įėjo: Štabo viršininkas ir laikinai einantis rinktinės vado pareigas Benediktas Kaletka-Kęstutis; Štabo pavaduotojas – Lietuvos Respublikos kariuomenės leitenantas Jonas Kmitas; Adjutantas – Švilpa-Barzdyla; Ūkio sk. viršininkas – Griausmelis; Ryšių sk. viršininkas – Jonas Basys-Putinas.

Tuo metu Tigro rinktinė Ūtenos ir Švenčionių apskrityse vienijo apie 300 LLA narių – laisvės kovotojų. Jų ginkluotėje buvo 24 kulkosvaidžiai, 216 šautuvų, 45 automatai ir kt.¹¹.

1945m. vasario mėnesį Vyriausiojo LLA štabo narys Gaidukas pasiūlė Tigro rinkt. vado adjutantui Barzdylai (Švilpai) Ūtenos apskrityje sudaryti LLA vyriausiajam štabui tiesiogiai pavaldžią rinktinę. Dėl karinių-čekistinių operacijų ir asmeninio B.Kaletkos nepritarimo (sieki, kad Ūtenos apskrities štabas būtų pavaldus Tigrui) šio nurodymo įgyvendinimas užsitęsė. Tiktai

1945m. gegužės mėn., priešui sunaikinus per 200 partizanų ir visiškai nutrukus ryšiams su rinktinės štabu, Kęstutis pavedė Barzdylai vykdyti Gaiduko (žuvo 1945m. vasario mėn.) nurodymą sudaryti Tigro rinktinę pavaldų LLA štabą¹².

LLA Sakalo rinktinės sukūrimo data laikytina 1945 05 23, kai Švilpa-Barzdyla išleido rinktinės įsakymą Nr.1:

1. Nuo šios dienos LP Tigro štabas vadinasi Sakalas.
2. Įsakymų numeracija tęsiama sena tvarka.
3. Tigro štabo įsakymai galioja.
4. Būrių vadai per batalionų vadus tiesiogiai pavaldūs LP Sakalo štabui ir patvirtinami einamose pareigose.
5. Visus dokumentus (kvitus, sąrašus, aktus) atsiųsti į Sakalo štabą.
6. Sakalo štabas atsakingas už visus Tigro štabo dokumentus iki šių metų gegužės 23 d.
7. Už Tigro štabo dokumentus, datuojamus po gegužės 23d., Sakalo štabas neatsako" ¹³.

Kaip matyti iš rinktinės vado įsakymo, Sakalo štabas tęsė Tigro rinktinės organizacinę tradiciją Ūtenos apskrityje. Be Sakalo, išliko Tigro štabas Adučiškio valsčiuje, iš kurio tiesiogiai ir buvo gaunami įsakymai¹⁴.

1945m. gegužės mėnesį apie naujai suformuotą štabą Švilpa-Barzdyla subūrė daugiau kaip 400 aktyvių laisvės kovotojų. Birželio pradžioje Sakalo štabui buvo pavaldžios 5 kuopos, vienijančios po 3-7 būrius (iš viso 19 būrių). Žvalgybinės medžiagos rinkimui ir partizanų verbavimui įkurtos 3 rezidentūros:

1. Ūtenos rezidentūra, vadovaujama Jono Pamakščio;
2. Maršrutinė rezidentūra Ūtenoje, vadovaujama Veronikos Rapinskienės;
3. Rezidentūra Leliūnų valsčiaus Meldučių k., vadovaujama R.Rėzaitės.

Kiekviena iš minėtų rezidentūrų palaikė kontaktą su 10-15 ryšininkų, atliekančių žvalgybinės ir antisovietinės literatūros platintojų funkcijas¹⁵.

Remiantis Švilpos-Barzdylos gaunamais per Tigro štabą vyriausiojo LLA štabo įsakymais 1945m. birželio mėnesį buvo parengtas ginkluoto sukilimo planas. Sukilimas turėjo prasidėti anglių-amerikiečių intervencijos momentu. Numatyta plati mobilizacinė programa, į sukilimą netgi įtraukiant moteris (Tigro štabas 1944m. kategoriškai pasisakė prieš moterų stojimą į LLA¹⁶).

1945m. birželio mėnesį rinktinės įsakymais Nr.1 ir Nr.2 buvo paskelbta

apie moterų-partizanų junginių formavimą, jų funkcijos šios:

1. Palaikyti ryšį tarp partizanų būrių ir LLA štabo;
2. Stebėti kariuomenės ir istrebitelių judėjimą ir pranešti partizanams apie rengiamas operacijas;
3. Platinti antisovietinę spaudą;
4. Plėsti antisovietinę agitaciją;
5. Išaiškinti ir fiksuoti prosovietškai nusiteikusius asmenis;
6. Rinkti ir perduoti partizanams maisto produktus, pinigų, drabužius ir medikamentus.

Į moterų-partizanų būrius galėjo stoti visos patriotiškai nusiteikusios moterys ir merginos nepriklausomai nuo amžiaus.

Įsakymu Nr.2 buvo apibrėžta moterų-partizanų organizacijos struktūra:

- 1) būrį sudaro ne daugiau, kaip 7 nariai ir 7 kandidatai;
- 2) būrio vadas dalija būrį į trejukes ir paskiria vyresnįjį;
- 3) vienos trejukės nariai neturi žinoti kitos trejukės sudėties. Kiekvienas vykdo konkrečiai jam pavestą užduotį¹⁷.

Birželio mėnesį, vadovaujant Barzdylai, buvo suformuotas Sakalo rinktinės štabas, susidedantis iš 5 skyrių: Operatyvinio sk. viršininkas – Antanas Mickevičius-Žėrutis; Propagandos sk. viršininkas – Mačemis-Bevardis; Ekonominio sk. viršininkas – Plikaitis-Tauras; Mobilizacinio sk. viršininkas – V.Stašaitis-Žilvinas; Ūkio sk. viršininkas – nežinomas¹⁸.

Sakalo rinktinei vadovavo Švilpa-Barzdyla, rinktinės adjutanto pareigas ėjo Vincas Šapokas-Valteris. Iki birželio pradžios rinktinės veiklos rajoną sudarė Utenos ir iš dalies Zarasų apskritys (Antalieptės, Degučių valsčiai), birželio pradžioje Sakalo vadovybę pripažino ir Švenčionių apskrities, Saldutiškio valsčiaus partizanai¹⁹.

Birželio mėnesį NKVD-NKGB organų agentūrinių operacijų būdu buvo išaiškintas ir sunaikintas Sakalo rinktinės štabas. Žuvo štabo pareigūnai: Mačernis-Bevardis, Plikaitis-Tauras, Antanas Mickevičius-Žėrutis, kuopos vadas Pučinskas Jurgis, būrių vada: Laucevičius, Juozas Strižys-Leopardas, Skinduryš-Gruodis, Antanas Žeinyš-Šaltis²⁰.

Kariuomenei košiant miškus, labai nukentėjo būrių asmeninė sudėtis: birželio pabaigoje iš 19 būrių 9 buvo visiškai arba gerokai apnaikinti²¹. Gelbėdamas padėtį, Švilpa-Barzdyla paskelbė įsakymą dėl partizanų grupių de-

mobilizacijos, įsakyta būriams išsiskirstyti, o jų nariams slapstytis pavieniui arba 2-3 žmonių grupėmis. Šios, kaip ir kitos priemonės, siekiant išsaugoti gyvąją jėgą, nedavė efektyvių rezultatų: 1945m. gegužės-liepos mėnesiais NKVD-NKGB operacijose Utenos, Švenčionių ir Zarasų apskrityse buvo sunaikinti 28 Sakalo rinktinės organizaciniai vienetai, nukauti 232 partizanai (1945m. birželio pradžioje Sakalo štabas vienijo 395 partizanus), sulaikyta 114 kovotojų. Priešui teko 18 kulkosvaidžių, 273 šautuvai ir automatai, 22 pistoletai, 143 granatos ir kita amunicija²².

Birželio pabaigoje – liepos pradžioje rinktinė merdėjo: agentūriniu būdu išaiškinti žuvo Sakalo štabo adjutantas Šapokas Vincas-Valteris ir Mindaugo būrio vadas Gasparas Paškonis-Vasaris, kiti vadovaujantys partizanai. Iš viso saugumo suvestinėse minimi 27 suimti ir 11 nukautų partizaninio sąjūdžio vadų²³.

Birželio 22d., žuvus Sakalo rinkt. mobilizacinio skyriaus viršininkui Stašaičiui Žilvinui ir liepos 2d. – naujai paskirtam operatyvinio sk. viršininkui, bataliono vadui Šauliui, Sakalo štabas buvo išformuotas²⁴. Pakartotinai paskelbęs demobilizacijos įsakymą, Švilpa skubiai išvyko į Vilnių. Liepos pradžioje buvo sunaikintos (visiškai arba iš dalies) Kęstučio, Algirdo, Vytauto, Mindaugo ir Vytenio kuopos. Išdavysčių ir persekiojimų palaužti kovotojai pradėjo legalizuotis: 1945m. gegužės-liepos mėn. legalizavosi daugiau kaip 300 Utenos, Zarasų ir Švenčionių apskričių partizanų ir mobilizacijos vengiančių asmenų²⁵.

Yrant Sakalo rinktinei ir sunaikinus Saldutiškio valsčiaus partizanų organizaciją, J.Kimšto-Dobilo ir Tigro rinkt. organizacinio sk. viršininko pavestas Algimantas Šimėnas-Kurklys, Vėjas Utenos apskrities, Utenos valsčiaus Bi-liakiemio kaime sušaukė partizanų vadovybės posėdį. Steigiamajame rinktinės posėdyje, dalyvaujant 8 partizanų vadams, buvo nutarta steigti naujos rinktinės štabą²⁶. 1945 06 15 rinktinės įsakymu Nr.1 Vėjas deklaravo naujos rinktinės – Šarūno - sukūrimą. Įsakymu Nr.2 buvo paskelbta rinktinės štabo sudėtis:

ĮSAKYMAS

LLA Vanagų Šarūno junginio vadams

1945 06 15

Iš žemiau minimų asmenų sudarau LLA Vanagų Šarūno štabą ir skiriu šiuos pareigūnus:

štabo viršininkas Vaidila;
operatyvinio sk. v-kas Liepa;
žvalgybos ir ryšių sk. v-kas Aitvaras;
mobilizacinio sk. v-kas Rolandas;
ūkio sk. v-kas Bebarzdis;
propagandos sk. v-kas Delfinas;
sekretorius-mašinistas Balandis.

LLA Vanagų Šarūno rinkt. vadas
Lubinas²⁷

(Paaiškinimas:

LLA Šarūno Rinkt.V., operatyvinio sk. viršininkas Vladas Mikulėnas - Lubinas, Liepa;

štabo viršininkas Vytautas Pakštas - Vaidila, Naras;

žvalgybos ir ryšių sk. viršininkas Pranas Zinkevičius-Aitvaras, Kalvis (buvęs Tigro rinkt. štabo narys);

propagandos ir agitacijos sk. viršininkas ir sekretorius-mašinistas Bronius Gizevičius-Rolandas, Delfinas;

ūkio sk. viršininkas Kazys Juknevičius-Bebarzdis;

nesant Zinkevičiui, Žvalgybos sk. viršininkas Liepa, jis pats ir Vėjas - Algimantas Šimėnas, Šarūno rinktinės organizatorius²⁸.)

Kiekvienas rinktinės štabo skyrius turėjo savo struktūrą ir vadovavosi specialiomis instrukcijomis ir įsakymais. Žvalgybos, kontržvalgybos ir ryšių skyrius numatė steigti žvalgybinius postus kiekvienoje kuopoje, būryje, valsčiaus centre ir sovietinėse įstaigose. Kuopos žvalgybos punktų žvalgus (KŽ) skirdavo žvalgybos sk. viršininkas, be to, buvo sudaromi ir būrių žvalgybos (BŽ) punktai.

Kiekviename žvalgų punkte turėjo būti po 2 žvalgus: viršininkas ir pavaduotojas. Be KŽ ir BŽ, galėjo būti ir pavieniai žvalgai, kurie pirmiesiems turi pateikti jų surinktą žvalgybinę medžiagą.

Šio skyriaus instrukcijose buvo numatyta plati žvalgybinė programa iki sovietinio aktyvo ir NKVD darbuotojų verbavimo papirkimu²⁹.

Be žvalgybinės medžiagos rinkimo, buvo plečiama kontržvalgybinė veikla tarp LLA narių. Kontržvalgybos darbuotojai buvo tiesiogiai atsakingi žvalgybos skyriaus viršininkui (Šarūno rinkt. štabo instrukcijos Nr.3, 4, 5, 6, 7, 8)³⁰.

Šarūno rinkt. štabas taip pat parengė išsamias instrukcijas dėl LLA narių

nusikaltimų ir nuobaudų už jas (Šarūno rinkt. štabo instrukcijos Nr.9, 10, 11, 12, 13)³¹.

Propagandos ir agitacijos skyriaus darbas buvo spausdinti pagrindžio literatūrą, atsišaukimus, organizuoti partizaninę savišvietą, demaskuoti bolševikinę propagandą tarp gyventojų. Šarūno rinkt. propagandos ir agitacijos skyrius turėjo spaustuvės įrangą, leido rinktinės laikraštį "Pagrindžio žodis", taip pat platino antitarybinio turinio laikraštį "Aukštaičių kova"³².

Štabo bunkeris buvo Utenos valsčiaus Biliakiemio kaime. Birželio mėnesį buvo sudaryti 2 apsauginiai rinktinės štabo būriai po 30 kovotojų kiekviename. Jiems vadovavo Antanas Kaušylas-Margis. Antrasis štabo bunkeris buvo Tauragnų valsčiaus teritorijoje, tarp Ramūnų ir Raistenių kaimų. Čia buvo ir rinktinės spaustuvė, kur buvo spausdinamas "Pagrindžio žodis" (2 kartus per mėnesį po 100 egz.)³³.

1945m. birželio-rugpjūčio mėn., suvienijus išblaškytus Utenos apskrities partizanus, Lubinas Pr.Zinkevičių komandiravo į Labanoro girią, taip pat į Saldutiškio valsčiaus miškus, kur, likvidavus Romelio kuopą, liko daug neorganizuotų partizanų. Nors formaliai Saldutiškio valsčius įėjo į Tigro rinkt. veiklos rajoną, sugrįžęs iš komandiruotės Pr.Zinkevičius raportavo apie Labanoro girios partizanų perėjmą į Šarūno rinktinę. Vadovauti į Tigro rinktinę neįeinantiems Švenčionių apskrities partizanams Pr.Zinkevičius pavedė savo broliui Kaziui Saldaičiui³⁴.

Šiais centralizaciniais veiksmais Utenos apskrityje buvo sudarytos 3 kuopos (Mindaugo, Gedimino, Vytauto), kovojusios Utenos, Vyžuonų, Debeikių, Daugailių, Leliūnų valsčiuose ir viena kuopa (Žilvičio) Saldutiškio valsčiuje.

Švenčionių apskrityje suėmus Tigro rinkt. vadą B.Kaletką-Kęstutį,

Antanas Krinickas-Romelis

Švenčionių rezistencinę organizaciją sukrėtė areštai. Po masinių suėmimų ir miškų valymų buvo suardyta ryšių sistema, Tigro štabo pareigūnams atsidūrus NKGB naguose, Šarūno rinkt. štabas deklaravo savo savarankiškumo statusą.

Nutrūkus ryšiams su Tigro štabu, buvo nutarta formuoti apygardinį Geležinio Vilko štabą, kuriam būtų pavaldūs Rytų Lietuvos rezistenciniai vienetai. Geležinio Vilko štabo sukūrimo idėją iškėlė Švilpa-Barzdyla, tačiau 1945m. pavasarį to nepavyko realizuoti, nes partizanų vadovybė patyrė didelių nuostolių.

1945m. liepos mėnesį Saldutiškio valsčiaus Ginučių kaime įvyko steigiamasis Geležinio Vilko štabo posėdis. Jame dalyvavo iš Vilniaus grįžęs Barzdyla (1947m. suimtas), A.Kimickas-Romelis, Bilkis-Kavarskas, Erškėtis, Vytautas Pakštas-Vaidotas, Naras. Posėdžiui vadovavo LLA centrinio štabo narys, LR kapitonas Motiejūnas-Gailius. Posėdyje buvo nutarta Šarūno rinktinės pagrindu įkurto Geležinio Vilko štabo vadovavimą išplėsti Zarasų ir Švenčionių apskrityms, sudarant apygardinę organizaciją. Šiam tikslui įgyvendinti buvo suvienyti Saldutiškio valsčiaus partizanai ir numatytas susitikimas su Zarasų apskrities partizanų vadovybe (1945m. liepos 7d., žuvus M.Kazanui-Siaubui, Lokio rinktinei ėmė vadovauti A.Streikus-Tamošiukas). Planuotą Pr.Zinkevičiaus komandiruotę į Zarasų apskritį teko atidėti dėl didelio kariuomenės aktyvumo Zarasų apskrityje³⁵.

1945m. liepos mėnesį, žuvus Gailiui ir daugeliui štabo pareigūnų, Geležinio Vilko štabas iširo, tačiau greitai apygardos sudarymo idėja buvo įgyvendinta. 1945m. rugpjūčio mėnesį Saldutiškio valsč., Sudalaukio k., Petkevičiaus namuose, vadovaujant Jonui Kimštui-Dobilui, Dėdei, Žalgiriui, buvo sudarytas Vytauto apygardos štabas, efektyviai vadovavęs Zarasų, Švenčionių ir Utenos apskričių partizanams iki pat 1951m.

Šarūno rinktinės gyvavimas nebuvo ilgas. Panaudojant vidaus agentūrą – agentus Burbą, Žerutį, maršrutinį agentą Gaidelį ir kt., 1945 07 15 – 1945 10 20 saugumo organai ir 137 šp dalys sunaikino 17 Šarūno rinkt. būrių, nukovė 250 partizanų, suėmė 569 aktyvius partizanus, ryšininkus ir vengiančius mobilizacijos asmenis³⁶. Tarp žuvusiųjų: Gedimino kp. įkūrėjas, ryšių ir žvalgybos sk. viršininkas Jurgis Vasiljevas-Viesulas, Gedimino kp. būrio vadas Vincas Medinis-Pypkė, Gedimino kp. vado pavaduotojas Domas Bagočiū-

nas-Briedis (visi žuvo Kalvių k. 1945 10 05), Gedimino kp. būrio vadas Alfonsas Sidelskas, Vytauto kp. būrio vadas Antanas Linskys³⁷.

Per karinės-čekistines operacijas labai nukentėjo Šarūno rinkt. pavaldūs Zarasų apskrities Antalieptės ir Degučių valsčių būriai (Gedimino kp.). 1945m. liepos-spalio mėnesiais buvo iš dalies sunaikinti Maniūšio ir Mečislovo Medinio-Lokio būriai, kurie, tiesa, iš dalies išsaugojo savo sudėtį, bet prarado ryšius su rinktinės štabu³⁸.

1945m. liepos 26d. Lubinas paskelbė demobilizacinį įsakymą, kuriuo įsakė nedelsiant išformuoti kuopas, būrius ir pereiti į individualų slapstymąsi (įsakymas Nr.4)³⁹. Šis bandymas gelbėti padėtį nedavė efektyvių rezultatų dėl ryšininkų suėmimų, ir nutrūkus kontaktams su rinktinės štabu, kai kurie būriai įsakymo visai negavo, o išformuotų būrių partizanus NKGB naikino agentūriniu būdu.

1945m. rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais, į Vakarų Lietuvą išvykus J.Kimštui-Žalgiriui, Vytauto apygardos vado pareigas laikinai perėmė Šarūno rinktinės vadas Vladas Mikulėnas-Liepa, Lubinas (eidamas apyg. vado pareigas pakeitė slapyvardį į Storulį). Nepaisant masinių suėmimų, miškų košimų ir išdavysčių, Storuliui pavyko užmegzti ryšį su Tigro ir Lokio rinktinėmis⁴⁰.

1945m. gruodžio 1d., agentūriniu būdu išaiškinus Šarūno rinkt. štabavietę, Biliakiemio kaime žuvo:

Laikinais einantis 4 LLA Vytauto apyg. vado pareigas, Šarūno rinkt. vadas ir operatyvinio sk. viršininkas Vladas Mikulėnas-Liepa, Lubinas, Lietuvos Respublikos kariuomenės ltn., VU Medicinos fakulteto 4 kurso studentas;

Šarūno rinkt. propagandos sk. darbuotojas Algirdas Katinas. Operacijos metu NKGB organams pateko rinktinės štabo dokumentai ir įvairūs trofėjai.

NKVD-NKGB linija buvo suimti Šarūno rinkt. rezistentai: Žilėnas, Cinienė, Dūdaitė ir kt.⁴¹

Sunaikinus Šarūno rinkt. štabą, vadovavimą laikinai perėmė ūkio sk. viršininkas Bronius Gizevičius-Rolandas, Balandis, Gulbė. Gruodžio 13d. per ryšininką Romą Zinkevičių-Paberžį centriniam LLA štabui jis išsiuntė šitokį raportą:

"Šarūno štabas sunaikintas raudonosios armijos, vadovybė -Liepa, Sakalas, Šarūnas žuvo. Partizanų būriai liko be vadovybės. Iš štabo narių

gyvi likome tik aš, Gulbė ir Naras. Prašau atsiųsti arba paskirti vadovybę.
Gulbė¹⁴²

Gizevičiui nepavyko sulaukti naujos vadovybės, nes tą pačią dieną saugumas suėmė Paberžį, o kitą dieną – 12 14 – ir Gizevičių-Gulbę⁴³.

Beveik tuo pačiu metu į NKGB rankas pateko ir Šarūno rinkt. organizatorius, žvalgybos sk. viršininkas Šuminas-Kurklys, Vėjas⁴⁴.

Per 5 mėnesius (1945 07 15 – 1945 12 15) Utenos, Švenčionių ir Zarasų NKVD-NKGB organai likvidavo 17 Šarūno rinkt. organizacinių vienetų. Kovose žuvo 362, suimti 348 partizanai, ryšininkai ir rėmėjai, legalizavosi 267 partizanai. Priešui teko šie trofėjai: 24 kulkosvaidžiai, 83 automatai, 392 šautuvai, 169 granatos, 33.915 šovinių ir kita amunicija⁴⁵.

Apibendrinant pirmojo partizaninio sąjūdžio etapo (1944 08 – 1945 12) bruožus, būtina patikslinti žuvusių partizanų skaičių ne tik Utenos apskrityje, bet ir jos teritorijoje esančių pagrindžio štabų, vadovaujančių Švenčionių ir Zarasų apskr. partizanams, nuostolius.

1944 08 01 – 1945 01 20 Švenčionių apskrityje priešas sunaikino 14 partizanų būrių, nukauta 137, suimti 131, legalizavosi 13 partizanų. Priešui teko: 22 kulkosvaidžiai, 36 automatai, 241 šautuvai, 3 minosvaidžiai, 1 prieštankinis šautuvas, 50 minučių ir kt.⁴⁶

1944 07 – 1945 05 Utenos apskrityje sunaikinta 14 partizanų būrių, kuriuose buvo 704 kovotojai. 06 15 – 10 15 nukauti 369 partizanai, suimti – 102. Tuo pačiu metu Zarasų apskrityje žuvo 91, suimta 45, o Švenčionių apskrityje atitinkamai 132 ir 140 kovotojų⁴⁷.

Jungtinio Tigro štabo, o vėliau ir Sakalo, Šarūno štabų veikla akivaizdžiai parodė, kad gremėzdiška, keletą apskričių apimanti rinktinės organizacija nepajėgė efektyviai vadovauti nuo centro nutolusiems organizaciniais vienetams.

1945m. pabaigoje susiformuoja rinktinės veiklos rajonas, jis atitinka maždaug nepriklausomybės laikų apskritį.

Šiaurės Rytų sritys 3-oji Vytauto apygarda (1945-1952m.). Vytauto apygardos štabo veikla.

Vytauto apygarda buvo įkurta 1945m. rugpjūčio mėnesį Saldutiškio valsčiuje, Sudalaukio kaime. Petkevičiaus namuose susirinkę Geležinio Vilko štabo pareigūnai susitiko su Tigro rinktinės vadu Jonu Kimštu-Dobilu, Dėde. Pirmininkaujant Dobilui, posėdžio dalyviai Antanas Lelijava, Balys Lelijava, Mykolas Petkevičius, Antanas Krinickas-Romelis ir broliai Zinkevičiai nusprendė įkurti Šiaurės-Rytų partizanų veiksmus koordinuojantį štabą. Apygardai buvo suteiktas Vytauto vardas⁴⁸.

Steigiamojo posėdžio protokolai ir kita to meto apygardos dokumentacija nėra išlikusi, todėl sunku spręsti, kokie klausimai svarstyti steigiamajame posėdyje. Nėra žinoma netgi numatoma apygardos teritorija, tačiau galime teigti, kad ji atitiko pradinės Tigro štabo veiklos rajoną: Zarasų, Utenos, Švenčionių apskritys.

1945 09 16 Tauro apygardos teritorijoje, Skardupiuose, susikūrus Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (LIK) paskelbė rezoliuciją, kreipimąsi į lietuvių tautą ir rezistencines organizacijas, kviečiant visos Lietuvos partizanus jungtis į apygardas ir organizuoti partizanų būrius, kur jų dar nėra. Taip pat buvo numatyti apygardų veikimo plotai. Remiantis LIKo rezoliucija, Zarasų, Utenos, Ukmergės, Panevėžio ir Rokiškio apskr. turėjo sudaryti 5-ąją apygardą.

Šis dokumentas jau post factum patvirtino LLA Vytauto apygardos sudarymą, tačiau tarp Vytauto apyg. štabo ir LIKo nebuvo jokio ryšio. Nėra žinoma, ar minėta rezoliucija pasiekė J.Kimštą-Dobilą arba, jam išvykus, Liepą-Storulį, tačiau 1945m. lapkričio mėn. Utenos apskr. susikūrė lygiagretus 5-osios apygardos štabas. Šio štabo sudėtyje nebuvo nė vieno įžymesnio partizanų vado.

5-osios apygardos vadu tapo Balys Žvirblis-Inžinierius, štabo viršininkas – Šagamonas-Smilga, organizacinio sk. viršininkas – Lukša-Šnapselis, politinio sk. viršininkas –Antanas Milašius-Jazminas.

Apygardos štabas iškėlė sau tikslą įgyvendinti LIKo rezoliuciją: suvienyti bendram vadovavimui Utenos, Zarasų, Panevėžio, Ukmergės ir Rokiškio rezistencines jėgas. Nėra žinoma, ką šia kryptimi štabas nuveikė, bet jau 1946m. sausio mėn. iš visų štabo pareigūnų laisvėje buvo likęs tik apyg. vadas In-

žinierius⁴⁹.

1945m. rugsėjo mėn. LLA Vytauto apygarda vienijo 3 rinktines: Šarūno rinkt. (Utenos apskr. ir Švenčionių apskrities Saldutiškio valsč.), Tigro rinkt. (Švenčionių apskr.) ir Lokio rinkt. (Zarasų – Svyrių apskr.).

Rugsėjo mėn. buvo suformuotas tokios sudėties Vytauto apygardos štabas: Apygardos vadas – Jonas Kimštas-Dobilas, Dėdė; Apygardos vado pavaduotojas – Vladas Mikulėnas-Lubinas, Liepa; Štabo viršininkas – Bronius Zinkevičius (Pranas) -Skudutis, Kalvis; Propagandos sk. viršininkas – Vincas Želidonis-Rokas⁵⁰.

Rugsėjo mėn. į Vakarų Lietuvą išvykus Dobilui, laikinai eiti apygardos vado pareigas paskirtas Liepa (pakeitė slapyvardį į Storulio sl.), kuris tuo pat metu išlaikė ir Šarūno rinkt. vado pareigas.

1945m. rudenį apygardos štabo bunkeris buvo įsikūręs Biliakiemio kaime. Iš čia Storulis palaikė ryšį su Tigro ir Lokio rinkt. vadovybe. Deja, V. Mikulėnui-Storuliui nebuvo lemta ilgesnį laiką vadovauti apygardai: 1945 12 01 jis žuvo Šarūno rinkt. štabe, Biliakiemio kaime.

Žuvus Liepai-Storuliui, apyg. vado pareigas perėmė štabo viršininkas (žuvus Kirviui, ir propagandos ir agitacijos sk. viršininkas) Bronius Zinkevičius-Skudutis, Kalvis, pakeitęs slapyvardį į Artojas.

Zinkevičius-Artojas buvo viena iškiliausių Šiaurės-Rytų Lietuvos partizaninio sąjūdžio asmenybių. Savo organizaciniais gabumais, sąžiningumu, veiklumu, ištikimybe Lietuvos laisvės idėjai jis nusipelnė vieną garbingiausių vietų laisvės kovų istorijoje.

1944m. liepos mėn. Saldutiškio valsčiaus Šarkių k., Sudienės Cecilijos namuose, Bronius Zinkevičius (MGB dokumentuose jis vadinamas ir Pranu) sušaukė valsčiaus partizanų vadų susirinkimą. Savo uginga kalba įkvėpęs susirinkimo dalyvius, čia pat įkūrė vietos LLA organizaciją. Rugsėjo mėn., gausėjant besislapstančiųjų nuo karinės prievolės, Skudutis parengė LLA priesaikos tekstą ir prisaikdino pirmojo būrio kovotojus. Tuo metu jo vadovaujamajame būryje buvo 18 aktyvių partizanų⁵¹.

Spalio mėn. Br. Zinkevičius pavedė būrį savo broliui Kaziui-Kirviui, o pats išvyko dirbti organizacinį darbą į Švenčionių apskr. gilumą.

1945m. pabaigoje – 1946m. pradžioje suirus Šarūno rinktinei, dėl nuolatinių persekiojimų, išdavysčių Artojas apygardos štabą perkėlė į Kuktiškių

valsč., kuriame dirbo ir Šarūno rinkt. štabo pareigūnas Pakštas-Naras.

Po Mingailos kuopos išblaškymo ties Prūsų k. 1946 01 15 Artojas paliko štabo bunkerį Kuktiškių valsč. ir persikėlė į Tauragnų valsčiaus Vėjelės kaimą, kur Uškienės namuose ilgesnį laiką buvo apygardos štabo bunkeris. Atsarginiai bunkeriai buvo įrengti Saldutiškio valsčiaus Kemešių miške.

1946m. žiema ir pavasaris buvo itin sunkūs Vytauto apygardos partizanams: be realios vadovybės liko Šarūno ir Lokio rinktinės, vidaus nesutariamai draskė Švenčionių Tigro rinktinės organizaciją. 1946m. Zinkevičius vietoj iširusios Šarūno rinktinės sukūrė kompaktiškesnę Liūto rinktinę, taip pat buvo rastas kompromisas išvengti konfliktui tarp Vinco Želidonio-Roko, Diakono ir Kamarausko-Karijoto.

1946m. birželio 10d. steigiamajame BDPS suvažiavime buvo patvirtinta apygardos teritorija. Vytauto apygardą sudarė Zarasų, Švenčionių ir Utenos apskritys. 1-oji Liūto rinkt. jungė Utenos apskrities partizanų kovinius vienetus. Zarasų apskr. ir BSSR Svyrių rajonas teko 3-iajai Lokio rinktinei. 2-oji Tigro rinktinė jungė Švenčionių ir Zarasų apskr. Dūkšto ir Rimšės valsčius.

Vincas Želidonis-Rokas

Apolinaras Juršys-Vytenis

Taigi buvo nustatyti rinktinės veiklos rajonai: viena rinktinė – viena Lietuvos nepriklausomybės laikų apskritis. BDPS statutas nustatė ir partizaninių kovinių vienetų struktūrą: "Paragrafas 26... kuopos skirstomos į būrius, kuriems vadovauja būrių vadai, būriai – į skyrius, vadovaujamus skyrių vadų, skyriai – į grandis. Grandį sudaro paprastai 3 kovotojai, skyrių – 6-9 kovotojai su skyriaus vadu, 3-4 skyriai sudaro būrį, 2-3 būriai kuopą"⁵².

Šie organizaciniams vienetams iškelti reikalavimai buvo nerealiūs: 1946m. rudenį daugelis būrių pagal sukomplektavimą atitiko skyrių, o kai kuriose kuopose buvo tik po 15-25 partizanus.

Broniui Zinkevičiui-Artojai vadovaujant, Vytauto apygardą sudarė šie koviniai vienetai: 1-oji Liūto rinkt. (7 kuopos); 2-oji Tigro rinkt. (3-4 kuopos); 3-oji Lokio rinkt. (2 kuopos).

Apygardos štabą vietoj žuvusiųjų nuolat papildydavo nauji pareigūnai, daugiausia parenkami iš Liūto rinkt. vadovybės. Taip 1946m. į apygardos štabą buvo pakviesti V.Pakštas-Vaidotas, V.Laucius-Kirvis, Buterliauskas-Tarzanas ir kt.

1946m. rudenį apygardos štabą sudarė šie pareigūnai: laikinai einantis apygardos vado pareigas – Bronius Zinkevičius-Artojas; Štabo viršininkas – V.Pakštas-Naras, Vaidotas; Propagandos ir agitacijos sk. viršininkas – Sakas; Propagandos ir agitacijos sk. viršininko pavaduotojas -Bronius Šalna-Ažuoliukas (žuvo 1946m. žiemą); OS sk. viršininkas – Vincas Želidonis-Rokas, Diakonas; Žvalgybos ir ryšių sk. viršininkas- Jonas Buterliauskas-Tarzanas.

1946 10 11d. Zinkevičius-Artojas atvyko į Sudalaukio k., kur pas ryšininką Petkevičių buvo įrengtas apygardos štabo bunkeris. Jau ruošdamasis išeiti, pastebėjo, jog sodybą supa kareiviai. Abejonių nebuvo, kad jis išduotas. Ginkluotas tik pistoletu, nešinas apygardos štabo dokumentais, vadas bandė gelbėtis iššokdamas pro langą, bet čia pat buvo kulkosvaidžio nukautas⁵³.

Žuvus Zinkevičiui-Artojai, apygardos vado ilgesnį laiką nebuvo. Ryšiai su Kimštu-Žalgiriu, tuo metu buvusiu Vakarų Lietuvoje, buvo atsitiktiniai, todėl buvo sunku gauti naujas instrukcijas dėl vadovavimo apygardai. Manoma, kad iki Vinco Kaulinio-Miškinio paskyrimo apygardos vado pareigas laikinai ėjo V.Pakštas-Naras, Vaidotas.

1947m. pradžioje į savo postą sugrįžęs J.Kimštas-Žalgiris pertvarkė apygardos štabo sudėtį. 1947m. gegužės mėn. veikė tokios sudėties Vytauto

apygardos štabas: Vytauto apygardos vadas, Šiaurės-Rytų Lietuvos sr. (Karaliaus Mindaugo – Kalnų) vadas Jonas Kimštas-Žalgiris; OS viršininkas – Vytautas Pakštas-Naras, Vaidotas; Štabo viršininkas – Vilkas; Organizacinio sk. viršininkas – Girinis; Sanitarijos ir tiekimo sk. viršininkas – Šernas⁵⁴.

1946-1947m. (tikslī data nežinoma) Vytauto apyg. teritorija išsiplėtė. Į jos sudėtį įėjo Rokiškio apskrities Šarūno rinkt. Dobilo ir Algirdo kuopos. 1947 06 01, MGB duomenimis, Utenos, Švenčionių, Kupiškio, Rokiškio ir Zarasų apskrityse 3-osios LLA Vytauto apygardos štabas vadovavo 32 organizaciniams koviniams vienetams. MGB linija buvo išaiškinti 392 aktyvūs laisvės kovotojai. Be to, minima, kad 1947 04 01 apygardoje buvę per 900 kovotojų. Toks smarkus partizanų skaičiaus sumažėjimas nereiškia, kad per du mėnesius (1947 04 – 05) buvo sunaikinta daugiau nei 500 kovotojų. Tai reiškia, kad MGB organai į partizanų grafą įrašė tik tuos asmenis, kurie tikrai dalyvauja kuriame nors būryje ir jiems yra pradėtos bylos – formuliarai.

Vytauto apygardos kovotojų skaičius apskrityse pasiskirstė šitaip: Utenos apskrityje – Liūto rinktinė (Ažuolo, Jovaro, Beržo kp.) – 95 organizuoti ir 58 pavieniai partizanai; Švenčionių apskr. Tigro rinkt. (Kolto, Roko kp.) – 45

Vytauto apygardos partizanai: centre Jonas Kimštas-Dobilas ir Vincas Kaulinis-Miškinis

partizanai; Zarasų apskr. Lokio rinkt. (Erškėčio, Vyties kp.) – 20 partizanų; Kupiškio apskr. Šarūno rinkt. (Dobilo ir Algirdo kp., 9 būriai) – 79 partizanai⁵⁵.

Rokiškio ir Kupiškio partizanų priklausomybė nuo 3-osios LLA Vytauto apygardos štabo buvo nominali, čia daugiau įtakos turėjo LLA Algimanto apygardos vadovybė.

1947 06 13 Šimonių valsč. įvyko partizanų vadovybės pasitarimas, kuriam dalyvavo J.Kimštas-Žalgiris, Šarūno rinkt. vadas, taip pat Algimanto apygardos vadovybė. Iš abstrakčios susitikime dalyvavusio kunigo Vaitiekūno ataskaitos galima spręsti, kad J.Kimštas-Žalgiris tuo metu ėjo Vytauto apygardos ir Šiaurės-Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vado pareigas. Apeliuodamas į didelį darbo krūvį ir pablogėjusią sveikatos būklę, Žalgiris norėjo atsisakyti apygardos vado pareigų, tačiau nematė tinkamo kandidato šioms pareigoms.

Nors J.Lukša-Skirmantas, Daumantas dar 1946m. gruodžio mėnesį demaskavo Markulio-Erelio išdavikišką veiklą, J.Kimštas-Žalgiris dar pasitikėjo BDPS ir dėjo į jį dideles viltis.

1947m. vasarą J.Kimštas-Žalgiris Vytauto apygardos vado pareigas perdavė Liūto rinkt. vadui Vincui Kauliniui-Miškiniui. V.Kaulinis-Miškinis, Utenis, prieš tapdamas apygardos vadu, perėjo visas vadovavimo pakopas. 1945m. jis buvo Genelio būrio vadu, vėliau vadovavo Gedimino kp., ėjo Šarūno rinkt. vado adjutanto pareigas, o nuo 1946m. rugpjūčio mėn. – Liūto rinkt. vadas.

Vadovaujant Miškiniui, apygardos štabas pasipildė naujais pareigūnais. Į apygardos štabą atėjo Liūto rinkt. štabo pareigūnai Vincas Laucius-Kirvis ir Vladas Grigaliūnas-Sakalas.

Utenos valsčiuje buvo įrengtas apygardos bunkeris, atsarginiai bunkeriai – Kuktiškių ir Leliūnų valsčiuose, kur Žalgirio pavedimu perkelta apygardos oficiozo "Aukštaičių kova" spaustuvė (redaktorius Rimtautas).

1947m. rugpjūčio mėn. V.Kaulinis drauge su Algimanto apygardos vadu A.Slučka-Šarūnu išvyko į Vilnių, į MGB agento Markulio-Erelio šaukiamą rezistencijos vadų pasitarimą. Abu partizanų vadai tik atsitiktinumo dėka išsigelbėjo nuo suėmimo⁵⁷.

Tuo pačiu metu Dainavos apygardos vadovybės įspėtas J.Kimštas-Žalgiris užšaldė ryšius su BDPS. Į Erelio reikalavimus siųsti ataskaitas Žalgiris nekreipė dėmesio, neatsiliepė jį ir į tolimesnius Erelio žingsnius kontroliuoti

Šiaurės-Rytų srities partizanų organizaciją.

Sužinojęs apie Erelio provokaciją Vilniuje, Žalgiris 1947 09 02 išleido įsakymą Nr.19, kuriame įsakė visiems partizanams nutraukti bet kokius ryšius su J.Markulio-Erelio BDPS komitetu, taip pat panaikinti visus ryšių punktus, perspėti ryšininkus⁵⁸.

Išdavikiška J.Markulio-Erelio ir jo kontroliuojamo BDPS veikla buvo visuotinai pasmerkta 1948 05 01d. įvykusiame Šiaurės-Rytų Lietuvos sr. partizanų vadovybės sąskrydyje. Algimanto, Vytauto, DKA "B" vadovybės pasirašytame sąskrydžio nutarime buvo nutarta nutraukti ryšius su BDPS, ieškoti naujų ryšių su Kęstučio, Dainavos, Tauro apygardomis⁵⁹.

1948m. pavasarį-vasarą į Vytauto apygardos štabo apsaugą prasiskverbė MGB vidaus agentas. Jam tarpininkaujant, buvo suimtas vakaronėje žvalgybos ir ryšių sk. viršininkas Jonas Buterliauskas-Tarzanas. Panaudojus fizinio poveikio priemones, Tarzanas išdavė ryšių punktus ir daugiau kaip dešimt bunkerių⁶⁰.

1948m. Vytauto apygardos vadovybė ne kartą keitėsi, žuvo daugelis 1946-1947m. paskirtų štabo pareigūnų. Kovo 7d. žuvo ginkluotės ir ūkio sk. viršininkas Vladas Grigaliūnas-Sakalas. Kovo 16d. Leliūnų valsč. Narutiškių k. krito apygardos štabo adjutantas Mykolas Gabužis-Šaulys, lapkričio 1d. – Tarzaną pakeitęs ryšių ir žvalgybos sk. viršininkas Juozas Strižys-Gediminas⁶¹.

Kaulinis-Miškinis, Ūtenis kreipėsi į Tigro rinktinės štabą, prašydamas padėti paruošti apygardos štabo bunkerius Roko žiemojimo rajone, tačiau ryšiai nutrūkus, bunkeriai taip ir nebuvo paruošti.

1949m. sausio mėn. Miškinis per štabo viršininką Laisvūną užmezgė ryšius su Kuktiškių valsč. pasyvių partizanų šeima. MGB pavedimu Laisvūno ryšininkė, agentas Laimutė, paruošė Kuktiškių valsč. bunkerį, kuriame turėjo būti Vytauto apygardos štabas. 1949 02 11 MGB operatyvinė grupė šį bunkerį sunaikino, žuvo Juozas Skurskis-Laisvūnas ir keturi su juo buvę kovotojai.

1949m. vasario-kovo mėn. saugumo organai į Vytauto apygardos štabo rezidentūrą įterpė vidaus agentą Ešerį. Jam aktyviai dalyvaujant, buvo išaiškintas Vytauto apygardos štabo bunkeris Ūtenos valsč., Nolėnų kaime. 1949m. kovo 24d. Ūtenos apskr., Leliūnų valsč., Nolėnų k., Jono Šimonėlio sodyboje, MGB organai sunaikino Vytauto apygardos štabo bunkerį. Po beveik dvi

valandas trukusių kautynių bunkeryje žuvo 7 partizanai, tarp jų ir apygardos vadas Vincas Kaulinis-Miškinis, ilgametis Gedimino-Beržo kuopos ir Liūto rinktinės vadas⁶³.

Tradiciškai apygardos vado pareigas perimdavo Liūto rinktinės vadas, juo labiau kad nebuvo stabilaus ryšio su Tigro rinktinės štabu, vadovaujamu Vinco Želidonio-Roko, Diakono. Diakono kandidatūra bene labiausiai tiko apygardos vado pareigoms, tačiau tuo metu jis buvo Baltarusijoje, Vydžių apskrityje, ir galimas susitikimas galėjo įvykti tik 1949m. vėlyvą pavasarį.

Morkūnas-Vėjas pasiūlytų pareigų atsisakė, motyvuodamas, kad nepajėgsias vadovauti apygardai, todėl šiam postui rekomendavo savo pavaduotoją Bronių Kalytį. Tuo pat metu jis išsiuntė laišką J.Kimštui-Žalgiriui, pranešdamas apie apygardą ištikusią katastrofą ir prašydamas patvirtinti Br.Kalytį apygardos vadu.

Žalgiris iš pradžių planavo paskirti apygardos vadu Vincą Laucių-Kirvį, apygardos ūkio sk. viršininką, bet vėliau nusprendė apygardos vadu patvirtinti Bronių Kalytį-Leopardą, Siaubą, Liutaurą, kaip jaunesnio amžiaus energingą vadą.

Liutauras vadovavimą apygardai perėmė sunkiu tiek partizanams, tiek visai lietuvių tautai metu. 1949m. rinkimams, kaip ir ankstesniems, partizanai nesutrukdė. Jie taip pat nesutrukdė ir masinių deportacijų, nes buvo nepajėgūs ginti savo tautos nuo okupantų teroro. Vakarų intervencijos viltys nepasiteisino, į partizanų gretas brovėsi nusivylimas.

1949m. rugsėjo pradžioje Br.Kalytis dalyvavo Šimonių girioje įvykusiame Šiaurės-Rytų sr. partizanų vadų sąskrydyje. Čia dalyvavo srities vadas A.Slučka-Šarūnas, Algimanto apyg. vadas A.Starkus-Montė, Šarūno rinktinės vadas St.Gimbutas-Tarzanas. Suvažiavimui pirmininkavo srities vadas Šarūnas, pasiūlęs greitos anglių- amerikiečių invazijos atveju organizuoti ginkluotą sukilimą Lietuvoje⁶⁴.

1949 10 27 Šiaurės-Rytų sritį ištiko smūgis: išduotas provokatoriaus, su savo žmona bunkeryje susisprogdino srities vadas A.Slučka-Šarūnas.

1949m. lapkričio 1d., vidurdienį, Kupiškio apskr. Šimonių girioje, 137 šp kariuomenė apsupo bunkerį, kuriame buvo Šarūno rinktinės štabas su 10 partizanų. Kareiviai ant bunkerio susprogdino keletą granatų, partizanai atsišaudė, bet kai priešintis tapo beviltiška, Henrikas Danilevičius-Vidmantas,

Alfonsas Žilys-Žirnis ir Šarūno rinkt. adj. – Juozas Lapienis-Darius nusišovė. Priešui pasidavė: Šarūno rinkt. vadas Tarzanas (Stasys Gimbutas); štabo viršininkas – Feliksas Niaura-Cipras; partizanai: Vladas Karosas-Vilkas, Jurgis Tučiokas-Rytas, Stasys Kriaučiūnas-Liutauras ir Elena Velavičiūtė-Nida⁶⁵.

Operatyviai panaudojant iš partizanų išplėstą informaciją, jau kitą dieną – lapkričio 2d. MGB apsupo Kunig. Margio rinkt. štabo žeminę. Kariuomenei užblokavus visus išėjimus, partizanai Ažuolas, Tigras ir Rūkas bandė prasisiveržti, bet čia pat kulkosvaidžių ugnimi buvo nukauti. Iš apsupimo pavyko išsiveržti tik rinktinės vadui J.Kemekliui-Rokui, Rimtučiui; bunkeryje likę partizanai Viesulas, Simutis, Caras ir Šarūnas susisprogdino.

Lapkričio 1-2d. išduoti taip pat žuvo partizanai: Aleksas Motelis, Albinas Pajarskas-Bebas, Pranas Galvydis, Stasė Vigelytė, Albertas Žilys-Kęstutis (būrio vadas), Alfonsas Niaura, Pranas Pakštas, Galvydis ir Steponas Šukys⁶⁶.

1949 11 03, žuvus Antanui Starkui-Montei, Algimanto apygarda liko be vadovybės. MGB karinės operacijos rėmėsi iš partizanų išgautais parodymais. St.Gimbutas-Tarzanas tapo saugumo įrankiu (jam netgi nebuvo iškelta baudžiamoji byla). Jo draugė E.Velavičiūtė priešui išdavė daugiau nei 30 bunkerį, tarp jų ir Vytauto apygardos štabo slėptuvę.

Išdavystės rezultatai buvo skaudūs ir vėliau. 1949 12 04, MGB organams išdavus, kariuomenė blokavo Užpalių valsč. Vaiskūnų k. gyventojų, vietos apyl. pirmininko Masiulio namus, kur dienojo 4 Kunig. Margio rinkt. partizanai. Nė vienam iš kovotojų nepavyko išsigelbėti. Žuvo Kunig. Margio rinkt. štabo viršininkas Bronius Stasiškis-Sūkuryš, Dariaus ir Girėno kuopos vadas Feliksas Stasiškis-Smūgis (šioms pareigoms abu paskirti 1949 11 20 J.Kemeklio-Rimtučio įsakymais Nr.214-215)⁶⁷.

Šios, viena po kitos ėjusios netektys beveik sunaikino Algimanto apygardos partizanų organizaciją. Suėmus Albertą Abšegą ir Vaclovą Čepukonį-Tigrą, iškilė grėsmė, kad Kunig. Margio rinktinė bus sunaikinta.

1950 m. padėtis nepagerėjo, dargi prie šių netekčių prisidėjo naujos. Algimanto apyg. štabas nebeatsigavo, Kunig. Margio rinktinė iki pat 1950m. rudens veikė kaip savarankiškas, jokiai apygardai nepriklausantis organizacinis vietas.

1950m. spalio – lapkričio mėn. Šiaurės – Rytų sr. vado Br.Kalyčio-Siaubo, Liutauro įsakymu iš Šarūno rinktinės likučių ir Kunig. Margio rinktinės buvo

suformuota Vytauto apygardai pavaldi Vaižganto rinktinė. J.Kemeklis-Rokas, Rimtutis tapo apyg. štabo viršininku ir pakeitė savo slapyvardį į Granito sl.⁶⁸.

1950m. vasarą – rudenį Vytauto apyg. štabas bazavosi Utenos apskr., Leliūnų-Debeikių valsč. 1949 11 04 E.Velavičiūtės nurodymu MGB likvidavo apygardos štabo bunkerį Leliūnų valsč. Nors aukų išvengta, tačiau priešui pateko Vytauto apyg. dokumentacija, tarp jos ir LLKS prezidiumo nurodymai.

Tą patį mėnesį Utenos MGB suėmė rinktinės ryšininkę Genę Laučiūtę-Bedalę. Panaudojus fizinio poveikio priemones, ji nurodė MGB organams du apygardos štabo bunkerius. Laimingo atsitiktinumo dėka abu jie buvo tušti. Debeikių valsč. Ivonių k., Jono Tylos sodyboje esančiame bunkeryje saugumas paėmė dvi rašomąsias mašinėles, radijo aparatą ir štabo dokumentaciją.

Antrajame bunkeryje Leliūnų valsč., Aknystėlės k., Jono Bikūno namuose, saugumo organai sunaikino "Aukštaičių kovos" spaustuvės įrangą. Priešui pateko viena rašomoji mašinėlė, du rotatoriai, 4 šautuvai, apygardos štabo dokumentai ir antspaudai⁶⁹.

Dėl didelio kariuomenės aktyvumo Leliūnų – Debeikių valsč. Br.Kalytis štabavietę perkėlė arčiau Labanoro, į Minčios miškus, Tauragnų – Kuktiškių valsč., kur veikė Liūto rinkt. Erškėčio kuopa ir Lokio rinkt. Laisvės kuopa.

Apygardos štabą saugojo Erškėčio kuopos Trimito būrys, vadovaujamas Balio Graužinio-Uosio. Nuo 1949m. pabaigos užsimezgė glaudūs ryšiai su Lokio rinktinės štabu, dislokuotu Dūkšto – Tauragnų valsčiuose.

1950m. pavasarį dėl miškų košimo rytinėje Utenos apskrities dalyje apygardos štabas vėl persikėlė į Leliūnų valsčių. 1950 04 05, agentūros Beržo ir Marijono žiniomis, Leliūnų valsč., Vosiliškių k., kariuomenė nukovė Vytauto apyg. ūkio sk. viršininką Vincą Laucių-Kirvį, g. 1909m., ilgametį Liūto rinkt. štabo pareigūną, taip pat Liūto rinkt. rikiuotės sk. viršininką, Vytauto apyg. štabo sekretorių Antaną Zabulionį-Plieną, Dragūną ir Rambyno raj. vadą Joną Bertašių-Saulių, Laimutį⁷⁰. Po dviejų dienų tame pat Leliūnų valsč., Balta-mišio k., Broniaus Tylos namuose, žuvo Šiaurės – Rytų sr. visuomeninio sk. viršininkas, "Aukštaičių kovos" redaktorius Bronius Kazickas-Saulius, Krivaitis⁷¹.

Gegužės mėn. Vytauto apygardos štabas buvo iš 4 asmenų. Tai apygardos vadas Br.Kalytis-Siaubas, Liutauras, štabo viršininkas Juozas Kemeklis-Rokas, Rimtutis, Granitas, OS viršininkas Vincas Želidonis-Rokas ir apyg. vado adj. Pranas Pakalnis-Briedis.

Rokas ir Granitas taip pat ėjo rinktinių vadų pareigas, todėl laikėsi savo veiklos rajonuose: Rokas – Švenčionių -Vydžių apskrityse, o Granitas – Dusetų – Užpalių – Jūžintų trikampyje. Sunaikinus apsauginį apygardos būrį, nuo 1950m. pavasario apsaugines apyg. štabo būrio funkcijas atliko Liūto (buvęs Vyties) būrys, kuriame gegužės mėn. buvo 5 partizanai⁷². Per Liūto būrį buvo palaikomi ryšiai su LLKS prezidiumo nariu J.Kimštu-Žalgiriu.

1950m, Vytauto apygardai prisijungus išretėjusią Vaidžanto rinktinę, reikėjo

Vytauto apygardos Lokio rinktinės Vyties kuopos partizanai: guli- Balys Vaičenاس-Pavasaris, Vytautas Dručkus-Sernas; klūpi- Jurgis Rūkas; stovi- 2-as Petras Cicėnas-Žalgiris; 3-as Petras Raščinskas-Drugelis, 4-as Vladas Juozapavičius-Papartis, 5-as Vivelis-Tėvas

imtis organizacinių reformų. Dar 1948m., įsteigus tėvūnijas, atsirado tam tikrų organizacinių nesklandumų. Kariuomenės siautėjimo metu iširo organizacinio sektoriaus veikla. Palaikydamas artimus ryšius su LLKS prezidentu, Br.Kalytis-Siaubas gaudavo visas VGPŠ instrukcijas. 1950 11 22 instrukcija Nr.2. dėl karo lauko teismų įstatymo suvienodinimo, 1951 06 15 instrukcija dėl žvalgybos ir t.t. reikalavo nuolatinio kontakto su partizanais.

1950m. apygardos štabas pasipildė naujais pareigūnais. Operatyvinio sk. viršininko pareigas pradėjo eiti Balys Vaičėnas-Lordas, Liubartas, Pavasaris, ilgametis Vyties kuopos vadas, iki paskyrimo į apygardos štabą buvęs Lokio rinktinės organizacinio sk. viršininku, rinktinės vado pavaduotoju ir "Sutimų keleivio" redaktoriumi. Apygardos štabe Vaičėnas perėmė ir apygardos rezistencijos oficiozo redaktoriaus pavad. pareigas. 1950m. rudenį Pavasaris buvo paskirtas apygardos vado pirmuoju pavaduotoju ir kartu Kalnų – Karaliaus Mindaugo srities vado pavaduotoju, taip pat išrinktas apygardos Partizanų Karo Lauko Teismo (PKLT) pirmininku⁷³.

1950m. pavasarį apygardos žvalgybos sk. viršininku tapo Teodoras Kvyklys-Klajūnas, iki tol ėjęs Liūto rinkt. vado adjutanto ir Rambyno – Granito rajono vado pareigas⁷⁴.

1950m. apygardos štabas kontroliavo partizanų būrius Zarasų, Ūtenos ir Švenčionių apskrityse. Ūtenos apskr. tuo metu veikė Liūto rinkt. Erškėčio, Beržo ir Ūsio kuopos; Švenčionių apskr. – Tigro-Cezario rinkt.; Zarasų apskr. -Lokio rinktinės Laisvės, Erškėčio ir Vyties kuopos. Pietinėje Rokiškio apskr. dalyje veikė Vytauto štabui pavaldi Kunig. Margio – Vaižganto rinktinė.

1950 – 1951m. konspiracijos sumetimais apygardos štabas neturėjo vieno bunkerio. Siaubas-Liutauras slapstėsi su Aušros būriu Ūtenos – Anykščių rajonuose, Kvyklys-Klajūnas -su Aro būriu, apyg. vado adjutantas Pranas Pakalnis-Briedis -Tauragnų apylinkėse, Bazalto rajone⁷⁵. (1951m. sausio mėn. už girtuokliavimą iš einamų pareigų atleistas ir pažemintas iki eilinio)⁷⁶. Balys Vaičėnas, žuvus Raščinskui-Žaibui, perėmė rinkt. vado pareigas, laikėsi su Erškėčio kuopa.

Stokojant tinkamų štabo pareigūnų, daugelis Vytauto štabo narių dirbo ir Šiaurės – Rytų Lietuvos srities štabe. 1951m. pavasarį Vytauto apyg. – Kalnų srities štabo bunkeriai buvo įrengti Švenčionėlių rajone, netoli Kiauneliškių k.

1951 03 19 MGB agento vedama 137 šp kariuomenės kuopa blokavo du štabo bunkerius. Partizanai stojo į mūšį, tačiau prasiveržti nepasisekė. Čia žuvo: Kalnų sr. štabo adjutantas, Vytauto apyg. štabo viršininko pavad. Steponas - Gintvilas; srities ir apygardos visuomeninio sk. viršininko pavad. Antanas Bulka-Dainius, Kuršaitis; apygardos ir srities visuomeninio sk. viršininkas, "Aukštaičių kovos" redaktorius Vytautas Pakštas-Naras, Vaidotas; apygardos ir srities organizacinio sk. viršininkas Jurgis Trinkūnas-Dagys; Liūto rinkt. ir Vytauto apyg. ūkio sk. viršininkas Steponas Jakučionis-Aušra, Perlo – Bazalto rajonų pareigūnai. Į priešų rankas gyvas pateko Kalnų sr. ir Vytauto apyg. štabo įgaliotinis ryšių reikalams Jonas Bulka-Skrajūnas⁷⁷.

Suimtas Skrajūnas nedelsiant sutiko bendradarbiauti su MGB, jo duomenimis kovo 22d. Lygalaukių k. sunaikinti Trimito būrio bunkeriai, kuriuose žuvo 12 ir paimti gyvi 2 partizanai⁷⁸.

Netektys apygardos štabą persekiojo ir balandžio mėnesį: 10d. Strazdų k. (buvusiame Tauragnų valsč.) žuvo Balys Vaičėnas-Pavasaris ir 6 Lokio rinkt. pareigūnai⁷⁹.

Apygardos vadas Liutauras bandė atkurti sunaikintą Kalnų sr. štabą. Balandžio mėn. į štabą pakviestas Apygardos žvalgybos sk. viršininkas Teodoras Kvyklys-Klajūnas (srities žvalg. sk. viršininko pareigas pradėjo eiti 1951 rugsėjo mėn.)⁸⁰. Siaubui-Liutaurui nebuvo žinomi Klajūno ryšiai su MGB, aukštos pareigos Klajūnui užtikrino neliečiamumą partizanų gretose. Rugsėjo mėn. jo nurodymu legalizavosi Aro būrio vadas Povilas Jankauskas-Alksnis ir 5 jo vadovaujami kovotojai⁸¹. Lapkričio pradžioje turėjo įvykti Klajūno – MGB pareigūnų susitikimas, kur numatyta aptarti Liutauro ir J.Kemeklio-Granito sunaikinimo planą⁸². Nežinia, ar MGB jis pasirodė neberekalingas, ar išdavystės paaiškėjo (spalio -lapkričio mėn. Klajūną medžiojo Gintaro raj. vado A.Varno-Gaidelio partizanai), bet susitikimo metu, 1951 11 14, Klajūnas buvo suimtas. Nei jo nurodymu nukauti 2 partizanai⁸³, nei kalėjime parengto "Plano, kaip likviduoti Žemaitijos banditus ir banditų centrą"⁸⁴ neužteko "išpirkti kaltėms". 1952m. vasarą jis buvo nuteistas ir lapkričio 19d. sušaudytas.

1951m. rudenį Br.Kalytis-Liutauras jau suvokė tolimesnės kovos beprasmiškumą. Rugsėjo mėn. jis drauge su J.Kemekliu-Granitu organizavo apygardon įeinančių būrių vizitaciją. 1951m. rugsėjo mėn. lankėsi Vaižganto rinkt. Dariaus ir Girėno kuopos (Aušros tėvūnija) veiklos rajone. Čia jis susitiko su

J.Abukausko-Siaubo, Vytenio vadovaujamais partizanais. Tai buvo vienas didžiausių to laikotarpio partizanų būrių, turėjęs apie 20 aktyvių partizanų. Susitikimo metu Siaubas, Liutauras pasiūlė paleisti būrį ir, pasidalijus į grupes, laukti laisvės. Liutauras nurodė sustabdyti aktyvių partizanų verbavimą, daugiau dėmesio skiriant pasyvių rezistentų organizacijoms⁸⁵.

Audros būrys buvo paleistas, bet per metus (iki 1952m. rugsėjo mėn.) beveik visi kovotojai žuvo arba buvo suimti.

Partizanų gretos tolydžio retėjo, į sąjūdžio vadovybę skverbėsi MGB agentūra. MGB organų perverbuotas J.Bulka-Skrajuūnas (ag.slapyvardžiai Vincas, Bimba) ir agentų -smogikų grupė lapkričio mėnesį iškviatė į susitikimą ir nuginklavo Alfonsą Radzevičių-Tarzaną, o jį lydėjusį partizaną Lubiną nušovė⁸⁶.

Per Tarzaną (agentas Alfa) smogikų grupės vadas Stasys Šimkus-Šturmą užmezgė ryšį su Br.Kalyčiu-Liutauru⁸⁷.

Lapkričio pabaigoje Molėtų rajone prie Stimų ežero SG suėmė Šiaurės – Rytų Lietuvos srities vadą Br.Kalytį-Siaubą, Liutaurą ir jo bendražygį Mykolą Urboną-Liepą. Smogikų vedami partizanai bandė susisprogdinti (turėjo už nugaros pasirišę granatas), bet buvo nuginkluoti ir perduoti MGB⁸⁸.

1951m. gruodžio 22d. Liepos išduotas žuvo Vytauto apyg. štabo viršininkas J.Kemeklis-Granitas⁸⁹.

Paskutiniai apygardos štabo pareigūnai Balys Putrimas-Vaidūnas ir Vincas Želidonis-Rokas, Diakonas, Cezaris buvo izoliuoti nuo centrinės vadovybės, dezinformuoti. Vaidūnas slapstėsi su Pr.Pakalniu-Briedžiu, o Cezaris, neturėdamas ryšių su Liūto rinkt. likučiais Utenos apskr. ir Vyties kuopa Rokiškio-Juodupės miškuose, nesiėmė apyg. štabo atkūrimo, pasilikdamas tik Tigo rinkt. vadu.

Taigi 1952m. pradžioje Vytauto apyg. štabas nustojo egzistavęs. Jo vietoje veikė legendizuotas apygardos štabas, vadovaujamas Jono Bulkos-Skrajuūno – ag. Bimbos. Nariai -agentai Gudas-K.Bukauskas ir Kairys⁹⁰.

Tiesioginėje J.Kimšto-Žalgirio, Žygūno kontrolėje iki 1952m. lapkričio veikė Kalnų srities štabas, kurį sudarė: antrasis sr. vado pavad. Bronius Karbočius-Algimantas; visuom. dalies viršininkas Bronius Krivickas-Vilnius ir organizac. sk. viršininkas Viktoras Sabaliauskas-Kirvis⁹¹. Iki 1952m. štabas dar leido po-grindžio spaudą: "Laisvės Šauklys", "Aukštaičių kova", "Laisvės Kova", "Lais-

vės Tiesa". Štabas dislokavosi Vytauto apyg. Vaižganto rinkt. veiklos rajone, štabą saugojo V.Čepukonio-Tigro (vėliau – ag.Kiečio) vadovaujami partizanai⁹². Sunku yra spręsti, ar minėti pareigūnai sudarė ir apygardos štabą, aišku tiksliai, kad 1951-1952m. Br.Kalytis tiesioginio ryšio su jais neturėjo. (1953m. MGB dokumentuose Kalytis-Liutauras traktuojamas kaip Kalnų sr. vado 1-asis pavaduotojas⁹³).

Suėmus ir perverbavus srities vadą J.Kimšą, 1952m. rugsėjo – lapkričio mėn. Kalnų srities štabo likučiai buvo sunaikinti⁹⁴.

Liūto rinktinė (1944-1952m.)

Suirus LLA Šarūno rinktinei, iš visos štabo vadovybės laisvėje liko tik V.Pakštas-Naras. 1946m. sausio mėnesį, jis, kaip vienintelis Šarūno rinkt. štabo pareigūnas, perėmė vadovavimą išretėjusiai Utenos apskrities partizanų organizacijai ir apygardos įsakymu buvo patvirtintas rinktinės vadu (pakeitė slapyvardį į Vaidoto sl.)⁹⁵.

Pakštas-Naras,Vaidotas 1946m. pradžioje vadovavo Gedimino, Mindaugo ir Kęstučio kuopų likučiams. 1944m. rugpjūčio mėnesį Pakštą užverbavo agentu (Katonas), tačiau užuot dirbęs išdavikišką darbą, Pakštas perėjo į nelegalią padėtį ir nuo 1945m. vasaros tapo Šarūno rinkt. štabo nariu⁹⁶.

Vadovauti rinktinei Naras ėmėsi itin sunkiu metu. 1946m. kovo 20d. MGB agentūriniu būdu sunaikino Žalčio būrio 4 partizanus, kovo 26d. Vozgelių kaime su savo partizanais žuvo būrio vadas Petras Silavičius-Lapas⁹⁷.

Balandžio 5d. Skiemonių valsč., Trasninkų k., saugumas sunaikino Kęstučio kuopos Žaliojo Velnio būrį, vadovaujamą Ambo. Netektys rinktinę persekiojo iki pat 1946m. birželio mėnesio, kai laikinai einančio Vytauto apygardos vado pareigas Prano Zinkevičiaus-Kalvio, Artojo įsakymu buvo paskelbtas Liūto rinktinės sudarymas. Buvo suformuotas rinktinės štabas, deja, žinomi tik du pareigūnai: V.Pakštas-Vaidotas ir V.Kaulinis-Miškinis. Štabas galutinai suformuotas tų pačių metų liepos mėnesį: Rinktinės vadas – Vytautas Pakštas-Naras, Vaidotas; Rinktinės vado pavaduotojas – Bronius Kalytis-Siaubas (buvęs Kęstučio kuopos vadas); Švietimo ir spaudos sk. viršininkas – Grigaliūnas-Sakalas; Jo pavaduotojas – Bronius Kaziekas-Saulius; OS viršininkas – Leonas Skurskis-Laisvūnas; Sanitarinio sk. viršininkas – Balys

Gaivenis-Voveraitis; Rinktinės vado adjutantas – Ūtenis; Sekretorius – Mindaugas Barisa-Rimtautas⁹⁸.

Šiuo įsakymu buvo sudaryta Liūto rinktinės organizacija, pakeisti kuopų pavadinimai, žuvusios vadovybės vieton paskirti nauji vadai. Birželio mėnesį MGB operatyvinėse suvestinėse minimos 3 kuopos, vienijusios 9 būrius:

Ažuolo kuopa (buvusi Kęstučio), vadas Aukštaitis. Veikė Ūtenos, Kuktiškių valsčiuose. Ją sudarė 3 būriai:

Geležinio Vilko – vadas Petras Karalius-Dobilas (1946m. spalio mėnesį, iš dalies likvidavus, liko 9 kovotojai);

Žaibo būrys – vadas Silva Urbanas-Lapinas. Veikė Kuktiškių valsčiuje, vienijo 8 partizanus;

Zubrio būrys – vadas Balys Pelėda-Zubrys. Kuktiškių valsčiuje veikė 19 partizanų.

2-oji Beržo kuopa (buvusi 2-oji Gedimino). Rinktinės vado įsakymu Nr.11 nuo 1946 08 25 kuopos vado pareigas ėjo buvęs Aušros būrio vadas J.Laucius-Kirvis. Į kuopą įėjo 3 būriai, kovojantys Vyžuonių, Leliūnų, Debeikių valsčiuose.

1-asis – Aušros būrys. Vadas Ūosis. Būrį sudarė 8 partizanai.

2-asis – Šmėklos būrys. Vadas J.Morkūnas-Viesulas. Būryje 12 partizanų.

3-asis – Tauro būrys. Vadas Jonas Kemeklis-Tauras, Liepa. Būryje 12 kovotojų. Tai buvęs Geležinio Vilko būrys.

3-ioji – Ūosio kuopa. Iki 1946 10 14 vadovavo Girinis (žuvo). Jai buvo pavaldūs 3 būriai Daugailių valsčiuje.

1-asis – Ažuolo būrys (buvęs Perkūno). Vadas Mintautiškis-Ažuolas. 1946 09 14 visas būrys, įskaitant ir vadą, sunaikintas.

2-asis – Sakalo būrys (sudarytas iš Perkūno būrio dalies). Iki 1946m. pavasario vadovavo V.Manušis, vėliau Norbertas Kilbauskas-Kaunas (žuvo 1946 07 14). Paskutinis būrio vadas Jurgis Dūdėnas-Vaidila, MGB priverstas išduoti kovos draugus, 1946 10 17 nusišovė bunkeryje.

3-asis – Ūdros būrys. Vadas Jonas Ilčiukas-Galiūnas. 1946 10 21 būrys beveik sunaikintas, nukauti 3 partizanai, tarp jų ir Galiūnas⁹⁹.

1946m. liepos 14d., žuvus Norbertui Kilbauskui, buvo surasti dokumentai, kuriuose pažymima, kad išformavus Mindaugo kuopą, Perkūno būrys pavadinamas Sakalo būriu ir yra tiesiogiai pavaldus 1-osios Liūto rinkt. štabui.

Taip Sakalo būrys, vadovaujamas N.Kilbausko ir Br.Gaidelio, sudarė Liūto rinktinės štabo apsaugą. Sunaikinus Sakalo būrį (1946 spalio mėn.), rinktinės štabo apsaugines funkcijas atliko tik Gaidelio būrys (8-9 partizanai)¹⁰⁰.

1946m. kovo mėnesį buvo sudaryta 6-oji atskiroji Algimanto kuopa, vadovaujama Ališausko (1946 03 13 Liūto rinkt. vado Vaidoto įsakymas). Kuopos organizatorius Juozas Ališauskas-Beržas subūrė 36 partizanus ir savo veiklos rajonu pasirinko Skiemonių-Debeikių valsčius. Kuopoje buvo du būriai po 16-20 kovotojų¹⁰¹.

1946 07 03 per agentūrinę operaciją MGB suėmė kuopos vadą Beržą. Po mėnesio Debeikių valsč., Petro Lukausko namuose, MGB sunaikino bunkerį, kuriame buvo Algimanto kuopos spaustuvės įranga. Suimtas redaktorius Balys Lukauskas, nuo 1945 birželio pats savarankiškai spausdinęs ir platinęs pagrindžio laikraštį "Partizanų varpas"¹⁰².

1946m. gegužės – liepos mėnesiais buvo atkurta Saldutiškio ir Tauragnų valsč. partizanų organizacija. Iš likusių laisvėje partizanų sudarytos Liepos ir Ėgliaus kuopos.

Klevo kuopai, veikusiai Daugailių, Tauragnų, Salako miškuose, vadovavo Zinkevičius-Saldaitis (žuvo 1946m. rudenį). 1946m. rudenį kuopą sudarė 6 gerokai išretėję būriai Liepos būrys, vadovaujamas Meidaus-Liepos, taip pat Grafo, Saldaičio, Afrikos, Beržo ir Zubrio būriai.

Saldutiškio valsčiuje, Labanoro girioje, buvo suformuota Liepos kuopa. Kuopos vadu tapo nuo Kamarausko-Karijoto atsiskyres Gobis-Varpas (žuvo 1946 spalio mėn.). Kuopą tuo metu sudarė: Keršto būrys (vadas Juozas Buivydas-Grafas, pavaduotojas A.Krinickas-Romelis), Varno, Tarzano, Kadačio būriai. Žuvus Gobiui-Varpui, rinkt. vado įsakymu kuopos vadu paskirtas J.Buivydas-Grafas¹⁰³. MGB operatyvinėse suvestinėse Liepos kuopa vadinama Ėgliaus kuopa (pagal kuopos vado slapyvardį).

1946m. rudenį į Liūto rinktinę įtraukti ir Užpalių valsčiaus partizanai, besivadovaujantys LPS instrukcijomis.

1944m. pabaigoje į Šimonių miškus buvo nuleistas desantas, turėjęs organizuoti diversinius aktus ir rinkti žvalgybinę medžiagą. Suradę lietuvius partizanus, parašiutininkai greitai įsiliejo į jų gretas ir padėjo sukurti partizaninio sąjūdžio organizaciją. 1945m. sausio mėnesį partizano -desantininko Raulinio iniciatyva buvo įkurta Lietuvos Partizanų Sąjunga (LPS), greitai iš-

plėtusi savo veiklos rajoną į Rokiškio apskritį ir šiaurinę Utenos apskrities dalį.

Utenos apskrityje LPS grupės susikūrė jau 1945m. vasario -kovo mėnesiais. Kovo mėnesį Biliakiemio k. buvo suformuotas Utenos apskrities LPS štabas, vadovaujamas St.Žibino ir V.Petravičiaus. Štabo vadovybės nutarimu sudarytos dvi Utenos apskrities LPS organizacijos: Gedimino (centriniai apskrities valsčiai), vadovaujama Žibino, ir Kęstučio organizacija Užpalių valsčiuje. 1945m. balandžio – gegužės mėnesiais Švilpa-Barzdyla, kaip neoficialus LLA atstovas, kreipėsi į LPS štabą, siūlydamas įeiti į LLA sudėtį davus priesaiką, tačiau susitarti nepavyko¹⁰⁴.

1945m. gegužės mėnesį, suėmus LPS vadovybę, Biliakiemio k. štabas buvo panaikintas, vietoj jo Užpalių valsčiuje buvo suformuotas LPS Gedimino štabas, vadovaujamas LR kariuomenės majoro Vytauto Januškevičiaus-Kęstučio.

1945 06 01 LPS centrinio štabo įsakymu Nr.8 LPS Gedimino štabo viršininku patvirtintas Leonas Tursa-Patrimpas, karinio junginio vadu paskirtas majoras Ražaitis. Sudarytas tokios sudėties LPS Gedimino štabas: Junginio vadas – majoras Ražaitis-Gediminas; Štabo viršininkas – Patrimpas; Operatyvinio sk. viršininkas – Neptūnas; Ryšių sk. viršininkas – Kęstutis; Organizacijos ir mobilizacijos sk. viršininkas – Alkas; Spaudos ir propagandos sk. viršininkas – Siųstuvas; Intendantūros sk. viršininkas – Voveris¹⁰⁵.

Į junginį įėjo 7 būriai: Utenos apskrities Užpalių valsč. ir Rokiškio apskrities Kamajų, Jūžintų ir Svėdasų valsč. (žr. schemą priede).

1945m. rugpjūčio mėnesį MGB – MVD organai suėmė Kęstutį ir apie 10 vadovaujančių partizanų¹⁰⁶. Yrant junginio organizacijai, vien rugpjūčio mėnesį legalizavosi 27 LPS Gedimino štabui pavaldžių būrių partizanai. Agentūriniu būdu buvo išaiškinta Patrimpo slapstymosi vieta, nukautas jo pavaduotojas Nikodemus Tursa-Tetervinas¹⁰⁷.

1946m. pavasarį, į Gedimino organizaciją įterpus MGB agentą Erelį (Kazicką), buvo sunaikintas junginio štabas, legalizavosi Leonas Tursa-Patrimpas, visas Sakalo būrys (7 partizanai), vadovaujamas Sakalausko-Šarūno¹⁰⁸. Partizanams, likusiems be vyriausios vadovybės, buvo pasiūlyta įstoti į LLA. 1946m. rudenį tarp LLA ir LPS buvo pasiektas susitarimas dėl Utenos apskrities LPS grupių perėjimo į LLA Vytauto apygardą. 1946 11 10 apygardos

vado įsakymu Nr. 30-43 Alaušo būrys ir pavieniai partizanai buvo prisaikdinti ir priimti į LLA Vytauto apygardos I-ąją Lokio rinktinę¹⁰⁹. Įstojimas į LLA, sprendžiant pagal archyvinę medžiagą, buvo daugiau formalus. Rinktinės štabo kontaktai su Alaušo ir Aro būrių likučiais buvo epizodiški iki pat faktiško jų sunaikinimo.

Užpalių valsčiuje, be Alaušo būrio, veikė Žalgirio, Audros ir Kalnų būriai. 1948m. vasarą LP Šiaurės – Rytų Lietuvos srities vado įsakymu Užpalių valsčius ir Žalgirio būrio veiklos rajonas perėjo į Algimanto apygardos naujai suformuotos Kunigaikščio Margio rinktinės (vadas Juozas Kemeklis-Rokas, Rimtutis) kompetenciją¹¹⁰.

1946m. rugpjūčio 25d., laikinai einančio apygardos vado pareigas Zinkevičiaus-Kalvio, Artojo įsakymu Nr.11 Liūto rinkt. vadu paskirtas Vincas Kaulinis-Miškinis (iki tol Gedimino kuopos vadas). Buvęs rinkt. vadas V.Pakštas-Naras, Vaidotas išvyko į apygardos štabą, kur ėjo OS sk. viršininko ir vado pavaduotojo pareigas¹¹¹. Vincui Kauliniui-Miškiniui pradėjus vadovauti rinktinei, Vytauto apygardos štabas buvo gerokai apnaikintas. 1946m. spalio mėn., žuvus Br.Zinkevičiui-Kalviui, Artojui, Skudučiui, išsiderino ryšiai su apygardos vadovybe. Rugsėjo mėnesį MVD kariuomenė pradėjo dideles miškų košimo operacijas. Ūtenos MGB apskrities skyriaus viršininko Česnakovo prašymu prieš Algirdo kuopą ir Kemeklio-Tauro, Liepos būrį buvo pasiųsta 1000 kareivių, Zubrio ir Saldaičio būrių (30 partizanų) paieškoms – 1000 kareivių. Geležinio Vilko būrio veikimo rajone košė miškus 137 šp 600 kareivių batalionas, į Šmėklos ir Perkūno būrių lankomus miškus pasiųsta apie 500 kareivių¹¹².

1946m. rugsėjo – gruodžio mėnesiais per agentūrines ir karines – čekistines operacijas buvo iš dalies apardyta Liūto rinktinės organizacija. Nukentėjo beveik visos rinktinės kuopos.

Rugsėjo mėnesį Labanoro giriose žuvo vienas aktyviausių Liūto rinktinės partizanų vadų, Liepos kuopos vadas Gobis-Varpas. Smarkiai nukentėjo Liepos kuopos Keršto būrys, vadovaujamas J.Buivydo-Grafo (po Gobio-Varpo žūties paskirtas kuopos vadu). Gruodžio mėnesį žuvo 4 ir paimtas 1 gyvas partizanas (Julius Lapinskas, buvęs Labanoro kaimo tarybos pirmininkas). 1947m. pradžioje net trys iš šešių Liūto kuopos būriai buvo visiškai sunaikinti¹¹³.

1946 09 14, košiant miškus, žuvo Ažuolo kuopos būrio vadas Antanas Mintautiškis-Ažuolas ir trys jo būrio partizanai. Iš dalies sunaikintas ir Ažuolo kuopos Geležinio Vilko būrys, žuvo būrio vadas Petras Karalius-Dobilas, o po dviejų mėnesių – 1946 12 01 – ir jį pakeitęs Serapinas Petkevičius-Suvalkietis¹⁴.

Gruodžio 5d. Kuktiškių valsčiuje žuvo Ažuolo kuopos vadas (jis ir Zubrio būrio vadas) Balys Pelėda-Zubrys, Tankas. Tą pačią dieną už kelių kilometrų MVDistai sunaikino Zubrio būrio bunkerį su ten pasislėpusiais partizaniais. Po šių netekčių Ažuolo kuopa tegalėjo sudaryti vos 3–4 pilnai sukomplektuotus būrius (1946m. birželio mėnesį buvo 9)¹⁵. Daugailių valsčiuje kovojusios Uosio kuopos Sakalo būrys buvo iš dalies sunaikintas dar birželio – liepos mėnesiais. Būrio likučiams ėmė vadovauti Jurgis Dūdėnas-Vaidila (Laisvės kuopos vado Jono Dūdėno-Vyno, Dagio brolis). 1946 10 17 patekusį į MGB rankas Dūdėną priešai kankino, reikalaudami nurodyti būrio slėptuvę. Neišlaikęs kankinimų, Vaidila nurodė bunkerio vietą. Išduoti 4 partizanai nusišovė. MVDistų įleistas į bunkerį Vaidila rastu pistoletu čia pat nusišovė¹⁶.

Rugpjūčio 27d. žuvo Stumbro būrio vadas Petras Dubrava-Stumbras. Agentūrinės kombinacijos būdu suorganizuotas slaptas susitikimas su Šimonėlio-Hitlerio būrio partizaniais. Po šio susitikimo saugumo agentas į legalizaciją išvedė visą Šimonėlio-Hitlerio būrį, iš viso pasidavė 24 ginkluoti partizanai¹⁷. Saugumo organai stengėsi užverbuoti Hitlerio būrio partizanus. Matyt, ši operacija pasisėkė, nes 1946 11 28, nukovus Sakalo būrio kūrėją Alfonsą Kunčių-Andrijaitį, Gedimino kuopos partizanai ieškojo būdų, kaip likviduoti Antaną Šimonėlį-Hitlerį¹⁸.

Daugailių valsčiuje Uosio kuopa 1946m. rudenį – žiemą neteko bene ketvirtadalio asmeninės sudėties. Spalio 4d., žuvus kuopos vadui Giriniui, prasidėjo masinių areštų banga. Suėmus ryšininkus Kelmą ir Dagilį, buvo išaiškinta ir likviduota Ūdros būrio bazė. Susirėmime su kariuomene žuvo būrio vadas V. Ilčiukas-Galiūnas¹⁹.

Areštai ir žuvimai mažiau pakenkė tik Jovaro ir Klevo kuopoms, kurios, tiesa, neteko pavienių partizanų, bet išsaugojo pagrindžio vadovybę ir vidaus organizaciją.

MGB organai stengėsi sunaikinti pagrindžio vadovybę pačių partizanų rankomis. 1946m. rugpjūčio mėnesį MGB agentai tarp gyventojų išplatino

žinias, kad Pakštas-Naras esąs saugumo agentas Katonas. Prano Zinkevičiaus- Artojo veiklos rajone MGB "pametė" du paketus, kuriuose dėkojama Katonui už apygardos vado Liepos-Storulio likvidavimą (Liepa sunaikintas agento Vėjo duomenimis) ir siūloma kuo greičiau sunaikinti Artoją. Praėjus 2 dienoms po paketų "pametimo", MGB surežisavo jų paieškas, po kurių su pasitenkinimu konstatavo, kad šie patekė į Artojo rankas¹²⁰. Ši operatyvinė priemonė tąsyk vaisių nedavė, tačiau po dviejų metų panašiu būdu sukompromitavus A.Krinicką-Romelį (Liepos kuopos vadą), patys partizanai pastarąjį sušaudė.

Liūto rinktinės štabo paieškoms MGB pradėjo agentūrinę bylą "Štabistai". Realizuojant agentūrinių pranešimų medžiagą, gruodžio mėnesį Kuktiškių valsčiaus Nimžiškių k. gyventojų Žulio namuose kratos metu buvo aptiktas bunkeris, kuriame buvo Liūto rinktinės štabavietė "Berželis-15" – "Anykščių šilelis". Laimingo atsitiktinumo dėka partizanai tik prieš dvi dienas bunkerį paliko, todėl aukų išvengta¹²¹.

Žuvus Kalviui, Artojui, V.Kaulinis-Miškinis, Utenis savo iniciatyva pradėjo Liūto rinktinės reorganizaciją. Iš buvusios 6-osios Algimanto kuopos likučių suformavęs Perkūno būrį ir paskyręs vadu Jurgį Urboną-Lakštutį perkėlė į Jovaro kuopą¹²². Vietoj žuvusio Balio Pelėdos-Zubrio būrio vadu paskyrė A.Krinicką-Romelį. Iš sumuštų Kuktiškio valsč. būrių likučių buvo suformuotas Ažuolo kuopos Žaibo būrys, vadovaujamas Silvos Urbano-Lapino¹²³.

Sumanaus Miškinio vadovavimo dėka, nors ir išretėjusi, Liūto rinktinė išlaikė savo organizacinę struktūrą. 1946m. pabaigoje į Rytų Lietuvą sugrįžęs Vytauto apygardos ir Šiaurės – Rytų Lietuvos srities vadas J.Kimštas-Žalgiris laiške Tigro rinktinės vadui Rokui-Diakonui pavyzdžiu nurodė Liūto rinktinės organizaciją, pabrėždamas, kad joje ne tik pasiektas organizacinis maksimumas, bet ir aktyvi agitacija ir propaganda¹²⁴.

1947m. pradžioje žymesnių organizacinių pokyčių Liūto rinktinėje nepastebime. Dar 1946m. rudenį atskiri būriai buvo suskirstyti į grandis ir jiems pavesta slapstyti savarankiškai 2-3 žmonių grupelėmis. Kaip parodė vėlesni įvykiai, būtent toks veikimo būdas išgelbėjo daugelį būrių nuo visiško sunaikinimo.

[daugelį partizanų kovinių vienetų jau buvo įterpta MGB agentūra, tačiau saugumas dar neturėjo tikslių žinių apie kuopų ir būrių sudėtį.

1947m. balandžio mėnesį MGB kovos su ginkluotu pagrindžiu skyrius buvo sukūręs 7 opergrupes ir pradėjęs 9 agentūrines bylas partizanų koviniams vienetams¹²⁵.

1947m. pavasarį Kapralovas patvirtino agentūrinių -operatyvinių ir karinių – čekistinių priemonių planą 3 LLA Vytauto apygardai ir jo ginkluotiems junginiams likviduoti. Šiame plane buvo numatyta, panaudojant vidaus agentūrą, eilinius partizanus fiziškai sunaikinti, o paimtus į nelaisvę pagrindžio vadus operatyviai panaudoti.

Kaip rodo MGB skyriaus dokumentacija, į operatyvinę įskaitą buvo įtraukta mažiau nei pusė Liūto rinkt. būrių, dalį būrių jie jau tarėsi sunaikinę, o apie kitų egzistavimą nieko nebuvo žinoma.

1947m. pradžioje, MGB duomenimis, Utenos apskrityje kovojo nuo 150 iki 200 partizanų.

1947 06 01 operatyvinėje įskaitoje (rašomos bylos -formuliarai) buvo 95 organizuoti partizanai, kovojantys Ažuolo, Jovaro ir Beržo kuopose ir 58 pavieniai partizanai ("bandit odinočka"), kurie buvo besislapstantys nuo karinės tarnybos asmenys ir iširusių būrių partizanai¹²⁶.

Nuo 1946m. pabaigos Liūto rinktinės veiklos rajone buvo įsikūręs Vytauto apygardos štabas. Štabo bunkeriai buvo įrengti Saldutiškio, Kuktiškių, vėliau Debeikių – Leliūnų valsč. sankirtoje. Apygardos štabą saugojo tik Liūto rinktinės būriai.

Realį grėsmę štabui iškilo 1947m. balandžio mėn., kai agentūriniu būdu buvo išaiškinta apygardos štabavietė Kuktiškių valsč. Štabo pareigūnų tuo metu nebuvo, žuvo 4 apsauginio būrio partizanai, vadovaujami Antano Kaušylos-Margio (Margis dar 1945m. vadovavo Šarūno rinkt. štabo apsauginei kuopai – autpast.).

Ilgesniai laikui nutrūkus ryšiams tarp Vytauto apygardos štabo ir Tigro rinkt., apygardos štabo pareigūnų stygių kompensavo Liūto rinktinės štabo pareigūnai. 1947m., žuvus apygardos štabo ginkluotės ir ūkio sk. viršininkui, šias pareigas perėmė Liūto rinktinės pareigūnas Vladas Grigaliūnas-Sakalas (žuvo 1948 03 07). Ilgainiui įsigali tradicija, kad apygardos vadu tampa Liūto rinktinės vadas, o apygardos ir rinktinės štabo pareigūnais – Beržo ir Ažuolo kuopų vadovybė.

1947m. vasarą J.Kimštas-Žalgiris atsisakė Vytauto apygardos vado pa-

reigų, motyvuodamas susilpnėjusia sveikata ir dideliu darbo krūviu, jis pasi-liko Šiaurės – Rytų sr. vado pareigas ir darbą LLKS prezidiume. Apygardos vado pareigos teko Liūto rinkt. vadui Vincui Kauliniui-Miškiniui, Uteniui, ilgamečiam Gedimino-Beržo kuopos vadui. Rinktinės vado pareigoms paskirtas Beržo kuopos vadas Jonas Morkūnas-Viesulas, Šiaurys, Vėjas¹²⁷.

J.Morkūnas į partizanų gretas įstojo 1945m. pavasarį. Kurį laiką kovojo kaip eilinis partizanas, 1946m. pavasarį buvo paskirtas Šmėklos būrio vadu. 1946m., žuvus Beržo kuopos vadui Aukštaičiui, perėmė šį postą, o nuo 1947m. vasaros pradėjo eiti rinktinės vado pareigas (pakeitė slapyvardį į Vėjo sl.).

1947-1948m. žiema Liūto rinktinės partizanams buvo sunki. MGB provokacijos ir išdavystės sparčiai retino partizanų gretas. 1947m. gruodžio mėnesį Saldutiškio valsč., Jono Godos sodyboje, susirėmime su MVD opergrupe žuvo Liepos kuopos ir Beržo būrio vadas Juozas Buivydas-Grafas, partizanai Aleksas Giedraitis-Genys, Stasys Kunigėnas-Vytenis¹²⁸.

Vasario mėn., išaiškinus Salako – Daugailių – Tauragnų trikampyje kovojusios Klevo kuopos ryšininkus, 1948 02 15 žuvo 6 Šriubo būrio partizanai, tarp jų ir kuopos vadas Kazys Gaivenis-Ėglius. Nuo areštų ir žuvimų nukentėjusi Klevo kuopa 1948m. vasario mėn. buvo išformuota, likę laisvėje Šriubo būrio partizanai perėjo į Erškėčio kuopą. Iš Šriubo būrio likučių suformuotam Laisvės būriui ėmė vadovauti Erškėčio kuopos vadas Jonas Bitkevičius-Sakalaitis¹²⁹.

Beržo kuopos Šmėklos būriui teko ypatingos funkcijos. Nuo 1947m. pavasario Liūto rinkt. ir Vytauto apyg. štabai laikėsi Beržo kuopos veikimo rajone – Vyžuonų, Leliūnų valsč. Sunaikinus Kaušylos-Margio vadovaujamą būrį, būtent Šmėklos būriui teko apsauginės rinktinės ir apygardos štabų funkcijos. 1948m. kovo mėn. apsauginio būrio vadu paskirtas Grižas-Liepsna¹³⁰.

Žuvus Liepos kuopos vadui J.Buivydai-Grafui, rinktinės vado įsakymu į šias pareigas paskirtas A.Krinickas-Romelis.

Bene paskutinis šios reorganizacijos rezultatas – Ažuolo kuopos Aitvaro būrio pertvarka: rinktinės vado įsakymu Nr.71 išretėjęs būrys buvo papildytas pavieniais partizanais, vadu paskirtas Mykolas Valančiūnas-Vaiduoklis¹³¹. (1948 03 01 Utenos apskr. MGB sk. suvestinėse Aitvaro būrio vadu nurodomas Patrimpas-Vasaris. Greičiausiai jis buvo vado pavaduotojas, vado-

vavimą perėmęs po Vaiduoklio žuvimo 1948 03 27 – aut.past.)

Pirmiesiems Morkūno vadovavimo rinktinei mėnesiams yra priskirtinas ir Žalgirio kuopos suformavimas Svėdasų -Užpalių valsčiuose, kur partizanavo Alaušo būrys (vadas Pranas Pašilys-Žaibas) ir sunaikintų LPS Gedimino rinktinės būrių likučiai. Archyvinuose dokumentuose Užpalių – Svėdasų valsč. veikusi partizanų grupė traktuojama įvairiai: 1948 05 01 pasirašytame Š-R srities partizanų vadovybės sąskrydžio nutarime Žalgirio grupė vadinama kuopa. Tam prieštarauja vėlesnis šaltinis: 1949 11 18 Felikso Niauros apklausos protokolas, kuriame kalbama tik apie Briedžio vadovaujamą Žalgirio būrį, įėjusį į Ūso vadovaujamą Beržo kuopą¹³².

1948m. rugsėjo mėn., žuvus Briedžiui, smarkiai išretėjusi kuopa buvo reorganizuota į būrį. Nuo 1948 rugsėjo mėn. būriui vadovauti ėmė Stasys Gimbutas-Tarzanas (nuo 1949 balandžio mėn. St.Gimbutas Plechavičiaus kuopos vadas, slapyvardis Paulius; 1949 balandį – 1949 11 01 – Šarūno rinkt. vadas, slapyvardis Siaubas. 1949 11 01 Kupiškio apskr. Šimonių miške su visu štabu pasidavė priešui, tapo provokatoriumi ir vienu didžiausių Algimanto apyg. sunaikinimo kaltininkų -aut.past.).

1948m. liepos – rugpjūčio mėn. Šiaurės – Rytų sr. vado įsakymu Žalgirio kuopos veiklos rajonas – Užpalių, Svėdasų valsč. perėjo Algimanto apyg. Šarūno rinktinės kompetencijon. Tuo metu rinktinei vadovavo būsimasis Algimanto apyg. vadas A.Starkus-Montė. Žalgirio kuopos veiklos rajone suformuota Plechavičiaus kuopa, vadovaujama J.Kemeklio-Roko, vėliau St.Gimbuto-Tarzano, Pauliaus. Kuopą sudarė trys būriai:

Žalgirio būrys, vadas Albertas Žilius-Kęstutis (žuvo 1949 lapkričio mėn.);

Tigro būrys, vadas Vaclovas Čepukonis-Tigras (suintas 1949 gruodžio mėn.);

Kęstučio būrys (žinių nėra)¹³³.

1948m. vasarą kilo nesutarimai Liūto rinktinės Liepos kuopos viduje. 1948 06 25 kariuomenei užklupus Liepos kuopos stovyklą, į MGB rankas pateko Vytauto apygardos štabo dokumentai ir ryšio schemos. Už dokumentų saugojimą atsakingas Liepos kuopos vadas A.Krinickas-Romelis, Tigras, dėl savo griežtumo nemėgstamas kuopos vado pavaduotojo Dominiko Zaptoriaus, po šio įvykio buvo apkaltintas bendradarbiavimu su MGB ir be teismo sušaudytas (1948 08 14). Šią akciją inspiravo MGB: buvo pamesti "svarbūs"

paketai, kuriuose M.Krinickui nurodoma nušauti Zaptorių ir išvesti Liepos kuopą į legalizaciją. Sunaikinus Romelį, panašiu būdu buvo diskredituotas ir pats Zaptorius-Tigras: 1948-1949m. jį "medžiojo" Liepos kuopos ir Ėgliaus būrio partizanai¹³⁴.

1948m. vasarą – rudenį žymių nuostolių patyrė Liūto rinktinės ir Vytauto apygardos štabai. Birželio 25d. MGB agentė Laimutė surežisavo apygardos vado adjutanto Mindaugo Barisos-Rimtauto susitikimą su motina. Atvykusią 4 partizanų grupę pasaloje buvę MVDistai sušaudė. Tarp žuvusiųjų –Mindaugas Barisa-Rimtautas ir Ažuolo vadas Aleksas Jakštonis-Tauras¹³⁵.

Birželio mėnesį vakaronėje buvo suimtas žvalgybos ir ryšių sk. viršininkas Jonas Butleriauskas-Tarzanas. Panaudojus fizinio įtaigojimo priemones, Tarzanas išdavė Liūto rinkt. rėmėjų ir ryšininkų tinklą, pagal jo parodymus suimta 11 asmenų ir sunaikinta 10 bunkerių¹³⁶.

1948m. rugsėjo mėnesį Šmėklos būrio 3 partizanų grupė pateko į pasalą, žuvo visi partizanai, tarp jų ir būrio vadas Grižas-Liepsna. Išretėjusiam Šmėklos būriui (6 partizanai) paskirtas vadovauti Juozas Pelenius-Šturmas, Šaltenis.

1948m. pabaigoje, netekęs daugumos partizanų, Siaubo būrys buvo formuotas į Laisvės būrį. 1948m. pabaigoje jam vadovavo Juozas Karvelis-Klajūnas. Ankstesnis vadas Juozas Meškuotis-Ambo dėl saugumo provokacijų buvo likviduotas pačių partizanų rankomis¹³⁷. 1948 12 20, agento Baublio išduoti Tauragnų valsčiuje, Stulgių k., Gurkšnio namuose, žuvo 4 partizanų grupė, tarp jų Erškėčio kuopos Laisvės būrio vadas Jonas Bitkevičius-Sakalaitis ir visai dar neseniai Uosio kuopos vadu paskirtas (1948 09 01 įsakymas Nr.112) Markevičius-Barzda¹³⁸.

Struktūriniai pokyčiai vyko ir Erškėčio kuopoje. Gruodžio mėn. Laisvės būrys, kaip neatitinkantis kelių reikalavimų, buvo išformuotas, likę laisvėje trys partizanai perėjo į Trimito būrį¹³⁹.

1948m. Liūto rinktinės nuostoliai nebuvo tokie katastrofiški, kaip, pavyzdžiui, 1946m., tačiau tarp žuvusiųjų buvo itin daug vadų – nuo būrio vado iki rinktinės pareigūno.

1948 11 01 Ūtenos MGB skyriaus suvestinėse užregistruoti 67 partizanai (iš jų 56 pavaldūs Liūto rinkt. štabui), susibūrę į 8 būrius¹⁴⁰.

Šis partizanų skaičius toli gražu neatspindėjo Liūto rinktinės sudėties, nes

čia buvo įtraukti tik 8 būrių partizanai ir štabo pareigūnai be Saldutiškio valsč. Liepos ir Anykščių valsč. Jovaro kuopos. Antra, MGB suvestinėse buvo įtraukti tik "aprašyti" partizanai. Taigi, manyčiau, kad 1948m. vėlyvą rudenį Liūto rinktinė galėjo vienyti iki 100 aktyvių laisvės kovotojų.

1949-iejį, 6-iejį okupacijos metai, prasidėjo skaudžiomis netektimis partizanų vadovybės gretose. 1949 02 11 agento Laimučio išduoti Kuktiškių valsčiuje Jurgio Graužinio sodyboje žuvo Vytauto apyg. štabo viršininkas Juozas Skurskis-Laisvūnas ir Kovo būrio vadas¹⁴¹.

Po kelių dienų, vasario 14d., Daugailių valsč., Juknėnų k., nuo priešų kulku krito Klevo būrio vadas Juozas Kurmis ir partizanas Juozas Kazokas-Aras¹⁴². Ypač nesėkmingas buvo kovo mėn.: MGB suėmus ryšininką K., buvo surasta Uosio kuopos slėptuvė. Kovo 2d. Daugailių valsč., apsupus kuopos bunkerį, žuvo kuopos vadas Antanas Markevičius-Barzda ir su juo buvę du partizanai¹⁴³.

Vasario pabaigoje saugumo organai aptiko Liūto rinktinės štabo pėdsakus. Agentūriniais duomenimis buvo nustatyta, kad Šmėklos būrys ėjo apygardos štabo apsauginio būrio pareigas. Ryšiui su Šmėklos būriu užmegzti ir nustatyti Vytauto apyg. štabui MGB užverbavo agentą Ešerį. Kovo mėn. operatyviai panaudojant agentą, buvo nustatyta, kad apygardos štabas laikėsi Ūtenos valsč. Nolėnų k. gyventojų Jono Šimonėlio sodyboje.

1949 03 24 Šimonėlio namus apsupo kariuomenė. Kareivių kuopa ir Ūtenos istrebitelių būrys blokavo visus išėjimus. Apygardos vado Miškinio vadovaujami partizanai užėmė gynybines pozicijas. Po pusantros valandos trukusio mūšio žuvo visi sodyboje buvę partizanai: Vytauto apygardos vadas – Vincas Kaulinis-Miškinis, Ūtenis; Šmėklos būrio partizanai: Alfonsas Bivainis-Klimašauskas, jo brolis Bronius Bivainis; Aušros būrio partizanai: Balys Valančiūnas-Elnias, Domas Sirutis-Vergas, partizanai Drugelis ir Girinis¹⁴⁴.

Apygardos vado žūtis buvo didelė netektis Rytų Lietuvos partizanų sąjūdžiui. Pagal tradiciją nauju vadu tapdavo Liūto rinktinės vadas. Morkūnui šių pareigų atsisakius, apygardos vadu paskirtas rinktinės vado pavaduotojas Bronius Kalytis-Siaubas, Liutauras.

Kovo mėnesį MGB suėmė rinktinės žvalgybos sk. viršininką Balį Gaivenį-Voveraitį¹⁴⁵.

Po šių rinktinę ištikusių nelaimių Šiaurys-Vėjas ėmėsi organizacinių re-

formų: žuvus Ažuolo kuopos Siaubo būrio vadui Leopardui, būrio likučiai perėjo į Karvelio-Klajūno vadovaujamą Vyties būrį.

Sušaудžius A.Krinicką-Romelį, Liepos kuopai ėmė vadovauti D.Zaptorius-Tigras. MGB per ryšininkus paskleidus gandą, kad Tigras dirba saugumo organams, Voveraičio būrio partizanai Zaptorių už akių nuteisė mirties bausme. 1949 04 22 Tauragnų valsč., žuvus Erškėčio kuopos vadui, Liūto rinktinės rikiuotės sk. viršininkui Jonui Deveikiui-Lapui, Tigrą pradėjo persekioti ir Erškėčio kuopos kovotojai, Šniūriškių k. jam vos pasisėkė pabėgti nuo buvusių bendražygių¹⁴⁶.

1949m. gegužės mėn. Liūto rinktinės veiklos rajone įvyko Vytauto ir Algimanto apygardų vadovybių pasitarimas. Dalyvaujant Šiaurės – Rytų sr. vadui A.Slučkai-Šarūnui, Vytauto apygardos vadui Br.Kalyčiui-Liutaurui, Algimanto apyg. vadui A.Starkui-Monteį, rinktinių ir kuopų vadams, buvo aptarta partizaninės kovos perspektyvos ir taktikos klausimai. Nutarta sustiprinti antikolchozinę propagandą, užtikrinti 1949 03 15 Karaliaus Mindaugo sr. vado įsakymo įgyvendinimą. Nutarta sustiprinti kovą su MGB verbuojamais išdavikais ir agentūra. Įvyko tam tikrų pataisų nustatant Vytauto ir Algimanto apygardų teritorijas. Prie suformuotos Algimanto apyg. Kunig. Margio rinktinės veiklos rajono prijungti Dusetų, Užpalių, dalis Antalieptės valsčiaus.

1949m. gegužės mėn. agentas Meška užmezgė ryšius su Aitvaro būrio partizanais ir paruošė sąlygas operatyviniam smūgiui. Birželio pradžioje agentas į stovyklą atvedė kareivius. Netikėtai užpulti partizanai nesuskubo gintis, po trumpo mūšio krito Aitvaro būrio vadas Juozas Putrimas-Vasaris ir partizanas Jonas Ušackas-Jaunius. Juozas Zaranka-Valteris į priešų rankas pateko gyvas¹⁴⁷.

Po savaitės, 1949 06 16, buvusiame Beržo kuopos veikimo rajone, Užpalių valsč., krito Kunig.Margio rinktinės apsauginio būrio vadas, rinktinės rikiuotės sk. viršininkas Pranas Kemeklis-Tėvas ir Audros būrio partizanas Albinas Merkys-Pomidoras¹⁴⁸.

Liepos mėn. išdavystės tęsėsi: liepos 1d. išduotas žuvo Liūto rinktinės Beržo kuopos vadas Bronius Keblys-Ūsas.

Balandžio – gegužės mėn. į Erškėčio kuopos Lydekaičio (buv. Voveraičio) būrį MGB įterpė vidaus agentą J.Juotką-Arą. Paruošta operacija "Gegužinė", kurios tikslas – sunaikinti Gatelių k. apsistojučius partizanus. Šiam tikslui

agentas vietos gyventojui pasiūlė išvaryti naminės, numatytas susitikimas su Gatelių k. merginomis, kurių namus ir turėjo blokuoti kariuomenė. Operacija sužlugo, nes kažką įtarę partizanai neleido agentui atitrūkti nuo grupės¹⁴⁹.

1949m. liepos 26d. įsakymu rinkinei Nr.20 Liūto rinktinės vadas J.Morkūnas-Vėjas suteikė puskarininkio laipsnį partizanams Daunorui, Alksniui, Marsui ir Spinduliui. Jaunesniojo puskarininkio laipsnius gavo Pušinis, Dučė, Rymantas, Kalnius, Saturnas, Ramūnas ir Liepa. Grandiniais paskirti Laputis ir Bitinas. Šiuo įsakymu jaun. puskarininkio laipsnis suteiktas ir partizanui Riteriui, patvirtinant jį štabo viršininko pareigoms¹⁵⁰.

1949 09 15 Vėjas (rašytinis slapyvardis Vytautas) išleido bene paskutinį savo įsakymą rinkinei Nr.22, kuriuo vietoj birželio 3d. žuvusio Vasario Aitvaro būrio vado pareigoms paskyrė partizaną Dylį ir patvirtino Teofilio Limbos-Sakalo perėjimą iš būrio vado pareigų į Rambyno rajono štabą¹⁵¹.

1949m. vasarą – rudenį Liūto rinktinės veiklos rajone buvo suformuoti teritoriniu pagrindu sudaryti rajonai. Rajonai turėjo pakeisti suirusią kuopų organizaciją, kurios akivaizdi krizė prasidėjo 1949m. pavasarį. Nėra tiksliai žinoma, kada suformuoti rajonai, bet, sprendžiant pagal rinktinės štabo įsaky-

Vytauto apygardos partizanai

mus, pirmiausia buvo suformuotas Rambyno rajonas (R.b.r.), kiek vėliau – Granito (G.r.) ir Perlo (P.r.). 1950m. žiemą – pavasarį sudaryti Bazalto (B.l.) ir Žėručio rajonai.

Teritoriniu principu sudaryti organizaciniai vienetai – rajonai turėjo savo štabą ir organizaciją, artimą rinktinės štabo organizacijai (Rj.V.; Rj.Š.v-kas; Rj.OS. v-kas; Rj.Mob.sk.v-kas; Rj.Org.sk.v-kas). Taigi plačius įgaliojimus turinti rajono vadovybė išlaikė tam tikrą autonomiją nuo Liūto rinkt. štabo, kuris nuo 1950m. pavasario jau mažai bekontroliavo rajonų vidaus organizaciją.

1949 09 28, agentui Ruoniui nurodžius, kariuomenė apsupo Liūto rinkt. štabavietę. Mūšio metu žuvo Liūto rinkt. vadas Jonas Morkūnas-Viesulas, Šiaurys, Vėjas, rinktinės ūkio skyriaus viršininkas (paskirtas 1949 08 01 rinktinės vado įsakymu Nr.28) Balys Jakštonis-Trockis; Ažuolo kuopos vadas Vladas Patumsis-Aukštaitis; Beržo kuopos Vyties būrio vadas Jonas Karvelis-Klajūnas; Erškėčio kuopos Viesulo būrio vadas Silva Urbanas-Lapinas, eiliniai partizanai: Antanas Polevičius-Zomeris, Juozas Šutinas-Paleckis. Išsigelbėjo tiktai Mykolas Urbanas-Liepa¹⁵².

Jonas Morkūnas-Vėjas buvo bene paskutinė ryški asmenybė Liūto rinktinės vado poste. Jam mirus, Utenos apskrities partizanų organizacija prarado ne tik talentingą drąsų vadą, bet ir sumanų organizatorių, vadovavusį rinktinei daugiau nei trejus metus.

1949m. rugsėjo pabaigoje rinktinėje susidarė katastrofiška padėtis: per tris mėnesius žuvo visų kuopų vadai, o juos pakeitę kovotojai dar neturėjo vadovavimo įgūdžių. Tas pat pasakytina apie rinktinės štabo pareigūnus: laisvėje likę rinkt. vado adj. Teodoras Kvyklys-Klajūnas ir rikiuotės skyriaus viršininkas Jonas Šyvas-Plienai į rinktinės štabą pateko tiktai 1949m. liepos – rugpjūčio mėnesiais. Rinktinės štabo viršininkas Pranas Pakalnis-Briedis, 1948m. spalio mėnesį paskirtas apygardos vado adjutantu, neturėjo organizacinių sugebėjimų. Vyriausias rinktinės štabo pareigūnas Antanas Lapienis-Pimpis, Atas štabo viršininku buvo paskirtas 1948m. spalio mėnesį¹⁵³.

1949m. spalio mėn. apygardos vado Liutauro įsakymu Lapieniui pavesta laikinai eiti Liūto rinkt. vado pareigas, po kurio laiko jis šioms pareigoms patvirtintas (pakeitė slapyvardį į Demoną sl., rašytinis Damaskas¹⁵⁴; pagal MGB organų štabo dokumentų vertimus į rusų kalbą).

Tapęs rinktinės vadu, Demonas suformavo štabą. Stokojant tinkamų

pareigūnų, vienas štabo darbuotojas atliko net 2-3 funkcijas. Žinomi šie štabo pareigūnai: Rinktinės vadas ir rinkt. štabo viršininkas – Jonas Lapienis-Demonas; Rinktinės vado adjutantas – Teodoras Kvyklys-Klajūnas; Rikiuotės skyriaus viršininkas ir žvalgybos skyriaus viršininkas – Jonas Šyvas-Plienias (1950m. pavasarį žvalgybos skyriaus viršininko pareigoms paskirtas Balys Putrimas-Vaidūnas)¹⁵⁵.

Žuvusios partizanų vadovybės vieton paskirti nauji vadai; Erškėčio kuopos vado pareigoms paskirtas Stasys Juodis-Čizikas, jį paskiriant ir Perlo rajono vadu, Trimito būrio vadu tapo Balys Graužinis-Uosis. 1949 10 04 žuvus Šmėklos būrio vadui Grižui-Liepsnai, į šias pareigas paskirtas naujas vadas¹⁵⁶.

Rugsėjo – spalio mėn. Liūto rinktinėje vyko organizacinio sektoriaus reforma. Remiantis LLKS instrukcijomis Nr.48-49, dėl partizanų – slapukų grandžių organizavimo, vietoj anksčiau veikusių OS rajonų 1949 09 15 rinktinės vado įsakymu Nr.23 Šutiniui-Spinduliui pavesta sudaryti 5 OS rajonus:

1. A OS – Užtvaros – kriptonimas US – vadas Starkus;
2. A OS – Pakrantės – kriptonimas PV – vadas Plienas;
3. A OS Tvirtovės – kriptonimas TB – vadas Benediktas;
4. A OS Šerkšno – kriptonimas SG – vadas Gaidelis;
5. A OS – Padangės – kriptonimas PV – vadas Vėjas.

Praktiškai įsakymas buvo įgyvendintas jau vadovaujant J.Lapieniui-Demonui. OS rajonai buvo suformuoti, tačiau jau spalio mėn. suėmus Spindulį, buvo išaiškinti ir MGB pavieniui likviduoti¹⁵⁷.

Spalio – lapkričio mėnesiais MGB agentūriniu būdu sunaikino tris Beržo kuopos Šmėklos būrio partizanus. Demonas dar bandė atkurti būrį (gyvi buvo likę 3 partizanai) paskirdamas naują vadą, tačiau šį suėmus, žlugo visos viltys. Rinktinės vado įsakymu Šmėklos būrys buvo išformuotas, o laisvėje likę Bronius Morkūnas-Strausas ir Mikėnas perkelti į Aro būrį¹⁵⁸.

Ažuolo kuopoje labiausiai nukentėjo Kovo būrys. 1949 10 15 Kuktiškių valsčiaus Andrikinių k., Čipkaus sodyboje, žuvus būrio vadui Kaziui Steibliui-Ramūnui ir trimis jo būrio partizanams, Kovo būrys buvo panaikintas, kaip nebetekęs savo asmeninės sudėties.

1949m. pabaigoje – 1950m. pradžioje įvyko svarbių pokyčių Liūto rinkt. veiklos rajone. Tauragnų ir dalis Daugailių valsč. perėjo į Lokio rinkt. kompe-

tenciją, o Videniškių, Inturkės, Molėtų, Aluntos valsč. oficialiai perduoti Didžiosios Kovos apygardai (faktiškai Didžiosios Kovos apygardos organizaciniai vienetai čia jau veikė nuo 1946-1947m.)¹⁵⁹.

1950m. pavasarį MGB organai sunaikino Perlo rajono vadovybę, vietoj jo suformuotas Bazalto rajonas. Jo vadu paskirtas Stasys Juodis-Dūdelė, štabo viršininku Balys Graužinis-Člosis, Vilkas. 1950 04 24 BLRjV įsakymu Nr.2(13) iš Bazalto rajone veikusių būrių likučių sudaryta Erškėčio kuopa, vadovaujama Juliaus Čeponio-Garso. Kuopą sudarė trys būriai:

1. Trimito būrys – vietoj išvykusio į rajono štabą Balio Graužinio-Člosio vadu paskirtas Laputis (BLRj.V raportas Nr.34);

2. Viesulo būrys – vadas nežinomas;

3. Kriaušės būrys – vadas Erškėčio kuopos vado pavaduotojas Tigras¹⁶⁰.

Erškėčio kuopoje didžiausias buvo Trimito būrys. Sausio mėnesį Buitkūnų k. žuvus Pulgiui Veikiui-Audrūnui, Jonui Mikulėnui-Audrai ir Legui-Sviedriui, būryje liko 7-8 kovotojai¹⁶¹. Gegužės mėnesį į būrį įstojus 5 naujiems kovotojams, Trimito būryje jau buvo 11-12 partizanų¹⁶².

Gausėjant išdavystėms ir suėmimams (užverbuoti Erškėčio kuopos OS nariai Vėjas ir Kelmas, suimtas centrinis apyg. štabo ryšininkas J.Bulka-Granitas), rinktinės vadas Demonas paskelbė įsakymą Nr.5/29, kuriuo nuo 1950 03 20 draudžiama priimti naujus partizanus be specialaus rinktinės vado leidimo¹⁶³.

1950 08 03 operatyviniu įsakymu Nr.9/33 Demonas rajonų vadovybę perspėjo dėl galimų Sokolovo vadovaujamų SQ (smogikų grupių) provokacijų ir pakartojo draudimą plėsti būrius preliminariai nepatikrinus naujų asmenų. Patyrusiems partizanams pavesta kuo griežčiausiai tikrinti naujų kovotojų ryšius, kol bus įsitikinta, kad jie visiškai patikimi. Minėtu įsakymu Demonas reikalavo atkurti pašlijusią konspiraciją, drausmę, dideli reikalavimai iškelti rajonų štabų darbuotojams¹⁶⁴.

Rugpjūčio mėnesį Bazalto rajone vyko pareigūnų atestacija. Rugpjūčio 11d. įsakymu Nr.7 Viesulo būrio vadui Liepai (Mykolui Urbonui?), Kriaušės būrio vadui Tigrui ir Bazalto raj. štabo viršininkui Člosiui buvo suteikti puskarininkio laipsniai¹⁶⁵.

1950m. rugpjūčio 28d. Švenčionių rajone Trimito būrio partizanai pateko į pasalą. Mūšyje žuvo būrio vadas Vytautas Pelėda-Laputis ir du su juo buvę

kovotojai. Jo vieton BLRj.V įsakymu Trimito būrio vadu paskirtas Jonas Juotka-Vėžys, tuo pat metu dirbantis ir rajono štabe¹⁶⁶.

1950-1951m. žiemą iš pavienių buvusio Perlo rajono kovotojų ir Trimito būrio buvo suformuotas Laisvės būrys¹⁶⁷.

1951m. pavasarį Bazalto rajonas subūrė apie 20 aktyvių laisvės kovotojų. Kovo 19d., agentūrai nurodžius, Švenčionėlių rajone netoli Kiauneliškių k., 137 šp kariuomenė apsupo ir sunaikino du bunkerius, nukovė 10 ten buvusių partizanų. Tarp žuvusiųjų – Bazalto raj. organizacinio skyriaus viršininkas, Liūto rinkt. ir Vytauto apyg. ūkio skyriaus viršininkas Steponas Jakučionis-Aušra; Perlo – Bazalto raj. vadas Stasys Juodis-Čižikas, Dūdėlė; Bazalto raj. štabo viršininkas Balys Graužinis-Uosis, Vilkas¹⁶⁸.

Operatyviai panaudojant partizano Skrajūno (vėliau agento Vinco-Bimbos) suteiktą informaciją, po trijų dienų Molėtų raj. Lygalaukių k. kariuomenė sunaikino Trimito būrio bunkerius, kuriuose žuvo: Bazalto raj. štabo narys, Trimito būrio vadas (paskirtas pervedus Juotką-Vėžį į štabą) Vytautas Ryliskis-Bitinas; Trimito būrio partizanai: Antanas Sniegėnas-Viršaitis, Balys Šimkūnas-Papartis, Jonas Kuliešius-Balandis, Jurgis Sukarevičius-Deimantas, Albinas Rusteika-Viesulas, Juozas Klevas-Aidas, Zitikis-Dobilas

K. Puodžiūnas-Titnagas (žuvo 1950m. vasarą)

ir kiti penki Žėručio raj. ir Lokio rinkt. Laisvės kuopos partizanai¹⁶⁹.

Laisvėje likęs vienintelis štabo pareigūnas ūkio sk. viršininkas Jonas Juotkavėžys ieškojo būdų, kaip atkurti sugriautą Bazalto rajono organizaciją, tačiau atomazgos ilgai laukti neteko: balandžio 14d. Tauragnų valsč. jis žuvo drauge su paskutiniais Trimito būrio partizanais Kaziu Gaideliu-Trimitu ir Juliumi Gaidamavičiumi-Viesulu¹⁷⁰.

Formaliai Bazalto rajono sudėtyje liko Erškėčio kuopos Viesulo būrys, vadovaujamas Mykolo Ūrbono-Liepos, tačiau šis, sunaikinus Aušros būrį, perėjo į apygardos vado kompetenciją ir atliko apsauginio būrio funkcijas.

1951m. lapkričio mėn. agentų – smogikų grupė suėmė Viesulo būrio vadą Liepą. Neišlaikęs kankinimų, M.Ūrbonas-Liepa nurodė Erškėčio kuopos bazę Molėtų raj. miške¹⁷¹.

1951 12 22 Liepos atvesti kareiviai išsprogdino Erškėčio kuopos bunkerį, kuriame slapstėsi Viesulo, Kriaušės būrių likučiai ir Vytauto apyg. štabo viršininkas Juozas Kemeklis-Rokas, Rimtutis, Granitas. Visi bunkeryje buvę 7 partizanai žuvo, tarp jų ir Erškėčio kuopos vadas Julius Čeponis-Garsas¹⁷².

1949m. vasarą iš Anykščių ir Leliūnų valsč. veikusių partizanų būrių buvo suformuotas vadinamasis Rambyno rajonas. Jį sudarė Aro ir Aušros būriai.

1950 04 05 agentams Beržui ir Marijonai išdavus, Leliūnų valsč. Vasiliškių k., žuvo Rambyno raj. vadas, Beržo kuopos Aušros būrio vadas Jonas Bertašius-Saulius, Laimutis, Vytauto apyg. ūkio sk. viršininkas Vincas Laučius-Kirvis ir Liūto rinkt. rikiuotės sk. viršininkas Antanas Zabulionis-Plienai, Dragūnas¹⁷³. Žuvusio Bertašiaus vieton Aušros apygardos štabo apsauginio būrio vadu paskirtas Teofilis Limba-Sakalas. Kiek vėliau jis tapo ir Rambyno rajono vadu¹⁷⁴.

1950m. pavasarį Aušros būrį sudarė 4 kovotojai. Liepos 17d., žuvus Broniui Tylai ir Broniui Petroniui, Aušros būrio likučiai, vadovaujami Vytauto Gabužio-Viesulo, susijungė su Granito rajono partizanais¹⁷⁵.

Negausiems partizanų būriams Rambyno rajono štabas vadovavo iki 1951m. balandžio mėn. Paskutinis rajono štabas buvo įsikūręs Anykščių raj., Aknystėlės k., Antano Tumo sodyboje. Balandžio 6d. agentui Vincui (Jonui Bulkai-Skrajūnui) nurodžius, MGB opergrupė blokavo bunkerį ir nukovė Rambyno raj. vadą Teofilį Limbą-Sakalą, Deimantą, štabo narį Joną Tylą-Vaišvilą ir Liūto rinktinės vadą Antaną Lapienį-Demoną¹⁷⁶.

Sunaikinus Aušros – Audros būrį, laisvėje likę kovotojai prisijungė prie Aro būrio.

1951 08 13 Anykščių rajone MGB suėmė Rambyno rajono partizanus Mykolą Zaranką-Papartį ir Tigro būrio vadą Juozą Matulionį-Barzdą¹⁷⁷. Nepaisant suėmimų ir išdavysčių, Aro būrys išliko gana gausus, turėjo apie 12-14 kovotojų, nuolat pereinančių į Granito raj. veiklos rajoną¹⁷⁸.

1951 11 26 Šileikių k. žuvus Granito raj. štabo viršininkui Antanui Morkūnui ir 4 Aro būrio partizanams, būrio vadas Alksnis išvedė kovotojus į legalizaciją. Vadui ir keturiems jo būrio kovotojams sudėjus ginklus, būryje liko tiksliai partizanai Gaidelis ir Viesulas¹⁷⁹.

Atskiri Rambyno rajono partizanai MGB ataskaitoje minimi iki 1952m. rudens. Vasario mėn. Aro būryje (vadas Algirdas Varnas-Gaidelis) dar buvo trys kovotojai.

Paskutiniaisiais aktyvios rezistencijos metais bene daugiausia kovotojų buvo Žėručio rajone (Utenos – Molėtų rajonų sankirta). Sprendžiant pagal Liūto rinktinės štabo dokumentus ir MGB ataskaitas, jis buvo sudarytas ne anksčiau kaip 1950m. birželio mėnesį. Tada jame buvo Vyties – Liūto ir Tigro būriai.

Iki 1950m. rugpjūčio mėn. rajono štabo sudėtis nežinoma, MGB ataskaitose minimas tik vienas pareigūnas Mykolas Puodžiūnas-Valteris, ūkio sk. viršininkas (žuvo 1950m.)¹⁸⁰.

1950-1951m. Žėručio rajono partizanai palaikė glaudžius ryšius su Bazalto rajono kovotojais, kovo 22d. Lygalaukių k. kariuomenei sunaikinus Trimito būrio bunkerius, žuvo Žėručio rajono kovotojai: Vyties būrio vadas Liudas Kepalas-Tremtinys, Steponas Petronis-Gintaras ir partizanas Narsutis¹⁸¹.

1950m. pavasarį Vyties būrio vadu buvo paskirtas Henrikas Rukšys-Liūtas. Jam vadovaujant, Vyties būrys gerokai padidėjo, 1951m. rudenį vienijo 14 kovotojų¹⁸² (1950m. gegužės mėn. buvo tik 5)¹⁸³. Tada Demono įsakymu jis buvo paskirtas rajono vadu, o štabo viršininku – Antanas Kraujalis-Siaubūnas¹⁸⁴.

1951m. gruodžio mėn. saugumui per agentūrą išaiškinus slapstymosi vietą, sužeistas į krūtinę Liūtas pateko į priešo rankas gyvas. Išdavystės retino partizanų gretas ir 1952m. pradžioje iš gausaus Vyties-Liūto būrio laisvėje liko vos 3 kovotojai: A.Kraujalis-Siaubūnas, Danas Bružas-Atlantas ir

J.Apacianka-Viesulas.

Kiek vėliau į būrį atėjo Vladas Petronis-Nemunas. 1952-1954m. Viesulas ir Tauras buvo suimti, partizanavo tik Nemunas ir Siaubūnas¹⁸⁵.

Granito rajono sudėtinį įėjo Aitvaro ir Vyties būriai. 1949 06 03 nuo priešo rankos žuvus Aitvaro būrio vadui Vasariui, vadovauti ėmėsi Dyls. Vyties būriui tada vadovavo Bronius Musteikis-Karvelis¹⁸⁶.

1950m. gegužės mėn. žuvus Dyliui, Aitvaro būrio vadu tapo Julius Juodis-Pavasaris, tačiau neilgam: Demonas įsakymu Juodis perkeliamas į Žėručio rajoną, o jo vietoje paskirtas Algirdas Bražeika-Šeduikis¹⁸⁷.

1951m. balandžio 12d. agentui Meškai į Užpalių valsč. Pušnios mišką atvedus MVD opergrupę, žuvo: Granito raj. štabo viršininkas Antanas Morkūnas-Jaunutis, Uranas, Puškinas ir trys Automato būrio kovotojai: būrio vadas Bronius Morkūnas-Strausas, Jonas Tyla-Ežys, Vaišvila ir Zosė Tylaitė-Gulbė, Birutė¹⁸⁸.

Sukūrus rajonų organizaciją, vietiniai štabai įgijo plačią autonomiją. Vadovaujant Demonui, rinktinės štabas jau mažai reglamentavo rajonų vidaus organizaciją, tenkindavosi tikrai centrinės vadovybės ir apygardos štabo įsakymų paskelbimu.

Paskutiniai žinomi Liūto rinkt. štabo įsakymai datuojami 1950m. rugpjūčio mėnesiu. Nuo 1950m. vasaros MGB agentūrinuose pranešimuose nebėra informacijos apie A.Lapienio-Demono veiklą, tuo metu jis jau buvo nutraukęs ryšius su apygardos štabu ir slapstėsi individualiai.

Teodoro Kvyklio-Klajūno ryšininkės parodymais, duotais Utenos MGB 1950-1951m. žiemą, apyg. vado Liutauro įsakymu Demonas dėl neveiklumo pašalintas iš rinktinės vado pareigų ir paskirtas rinkt. vado T.Kvyklio-Klajūno adjutantu¹⁸⁹.

1951m. pavasarį Liūto rinktinė štabo bunkerio neturėjo. Pareigūnai slapstėsi su partizanų būriais. A.Lapienis-Demonas laikėsi su Rambyno raj. štabo pareigūnais Aknystėlės k. Čia jis ir žuvo (1951 04 06).

Rinktinės vadas Klajūnas paskutiniaisiais partizanavimo mėnesiais slapstėsi su Aro būriu. 1951m. rugsėjo mėnesį slaptame susitikime su MGB pareigūnais jis gavo užduotį išvesti į legalizaciją Povilo Jankausko-Alksnio vadovaujamą Aro būrį. Pasinaudodamas Alksnio ir A.Varno-Gaidelio nesutarimais, T.Kvyklys įtikino partizanus tolimesnės kovos beprasmybe. 1951 09

23 P.Jankausko vadovaujami 5 Aro būrio partizanai, nešini raudonąja vėliava ir sovietine konstitucija, sudėjo ginklus, pasidavė saugumo organams¹⁹⁰.

Išsišifravęs kaip išdavikas T.Kvyklys 1951 II 14 suimamas, nuteisiamas ir 1952 lapkričio mėn. sušaudomas¹⁹¹.

1951m. rudenį MGB operatyvinėse suvestinėse paskutiniuju Liūto rinkt. vadu vadinamas Aitvaro būrio vadas Vladas Bražeika-Šeduikis¹⁹².

Mažai tikėtina, kad jis buvo oficialiai paskirtas eiti šias pareigas, nes Vytauto apygardos štabas buvo iš dalies sunaikintas, o apyg. vadas Liutauras tuo metu buvo suimtas MGB.

1952m. sausio mėn. agentai Medis ir Veselkovas nustatė Šeduikio vadovaujamo Aitvaro būrio bunkerio rajoną. Kadangi per Aitvaro būrį ėjo ryšys su Gaidelio grupe, nutarta Šeduikį paimti gyvą, tačiau čia saugumo organams nepasisekė: sausio 25d. Šeduikis ir Antanas Laucius-Tigras žuvo Antalės kaime. Iš viso Aitvaro būrio gyvas liko tikrai Julius Juodis-Pavasaris¹⁹³.

Paskutinysis Liūto rinktinės štabo pareigūnas Balys Putrimas-Vaidūnas slapstėsi su Lokio rinkt. Laisvės kuopa, vėliau Bazalto rajone. 1951m. pavasarį drauge su Pranu Pakalniū-Briedžiu Vaidūnas perėjo į Aitvaro būrį. Šį išblaškus – pasitraukė pas ryšininkus, kurį laiką gyveno globojami buvusio Granito būrio vado Šimonėlio-Hitlerio (1952m. rudenį nuteistas)¹⁹⁴. MGB organai Briedžio ir Vaidūno medžioklei užverbavo buvusį ryšininką agentą Beržą.

1952 04 27 Adelės Jasudytės namuose agentas Briedį ir Vaidūną pavaišino specpreparatu užtaisyta degtine. Abu partizanai pateko į MGB rankas¹⁹⁵.

Balandžio mėnesį krito ir paskutiniai Aro būrio partizanai. 1952 04 05 Staliariškių k. žuvo Granito – Rambyno raj. vadas Algirdas Varnas-Gaidelis, o po trijų savaičių – ir paskutiniai Aro būrio kovotojai: Bronius Morkūnas-Diemedis, Bronius Mažūra-Kunatas ir Mykolas Gabužis-Viesulas¹⁹⁶.

Tigro rinktinė (1944-1952m.)

1945m. gegužės mėnesį, Švilpai-Barzdylai sudarius LLA Sakalo rinktinės štabą, Tigro rinktinė išlaikė savo tiesioginį pavaldumą nuo centrinio LLA štabo.

Suėmus Leoną Vilutį-Arūną, Tigro rinktinei vadovauti ėmė Benediktas Kaletka-Kęstutis.

Lietuvos Respublikos kariuomenės kapitonas Benediktas Kaletka 1943m. balandžio mėn. įstojo į Kęstučio organizaciją. Čia ėjo būrio vado pareigas. 1944m. pavasarį įstojo į Plechavičiaus Vietinę rinktinę, ten buvo paskirtas 395 atskirojo bataliono vadu, saugojo geležinkelius ir tiltus nuo sovietinių ir lenkų partizanų išpuolių. 1944 05 15, išformuojant Vietinę rinktinę, pasitraukė į nelegalią padėtį. 1944m. vasarą K.Veverskio nurodymu atvyko į Švenčionių apskritį organizuoti vietos partizanų¹⁹⁷.

Atsiskyrus Ūtenos ir Zarasų apskričių partizanams, Tigro rinktinės veiklos rajonu liko Švenčionių ir dalis Vilniaus apskrities, tačiau Vilniaus apskrities partizanų junginiams jos įtaka buvo tikrai deklaratyvi. Čia veikė Žaliojo Velnio (Misiūno) rinktinė, vėliau tapusi LLA Didžiosios Kovos apygarda.

Į Sakalo rinktinę perėjus Aukštaičio, Kovos ir Dilgėlės kuopoms, rinktinė tapo kompaktiškesnė. 1945m. pavasarį įvyko organizaciniai Tigro rinktinės pertvarkymai, pirmiausia palietę rinktinės štabą. Iki 1945m. rugpjūčio mėn. Tigro rinktinės štabas atliko ir apygardinio štabo funkcijas, buvo pavaldus Vilniaus LLA štabui, vėliau Žaliojo Velnio vadovaujamai Didžiosios Kovos apygardai.

1945m. balandžio – gegužės mėn. rinktinės štabą sudarė šie asmenys: Jungtinės Tigro rinktinės vadas – LR kpt. Benediktas Kaletka-Kęstutis; jo pavaduotojas LR kpt. Jonas Kimštas-Dobilas, Dėdė; Rinktinės vado adj. Švilpa-Barzdyla (iki 1945m. gegužės mėn.); Ūkio sk. viršininkas – Griausmelis; ryšių sk. viršininkas – Jonas Basys-Putinas; Žvalgybos sk. viršininkas – Putinas; Sanitarinio sk. viršininkas – Putinas¹⁹⁸.

Atskilus Sakalo rinktinei, Tigro jungtinis štabas vienijo 3 kuopas su 290 kovotojais; iš jų 4 vyresnieji karininkai, 24 jaunesnieji karininkai ir puskarininkiai ir 262 eiliniai partizanai. Kuopų vadais paskirti: 1-osios kuopos vadas J.Kimštas-Dobilas; 2-osios kuopos vadas Ožys; 3-osios kuopos vadas V.Želidonis-Rokas.

Rinktinės ginkluotę sudarė: 24 kulkosvaidžiai, 40 automatų, 216 šautuvų, 19 pistoletų. Prisidėjus parašutininkams, rinktinės štabe buvo 2 siųstuvai, 1 rašomoji mašinėlė ir 1 rotatorius¹⁹⁹.

1945 06 14 NKGB organai agentiniu būdu suėmė Jungtinės Tigro rinktinės vadą Kaletką-Kęstutį, štabo viršininką LR kpt. Feliksą Kvartūną ir Tigro rinktinės aktyviai veikiančio dalinio vadą, LR kpt. Joną Tumėną. Buvo suim-

tas ir Tigro štabavietės slėpėjas, rinktinės kapelionas Kirdeikių kunigas Petras Liutkus-Juodasis Petras. Po keleto dienų į saugumo organų rankas pateko Kęstučio organizacijos štabo viršininkas Bronius Vaivada ir kt. Iš viso 9 partizaninio pagrindžio vadai²⁰⁰.

Nors štabo pareigūnų suėmimas buvo didelis smūgis Tigro rinktinei, laisvėje likusi partizanų vadovybė sureagavo operatyviai: Šuminas-Kurklys, Vėjas įsakymu 1945 06 15 Nr.1 deklaravo Šarūno rinktinės sudarymą. Vadovauti Tigro rinktinei J.Kimštas-Žalgiris operatyviniu įsakymu bataliono vadu paskyrė Kamarauską-Karijotą, o Švenčionių apskr. šiaurinės dalies, taip pat ir Baltarusijos partizanų vadu – Vincą Želidonį-Roką.

1945m. rugpjūčio mėn., remiantis Liko direktyva, J.Kimštas-Dobilas sukūrė Vytauto apygardos štabą. Tigro rinktinės vado pareigoms laikinai eiti paskirtas Pranas Zinkevičius-Kalvis, Artojas. Šiam perėjus dirbti į apygardos štabą, rinktinės vadu tapo Kamarauskas-Karijotas.

Birželio – rugpjūčio mėn. Švenčionių apskrityje NKVD vykdė dideles miškų košimo operacijas. Tuo metu Švenčionių apskrityje veikė 3 stambūs partizanų daliniai: Daugėlišio valsč. Karijoto-Gabio kuopa – 90 žmonių; Antanavo miškuose Kęstučio kuopa – 150 žmonių; Utenos – Švenčionių apskričių sandūroje -Krivicko-Romelio kuopa – 120 žmonių.

Be šių dalinių, apskrityje dar veikė 4 partizanų būriai, juose buvo 75 partizanai²⁰¹.

Košiant miškus ir per agentūrines operacijas 1945 06 01 – 1945 08 20 Saldutiškio valsčiuje žuvo daugiau kaip 30 ir suimta 15 Krivicko-Romelio kuopos partizanų, Kamarausko kuopa neteko 26 nukautų ir 4 suimtų kovotojų.

NKGB kovai su partizanais įtraukė ir vietos aktyvą, užverbuoti agentai, slapsti informatoriai sekė kiekvieną partizanų žingsnį. Padidėjusį atotrūkį tarp partizanų ir vietos gyventojų liudija ir šie faktai: 1944 07 01 -1945 01 20 Švenčionių apskrityje lenkų ir lietuvių partizanai nužudė 23 civilius asmenis. 1945 06 05 – 1945 09 20 Utenos operatyviniame sektoriuje (Utenos, Švenčionių, Zarasų ir Ukmergės apskritys) nukauti 127, sužeisti 34 ir dingę be žinios 4 civiliai asmenys²⁰².

Birželio – rugpjūčio mėn. po masinių partizanų žuvimų (sunaikintas 41 Ivanausko būrio partizanas) ir legalizacijos bangos, įvyksta Tigro rinktinės

reorganizacija. Kariniu -organizaciniu pagrindu lieka 3 kuopų rinktinė. Antanavo miškuose (Tverečiaus valsč.) kovojusio Kaletkos-Kęstučio dalinio vadu paskirtas Antanas Klonis. 60 partizanų kuopa, ginkluota 4 kulkosvaidžiais, buvo pavadinta Sakalo vardu.

Daugėlišio – Ignalinos valsčiuose veikusi Karijoto kuopa vienijo apie 50 kovotojų. Ji buvo padalyta į būrius (po 15 -20 partizanų), o pastarieji – į skyrius. Rugsėjo mėn. Karijotui ėmus vadovauti rinktinei, kuopos vadu tapo Gobis-Varpas, todėl MGB ataskaitose ši kuopa dažnai vadinama Kamarausko-Gobio "bandgrupe".

LLA Romelio kuopa rugpjūčio mėn. buvo faktiškai sunaikinta, tačiau Prano Zinkevičiaus sumanous vadovavimo dėka išblaškyti partizanai buvo sujungti į vieną Šarūno rinktinės štabui pavaldžią kuopą (45 partizanai). 1945m. rudenį jai vadovauti ėmė nuo Karijoto atsiskyręs Gobis-Varpas.

Kuopos statusas suteiktas ir Mykolo Cicėno-Kapitono vadovaujamam būriui, kovojusiam Mielagėnų valsčiaus Ceikinių miškuose. 1945 02 04 Kapitono būrys buvo iš dalies sunaikintas (žuvo 19 partizanų), bet greitai atsinaujino ir rugpjūčio mėn. jau priskaičiavo 15 partizanų²⁰³.

Apie V.Želidonio-Roko kuopą žinių nėra, tačiau žinoma, kad tuo metu tai buvo viena pajėgiausių kuopų.

Nežinomas Tverečiaus valsčiuje veikusio Linkaus būrio (40 partizanų) statusas. Teritoriniu atžvilgiu šis kovotojų būrys, skaičiumi lygus kuopai, turėjo būti pavaldus Sakalo kuopai.

Rugsėjo mėn. Karijotui tapus LLA Tigro rinktinės vadu, partizanų aktyvumas labai pakilo. Iki 1945m. vidurio Tigro rinktinės veiklą koordinavo dar Leono Vilučio-Arūno parengtos instrukcijos, kuriose buvo nurodoma susilaikyti nuo aktyvios kovos, vengti susidūrimų su kariuomene, nes galima dekonspiracija ir vietos gyventojų aukos. Atvirkščiai oficialiai LLA linijai, Karijotas ėmėsi aktyvios veikimo taktikos, jėgų išsaugojimui priešpastatydamas drąsius veiksmus, efektyvias pasalas.

1945 04 13 Kaltanėnų valsčiuje, ties Rieškutėnų kaimu, Karijoto kuopa sumušė į operaciją vykstančią istrebitelių grupę. Žuvo 11 stribų ir 2 NKVD darbuotojai, tarp jų ir Kaltanėnų valsč. NKVD sk. viršininkas lt. Majorovas. Sumanous vadovavimo ir geros organizacijos dėka iki 1946m. pradžios Karijoto kuopa sunaikino ne mažiau kaip 35 kariškius ir istrebitelius ir 12 išda-

vikų bei kolonistų²⁰⁴.

Nors Karijoto veikla ir kirtosi su oficialia LLA taktika, pripažįstant jo kovinį ir organizacinį talentą, jis buvo paskirtas Tigro rinktinės vadu.

Saugumo komiteto dokumentuose yra užuominų, kad Karijotas užėmė rinktinės vado postą, tai lyg ir patvirtina, kad 1945 – 1946m. Rokas atvirai nepakluso Karijotui. Tačiau žinant, kad Karijotas gaudavo Vytauto apyg. štabo instrukcijas, manyčiau, kad apygardos štabas bent jau susitaikė su šia užurpacija.

Į Šarūno rinktinę perėjus Gobiui-Varpui, Karijoto kuopos vado pareigas perėmė Mamertas Laurinėnas-Mingaila.

1945m. vasarą saugumo organai ir karinė vadovybė parengė karinių – čekistinių ir agentūrinių – operatyvinių priemonių planą partizaniniam po grindžiui sunaikinti.

Miškų košimo operacijose dalyvavo 137 šp kariuomenė, istrebitelių būriai. Per 4 mėnesius (birželio 15d. – spalio 15d.) Tigro rinktinė neteko 132 nukautų ir 140 suimtų partizanų. Buvo visiškai arba iš dalies sunaikinti Griškinio-Karužio (žuvo 1945 06 21), jį pakeitusio Aleksandravičiaus-Skrajųno, Lapienio būriai. 1945 07 06 Ginučių miške žuvo vienas iš Tigro rinktinės kūrėjų Gumauskas-Gailius. Labai nukentėjo Krivicko, Želidonio ir Klonio vadovaujamos kuopos²⁰⁵.

Nėra žinomas tikslus Tigro rinktinės kovotojų skaičius, sunku yra spręsti ir apie rinktinės struktūrą. 1945m. rugpjūčio – rugsėjo mėn. Tigro rinktinė vienijo apie 20 organizacinių vienetų (nuo rinktinės štabo iki būrio), tai liudija laikinai einančio Vytauto apyg. vado pareigas Storulio laiškas Šauliui, kuriame raginama Tigro rinkt. nusiųsti 20 LLA statuto kopijų, įteikiant jas pareigūnams nuo rinktinės iki būrio vado įskaitytinai²⁰⁶. Bene labiausiai nutolusi nuo rinktinės štabo buvo Želidonio-Roko kuopa. 1945m. rudenį, iš dalies sunaikinus kuopą, liko tik 12 partizanų, gruodžio mėnesį žuvus 3 ir pasidavus 6 partizanams, liko vos 4 kovotojai. Nepaisant to, šis negausus būrys išlaikė kuopos statusą ir vaidino svarbų vaidmenį Tigro rinktinės organizacijoje. Laikinai einančio Vytauto apyg. vado pareigas Storulio nurodymu Rokui buvo pavesta normalizuoti santykius su Armija krajo junginiais, taip pat gudų partizanais (lenkų ir gudų partizanai šiame rajone veikė iki pat 1949-1950m. Paskutinė Sketušskio grupė sunaikinta 1951m. pradžioje – aut.past.)²⁰⁷.

Kaip matyti iš Storulio laiškų Rokui, ši užduotis buvo labai svarbi, nes Rokas ne tik išsklaidė susidariusią įtampą santykiuose su lenkų – gudų pogrindžiu, bet ir bendradarbiavo su jais.

1945m. žiemą Karijoto įsakymu rinktinės veiklos rajone pradėta antirinkiminė agitacija. Buvo platinami antitarybinio turinio atsisaukimai, apšaudomi agitatorių namai. 1945 gruodžio 11-12d. rinktinės veiklos rajone Zarasų apskr., Rimšės valsčiaus Laurinėno-Mingailos kuopos partizanai įvykdė karo lauko teismo nuosprendį Magūnų apyl. pirmininko Alfonso Miškinio šeimai. Grįždami į stovyklą, partizanai surengė pasalą išskubėjusiai į teroro akto vietą NKVD oper grupei. Pasaloje žuvo 13 kariškių, vadovaujamų Rimšės valsč. NKVD viršininko Int. Bondarevo. Sėkmės paskatinti partizanai patraukė į Dūkšto miestelį, tačiau sužinoję apie artėjančią kariuomenę, turėjo skubiai trauktis²⁰⁸.

Mingailos kuopos likvidavimui NKVD 1946m. sausio mėn. parengė karinę – čekistinę operaciją. 1946 01 15-16 naktį Minčios miške, ties Prūsų k., 137 šp kariuomenė ir Salako valsč. istrebitelių būrys apsupo Mingailos kuopos bunkerius. Užkirtus visus kelius atsitraukimui, užvirė mūšis. Žuvo 23, suimti 2 Mazgelio būrio partizanai. Priešui teko 3 kulovaidžiai, 4 automatai, 4 šautuvai. Sužeistam Mingailai ir dar keletui kovotojų pasisėkė prasiveržti²⁰⁹.

NKGB agentui Milžinui (Mingailos sesers Onos Laurinėnaitės sužadėtinui) buvo liepta išaiškinti vado slapstymosi vietą. Vasario 1d. Mingaila buvo suimtas, nenusišovė, nors turėjo ginklą. Tardomas jis išdavė kovos draugus, nurodė bunkerius, ryšininkus, netgi sutiko bendradarbiauti su NKGB. Saugumo bandymai panaudoti ryšius su Karijotu rezultatų nedavė, todėl Mingaila buvo nuteistas ir sušaudytas²¹⁰.

Po tragedijos Prūsų kaime Tigro rinktinės štabas pakeitė dislokacijos vietą, pasitraukė į Saldutiškio valsčių, Siaurakalnio kaimą. Ši atsargumo priemonė buvo labai laiku, nes jau kitą dieną, sausio 18d., Petrakiškių k. buvo suimti Mingailos kuopos partizanai Mamertas Cicėnas, Petras Petkelis ir Antanas Petkelis.

Suėmus Mingailą (partizanų karo lauko teismo už akių pasmerktas mirti), kuopos vadu tapo Kazys Penkauskas-Narcizas. Kuopai jis vadovavo neilgai: kovo 13d. jam apsistojus Juknėnų k., užėjo kareiviai. Susišaudžius Narcizas nukovė Tauragnų valsč. NKVD įgaliotinį Danilovą, istrebitelį Balčių, ir

pats žuvo nuo priešo kulų²¹¹.

Vado mirtimi Mingailos kuopos aukos nesibaigė: kovo 27d. žuvo dar 4 partizanai.

Netekus daugiau kaip pusės kovotojų, kuopai ėmė vadovauti Kamarauskas. 1946m. birželio mėn. Mingailos – Karijoto kuopoje vėl buvo per 40 partizanų, ginkluotų daugiausia automatiniais ginklais, buvo 6 kulkosvaidžiai. Prie šios kuopos buvo rinktinės spaustuvė, leidusi pogrindžio laikraštį "Aukštaičių kova" (redaktorius Mickališkių k. mokytojas Vytautas Petkūnas²¹²).

1946m. pavasaris Švenčionių apskrities partizanams buvo labai nesėkmingas. Dar sausio mėn. 14d. Saldutiškio valsč. MGB aptiko Dučės būrio bunkerį, kuriame slėpėsi 12 partizanų. Laiku pastebėję priešą, kovotojai pasiruošė gynybai, bet aukų neišvengė. Žuvo 4, sužeistas 1 ir nelaisvėn pateko 1 partizanas²¹³.

Vasario 1d., agentui Lapei išdavus, Saldutiškio valsč., Kirdeikių k., karinėje – čekistinėje operacijoje buvo paimti partizanai: Dučės būrio vadas Albertas Dūdėnas-Dučė, Jonas Veickus-Grikis, Algirdas Kaminskas ir Veronika Kamickaitė (Dučės žmona).

Tardant iš partizanų išgautais parodymais, MGB susekė ir nuginklavo partizanus – parašiutininkus Julijų Saulį-Rakštelį ir Juozą Šiliniuką-Papinigį.

1946 03 20-24 Ignalinos valsčiuje kariuomenė sunaikino 13 Skunčiko kuopos partizanų, tarp jų ir būrio vadą Joną Čepulį-Strazdą²¹⁴.

1946m. birželio mėn. Švenčionių ir Zarasų apskrities Rimšės, Dūkšto valsčiuose veikė šie Tigro rinktinės partizanų koviniai vienetai: Vytauto apyg. štabas (susikūrė 1945 09); Karijoto kuopa (1944 12) – Mielagėnų, Ignalinos valsč. – 40žm.; Kavarsko (Bilkio) kuopa (1945 03) – Saldutiškio, Kaltanėnų valsč. – 12žm.; Pavasario kuopa (Malikino) – Daugėliškių, Mielagėnų valsč. – 25žm.; Šeškaus (Siniaus) būrys (1945 04) Švenčionių ir Švenčionėlių valsč. – 5žm.; Roko (Želidonio) kuopa (1945 01) Daugėliškių valsč. – 8žm.; Naviko (Klonio) kuopa (1944 11) Tverėčiaus ir Gudutiškio valsč. – 15žm.

1946m. pavasarį – vasarą iš Tigro rinktinės išėjo ir perėjo į Kazio Kaladinsko-Erškėčio kuopą Skunčiko-Kolto kuopą (10 partizanų). Taip pat Švenčionių apskrities, Saldutiškio valsč. veikė Liūto rinktinėi pavaldūs Lašinsko-Liūto, Bilinsko-Baravyko būriai (įėjo į Klevo kuopą)²¹⁵.

1946m. rudenį į Vakarų Lietuvą išvykus Žalgiriui, jo pareigas laikinai perėmė Vladas Mikulėnas-Storulis. Jam vadovaujant, tarp Vytauto apyg. štabo ir Kamarauso-Karijoto kilo konfliktas dėl vadovavimo ir kovos taktikos, taip pat dėl Saldutiškio valsč. partizanų statuso. Padėtis nepagerėjo ir žuvus Storuliui, kai apygardai ėmė vadovauti Pranas Zinkevičius-Kalvis, Artojas, Skudutis.

Kamarauskas vadovavosi Žaliojo Velnio štabo (Didžiosios Kovos apyg.) instrukcijomis ir įsakymais. Karijotas gavo Žaliojo Velnio štabo paskyrimą eiti rinktinės vado pareigas, tačiau su tuo kategoriškai nesutiko Pranas Zinkevičius. Tarp Karijoto ir apygardos vado brendo konfliktas, be to, nesutarta ir dėl santykių tarp Didžiosios Kovos ir Vytauto apygardų. Padėtį kiek švelnino tai, jog Mingailos kuopa formaliai sutiko įeiti į Vytauto apyg. pavaldumą, tačiau jis nenutraukė santykių su Karijotu. Toks dvigubas pavaldumas, dvigubas kuopos statusas netenkinio Artojo. Mingailos kuopa iš apygardos štabo gaudavo tik slaptažodžius, o įsakymų -jokių.

1945 12 30 per Pakštą-Narą, Vaidotą Mingaila susitiko su Vytauto apyg. vadovybe, kuri nurodė jo veiklos rajoną -Zarasų apskr. Rimšės ir Dūkšto valsč. ir Švenčionių apskr. šiaurinę dalį.

1946m. pavasarį – vasarą Karijotas, veikdamas Didžiosios Kovos apygardos štabo protekcija, pareikalavo visų Švenčionių apskrities partizanų paklusnumo Tigro štabui. Tuo metu jo vadovaujama kuopa rinktinėje buvo pavyzdinė, todėl Karijotas rinktinės vado įsakymu paskelbė, kad privaloma dėvėti karinę uniformą, įvedė skiriamuosius ženklus su LLA antsiuvais. Karijotas paskelbė kovą kapituliantiškoms nuotaikoms partizanų gretose, savo kuopoje įvedė kūno bausmes, net sušaudymą. Už raginimą legalizuotis 1946m. jo įsakymu buvo sušaudyti du Daugėlišio valsčiaus partizanai²¹⁶.

Diktatoriškoms Karijoto užmačioms pasipriešino Želidonis-Rokas. Pirmiausia jis pasisakė prieš Karijoto vykdomą aktyvios kovos taktiką (LLA programoje buvo numatyta tausoti jėgas lemiamam momentui, t.y. tik pasiruošti sukilimui), motyvuodamas, kad Karijotas asmeniškai kaltas dėl 1946 06 08 rinktinę ištikusių nelaimių.

MGB organai, matydami šią tarpusavio dvikovą, konstatavo: "Mūsų uždavinys – pasiekti, kad konfliktas tarp Roko ir Karijoto taptų abipusiu naikinimu."

Abipusio kraujo praliejimo buvo išvengta, nes 1946m. vasarą Vytauto apygardos štabas ėmėsi ryžtingų priemonių. Kamarauskas-Karijotas paskirtas į nenustatytas pareigas, o Želidonį-Roką numatyta paskirti Tigro rinktinės vadu. Tigro rinktinės vadu Rokas patvirtintas 1946 10 01 apygardos vado įsakymu²¹⁷.

1946m. MGB organai užverbavo agentą Gaidelį (draudimo agentą K.J.), kuriam pavedė užmegzti ryšį su Pr.Zinkevičiaus-Kalvio, Artojo ryšininkais. Spalio mėn. MGB gavo žinias, kad Artojas lankosi Saldutiškio valsč., Suda-laukio k., girininko Petkevičiaus namuose.

1946 10 11, kariuomenei apsupus Petkevičiaus namus, Artojas bandė bėgti, bet kareivių buvo vietoje nušautas. Pas nukautą Zinkevičių priešai rado apygardos štabo dokumentaciją ir apygardos žemėlapius²¹⁸.

Realizuojant agentūrinius duomenis, spalio 17d. Tverečiaus valsč. kariuomenė užklupo 8 Svajūno kuopos partizanus. Vadas Aleksandravičius-Svajūnas žuvo vietoje, o persekiojant – dar 4 partizanai, tarp jų ir vado pavaduotojas²¹⁹.

Karijotas įsakymu rinkinei nurodė susmulkinti kuopas ir būrius, slapstytis pavieniui arba mažomis grupėmis.

Pats Karijotas su savo štabu pasitraukė į Tverečiaus valsč., Dvariškės k., partizanai buvo pastebėti. Prieš 5 vienkiemyje besiilsinčius partizanus buvo pasiūsta 137šp kuopa. Kamarauskas kovotojams įsakė trauktis, o pats su vienu partizanu įsitvirtino kieme. Kareiviai praleido du partizanus (jie išsigelbėjo), o sodyboje užvirė mūšis. Tik uždegus klojimą ir gyvenamąjį namą, po beveik valandą trukusio susišaudymo Karijotas ir du su juo buvę partizanai žuvo²²⁰.

Karijoto kuopa, žuvus vadui, suiro, bet neilgam: gruodžio mėn. juos suvienijo Kostas Malinkėnas-Erelis. Kuopoje tuo metu buvo 14 kovotojų, tarp jų ir parašiutininkas Teofilis-Kahnelis²²¹.

Taigi 1946m. pabaigoje Tigro rinktinė liko be vadovybės. Rinktinės vadu patvirtintas Rokas-Diakonas nieko nežinojo apie paskyrimą. Planavęs peržiemoti Ignalinos miškuose, dėl didelio kariuomenės aktyvumo Rokas persikėlė į Baltarusijos Vydžių rajoną, todėl ryšiai su apygardos štabu ilgesniam laikui nutrūko.

1947m. sausio mėn., vykstant Lietuvos rezistencijos vadų suvažiavimui,

Žalgiris Rokui rašė, vildamasis, kad jo asmenine iniciatyva Tigro rinktinė vis dar gyva. Laiške Rokui Diakonui Žalgiris siūlė pertvarkyti ryšių sistemą: „Būtina sutvarkyti ryšininkų tinklą, ryšių kanalai turi būti dubliuoti ir patikimi“. Tuo pačiu Žalgiris nurodė "padėti Zarasų Lokio rinkt. vadui Šarkai – jis silpnas", suteikė visišką laisvę vadovaujant Švenčionių ir Svyrių apskr. partizanams ("... žodžiu, jus skiriu Šiaurės-Rytų Lietuvos partizanų vadu.")²²².

Paketas su J.Kimšto-Žalgirio nurodymais ir laišku buvo pasiųstas per Juodalksnio būrio partizaną Rastenį, kuris buvo suimtas MGB. Dėl šios priežasties Rokas nenuvyko į Vytauto apyg. vadų tamybinių susirinkimą.

Žalgirio įsakymu į Tigro rinktinės OS sk. vėrininko postą paskirtas Leonardas Basys-Pavasaris, kuris apygardos vado nurodymu paskirtas laikinai eiti ir rinktinės propagandos ir agitacijos sk. vėrininko pareigas, spausdino Tigro rinktinės laikraštį "Rytų Lietuva". Sprendžiant iš Pavasario laiško Rokui (datuojamas 1947m. balandžiu), Tigro rinktinė ne mažiau kaip pusę metų buvo be vadovybės ("...žuvus Karijotui, rinktinės dokumentacija pateko į rusų rankas, šiuo metu mūsų rinktinė liko be formalių dokumentų, nuolatinės vadovybės ir taip toliau...")²²³. Dėl šios nestabilios padėties vargu ar galima kaltinti Roką, nes 1946-1947m. ryšiai su apygardos štabu buvo palaikomi atsitiktiniais ir dažnai nelabai patikimais kanalais.

1946-1947m. žiema Tigro rinktinei buvo nerami. Nors sausio-kovo mėn. nebuvo nė vienas partizanas, tačiau į saugumo nagus pateko net 5, taip pat legalizavosi 5 kovotojai, o tai sudarė tam tikrą pavojų aktyviems rezistentams. Balandžio-gegužės mėn. Tigro rinktinėje žuvo 5 partizanai, žymiai daugiau nuostolių patyrė Saldutiškio valsčiuje veikianti Liūto rinktinės Liepos kuopa²²⁴.

Saugumo operatyvinėje ataskaitoje rašoma, kad 1947m. sausio – kovo mėn. Tigro rinktinėn įėjo 74 partizanai (iš viso Švenčionių apskr. buvo 90 užregistruotų partizanų). Balandžio-gegužės mėn. suimta ir nukauta 26 Švenčionių apskr. kovotojai, iš jų 10 Tigro rinktinėje. Iki metų pabaigos saugumo organai nukovė 32 ir suėmė 29 partizanus²²⁵. Iki vasaros Tigro rinktinė buvo faktiškai be vadovybės.

Šiauriniuose apskr. valsčiuose kovojo susijungusios Kaladinsko-Erškėčio ir Skunčiko-Kolto kuopos. Kaip rodo Valstybės saugumo komiteto ataskaitos, Rokas izoliavosi nuo kitų organizacijų, palaikydamas epizodiškus ryšius

tik su Basio-Pavasario vadovaujamais partizanais. Pasinaudodama atotrūkiu tarp rinktinės štabo ir kovinių vienetų, MGB surežisavo Svajūno, Pavasario ir Roko kuopų vadovybės susitikimą su agentu Svajūnu, kuris, dėdamasis Vilniaus centrinio LLA štabo pareigūnu Ulosiu, pasiūlė partizanams pereiti į legalią padėtį, siūlė surinkti fotonuotraukas fiktyviems dokumentams pagaminti. Taip pat vietoj Galatilčio-Briedžio kuopos vadu paskirtas Kazys Gaidelis-Gailius (MGB agentas, 1946m. pasitraukė į partizanų būrį, 1946 rugpjūčio mėn. suimtas, perverbuotas ir infiltruotas į partizaninį sąjūdį). Jo pavaduotoju tapo Galatiltis-Briedis²²⁶.

MGB organams per agentą Svajūną (Algirdą Antanaitį) pavyko gauti rinktinės partizanų sąrašus ir keletą partizanų nuotraukas.

Ryšiai su apygardos štabu buvo labai epizodiški. V.Kaulinis-Miškinis, Utenis palaikė ryšius su Tigro rinktine per Baravyko būrį, tačiau šį sunaikinus, padėtis labai komplikavosi. 1947 10 28-29 Rokas nutarė sušaukti Mickeliškių k. partizanų vadovybės pasitarimą. Šiame rinktinės kuopų ir būrių vadų suvažiavime turėjo būti svarstomi rinktinės organizacijos ir pasiruošimo žiemai klausimai. Tačiau suėmus ryšininką, partizanai nutarė nerizikuoti. Rokas pasitraukė į Baltarusijos miškus²²⁷.

Agentūrai išaiškinus Svajūno kuopos bunkerius, buvo nukauti partizanai Antanas Cibulskas-Siaubelis ir Algimantas Misiūnas-Aglinskas.

1948 02 15 agentas Ivanovas paruošė sąlygas sunaikinti Galatilčio-Briedžio vadovaujamus partizanus. MGB opergrupė pasaloje nukovė 4 partizanus. Sunkiai sužeistas Briedis pateko į priešo rankas, bet, nieko neišdavęs, jau kitą dieną ligoninėje mirė²²⁸.

1948m. vasarą Pavasario-Švyturio kuopą sudarė du būriai: 1-as būrys Pavasario, 2-as būrys Gylio. Pavasario būrys (7-8 partizanai) veikė Švenčionių, Ceikinių, Mielagėnų valsčių sandūroje. Gylio būrys (4-5 partizanai) – Daugėliško ir Mielagėnų valsčiuose. Čia laikėsi ir Želidonio-Diakono kuopa²²⁹.

Rugpjūčio mėn. Baltarusijoje, Kazėnų miškuose, Diakono ir Švyturio kuopos sujungė jėgas, jungtinę kuopą sudarė 18 partizanų.

1948m. rugsėjo mėn. įvyko Tigro rinktinės vadovybės pasitarimas, kuriame buvo reorganizuoti koviniai vienetai, pakeisti slapyvardžiai. Diakonas išleido įsakymą dėl karo lauko teismo nuosprendžių vykdymo, nurodydamas,

kad mirties bausmė taikytina tik tiesiogiai partizaniniam sąjūdžiui nusikaltusiems asmenims. Suvažiavime buvo priimti ir apsvarstyti 1948 05 01 Šiaurės – Rytų Lietuvos srities vadovybės nutarimai.

Buvo patvirtinta Tigro rinktinės OS organizacija, paskirti rajonų vadai: Mielagėnų valsč. – Teofilis Vinciūnas-Kalnelis, Tverečiaus valsč. – Klonis-Gintautas, Jakutis, Gudutiškio valsč. – Galatiltis-Pušynas, Svyrių raj. – Kazys(?) Gaidelis-Gailius, Daugėlišio valsč. – Valdemaras Matuliauskas.

Rinktinės vado įsakymu Klioniui, Galatiltiui ir Gailiui suteikti karininkų laipsniai, jie paskirti arba patvirtinti kuopų vadais²³⁰.

Iškilo sunkumų palaikant ryšius su Vytauto apyg. štabu. Iki 1947m. gegužės mėn. ryšys buvo palaikomas per ryšininką Bukauską, šį suėmus – per Kaladinską-Erškėtį. Po Kaladinsko žūties nuolatinio ryšio nebuvo.

1948m. per 9 mėn. MGB – MVD jėgomis Švenčionių apskrityje sunaikinti 3 Tigro rinktinės būriai, žuvo 15, suimti 7 partizanai. Per tą patį laiką partizanai nušovė 22 ir sužeidė 3 asmenis²³¹.

Apie partizanų veiklą 1949m. žinoma labai mažai. Tigro rinktinės štabą

Tigro rinktinės 3-os kuopos vadas S.Sabaliauskas-Šarkis (suimtas 1951m. gruodžio mėn. Šiauliuose)

sudarė tik Želidonis-Diakonas ir Basys-Švyturys. Partizanų gretos tolydžio retėjo, 1949m. vasario mėn. visiškai sunaikintas Jeronimo Kaukėno būrys (Kaukėnas-Ūsas žuvo 1948 09), suimtas parašiutininkas Pavasario – Švyturio kuopos Kalnelio būrio vadas Teofilis Vinciūnas-Kalnelis²³².

1949-1950m. Tigro rinktinės veiklos rajone, Ignalinos, Daugėlišio valsčiuose veikė Lokio rinktinės Erškėčio kuopos Žalgirio būrys. Tais metais buvo panaikintas Siniaus-Šeško būrys, suiro Klonio kuopa.

1950m. Želidonis-Diakonas tvirtai įėjo į Šiaurės – Rytų srities štabą, prie Vytauto apyg. OS viršininko pareigų dar prisidėjo pareigos Šiaurės – Rytų srities štabe ir LLKS prezidiume. Diakonui pakeitus slapyvardį į Cezario, daugelyje MGB ataskaitų Tigro rinktinė jau vadinama Cezario vardu.

Žinomi tikslai du štabo pareigūnai, tai rinktinės vadas Vincas Želidonis-Diakonas, Cezaris ir OS sk. viršininko, štabo viršininko bei propagandos – agitacijos sk. viršininko pareigas einantis Leonardas Basys-Pavasaris, Švyturys. Apsauginiam būriui vadovavo Klemensas Basys-Bajoras (5 partizanai).

Tuo metu Švenčionių valsč. veikė šie Tigro-Cezario štabui pavaldūs koviniai vienetai: Adolfo Matuliausko-Valdemaro, Gylgio būrys, 5 partizanai; Jono Makausko-Šilo būrys, 4 partizanai; Adolfo Grigonio-Paberžio kuopa, 7 partizanai; (liepos mėn. žuvus 2 kovotojams, kuopoje liko 5 partizanai); Leono Galatilčio-Pušyno kuopa, 12 kovotojų²³³.

1950m. rugpjūčio mėn. Švenčionių rajone MGB organai agentūriniu būdu sunaikino Matuliausko-Valdemaro būrį. Iš viso būrio gyvas liko tik vadas, vėliau perėjęs į Pušyno kuopą.

1951 04 10 agentui Gailiui nurodžius, buvo suimta Salomėja Galatiltaitė-Našlaitė, Svajūno kuopos partizanė, Galatilčio-Pušyno duktė. Po dviejų savaičių agentas Gailius išsikvietė į susitikimą ir apsvaiginęs preparatu "Neptun-22" MGB organams įdavė Leoną Galatiltį-Pušyną, Svajūno-Pušyno kuopos vadą. MGB organai, siekdami išlaikyti Gailiaus konspiraciją, inscenizavo mūšį ir Pušyną išvežė apsvaigintą, sudarydami vaizdą, kad jis žuvo²³⁴.

Netekusi vado, Svajūno-Pušyno kuopa susijungė su Bajoro būriu ir perėjo į tiesioginę Roko-Cezario kompetenciją.

Paberžio būriui sunaikinti saugumo organai 1951m. birželio mėn. užverbovo agentą Ūngurį, Kauno universiteto I kurso studentą. Birželio 21d., apsiėjęs Roko kuopos veiklos rajone, Ūngurys susitiko su savo dėde partizanų

Zabuliu, kuris pristatė Rokui. Motyvuodamas, kad jam, kaip "liaudies priešo" sūnui (tėvas 1954(?)m. represuotas) pavojinga gyventi legaliai, Ūngurys įėjo į Roko kuopą ir gavo Ramūno slapyvardį. Ūnguriui MGB buvo davusi užduotį perduoti žinias apie Roko dislokacijos vietą ir paruošti sąlygas operatyviam smūgiui, tačiau, desišifravus konspiracinio buto šeimininkui, ryšiai su MGB nutrūko.

1951m. lapkričio mėn., atstačius ryšį, Ūngurio agentūriniu pavedimu, buvo sunaikintas 5-asis Tigro rinktinės OS rajonas, vadovaujamas Mykolo Žemaičio. Štabo viršininko pavaduotoją Bielinį-Karosą MGB paliko laisvėje, buvo ieškoma būdų jį panaudoti tamsoje tolesniam Tigro-Cezario rinktinės naikinimui²³⁵. 1951m. žuvo Leonardas Basys-Pavasaris, Švyturys. Kas vadavo jo kuopos likučiams, nėra žinoma.

1951-1952m. žiemą Tigro rinktinę sudarė apie 15, į tris grupes susibūrusių partizanų. Ignalinos – Vydžių rajonuose buvo dislokuotas Diakono-Cezario vadovaujamas Tigro rinktinės štabas (2 pareigūnai) su apsauginio – Bajoro būrio likučiais. Švenčionių rajone slapstėsi likę laisvėje Pavasario – Švyturio kuopos partizanai. Ignalinos rajone ir Kazėnų miškuose (Baltarusijos SSR) savo bazes turėjo A.Grigonio-Paberžio vadovaujami partizanai.

1952m. sausio mėn. MGB organai per agentą Ramojų-Br. Kalytį užmezgė ryšį su Paberžio partizanais. Buvo nustatyta apytikrė slapstymosi vieta, tačiau, kažką įtardamas, Paberžis neskubėjo susitikti su srities vado patikėtiniais. Vasario mėn. per agentūrą buvo nustatyta Paberžio kuopos ryšininkės, partizano Uosio sesers Laurinėnaitės slapstymosi vieta. Panaudojus fizinio poveikio priemones, Laurinėnaitė nurodė ryšininką Meškauską, o šis – Vaclovą Chmielką, aprūpinusį Paberžio kuopą produktais.

1952 02 11d. 65 kareiviai ir 20 istrebitelių blokavo Paberžio bunkerio rajoną. Nors ir turėdami tikslus duomenis, kareiviai bunkerį surado tik po 2 valandų. Į pasiūlymą pasiduoti partizanai nereagavo, todėl priešai bunkerį išsprogdino. Žuvo partizanai: kuopos vadas, parašiutininkas Adolfas Grigonis-Paberžis, kovotojai Pranas Grigonis-Narbutas ir Bronius Laurinėnas-Uosis. Išsigelbėti pro atsarginį išėjimą pavyko tik partizanui St.Guigai-Tarzanui²³⁶.

Vasario mėn. MGB organai per agentūrą užmezgė ryšį su Želidonio-Cezario štabu.

Kovo 27d. Ignalinos rajone, Bajutiškių vienkiemyje, žuvo ilgametis Tigro

rinktinės vadas (1946-1952m.) LR ltn. Vincas Želidonis-Rokas, Diakonas, Cezaris ir jo adjutantas Mykolas Cicėnas-Erškėtis. Mūšyje partizanai nukovė Ignalinos rajono MGB sk. viršininką, vyr. ltn. Rozodoję, valsč. ir istrebitelių būrio vadą Ivanovą²³⁷.

Žuvus vadui, apskrityje liko keletas partizanų: Basio-Bajoro būrio likučiai, Paberžio kuopos kovotojai Barzdenis ir Tarzanas. Ar buvo sukurta nauja rinktinės vadovybė - nežinoma.

1952m. vasarą MGB sukūrė agento Gudo (perverbuoto Tigro rinkt. štabo adj. žvalgybos sk. viršininko Kazio Bukausko) vadovaujamą Tigro rinktinės štabą. 1952m. liepos mėn. žuvo partizanai: Vitoldas Galatiltis ir Gabrys Kirdeika-Papartis²³⁸.

Iš MGB organų suvestinių matyti, kad buvusiame Tigro rinktinės rajone 1953m. sausio mėn. buvo tiksliai du partizanai: Vaclovas Vaitiekaitis-Barzdenis ir Zenonas Purnas-Tarzanas, kuriems sudaroma agentūrinė byla "Antonoviečiai". 1953 10 25 suvestinėje pažymėta, kad "bandpasireiškimų Švenčionių, Švenčionėlių, Ignalinos ir Dūkšto rajonuose neužfiksuota, banditizmas likviduotas galutinai"²³⁹.

Lokio rinktinė (1944-1951m.)

1944m. birželio mėn., artėjant frontui, Zarasų apskrities LLA organizacija pakvietė kovotojus pasipriešinti raudonajam okupantui. Zarasų apskrities viršininkas dr. J.Steponavičius sukvietė apskrities patriotinį aktyvą pasitarti, kaip sutikti sovietinę okupaciją. Buvo nutarta daliai kovotojų pasilikti vietoje, organizuoti judrius partizanų būrius ir pagal situaciją kautis su bolševikais. Kitiems – trauktis į Vakarus, organizuoti lietuvišką junginį kovai su bolševikais fronto sąlygomis. Daugiau kaip 100 neblogai ginkluotų Zarasų krašto vyrų, vadovaujamų apskrities policijos viršininko V.Tamošiūno, ltn. Vl.Garsio ir dr. J.Steponavičiaus patraukė į Žemaitiją, kur sudarė 1944 07 28 įkurtos Tėvynės Apsaugos Rinktinės branduolį²⁴⁰.

Nemaža Antalieptės, Dusetų valsč. LLA narių drauge su Užpalių ir Jūžintų valsč. kovotojais stojo į kovą su pirmyn žygiuojančiais Raudonosios armijos daliniais, trukdė jų persikėlimą per Šventąją Davainių – Linkučių ruožą. Šiose

kautynėse dalyvavo apie 200 Vanagų, apie 40, daugiausia užpalėnų ir jūžintiškių, žuvo, likusieji gyvi pasitraukė į Šimonių girią ir Žaliamiškį prie Kupiškio²⁴¹.

Teroro, suėmimų ir prievartinės mobilizacijos sąlygomis 1944m. rugpjūčio mėn. kūrėsi pirmieji partizanų būriai. Visuose apskrities valsčiuose veikė ginkluotų kovotojų grupės, jų kūrimosi bazė – apie 1000 mobilizacijos vengiančių asmenų. Bene pirmasis pasipriešinimo faktas užfiksuotas 1944 08 16-17, kai kėsintasi užpulti Zarasų kalėjimą ir išvaduoti ten kalinamus asmenis. NKGB manymu – tai Kazano būrio išpuolis²⁴².

1944m. rugsėjo – gruodžio mėnesiais Zarasų apskr. veikė 20 partizanų būrių, vienijančių nuo 8 iki 100 žmonių. Antalieptės – Degučių valsčiuose 1944m. rudenį veikė Petro Žemaičio 18 kovotojų būrys (bazė Lūžų miške), prie Baltriškių – Degučių valsč. sukilėlių vado Juozapo Zavacko 20 žmonių būrys. Drusėnų ir aplinkinių kaimų kovotojus suvienijo Vaclovas Šutas. 1945m. pavasarį jo 15 kovotojų grupė įstojo į Medinio-Lokio, Pypkės vadovaujamą Gedimino kuopą²⁴³.

Antalieptės – Degučių apylinkėse veikęs M.Medinio-Lokio būrys 1944m. pabaigoje jungė per 30 kovotojų. 1945 gegužės-birželio mėn. į jį atėjus kelioms dešimtims kovotojų, būrys reorganizuotas į Gedimino kuopą²⁴⁴.

Retuose Imbrado ir Suvieko miškuose 1944m. rudenį – žiemą bazavosi negausūs Antano Ivaškos, Kazio Ramanausko būriai. Stelmužės apylinkėse kovojo M.Šažienio 15 žmonių būrys (1945 birželio – liepos mėn. susijungė su K.Ramanausko būriu), o Raudinės miškuose – Dudorio-Baravyko 20 kovotojų grupė²⁴⁵. 1944m. pabaigoje – 1945m. pavasarį būrys laikėsi Gaidišio miškuose, ginkluotėje turėta 1 sunkusis, 2 lengvieji kulkosvaidžiai, nemaža automatinių ginklų. Imbradiškiai partizanai nevengė kontaktų su latvių laisvės kovotojais – Silinšo, Jamzemio, Voldės, Bliumbergo-Hario grupėmis²⁴⁶.

1945m. balandžio – gegužės mėn. visi Imbrado, Suvieko apylinkių partizanai perėjo į Lokio rinktinę.

Dusetų valsčiaus ginkluoto pagrindžio struktūroms didelę įtaką darė Jūžintų ir Užpalių valsč. pagrindžio organizacijos. Tuo metu Dusetų valsč. veikė A.Slapšinsko 24 žmonių būrys (sunaikintas 1944m. gruodžio pabaigoje), Jono Savicko 18 kovotojų grupė, Dusetų – Jūžintų valsč. sankirtoje bazavosi Motiejaus Paškonio-Don Kichoto būrys, 1944m. spalio mėn. susijungęs su NKVD sunaikinto J.Savicko būrio likučiais. 1945m. pavasarį Dusetų krašto

partizanai perėjo į LPS Gedimino rinktinės Ažuolo kuopą, vadovaujamą J.Kemeklio-Roko²⁴⁷.

Tarp Dusetų ir Antalieptės, Trakelio ir Baraukos miškuose, bazavosi Prano Bertašiaus vadovaujamas 21 kovotojų vienijęs būrys. 1944 11 29 prie Avyžių kaimo žuvus J.Bertašiui, vadovavimą perėmė Balys Kazlauskas-Bijūnas (1945-1947m. – Kalnų būrio vadas, 1949-1951m. – Audros būrio OS viršininkas, OS Uplytės rajono vadas. Žuvo 1951 05 13 netoli Vaiskūnų kaimo, bunkeryje)²⁴⁸.

Sadūnų ir Česnaviškių miškuose laikėsi J.Lašo-Tugaudo būrio kovotojai. Būrio užuomazgos – 1944m. gegužės mėnuo, kai LLA vadovui V.Tamošiūnui nurodžius, Pimpių k. sukilėliai J.Lašas, B.Guntulis ir P.Vadišius ėmėsi organizuoti pasipriešinimą artėjančiam okupantui. 1944m. pabaigoje būryje buvo apie 30 partizanų²⁴⁹.

1945m. pavasarį, vienijant Utenos apskr. partizanų būrius, Lašas užmezgė ryšius su Sakalo rinktine. Susitarimu su Sakalo štabo vadovybe J.Lašo būrys gavo Varpo slapyvardį ir buvo priskirtas prie Mindaugo kuopos²⁵⁰. 1945m. birželio mėn. po išdavysčių Varpo būrys pradėjo irti. Ypač skaudi netektis įvyko birželio 27d. ryte, kai dalį Varpo būrio partizanų apsupo kariuomenė. Gindamiesi žuvo Albertas Juozėnas, Izidorius Atkočiūnas ir Antanas Urbanas. Būrio vadas J.Lašas ir J.Šakalys į priešo rankas pateko gyvi. Po keletos dienų, sunaikinus P.Vadišiaus skyriaus partizanus, būrys visiškai iširo²⁵¹.

Dalis kovotojų legalizavosi, o kiti, ištikimi priesaikai, perėjo į LPS Gedimino, Šarūno arba Sakalo apylinkėse veikusių Lokio rinktinės būrius²⁵².

Salako ir Dūkšto valsč. Užvenčio, Minčios miškuose 1944m. rudenį veikė Emanuelio Šlapečio 12 žmonių grupė, Petro Mačiūno 20 kovotojų būrys, gana gerai ginkluoti Kaladinsko ir Antano Juotkos būriai (1945m. pavasarį reorganizuoti į kuopas). 1945m. vasarą Salako valsč. partizanus suvienijo K.Kaladinskas, suformavęs 75-80 partizanus jungusią Erškėčio kuopą²⁵³.

Bene didžiausi laisvės kovotojų būriai kovojo Antazavės valsč. Antazavės šile, Ilgašilio miške, laikėsi Broniaus Galvono 20 kovotojų būrys, Balio Pupeikio-Tauro būrys. Antazavės valsč. Kumpuolių, Šniukštų, Suvieko apylinkėse veikė didelis, apie 100 kovotojų, Antano Streikaus-Tamošiuko vadovaujamas būrys (1944m. rugsėjo mėn. laikinai išformuotas). Iš Obelių, Kriaunų apylinkių užklysdavo J.Pupeikio, B.Bislio, B.Vaičėno-Lordo vadovaujamos

kovotojų grupės²⁵⁴.

Nemaži ir neblogai ginkluoti partizanų būriai nebuvo pajėgūs sustabdyti krašto sovietizacijos, tačiau sudarė realią grėsmę sovietinės sistemos atramai kaime – partiniam aktyvui. Partizanai vengė atvirų teroro formų, žudymų (1944m. rugsėjo – gruodžio mėn. apskrityje nukauti tik 6 civiliai asmenys²⁵⁵), dažniausiai buvo siekiama boikotuoti sovietines institucijas ir vykdomą žemės reformą, apsaugoti nuosavybę nuo aktyvo ir kariškių grobstymo.

Partizanų įtaką sovietinės žemės reformos eigai akivaizdžiai liudija tai, kad 1944m. rugsėjo mėn. Antazavės, Dūkšto ir Rimšės valsčiuose tik 17 valstiečių pareiškė norą gauti iš sovietinės valdžios žemę, o Smalvų valsčiuje, kuriame partizanai pasirodydavo tik epizodiškai, tokių asmenų buvo 135²⁵⁶.

Partizaninės kovos užmojų liudija ir LKP(b) Zarasų apskr. sekretoriaus A.Melynio prašymas LKP(b) CK "atsiųsti bent vieną divizioną kariuomenės", nes "mūsų aktyvas iš baimės net nenuveina iki vieniškių"²⁵⁷.

Partizaninės kovos patirties stoka ir menka konspiracija jau pirmaisiais pokario mėnesiais kainavo dideles aukas ginkluotam pagrindžiui: NKGB duomenimis, 1944m. rugsėjo –gruodžio mėn. 25 pasienio šaulių pulko kariuomenė fiziškai sunaikino arba visiškai suardė, išblaškė 7 ginkluoto pagrindžio būrius.

1944 09 13d. 25 šp kariuomenė sunaikino 12 žmonių Emanuelio Šlapečio būrį. 8 kovotojai žuvo, o 4 (tarp jų ir vadas) sužeisti ir paimti gyvi²⁵⁸.

1944 10 01 NKVD kariuomenė likvidavo Dusetų valsčiuje veikusį Jono Savicko 18 žmonių būrį. Kautynių metu žuvo pats Savickas su broliu, keletas kovotojų pateko į nelaisvę²⁵⁹.

1944 11 29 nukautas Antalietės – Dusetų valsč. partizanų vadas P.Bertašius. Gruodžio 8-18d. Pašilės ir Trakelio miškuose žuvo 11 šio būrio partizanų²⁶⁰.

1944 12 21-27 Bikūnų miške sunaikintas A.Slapšinsko 24 žmonių būrys. Žuvo pats vadas ir 5 jo kovotojai. Kiti būrio kovotojai legalizavosi arba buvo suimti²⁶¹.

1944 12 08-25 suimta dauguma Antazavės – Imbrado valsč. veikusio P.Šakalio grupės partizanų²⁶².

1944m. pabaigoje kariuomenė išblaškė J.Zavacko būrį²⁶³.

Nepaisant didelio kariuomenės aktyvumo, gausių aukų partizanų greto-

se, 1944m. rudenį – žiemą partizanai veikė gana aktyviai. Turėdami platų ryšininkų, rėmėjų tinklą, neskubėjo kasti bunkerių (jie plačiau paplito tik po 1945 07 17 trėmimų ir ypač 1945-1946m. žiemą). Išėiti iš miško ir legalizuotis nebuvo skubama. Masiškai pradėta tiktai 1945m. birželio – liepos mėnesiais.

Atvirkščiai Švenčionių ir Utenos apskričių rezistenciniam pagrindžiui, Zarasų apskrities partizaninės struktūros iki pat 1946m. rudens nesukūrė vieningos organizacijos, nors tokių bandymų būta. Jau 1944m. rugsėjo mėn. Antalieptės valsč. įvyko 200 kovotojų pasitarimas. Čia buvo svarstomos susivienijimo galimybės ir partizaninės kovos perspektyvos. Susirinkimo dalyviai, neišrinkę bendros vadovybės ir nepriėję vieningos nuomonės, išsiskirstė²⁶⁴. Greičiausiai ne dėl vietinių, smulkių būrių separatizmo, bet todėl, kad nebuvo ryškių, galinčių vadovauti, asmenybių.

Iki pat 1945m. rugsėjo mėn. NKGB dokumentuose neminimas LLA apskrities štabas, nors LLA narių apskrityje būta nemažai. 1944-1945m. suimtus LLA narius K.Gudo ir V.Čiegio liudijimu, likę be vadovybės, atitrūkę nuo vadovaujančių centrų, LLA nariai neturėjo aiškos veikimo linijos, tenkinosi tik pagrindžio literatūros ir fragmentiškai gaunamų centrinio LLA štabo atsišaukimų dauginimu²⁶⁵ (pvz., 1944 12 18 Vyriausiojo LLA štabo įsakymas Nr.13)²⁶⁶.

Pirmosios žinios apie apskrities LLA štabą atsiranda 1945 09 08 NKGB parengtame ginkluoto pagrindžio likvidavimo plane. Čia pažymima, kad Zarasų apskrities ginkluotam pagrindžiui vadovauja buvęs vyr. agronomas Butkus ir štabo viršininkas V.Tamošiūnas²⁶⁷. Šis štabas didesnės įtakos ginkluoto pagrindžio organizacijoms neturėjo. Bendros LLA krizės metu dėl intensyvių miškų košimų, dažnų išdavysčių nutrūko ryšiai su centrine LLA vadovybe; ginkluoto pasipriešinimo mastas peržengė 1944m. pabaigos LLA programos apimtį, o naujos instrukcijos jau buvo NKGB veiklos rezultatas. Šioje situacijoje LLA apskrities štabas galėjo atlikti nebent ideologinio vėliavnešio, bet ne realaus partizaninio pagrindžio organizatoriaus funkcijas.

Tikruoju Zarasų apskr. partizaninio sąjūdžio centralizatoriumi buvo Lietuvos Respublikos kariuomenės kapitonas Afanasijus Kazanas (1898m. Rus-teikių k. – 1953 08 01 Vorkutoje), NKGB vadinamas "vyriausiuoju Zarasų apskrities Vanagų vadu". Savanoris, nepriklausomybės karų dalyvis, kapitonas Kazanas nacių okupacijos metais tarnavo policijoje, vėliau – savisaugos

bataliono sudėtyje kovojo su raudonaisiais partizanais Baltarusijoje²⁶⁸.

1944m. rugsėjo – spalio mėn. A.Kazanas savo sūnui Mykolui pavedė organizuoti Zarasų apskrityje LLA Vanagų rinktinę, o pats išvyko už fronto linijos – į Vakarų Lietuvą²⁶⁹.

Lapkričio mėn. atvykęs į Antazavės miškus Mykolas Kazanas ėmėsi suvienyti vietinius partizanus. Remdamasis žodiniu tėvo – kapitono Kazano – įsakymu, perėmė vadovavimą Br.Galvono būriui. Lapkričio – gruodžio mėnesiais, prisidėjęs kelioms dešimtims partizanų, būrys reorganizuotas į kuopą²⁷⁰.

Gruodžio pradžioje, apsirūpinęs būtiniausiais reikmenimis štabui, M.Kazanas drauge su VI.Kuzma išleido atsišaukimus, kurie buvo išplatinti Antazavės, Dusetų ir Antalieptės valsčiuose²⁷¹.

1944 12 13-14, prisidėjęs 15 asmenų prie Balio Bislio vadovaujamos Kriauniškių partizanų grupės, kuopą sudarė 83 kovotojai²⁷².

1944 12 15 M.Kazanas įsakymu Nr.1 paskelbė apie LLA Lokio rinktinės susikūrimą ir rinktinės štabo suformavimą:

Rinktinės vadas – Mykolas Kazanas-Mutka, Siaubas;

Rinktinės vado adjutantas ir einantis ryšių ir informacijos sk. viršininko pareigas – Vladas Kuzma-Bocmanas;

Rinktinės vado pavaduotojas – Bronius Galvonas;

Rinktinės vado patarėjas ir einantis sanitarinio sk. viršininko pareigas – vokiečių kariuomenės leitenantas (duomenys nežinomi)²⁷³.

Būrių vadais paskirti B.Bislys ir Br.Galvonas. Tą pačią dieną rinktinės štabavietėje, Antazavės šilo bunkeryje, M.Kazanas ir VI.Kuzma išspausdino rinktinės oficiozo "Laisvė ir nepriklausomybė" pirmąjį numerį. Antrasis rinktinės organo numeris išėjo 20-30 egz. tiražu. Jis pasirodė 1944 12 23²⁷⁴.

Lokio rinktinės susidarymas buvo tik pirmas žingsnis sunkiame Zarasų apskrities partizaninės centralizacijos kelyje. M.Kazanui pavyko suvienyti tik Antazavės, iš dalies Dusetų, Kriaunų ir Obelių valsč. laisvės kovotojus. Salako, Imbrado apylinkių laisvės kovotojai į Lokio rinktinę atėjo 1945m., o Degučių partizanai – tik 1946m. rudenį.

Didelė partizanų koncentracija Antazavės šile netruko patraukti NKVD dėmesį. Į Antazavės – Dusetų valsčius buvo įvestos spec. paskirties kariuomenės dalys.

1944 12 24 eidami švėsti šv.Kalėdų, Vainiūnų k. žuvo Lokio rinktinės

partizanai J.Bislys ir Makarskas(?), sužeistas B.Bislys²⁷⁵. Po keleto dienų, 1944 12 27, Antazavės šilą blokavo kariuomenė. Po visą dieną trukusio mūšio, sulaukę nakties, 85 Lokio rinktinės kovotojai išėjo iš dviejų susiglaudžiančių pasagų formos apsupimo žiedo. Mūšio metu žuvo J.Kairys, sužeisti rinktinės vadas M.Kazanas ir sanitarinės tarnybos vokiečių kariuomenės leitenantas²⁷⁶. Priešo nuostoliai nurodomi įvairiai*.

Pasitraukę iš apsupimo kovotojai pasidalijo į būrius ir išsiskirstė. 10 žmonių grupė pasitraukė į Šimonių miškus, kuriuose tuo metu būta nemažai dusėtiškių Vanagų. Pakeliui sužinoję apie Rokiškio ir Kupiškio miškuose vykdomus šukavimus, partizanai patraukė atgal, tačiau ties Baršėnų k. buvo pastebėti kariuomenės. VIKuzmos vadovaujami partizanai, supant kariuomenei, traukėsi Sartų ežero ledu, tačiau daugelis kovotojų taip ir nepasiekė kito kranto. Tą dieną (1945 01 08) žuvo Vytautas ir Vilhelmas Zablackai, Antanas Puslys, Jonas Zarakauckas, Bronius Vaikutis, Jonas Gražys. Išsigelbėti pavyko tik Vladui Kuzmai ir Palivonui²⁷⁷.

Praradus bazę Antazavės šile ir sunaikinus VIKuzmos būrį, partizanai išsiskirstė po kaimus ir slapstėsi individualiai. Tik dalis jų 1945m. pavasarį vėl grįžo į atkurtą Lokio rinktinę. 1945m. balandžio mėn. suėmimų ir netekčių išretinta rinktinė susijungė su Antano Streikaus-Tamošiuko vadovaujama

*Analizuojant partizanų susirėmimus su kariuomene, susiduriama su labai prieštaringu abipusių nuostolių traktavimu. NKVD 4-osios divizijos vadovybė atskaitoje Bartašiūnui nurodė, kad operacijos metu nukauta 5 ir paimta į nelaisvę 40 "banditų".(V.Indrašius. Pasipriešinimas tarybinams okupantams Zarasų krašte 1944-1945 metais. - "Zarasų kraštas", 1995 02 07).

Šito mūšio dalyvis, istrebitelių būrio vadas I.Konyšev 1948m. nurodė žuvus 2 "banditus".

Nežinomo partizano dienoraštis mini 1 nukautą ir 2 sužeistus partizanus ("Zarasų kraštas", 1992 12 09).

Dar labiau prieštaringai pateikiami Raudonosios armijos nuostoliai. Remdamasis gyven-tojų gandais, V.Kuzma nurodo žuvus "apie 150 bolševikų kareivių", ("Viltis", 1993. Nr.3(80). Pagal panašius šaltinius, nežinomas partizanas dienoraštyje mini žuvus "gal apie 80 mon-golų", tačiau kiek anksčiau rašo "jau tikrai vienas mongolas užvertė kojas ir ...šis, nors ir mažytis laimėjimas labai pakėlė vyrų nuotaiką".("Zarasų kraštas", 1992 12 09).

Kad daug aukų nebūta, patvirtina ir I.Konyševas: "Nukautas Mykolas Burokas ir sunkiai sužeistas vienas kareivis". (1948 07 22 I.Konyševo parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55 B.164. L.67-68).

Vyties kuopa.

Nepriklausomybės kovų dalyvis, savanoris, Vyčio kryžiaus kavalierius Antanas Streikus (1897m. Maniuliškių k. – 1945 09 28 Raudinės miške, 1940m. įstojo į LAF organizaciją ir 1941m. birželio mėn. aktyviai dalyvavo išveinant sovietinę kariuomenę iš Antazavės ir Obelių valsčių. 1944m. vasarą, artėjant frontui, nujausdamas galimas represijas, drauge su sūnumis Izidoriumi ir Juozu 1941m. sukilimo dalyvis, 1941-1942m. tamavo savisaugos dalyse, 1943-1944m. – veikiančioje reguliarioje kariuomenėje, už narsumą apdovanotas Sturmzeitung ženklu) pasitraukė į pogrindį ir tapo tikru Antazavės ir Imbrado valsč. partizanų vadu²⁷⁸.

1944m. rugpjūčio mėn. A.Streikaus būrys buvo menkai organizuotas, nepaisė konspiracijos.

1944 08 31 A.Streikaus partizanai Antazavės valsč. Šelavės miške surengė pasalą iš gaudynių grįžtantiems baudėjams. Susišaudymo metu sunkiai sužeistas Antazavės valsč. milicijos įgaliotinis P.Timofejev, lengviau sužeisti milicininkas Burkov ir NKVD kariuomenės 4-osios divizijos 25 šaulių pulko raudonarmiečiai Detočkin ir Rozgojev²⁷⁹.

Paskatinti sėkmės partizanai 1944 09 03 ryžosi pulti valsčiaus centrą - Antazavę, tačiau smarki liūtis pažlugdė vieškelį ir puolimą teko atidėti. Tos pačios dienos vakare susirėmimo su milicija Ajočių k. žuvo A.Dieninis. Priešas taip pat neišvengė aukų: P.Abariaus mesta granata sunkiai sužalojo Antazavės milicijos viršininką Ivaną Konyševą²⁸⁰.

Antroje rugsėjo pusėje partizanai vėl rengėsi pulti Antazavę, tačiau, sužinojęs apie rengiamą miškų košimą, A.Streikus būrį paleido, nurodydamas vėl susirinkti tik pavasarį. Pats su V.Lukošiūnu ir sūnumis Juozu ir Izidoriumi pasitraukė į Kudrų miške iškastą bunkerį, kuriame ir peržiemojo²⁸¹.

1945m. balandžio mėn. prie vėl sudaryto A.Streikaus būrio prisidėjo A.Ivaškos, K.Ramanausko ir Dudorio-Baravyko grupės. Taip Žalgirio būrys padidėjo iki 80 aktyvių laisvės kovotojų, todėl būrys reorganizuotas į Vyties kuopą. Kuopos vadu tapo A.Streikus-Tamošiukas, būrių vadais: A.Ivaška, K.Ramanauskas, Dudoris-Baravykas. Kuopa sudaryta daugiau formaliai, nebuvo tiesioginės atskaitomybės, nepakeista būrių struktūra ir sudėtis, nevesta dokumentacija²⁸². Tuo pat metu atsikūrusi M.Kazano vadovaujama Lokio rinktinė negalėjo plėstis, nes sugriežtinus konspiraciją ir drausmę, pasitraukė

Br.Galvono būrys, nemažai partizanų pasitraukė į Dusetų – Jūžintų valsč. veikusias J.Kemeklio ir K.Jurevičiaus-Dobilo kuopas. Siekiant suvienyti šiaurinių apskrities valsčių partizanus, M.Kazanui buvo reikalingas A.Streikaus autoritetas, nes dėl jauno amžiaus (20 metų) jis negalėjo pelnyti Imbrado partizanų pasitikėjimo.

1945m. balandžio mėn. M.Kazano ir A.Streikaus kuopos susijungė, rinktinės vadu liko M.Kazanas-Siaubas, rinktinės vado pavaduotoju – A.Streikus. VLKuzmai-Bocmanui perėjus į Medinio-Lokio, Pypkės kuopą, į štabo narius priimtas V.Lukošiūnas. Būrių sudėtis ir vadovybė išliko nepakeista. Kuopoms vadovavo M.Kazanas ir A.Streikus²⁶³.

1945m. balandžio – gegužės mėn. rinktinės vado vedami partizanai Antazavės – Dusetų vieškelyje nukovė istrebitelius Novikovą ir Frolovą²⁶⁴, o A.Streikaus kovotojai persekiojo Kumpuolių ir Šniūkštų apylinkių aktyvistus Budzilą, Vasiliauską ir Ramanauską²⁶⁵.

1945 05 28 K.Mickaus vedamą partizanų grupę atvyko į Vėdarių kaimą nuginkluoti aktyvistą Kononovą. Šiam pabėgus, prieš besitraukiančius partizanus buvo pasiųstas Antazavės istrebitelių būrys. Ties Dervinių kaimu baudėjai susidūrė su pagrindinėmis partizanų jėgomis ir buvo priversti bėgti. Patekęs į apsupimą F.Kudriašovas susisprogdino, o 4 istrebiteliai buvo paimti gyvi ir vietoje sušaudyti²⁶⁶. Iš partizanų buvo sužeisti A.Ivaška ir Datkūnas²⁶⁷.

Artėjant kariuomenei, Lokio rinktinės B.Vaičėno ir B.Pupeikio būriai pasitraukė į Obelių valsčių, o pagrindinės partizanų jėgos per Suvieką nužygiavo į Latvijos pasienyje esančius Gaidišio miškus, kur ir įsikūrė bazę. 1945 06 28 iš Antazavės miškų atvykstančią B.Pupeikio-Tauro grupę pastebėjo išdavikas. Pasiųsta kariuomenė bandė blokuoti mišką, tačiau partizanai laiku pasitraukė ir didesnių nuostolių išvengė (žuvo partizanas Magyla iš Kriaunėnų kaimo)²⁶⁸.

*Zarasų LKP(b) sekretorius Mėlynis, analizuodamas šios nesėkmės priežastis, informaciniame pranešime Šupikovui rašo, kad "Kazano gauja vien priešakinėse linijose turėjo 100 žmonių, dar 300 buvo rezerve", ir prisipažįsta, kad "banditų taktika išstobulėjo tuo atžvilgiu, kad prieš operaciją sujungiamos mažos grupės, puikiai parenkama vieta mūšiui ir išdėstomi kulkosvaidžiai". (Informacinis pranešimas orginstruktyvinio sk. viršininkui Šupikovui. -LVVOA. F.1771. Ap.8. B.253).

Raudinės miškuose prasiveržė ilgai brendęs konfliktas tarp M.Kazano ir A.Streikaus palaikomų Imbrado valsč. partizanų. Kazanas kaltino Streikų skaldytojiška veikla ir reikalavo įvesti griežčiausią drausmę ir atskaitomybę, o Streikaus šalininkai kaltino Kazaną patirties stoka ir autoritarizmu²⁸⁹.

Latvijos pasienyje, Raudinės miške, M.Kazaną-Siaubą aplankė Lietuvos kariuomenės kapitonas Urbanas (agentas Jablokov). LLA štabo vardu jis apkaltino Kazaną neveiklumu ir perdavė dokumentus, kuriuose reikalaujama nedelsiant perduoti rinktinės vado postą Urbanui. Kazanas tai atsisakė padaryti, motyvuodamas turįs kitus nurodymus ir protesto ženklą su artimiausiais partizanais pasitraukė į Dusetų miškus²⁹⁰.

1945 07 06 M.Kazanas su kovotojais A.Bražiu, J. ir L.Lukošiūnais apsistojo Jaskoniškių kaime pas vietos gyventoją. Šeimininkas A.Markelis (NKGB ag. Stankevičius) nedelsdamas apie tai pranešė NKGB. Netikėtai priešų užklupti partizanai po trumpo mūšio susisprogdino²⁹¹. Tą pačią dieną Obelių valsč., netoli Keleželio k., Obelių girioje 137šp 9-oji kuopa, Obelių ir Antazavės valsč. istrebitelių būriai susidūrė su B.Vaičėno-Lordo, Pupeikio-Tauro ir K.Ramanausko vadovaujamais partizanais. Po keletą valandų trukusio mūšio, palikę 6 nukautus, partizanai pasitraukė. Priešo nuostoliai: 2 nukauti ir 6 sužeisti kareiviai²⁹².

Žuvus M.Kazanui-Siaubui, rinktinės ir Vyties kuopos vado pareigas pradėjo eiti A.Streikus-Tamošiukas, kuopos vado pavaduotoju paskyręs B.Vaičėną-Lordą. Buvo užmegzti ryšiai su Eglainės, Sventės miškuose veikusiais Voldės ir Jamzemio latvių partizanų būriais. Rugpjūčio mėn. partizanai J.Streikus ir Šileikis kaip Lokio rinktinės atstovai vyko į Latvijos gilumą, latvių rezistencijos vadovybės pasitarimą. Pakeliui į susitikimo vietą jie susidūrė su latvių istrebiteliais. Žuvo lydėjusieji latvių partizanai ir sužeistas Šileikis²⁹³.

Pasitraukus į Latvijos miškus, A.Streikus prarado galimybę vienyti Zarasų apskrities pagrindžio jėgas. 1945m. vasarą vykstant miškų košimams, A.Streikui svarbiausia buvo išsaugoti rinktinės asmeninę sudėtį. Po nemažaus incidento su kpt. Urbanu, centralizacijos iniciatyvą palaipsniui perėmė pietinių Zarasų apskrities valsčių rezistencijos organizacijos.

1945m. birželio -rugsėjo mėnesiais Lokio rinktinės bazė buvo įsikūrusi Raudinės miške. 1945 09 28, išdavikui ag. Orlovui (Volungių kaimo gyventojas J.B.) nurodžius, prieš Raudinės miške įsikūrusius partizanus buvo atsiųs-

ta 18 mašinų raudonarmiečių. Mūšio metu žuvo 11 – 14 partizanų (2 moterys), tarp jų ir A.Streikus-Tamošiukas²⁹⁴. Vadas buvo sužeistas jau mūšio pradžioje. Jis trauktis atsisakė ir ginkluotas sunkiuoju kulkosvaidžiu liko dengti atsitraukiančiųjų. Pasibaigus šoviniams, nenorėdamas pakliūti į priešų rankas gyvas, susisprogdino²⁹⁵. Iš apsupimo prasiveržė apie 10 kovotojų. Nuostoliai galėjo būti dar didesni, tačiau prieš susirėmimą J.Streikaus partizanų grupė išėjo į Ilzemės miškus²⁹⁶.

NKVD konstatavo, kad "mūšio metu nuostolių nepatyrėme, lengvai sužeistas vienas kareivis ir nušautas pėdekys šuo Igoris"²⁹⁷.

Po šios rinktinę ištikusios tragedijos dalis partizanų pasirinko legalų gyvenimo būdą. Partizanai V.LDavidavičius, V.Bernotavičius, V.Lukošiūnas, jau sudėję ginklus, buvo patykoti Antazavės valsč. istrebitelių ir Kudrų miške nužudyti (užbadyti durtuvais)²⁹⁸. Maniuliškių kaime nušautas besislapstantis nuo karinės tarnybos Albinas Streikus²⁹⁹. 1946 04 23 išduotas bunkeryje nusišovė partizanas Kazys Mickus, nuo 1945m. spalio mėn. slapstęsis individualiai³⁰⁰.

Menki Lokio rinktinės Vyties kuopos likučiai pasitraukė į Latvijos miškus, kur susijungė su Bliumbergo-Hario, Silinšo ir Jamzemio būriais. 1945m. pabaigoje į Latvijos miškus atėjo B.Vaičėnas-Lordas, kuris ir perėmė vadovavimą Vyties kuopai³⁰¹. Tokiu būdu Antazavės miškuose įsikūrusi Lokio rinktinė nesukūrė bendros visos apskrities partizanų organizacijos. Dusetų valsč. pasipriešinimo struktūros perėjo į LPS Gedimino, o Antalieptės – Degučių valsč. kovotojai į LLA Sakalo (Šarūno) rinktinę.

1945m. pavasarį Tigro rinktinės štabo pareigūnas Pr.Zinkevičius-Kalvis išvyko į Zarasų apskritį, norėdamas suvienyti Tigro rinktinę pavaldžias Zarasų apskrities ginkluoto pagrindžio struktūras. Dėl didelės kariuomenės koncentracijos ryšių nustatyti nepavyko, todėl jis kreipėsi į Mindaugo kuopos vadą Girinį, siūlydamas savo iniciatyva suvienyti Antalieptės, Degučių ir Daugailių valsč. laisvės kovotojus³⁰².

1945m. balandžio mėn. užmegzti ryšiai su J.Lašo-Tugauto, Maniušio-Kaupo ir M.Medinio-Pypkės būriais. Susitikime su partizanais Girinis pasiūlė jiems priimti LLA priesaiką, sudaryti atskirą Sakalo rinktinės štabui pavaldžią kuopą³⁰³. Kuopos kūrimosi baze buvo paskirtas labiausiai organizuotas ir gausus M.Medinio-Pypkės (nuo 1945m. vasaros – Lokys) būrys. M.Medinio

vadovaujama kuopa 1945m. balandžio -gegužės mėn. sujungė V.Šuto, J.Stulčio, Br.Šileikio ir A.Kibirkščio būrius. Palaipsniui prie kuopos šliejosi ir kitų, kiek apnaikintų būrių kovotojai. Gegužės mėn. į Gedimino kuopą perėjo dalis V.Maniušio-Kaupo būrio partizanų³⁰⁴.

Gedimino kuopos statusas labai problematiškas, tikėtina, kad kurį laiką ji buvo pavaldi LPS Gedimino štabui, o nuo 1945 gegužės mėn. perėjo į LLA Sakalo rinktinės pavaldumą, tuo paaiškinamas ir toks pavėluotas kuopos partizanų prisaikdinimas LLA priesaika (1945 06 25 Šlapečių miške)³⁰⁵.

1945m. birželio pradžioje Medinio-Lokio kuopoje buvo per 60 partizanų; sudarytas štabas: kuopos vadas – M.Medinis-Lokys, kuopos vado pavaduotojas ir propagandos – agitacijos sk. viršininkas – Vl.Kuzma-Bocmanas, Audrūnas, kuopos vado 2-asis pavaduotojas ir žvalgybos sk. viršininkas – N.Kilbauskas, ūkio sk. viršininkas – K.Juodvalkis³⁰⁶. Būrių vadais paskirti A.Kibirkštis-Katinas, V.Maniušis, V.Šutas, J.Stulčys³⁰⁷.

Kuopa suformuota griežtai pagal Lietuvos kariuomenės struktūrą: būrys – skyrius – grandis, tačiau M.Medinis, siekdamas išlaikyti suvienytų būrių interesus, nesiėmė stambinimo, palikdamas juose po 10-25 partizanus³⁰⁸.

Gedimino kuopos veiklos rajone (Degučių, Daugailių, dalis Antalieptės valsč.) sparčiai plito antisovietinė agitacija. Vien birželio mėn. Vl.Kuzmos-Audrūno iniciatyva išspausdinta ir išplatinta apie 100 pogrindžio laikraščio ir apie 1000 atsišaukimų egzempliorių³⁰⁹.

1945m. gegužės mėn. sudarytoji kuopa gyvavo neilgai: 1945 07 01 kautynėse su NKVD kariuomene Šlapečių miške nukauta ir paimta į nelaisvę 12 kovotojų. Ne mažesnis smūgis ištiko ir liepos 4d. Lūžų miške, ties Antaliepte, kur kuopa neteko 9 partizanų³¹⁰. Po šių netekčių, stiprėjant NKVD kariuomenės puolimui prieš partizaninį sąjūdį, sutinkamai su 1945 07 26 LLA Šarūno junginio vado įsakymu Nr.4 "Dėl partizanų dalinių demobilizavimo", nemažai partizanų legalizavosi³¹¹.

1945m. rudenį, likus apie 30 aktyvių kovotojų, kuopa turėtą statusą prarado, ir iš jos likučių suformuoti Mindaugo (nuo 1946 birželio – Uosio) kuopai pavaldūs Perkūno ir Sakalo būriai (1946 spalio mėn. sunaikinti)³¹². Neaiškus ir M.Medinio partizanų grupės statusas. Aktyviai veikdami savo veiklos rajone (Degučių, dalis Salako valsč.), 1945-1946m. jie sunaikino 8 aktyvistus³¹³. 1946 05 07 žuvo būrio vado pavaduotojas Br.Dūdėnas ir trys jo būrio partizanai, o

1946m. rudenį ir didžioji kovotojų dalis drauge su vadu M. Mediniu-Lokiu. Menki jo būrio likučiai 1946m. rudenį perėjo į Lokio rinktinės Erškėčio kuopą³¹⁴.

Partizaninis sąjūdis pietiniuose Zarasų apskrities valsčiuose (Salako, Dūkšto, Rimšės) nuo pat pirmų okupacijos mėnesių pasižymėjo plačiu užmoju ir dideliu aktyvumu. 1944m. rudenį Salako valsčiuje susikūrė Antano Juotkos vadovaujamas būrys, 1945m. pavasarį subūręs apie 70 partizanų. Tuo pat metu susikūrė ir Kazio Kaladinsko-Erškėčio vadovaujama kuopa. Gegužės mėn. kuopos veiklos rajone, Ažvinčių miškuose, jau buvo apie 100 kovotojų. Kuopos ginkluotę sudarė du rankiniai kulkosvaidžiai, 25 brauningai, 12 vokiškų šautuvų ir kt.³¹⁵.

Erškėčio kuopa aktyviai bendradarbiavo su LLA Tigro rinktinės Karijoto kuopa, vykdė bendras akcijas prieš Salako, Dūkšto aktyvą. Informaciniame pranešime LKP(b) CK Zarasų apskr. sekretorius A. Mėlynis su nerimu pažymėjo, kad "1945m. kovo mėnesį banditai nužudė Salako valsč. LKP(b) sekretorių, VK pirmininką, apylinkių tarybų pirmininkus (iš viso 7 žmonės), tuo palikdami Salako valsčių be valdžios"³¹⁶.

Veikdami iš vien su Karijoto kuopos partizanais, 1945m. gegužės mėn. Kaladinsko vadovaujami partizanai beveik dvi paras laikė apsupę Rimšės miestelį ir pasitraukė tik tai gavę žinią apie artėjančią kariuomenę³¹⁷.

Gegužės mėn. A. Juotkos ir K. Kaladinsko kuopos susijungė ir buvo pavadžios neseniai iš Vilniaus atvykusiam Lietuvos kariuomenės kapitonui* Birželio mėn. Kaladinsko ir Juotkos kuopoms ėmė vadovauti buvęs Zarasų apskrities policijos viršininkas Antanas Keberža-Preibis, Kartelis³¹⁹.

1945m. gegužės – birželio mėn. į Erškėčio kuopą NKGB įterpė vidaus agentūrą Romelį ir Fedotą, o į Juotkos kuopą – vidaus agentą ir du informatorius. Po agentūrinių pranešimų NKGB gerokai apnaikino Erškėčio kuopą: liepos 5d. Minčios miške agentui Vakariui nurodžius, kariuomenė apsupo

* NKGB agentūros pranešimuose neminima kapitono asmenybė. Žinoma, kad 1945m. gegužės mėn. jis buvo apie 50km nuo Salako, Latvijos miškuose. Mažai tikėtina, kad tai buvo kapitonas A. Kazanas. M. Kazano-Siaubo liudijimu (VSK arch. F.18. B.4/14. L.134-135) 1945m. vasarą jis buvęs Lenkijoje. Minimu kapitono galėjo būti Urbanas, V. Tamošiūnas ar netgi B. Kaletka-Kęstutis, Tigro rinktinės vadas³¹⁸.

kuopos bazę, kur dienojo 40 partizanų. Netikėtai užklupti partizanai pabėgo, persekiojant nukauti 7, suimti 2 partizanai. Priešui teko 6 kulkosvaidžiai, 3 automatai, 24 šautuvai, 13 granatų ir kt.³²⁰. Aktyviai panaudojant vidaus agentūrą, kuopa sparčiai retėjo: iki spalio pab. nukauta 18, legalizavosi 39 partizanai. Spalio 12d. kariuomenei apsupus kuopos vadavietę, žuvo dalis jungtinės Juotkos – Kaladinsko kuopos partizanų³²¹.

Kuopa buvo faktiškai sunaikinta. Atsiskyrus A.Juotkos-Sakalo grupei, su Kaladinsku-Erškėčiu liko tik 8 partizanai, o kuopos vado pavaduotojas Jurgis Vadeiša su 3 partizanais perėjo į Lokio rinktinės vado Keberžos apsauginį būrį³²².

Rugpjūčio mėn., suformavus Vytauto apygardą, buvo patvirtinti rinktinės veiklos rajonai. Lokio rinktinės veiklos rajonu paskirta nepriklausomos Lietuvos laikų Zarasų apskritis (be Dūkšto, Rimšės valsčių, kuriuose veikė Tigro rinktinės struktūros) ir Svyrių raj. Tai liudija ir laikinai einančio apygardos vado pareigas VLMikulėno-Storulio laiškas pareigūnui Šauliui, kuriame raginama padauginti ir pasiųsti Lokio rinktinės vadui 15 įsakymo egzempliorių, skirtų organizacinių vienetų vadovams iki būrio vado įskaitytinai³²³.

Neaišku, ar būtent Keberžai buvo skirtas šis įsakymų paketas, tačiau jis buvo pasiųstas per Tigro rinktinės Karijoto kuopą.

Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas, Lokio rinktinės vadas Antanas Keberža (1945 spalio – lapkričio mėn. Zarasų apskr. NKGB sk. suvestinėse figūruojantis kaip "Banditinės Vanagų rinktinės vadas") spalio – lapkričio mėn., padalijęs vadovavimą kuopoms, pasitraukė į Salako valsč. Kiškelių k. įrengtą bunkerį³²⁴.

Lapkričio 3d., agentui Uosiui-Ignui Bivainiui nurodžius, NKVD kovinė grupė apsupo Keberžos bunkerį. Priešai bunkerį apmėtė granatomis, tačiau partizanai suspėjo jas išmesti atgal ir, prasiskynę kelią kulkosvaidžių ugnimi (nukautas 1 kareivis), net nesužeisti, pasitraukė³²⁵.

Keberžai likviduoti NKGB organai paruošė agentūrinę operaciją, kurios tikslas – užverbuoti A.Juotkos kuopos partizanus: būrio vadą Juozą Juotką-Tarzaną ir jo pavaduotoją Alfonsą Umbrasą. Tarpininkaujant agentui Meškai, 1945 11 22 Baltabiržės kapinėse įvyko slaptas susitikimas, kurio metu abu partizanai sutiko bendradarbiauti su NKGB³²⁶. Taip susikūrė pirmoji

agentūrinė grupė "Vanagai", kurią partizanai demaskavo tik 1950m.*

"Vanagai" NKGB organams įsipareigojo iki gruodžio 10d. nukauti A.Keberžą. Tikslų žinių apie šį faktą nėra, tačiau žinoma, kad A.Keberža buvo nukautas savo bunkeryje išdavikų.

Kariuomenei sunaikinus Erškėčio kuopą, Kaladinskas su 7 partizanais perėjo į Dūkštą – Rimšės valsč. kovojusią M.Laurinėno-Mingailos kuopą, kurioje užėmė būrio vado pareigas.

1945 12 12-13d. Kaladinsko būrys dalyvavo mūšyje su Rimšės valsč. istrebiteliais, tada žuvo 13 baudėjų, vadovaujamų NKVD leitenanto Bondarevo³²⁷. Kariuomenei pradėjus krėsti miškus, Erškėčio būrys atsiskyrė nuo Mingailos kuopos ir pasitraukė į Ažvinčių miškus. Tiesioginis pavaldumas Mingailos kuopai, o per ją – Tigro rinktinės štabui išliko.

Situacija iš esmės pasikeitė po tragedijos Prūsų kaime, kada 1946 01 15 žuvo 22 Mingailos kuopos K.Padvaisko-Mazgelio (1908-1946) būrio partizanai³²⁸. Suėmus Mingailą (1946 01 30) ir žuvus Keberžai, Kaladinskas išėjo iš Tigro rinktinės ir 1946m. vasario – kovo mėn. tapo Erškėčio – Lokio rinktinės vadu. Švenčionių apskrities MGB sk. pranešimuose ir ataskaitose rašoma: "Suėmus Mingailą, Erškėčio kuopa atsiskyrė, K.Kaladinskas paskelbė apie jo vadovaujamos rinktinės sudarymą"³²⁹.

Saugumo organų ataskaitose iki pat žuvimo Erškėtis vadinamas "Zarasų banditinės rinktinės vadu", arba "Erškėčio rinktinės vadu". Kyla klausimas, ar čia kalbama apie Zarasų – Svyrių apskrityse veikusią Lokio rinktinę, ar apie visiškai naujos rinktinės suformavimą. Aiškumo įneša J.Kimšto-Žalgirio laiškas Rokui, kuriame pavedama padėti Zarasų Lokio rinktinės vadui Šarkai (antrasis Kaladinsko slapyvardis): "...Prašau jus padėti Zarasų Lokio rinktinės

* Agentūrinės grupės "Vanagai" veikla nušviečiama labai prieštaringai. V.Indrašius (Pasiapriešinimas tarybiniais okupantams Zarasų krašte 1944-1945m. "Zarasų kraštas". 1995 02 24) mini partizanų nukautą ag. Vanagą (greičiausiai A.Umbrasą). MGB specpranešime minima, kad "Juotka Juozas-Tarzasas... 1946m. nutraukė ryšius su MGB ir suformavo 4 žmonių būrį. 1948 07 15 agentas Tomilin pranešė, kad Juotka ateis į Varkulių vienkiemį, kur pasiūstos kovinės grupės ir buvo sunaikintas" (specpranešimas. VSK arch. F.3. B.20/115. L.194). Kitais duomenimis, Juotka dar 1948-1949m. vadovavo Lokio rinktinės, Erškėčio kuopos būriui, aktyviai bendradarbiavo su MGB, tai liudija ir Laisvės kuopos išplatintas įspėjimas apie J.Juotkos darbą MGB organams (VSK arch. B.b. 4200213. T.6. L.53).

vadui Šarkai, jis silpnokas..."³³⁰.

Erškėčiui vadovaujant rinkinei (1946m. vasaris – 1947 lapkritis), į Lokio rinktinę susibūrė visi Zarasų apskrities partizanų būriai, išskyrus Dūkšto ir Rimšės valsčius, kuriuose veikė Tigro rinkinei pavaldūs Mingailos kuopos likučiai.

1946m. į Erškėčio kuopą perėjo LLA Šarūno rinkt. Kadagio kuopos (LLA Liūto rinktinės Klevo kuopos Kadagio būrio) likučiai: partizanai V.Mikolaičiukas ir J.Stanionis-Lizdeika³³¹. Maždaug tuo pačiu metu iš Tigro rinktinės su grupe kovotojų perėjo A.Skunčikas-Koltas, tapęs Lokio rinktinės vado Šarkos adjutantu (slpv. Kuršis)³³². Apie 1946m. rudenį iš Erškėčio kuopos pasitraukė Povilo Butrimo-Vaidilos vadovaujamas 7 kovotojų būrys, apsistojęs Linkmenų apylinkėse. Laimingai peržiemoję Ripelaukio kaime, Lisauskų sodyboje įrengtame bunkeryje, partizanai buvo išduoti. 1947 05 07 tarp Ginučių ir Šiliniškių k. įvykusiame susirėmime su NKVD dalimis žuvo būrio vadas Povilas Butrimas-Strausas, Vaidila ir Petras Šimkūnas-Klajūnas. Netekę vado 5

Vytauto ir Algimanto apygardų partizanai

partizanai sugrįžo į Erškėčio kuopą, o Vytautas Staričenka-Ūdras su partizanais Keru ir Audra sudarė Sėlos Kerų (Ūdros) būrį³³³.

1946-1947m. Lokio rinktinę sudarė Erškėčio ir Vyties kuopos: Erškėčio kuopa, vadovaujama rinktinės vado adjutanto A.Skunciuko-Kolto, Kuršio, veikė Salako ir iš dalies Dūkšto, Rimšės, Degučių, Tauragnų valsčiuose. 1947m. ją sudarė Pr.Račinsko-Žaibo ir Sėlos Kerų (Ūdros) būriai (iš viso 18-20 partizanų). Formaliai Erškėčio kuopai buvo pavaldūs A. ir J.Juotkų vadovaujamas Tarzano būrys (5 partizanai), veikęs Ūtenos apskr.³³⁴.

Vyties kuopa dėl mažo miškingumo tik fragmentiškai pasirodydavo Zarasų apskrityje. Nuo 1945m. rudens jai vadovavo B.Vaičėnas-Lordas, Liubartas, savo pavaduotoju paskyręs J.Streikų-Stumbrą. Tuo metu ją sudarė A.Ivaškos, K.Ramanausko, B.Pupeikio, B.Bislio, E.Vaičėno būriai (ne mažiau kaip 40 partizanų). Vyties kuopos veiklos rajonas -Rokiškio apskrities Obelių, Juodupės, Zarasų apskrities Imbrado valsčiai ir Latvijos Iluksės rajono Pruodės, Asarės, Ilzemės miškai, kuriuose buvo kuopos bazės.

1945-1946m. žiemą, sunaikinus Vyties kuopos bunkerį Obelių valsčiaus Antakriaunio miške, B.Vaičėno vadovaujami partizanai pasitraukė į Latvijos miškus. Į Zarasų apskritį dažniau užklysdavo tiksliai aktyviai kovojęs A.Ivaškos būrys. 1946 10 23 Imbrado valsč. Suvieko k. partizanai apšaudė posėdžiaujantį partinį aktyvą. Šūviais pro langą buvo nukauti: Zarasų valsč. VK pirminkininkas E.Mišiūnas, Suvieko apyl. tarybos pirmininkas P.Berdinskas; sužeisti Zarasų KP(b) instruktorė P.Arulienė ir namo šeimininkas P.Malinauskas³³⁵. Atlikę užduotį, kovotojai nedelsdami pasitraukė į Iluksės rajoną. 1947 04 06 A.Ivaškos būrio partizanai likvidavo Iluksės rajono MVD viršininką Sokolovą, MGB operįgaliotinį Usovą ir du kareivius³³⁶.

Ne mažiau aktyvus ir 14 partizanų jungęs Kazio Ramanausko būrys. MGB duomenimis, 1944-1947m. šio būrio partizanai veikė Imbrado, Obelių valsč. ir Latvijos teritorijoje³³⁷.

1945m. pab., kuopos vadu tapus B.Vaičėnui-Liubartui, buvo imtasi priemonių konspiracijai ir drausmei gerinti: dubliuoti ryšių kanalai, kiek įmanoma sumažinta ryšininkų, pereita prie "pašto dėžučių" sistemos, vengta atvirų susirėmimų su naikintojais ir kariuomene. Šių priemonių dėka 1945m. pab. – 1947m.pr., nepaisant atskirų kovotojų netekčių, Vyties kuopa išlaikė savo struktūrą (Žalgirio būrio išformavimas 1946m. – organizacinės pertvarkos

rezultatas)³³⁸.

Situacija iš esmės pasikeitė 1947m. vasarą. Panaudodami sudėtingą agentūrinę operaciją, MGB įterpė į A.Ivaškos būrį vidaus agentą Malinin. Agentui buvo pavesta sunaikinti Ivaškos būrio partizanus, ką jis ir padarė: 1947 07 13 nušovė miegančius Joną ir Antaną Ivaškas, Juozą Miliūną, o po keleto dienų – ir kovotoją Buroką. MGB inscenizavus mūšį tarp kariuomenės ir partizanų, buvo sudaryta galimybė tolimesniam agento panaudojimui³³⁹.

1947 11 17 agentas iškviatė į susitikimą K.Ramanausko būrio partizanus. Pokalbyje su būrio vadu Malinin išsiaiškino ryšių su Vaičėnu-Liubartu kanalus. Grižtantys į stovyklą partizanai pateko į pasalą ir buvo nukauti: žuvo Kazys Ramanauskas, Mykolas Šoženis ir Povilas Kuosa. Susišaudymo metu nukautas ir vienas naikintojas³⁴⁰.

1947m. rudenį MGB nurodymu OS narys agentas Klevas (J.Ragulis) užmezgė ryšius su Balio Bislio-Lokio, Bitės(?) būriu. Panaudojant "tamsoje" ryšininką L.Gruodį, spalio 5d. agentas į savo namus, Antazavės valsčiaus Lukštynių k., atvedė 6 partizanus, kuriuos MGB kovinė grupė čia pat nušovė. Žuvo B.Bislys, J.Juozėnas, A. ir J.Medikiai, Ks.Turkevičius ir vienas nežinomas partizanas³⁴¹.

MGB perkeltas į nelegalią padėtį ag.Klevas 1948 05 12 į savo slėptuvę Antazavės šile pasikviatė paskutiniuosius Bislio būrio partizanus J.Vainauską-Senuką ir Nemunėlį, kuriuos agentas asmeniškai ir sušaudė³⁴².

Vyties kuopą medžiojo ir Latvijos SSR MGB organai. 1947m. vasarą į kuopos stovyklą atvyko du latvių partizanai, kurie J.Streikaus įžvalgumo dėka buvo demaskuoti kaip MGB agentai. Vienas agentas buvo sušaudytas, o kitas (Eduardas Pleps) iškviatė į susitikimą Ilukstės MGB viršininką majorą Baniną, kurį partizanai vietoje sušaudė. Išpirkęs kaltę E.Pleps tapo partizanų (1950m. suimtas, sušaudytas)³⁴³.

Katastrofiškai tirpstant partizanų gretoms, Vyties kuopos vadas J.Streikus-Stumbras išleido įsakymą sustabdyti naujų partizanų priėmimą, maksimaliai susiaurinti ryšius, saugumo sumetimais veikti mažomis grupėmis. Dėl šios priežasties J.Streikus atmetė rokiškėnų partizanų lžo būrio pasiūlymą susivienyti ir bendrai kovoti prieš okupantus³⁴⁴.

Ryšiai su Lokio rinktinės štabu 1945m.pab. – 1947m. buvo labai fragmentiški. Pavaldumas rinktinės štabui buvo formalus, nėra žinomas nė vienas šio

laikotarpio įsakymas rinktinei, kuris būtų pasiekęs Vyties kuopą*.

Išdavystės ir suėmimai neaplenkė ir Minčios – Ažvinčių miškuose kovojusios Erškėčio kuopos. 1947m. rugsėjo mėn. į Lokio rinktinę įterpus vidaus agentūrą, prasidėjo masiniai ryšininkų suėmimai. Rinktinės vado Erškėčio, Šarkos įsakymu būriams buvo nurodyta pasidalyti į grandis ir slapstytis 2-3 žmonių grupėmis. Pats Kaladinskas su štabu pasitraukė į Puzeniškių kaimą.

1947 11 15, Jonui Lukoševičiui išdavus, 137šp kuopa apsupo Balio Rukštėno namus, kuriuose dienojo Lokio rinktinės štabas. Mūšio metu žuvo: rinktinės vadas K.Kaladinskas-Erškėtis, rinktinės vado adjutantas A.Skunčikas-Koltas, Kuršis, Erškėčio kuopos partizanai A.Čičelis-Ūdra ir kovotojas Signalas³⁴⁵.

Po mėnesio, 1947 12 25, Sėlos kaime nuo priešo kulų krito būrio vadas V.Staričenka-Ūdras, kovotojai Keras ir Audra. Menki Sėlos Kero būrio likučiai (2 partizanai) perėjo į išretėjusį Erškėčio kuopos Pr.Račinsko-Karajedo, Družio būrį³⁴⁶.

1947m. gruodžio pab., žuvus Kaladinskui-Šarkai ir Skunčikui-Koltui, Kuršiui, Lokio rinktinė ir Erškėčio kuopa liko be vadovybės. Iš visos kuopos liko tik 7 partizanai: Pr.Račinskas-Drugys, P.Cicėnas-Žalgiris, A.Burauskas-Karklinis, Juozapavičius-Papartis, J.Čičelis-Leopardas, V.Mikolaičiukas-Sakalas ir J.Stanionis-Lizdeika. Rinktinės ir kuopos vado pareigas iki naujos vadovybės paskyrimo ėjo P.Cicėnas-Žalgiris³⁴⁷.

Vytauto apygardos vado V.Kaulinio-Miškinio įsakymu Nr.55-61 Lokio rinktinės vadu nuo 1948 03 01 paskirtas Steponas Grumbinas-Audra, iki tol buvęs OS nariu (pasyviu partizanų)³⁴⁸. Dar 1948 01 15 jo iniciatyva Tauragnų valsč. Minčios kaime įvyko bendras Lokio ir Liūto rinktinės Erškėčio kuopos partizanų susirinkimas. St.Grumbinas-Audra supažindino partizanus su apygardos vado nurodymais dėl vadovavimo rinktinei, nušvietė LLA taktikos klausimus. Susirinkime dalyvavo apie 20 partizanų, tarp jų ir MGB agentūrinė grupė "Vanagai"³⁴⁹.

*Nepaisant aktyvių K.Kaladinsko propaguojamos kovos formų, jam vadovaujant, Lokio rinktinė skyrėsi silpna organizacine – propagandine dalimi. Neturėta rinktinės oficiozo, nežinoma, ar buvo vedama štabo dokumentacija, vieninteliai išlikę šio laikotarpio (1946-1947m.) dokumentai – kaltinamieji aktai, palikti prie nukautų sovietinių aktyvistų. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L.94.

Sausio – kovo mėn. saugumo organai ne sykį bandė sunaikinti Audrą. Agentui Vandai pranešus, Saldutiškio valsč. Stripeikių k. pas Kazį Lekavičių buvo padaryta krata, bet gerai užmaskuoto Audros bunkerio MGB organams taip ir nepavyko surasti³⁵⁰.

Audros paieškoms buvo panaudotas agentas Peilis, kuris "tamsoje" panaudodamas "objektą Chameleoną" (Juozą Dumbrauską) užmezgė ryšį su St.Grumbinu. Saugumo surežisuotos agentūrinės operacijos metu Audra buvo iškviestas ryšiui į agento namus, Tauragnų valsč. Balytėlės k., ir 1948 03 19 suimtas³⁵¹.

Vado netektis nebuvo vienintelis Lokio rinktinę ištikęs smūgis: po 1948m. sausio – kovo mėn. agentų Kuzmos, Peilio, Aro-Vanago (J.Juotka-Tarzanos), agentūrinės grupės Žalieji (ag. Bitinas ir Malinin) išdavysčių Erškėčio kuopa neteko 5 aktyvių kovotojų ir OS narių³⁵².

Tuo sunkiu Lokio rinktinai metu 1948 03 24 Vytauto apyg. vado įsakymu laikinai eiti rinktinės vado pareigas paskirtas Pr.Račinskas-Karajedas, Drugys, pakeitęs slapyvardį į "Žaibas" (g. 1917m. Geibų kaime, partizanas nuo 1944m., 1946-1947m. Erškėčio kuopos būrio vadas)³⁵³.

Remiantis 1948 03 01 Vytauto apyg. vado įsakymu, Žaibas suformavo tokį Lokio rinktinės štabą: rinktinės vado adjutantas – Žalgiris (P.Cicėnas); rikiuotės skyriaus viršininkas – Vl.Juozapavičius-Šarūnas; žvalgybos sk.viršininkas – Vilius (A.Adomėnas); ūkio sk. viršininkas – Juodvarnis (P.Araminas); organizacinio sk. viršininkas – Šermukšnis (V.Araminas)³⁵⁴.

Reorganizacijos metu rinktinės štabui buvo pavaldžios dvi kuopos – Erškėčio ir Vyties. Žuvus A.Skunčikui-Koltui, vadovavimą Erškėčio kuopai perėmė Smauglys, pavaduotojas Albertas Vytėnas-Siaubas. Kuopos veiklos rajonas – Salako, iš dalies Degučių, Tauragnų, Saldutiškio valsč., vienijo 3 būrius: Tarzano, būrio vadas J.Juotka-Tarzanas (ag. Vanagas-Aras), Salako, Tauragnų valsč.; Kadagio, būrio vadas V.Mikolaičiukas-Sakalas; Šarkos, būrio vadas Strazdas³⁵⁵.

MGB dokumentuose priskiriami ir Liūto rinkt. Erškėčio kuopos likučiai, 4 partizanai, vadovaujami kuopos vado J.Bitkevičiaus-Sakalaičio. Su Lokio rinktine juos siejo tik bendros veiklos rajonas (1949 05 15 Liūto Rn.V. įsakymas A.R. Nr.18. skr.7.) akivaizdžiai liudija, kad Sakalaičio vadovaujami partizanai pavaldūs Liūto rinktinai³⁵⁶.

Nepaisant gausių praradimų 1947-1948m.pr., Vyties kuopa išlaikė 5 būrių struktūrą: Birutės būrys – vadas B.Pupeikis-Tauras, 1948-1949m. jį pakeitė J.Streikus-Girėnas; Vyties būrys – vadas J.Žaržojus-Prieauglis, Jazminas, pavaduotojas VlKrasauskas-Kukutis; Šarūno būrys – po K.Ramanausko žūties jam vadovavo E.Vaičėnas (1949m. legalizavosi, nužudytas); Gintaro būrys – vadas Pr.Dominauskas-Dobilas (suimtas 1951m.); Margio būrys – vadas V.Pupelis-Seniūnas; Kuopos vadas B.Vaičėnas-Liubartas, pavaduotojas J.Streikus-Stumbras³⁵⁷.

1948m. rugsėjo mėn. į Vyties kuopos stovyklą Obelių valsč. atvyko Ignalinos miškų girininkas, Lokio rinktinės organizacinio sk. viršininkas V.Araminas-Šermukšnis. Rinktinės vado įpareigotas, jis pakvietė patyrusius Vyties kuopos partizanus vykti į Ignalinos miškus, perimti vadovaujančius postus Lokio rinktinės struktūrose. Į Lokio rinktinės štabą išvyko kuopos vadas Balys Vaičėnas-Liubartas, Alfonsas Gamelis-Čigonas, Edvardas Garnelis-Šarkis, Vytautas Dručkus-Šemas ir Juozas Žaržojus-Jazminas. Netoli Dusetų partizanų grupė susidūrė su kariuomene. Susirėmimo metu buvo sunkiai sužeistas E.Gamelis, o J.Žaržojus pasiklydo ir turėjo grįžti į Latvijos miškus, į J.Streikaus vadovaujamą Vyties kuopą³⁵⁸.

Reorganizacijos eigoje Pr.Raščinskui pavyko suformuoti pavyzdinę Vytauto apyg. rinktinę. Po ilgos pertraukos vėl buvo pradėtas leisti rinktinės oficiozas "Sutemų keleivis", kurį redagavo B.Vaičėnas (1948 12 16 įsakymu paskirtas Lokio rinktinės spaudos ir švietimo sk. viršininku, pakeitė slappyvardį į "Pavasaris")³⁵⁹. Žaibo iniciatyva pertvarkytas ir partizanų karo lauko teismo aparatas. Vadovaujant Kaladinskui-Erškėčiui, pasitaikydavo nemotyvuotų mirties bausmių įvykdymo aktų, todėl rinktinės vado įsakymu buvo griežčiausiai uždraustas teroro aktų vykdymas be išankstinio partizanų KLT sprendimo, taip pat gyventojų plėšimas, numatant už šiuos nusikaltimus net mirties bausmę³⁶⁰. (1949m. Vyties kuopos partizanai už plėšikavimą sušaudė partizaną Krapą³⁶¹.)

Suaktyvėjo ir ginkluoti veiksmai prieš okupacinį aktyvą: 1948 08 21 rinktinės vado vadovaujami partizanai ties Sabališkių kaimu sunaikino automobilį, kuriame važiavo 7 ginkluoti aktyvistai. Visi jie buvo nukauti, partizanai pasitraukė be nuostolių³⁶². 1948m. rugsėjo – lapkričio mėn. vien Erškėčio kuopos kovotojai pasalose sunaikino tris kolaborantus, neįskaitant žuvusių

baudėjų ir kareivių (visi suimti)³⁶³. Kiek anksčiau, 1948 07 15 tarp Paminčios ir Varkulių k. žuvo Tarzano būrio partizanai Juotka-Tarzanas, J.Saulis-Beržas, L. ir J.Mačiuliai³⁶⁴.

Po 1948 05 22 tremimų į Lokio rinktinę įsiliejo nemažai tremties išvenusių asmenų, o prisidėjus sunaikintų Lūto rinkt. struktūrų likučiams, Erškėčio kuopa padidėjo dvigubai. Remdamasis Vytauto apyg. štabo įgaliotinio tvarkai "Kauno" rajone palaikyti Juozo Bulkos-Svajūno, Skrajūno 1948 12 15 raportu Nr.31., 1949 01 04 Pr.Raščinskas-Žaibas įsakymu rinktinėi deklaravo apie naujos – Laisvės kuopos suformavimą: kuopos vadas – Lizdeika (J.Stanionis); kuopos vado pavaduotojas – Dainius (A.Bulka); 1. Gedimino būrio vadas – Sakalas; Gedimino būrio vado pavaduotojas – Deimantas (Jeronimas Bulka); 2. Algirdo būrio vadas – Žvalgas; Algirdo būrio vado pavaduotojas – Kalnas; 3. Kęstučio būrio vadas – Dagilis; Kęstučio būrio vado pavaduotojas – Krūminis. Kuopos veikimo ribos: "Kauno" rajonas Tauragnų – Saldutiškio valsč.³⁶⁵.

Naujos kuopos sukūrimu rinktinės reorganizacija nesibaigė. Sutinkamai su 1948 11 10-12d. įvykusio Vieningos Laisvės Kovos Sąjūdžio vadų suvažiavimo priimtu Lietuvos Išlaisvinimo Kovos Sąjūdžio Statutu, 1949-1950m. Lokio rinktinės veikimo ribose sukurti nauji organizaciniai vienetai – rajonai ir paskirta rajonų vadovybė:

1. Kiaunės raj. (buvusios "Kauno" raj. ribos) – rajono vadas (RjV) – J.Bulka-Skrajūnas, štabo viršininkas (ŠV) – Antanas Bulka-Dainius³⁶⁶;

2. Sartų raj. (Degučių, Daugailių, iš dalies Zarasų, Dusetų (?) valsč.);

3. Džiugo raj. – Vyties kuopos veikimo ribos (Obelių, Antazavės, Imbrado valsč., Latvijos miškai) – RjV -E.Gamelis-Čigonas, ŠV V.Dručkus-Šernas³⁶⁷.

Pirmasis buvo suformuotas Kiaunės rajonas (1949m. balandžio -gegužės mėn.), savo apimtimi jis atitiko Laisvės kuopos veikimo ribas. Kiek vėliau (1949m. rudenį ar net 1950m.) sudaryti Sartų ir Džiugo rajonai. Vėliausiai 1950m. pab. suformuotas ketvirtasis – Šventosios-Vilnelės rajonas, RjV VLJuozapavičius-Papartis, Šarūnas³⁶⁸.

1949 06 05, agentui Arui (J.Juotkai) išdavus, MVD kovinė grupė Salako valsč. Miškiniškių k. sunaikino Lokio rinktinės bunkerį. Priešui teko nemaža amunicijos ir štabo dokumentacija³⁶⁹. Dėl šios ir kitų išdavysčių Pr.Raščinsko-Žaibo įsakymu buvo pakeisti kovotojų ir org. vienetų kriptonimai.

Remiantis 1949 07 15 įsakymu Nr.27, 1949 09 06 įsakymu Nr.6 (Rikiuotės dalis), už nuopelnus kovoje dėl Lietuvos laisvės į aukštesniųjų puskarininkių (viršilų) laipsnius pakelta 15, o jaunesniojo puskarininkio – 9 kovotojai³⁷⁰.

1949m., vykstant totalinei kolektyvizacijai, Lokio rinktinės partizanai, pagal Karaliaus Mindaugo (Kalnų) sr. vado Šarūno 1949 03 15 įsakymą Nr.1, pradėjo plačią antikolūkinę kampaniją. Iki 1949 05 15 Laisvės ir Erškėčio kuopų kovotojai nukovė 3 naikintojus ir sužeidė 1 milicininką³⁷¹, o iki metų pab. likvidavo dar 11 aktyvistų ir jų šeimų narių³⁷². Pr.Račinsko vadovaujami kovotojai kolūkių kūrimo iniciatoriams kirpo plaukus³⁷³, o J.Dūdėno-Vyno būrio kovotojai tarybinei santvarkai lojaliems sentikiams skuto barzdas³⁷⁴.

1949m. vasarą į nelegalią padėtį perėjo Salako valsč. Trinkuškių k. veiku-si patriotinė – antitarybinio pobūdžio grupė, vadovaujama Jono Dūdėno-Vyno (MGB organų suvestinėse šiai grupei pradėta agentūrinė byla "Urody" (išsigimėliai)). Grupę sudarė J.Dūdėnas, V.Miškinis ir St.Bagdonavičius. Pr.Račinskas-Žaibas J.Dūdėnui pavedė partizanus V.Miškinį-Viesulą, V.Rusakevičių-Tigrą, nurodydamas veiklos rajoną Salako valsčių. Prisidėjus P.Poškui-Gediminui, P.Lukošiūnui-Žilvyčiui, E.Juodvalkiui-Arui 1949m. rudenį būryje buvo 6 kovotojai, o 1951m. vasarą – 9 partizanai³⁷⁵.

1949m. birželio – liepos mėn. Zarasų apskrityje kovojo apie 30 Lokio rinkt. partizanų, 17 iš jų sudarė štabą ir štabo apsauginį būrį. MGB ope-ratyvinėje įskaitoje buvo 9 kovotojai. Nuo 1949m. sausio iki gegužės 15d. Erškėčio ir Laisvės kuopos neteko 4 žuvusių kovotojų³⁷⁶. Ypač nelaimingas buvo 1949m. lapkritis, tada suimtas vienas ir nukauti 4 partizanai³⁷⁷.

1949 11 06, Sakdutiškio valsč. kariuomenei sunaikinus Lokio rinktinės štabą, žuvo Lokio rinktinės organizacinio sk. viršininkas Vincas Araminas-Šermukš-nis, Šarūnas, jo brolis Petras, Lokio rinktinės ūkio sk. viršininkas ir eilinis partizanas Kazys Blaževičius-Perkūnas. Priešui teko 3 kulkosvaidžiai, 5 au-tomatai ir štabo dokumentacija³⁷⁸.

Dar didesnės nesėkmės ištiko gausią Vyties kuopą. Per trumpą laiką saugumo organai išaiškino ir sunaikino Baltušio ir Bieliausko būrius. Iš 1945m. A.Streikaus suformuotos Vyties kuopos 1950m. vasarą buvo likę tik du se-nojo būrio partizanai, todėl MGB agentūrinę bylą "Vragi naroda" Nr. 411 nu-traukė³⁷⁹.

1949m. pab. vietoj žuvusiųjų Lokio rinktinės štabą papildė nauji pareigūnai.

Organizacinio sk. viršininku paskirtas Ignalinos valsč. girininkas Jonas Strazdas. Jam išaiškinti MGB pasiuntė informatorių Mykolą, kurį numatyta įterpti į Lokio rinktinę vidaus agentu³⁶⁰. Rinktinės žvalgybos sk. viršininko pareigas ėjo Antanas Adomėnas-Vilius (1945-1947m. tarnavo sovietinėje kariuomenėje, sugrįžęs dirbo apylinkės pirmininku), kuris, netgi būdamas rinktinės štabo pareigūnu, išsilaikė legalioje padėtyje. Agentūrinei grupei "Vanagams" nurodžius, Adomėnas "tamybiniais reikalais" pasiūstas į Vilnių, kur buvo suimtas ir MGB užverbuotas (informatorius Ažuolas). Jam buvo pavesta informuoti saugumo organus apie org. vienetų sudėtį, judėjimą, paruošti sąlygas operatyviam smūgiui³⁶¹.

Tvirtas pozicijas rinktinės štabe turėjo B.Vaičėnas-Pavasaris. 1949m. jis perėmė agitacijos -propagandos sk. viršininko pareigas, buvo Partizanų KLT pirmininku ir rinktinės vado Žaibo pirmuoju pavaduotoju. 1949m. rudenį Pavasaris paskirtas Lokio rinkt. štabo viršininku ir šias pareigas ėjo iki perimdamas vadovavimą rinktinei (1951m. sausis – vasaris)³⁶².

MGB naikinant Liūto rinktinę, yrant Tigro rinktinei, 1950m. Lokio rinktinė išlaikė savo gyvybingumą ir tobulą tam laikotarpiui organizaciją. Apygardos ir Kalnų srities vadovybė įvertino Lokio rinktinės organizacinį darbą: 1950m. pradžioje į apygardos ir srities štabą pakviestas B.Vaičėnas-Pavasaris³⁶³.

MGB organai Erškėčio kuopos paieškoms pradėjo agentūrinę bylą Nr.40 "Povstancy" (sukilėliai), o rinktinės štabui – Nr.39 "Polynė". Realizuojant agento Ragauskio agentūrinį pranešimą, 1950 03 09 Ignalinos valsč. MGB grupė aptiko Erškėčio kuopos Žalgirio būrio bunkerį. Jis pasirodė besas tuščias, partizanai buvo ką tik pasitraukę. Atvykus pastiprinimams ir blokavus mišką, baudėjai susidūrė su P.Cicėno vadovaujamais partizanais. Mūšio metu žuvo rinktinės vado adjutantas P.Cicėnas-Žalgiris, Čičelis-Ramūnas, Erškėčio kuopos vadas A.Vytėnas-Siaubas, St.Butrimas-Kėkštas ir vienas neatpažintas partizanas. Išsigelbėti pavyko tik J.Rūkui-Ilgakakiui³⁶⁴.

Po šių netekčių Erškėčio kuopa buvo faktiškai sunaikinta. Gyvi liko tik VLJuozapavičius-Papartis, Šarūnas, J.Čičelis-Leopardas ir J.Rūkas. Rinktinės vado įsakymu Erškėčio kuopa reorganizuota į Lokio rinktinės štabo apsauginį būrį. Jo vadu (kuopos vado teisėmis) paskirtas J.Čičelis, slapyvardį pakeitęs į "Tėvas"³⁶⁵.

Retėjant partizanų gretoms Utenos apskrityje, Žaibo-Demono susitarimu

išblaškyti Tauragnų – Saldutiškio valsč. Liūto rinktinės kovotojai sujungti į Lokio rinktinę pavaldžią Kadagio kuopą (tai buvo Laisvės kuopos dalis, būrys), kuri artimai bendravo su Liūto rinkt. Bazalto rajono kovotojais. Čia laikėsi ir Laisvės kuopos vadas J.Stanionis-Lizdeika. J.Bulkai perėjus į apyg. ir srities štabą, jis perėmė Kiaunės (Kauno) RjV pareigas³⁸⁶.

Blėstant greito išsivadavimo viltims, skverbiantis išdavystėms į partizaninį pagrindį, 1950m. birželio mėn. apyg. vadas Br.Kalytis-Siaubas, Liutauras pakvietė Lokio rinktinės pareigūnus į pasitarimą. Br.Kalytis pasiūlė saugumo sumetimais sumažinti naujų partizanų priėmimą, pagrindinį dėmesį sutelkiant OS laisvės kovotojų slapukų grandžių kūrimui³⁸⁷. Lokio rinktinės pasyvių kovotojų, ryšininkų ir rėmėjų organizavimui daugiausia nuveikė Jonas Dūdėnas-Vynas, Dagys.

1949m., įstojęs į Lokio rinktinę, jis per trumpą laiką suformavo būrį, kuriam buvo lemta tapti pavyzdgingiausiu rinktinėje. Už aktyvią kovą dėl Lietuvos laisvės, ištvermę ir pasiryžimą J.Dūdėnas-Dagys rinktinės vado įsakymu Nr.112 nuo 1950 05 25 paskirtas eiti Sartų rajono vado (PRjV) pareigas, įsakymu Nr.114 nuo 1950 05 28 paskirtas ir į Žalgirio kuopos (iš Laisvės kuopos atsiskyręs J.Dūdėno būrys) vado (DKpV) pareigas³⁸⁸.

Tuo metu Sartų rajono štabą sudarė šie pareigūnai: Rajono vadas – J.Dūdėnas-Dagys; rajono vado pavaduotojas – P.Poškus-Gediminas; rajono štabo viršininkas – V.Miškinis-Viesulas³⁸⁹.

Žalgirio kuopos veikimo teritorijoje suformuoti 8 OS rajonai, po 4-6 slapukų grandis kiekviename. Sartų rajono OS struktūroms vadovavo RjV pavaduotojas P.Poškus-Gediminas. 1950m.pab.-1951m. Lokio rinktinės Kiaunės, Sartų ir Šventosios – Vilnelės rajonuose veikė 52 OS skyriai (grandys), vienijantys daugiau kaip 130 asmenų³⁹⁰. Apie Džiugo rajono rezervines organizacijas duomenų nėra.

1950m. vasarą, Lokio rinktinėi išplėtus veiklą į Švenčionių apskr. Ignalinos, Zarasų apskr. Dūkšto valsč., kovojo 35 partizanai, įeinantys į 9 būrius. MGB linija buvo nustatytos 30 partizanų tapatybės³⁹¹. Šie skaičiai realios padėties neatspindi, nes nėra žinių apie Vyties kuopos asmeninę sudėtį.

1948m. rudenį tapęs kuopos vadu J.Streikus-Stumbras laikėsi kovotojų išsaugojimo taktikos. Buvo atsisakyta aktyvių veiksmų, pasalų rengimo, dažnai keičiamos dislokacijos vietos. Stabilaus veikimo rajono kuopa neturėjo: ko-

votojai laikėsi daugiausia Latvijos miškuose ir tik fragmentiškai pasirodydavo Obelių – Antazavės valsčiuose. Ryšių sistema nebuvo tobula, bet saugi partizanai žinias gaudavo per "pašto dėžutes". 1949m. rinktinės štabo pakečius ir instrukcijas Stumbras gaudavo labai pavėluotai, atsitiktiniais kanalais. Vyties kuopos OS skyriaus viršininko Šimkūno liudijimu (nurodymai dėl paskyrimų buvo beviltingai pasenę), pavėlavę 3-4 mėn., todėl J.Streikus juos nesivaržydamas vadino popiergaliais³⁹². 1949m. pab. gavęs užminuotą paketą Stumbras suprato, kad ryšiai su Lokio rinktinės štabu kontroliuojami MGB, todėl į kontaktą nesileido.

1950m. pavasarį per A.Vartabavičių nustatytas tiesioginis ryšys su rinktinės štabu. 1950m. vasarą apyg. vadas Liutauras pakvietė apyg. partizanų vadovybę į pasitarimą. Atstovauti Vyties kuopai išvyko kuopos vadas J.Streikus-Stumbras, jo brolis Girėnas, partizanai A.Dručkus ir A.Vartabavičius. Pakeliui į susitikimo vietą susirgus A.Dručkui, partizanai tris dienas praleido Aleksandravėlės apyl. prie Degučio ežero, pelkėje. 1950 07 01 čia juos apsupo kariuomenė. Traukiantis buvo sužeisti A.Dručkus ir A.Vartabavičius, pastarasis, nebegalėdamas paeiti, nusišovė³⁹³. Su jo mirtimi buvo palaidotos viltys atkurti ryšius su Lokio rinktinės ir apygardos štabais.

1950m. rudenį – žiemą 5-oji Lokio rinktinė žymių nuostolių nepatyrė. Buvo išaiškinta nemažai MGB agentų, tarp jų ir būrio vadas J.Juotka-Tarzanas (MGB ag. Vanagas-Aras), o tai, nors ir trumpam, leido išvengti išdavysčių. Tuo metu pradiniam rinktinės veiklos rajone – Zarasų apskrityje veikė tik 9 kovotojų Žalgirio kuopa, o Laisvės kuopos kovotojai laikėsi Molėtų ir Švenčionėlių rajonuose drauge su Liūto rinktinės Bazalto rajono partizanais³⁹⁴. Erškėčio kuopos likučiai (5 partizanai), sudarę apsauginį rinktinės štabo būrį, keitė dislokacijos vietą drauge su rinktinės štabu³⁹⁵.

1950-1951m. žiemą Lokio rinktinės štabas laikėsi Minčios miškuose. 1951m. sausio pradžioje ryšininkų įspėti štabo pareigūnai pasitraukė į pamiškę, į bunkerį prie Ūtenykščio ežero.

1951m. sausio 26d. pamiškę pradėjo supti kariuomenė (išdavė agentūra Beržas ir Rūta). Nors kareiviai vilkėjo maskavimosi chalatus, kovotojai laiku pastebėjo pavojų ir pasiruošė mūšiui. Priešo kulkos pakirstas rinktinės vadas Pr.Raščinskas-Žaibas sunkiai sužeidė S.Purevičių-Švyturį. Įsakęs veržtis kovotojams iš apsupimo, Žaibas drauge su Švyturiu sunaikino štabo doku-

mentaciją ir nusišovė. Kiti partizanai laimingai pasitraukė³⁹⁶.

Žuvus Žaibui, rinktinės vado pareigas perėmė B.Vaičėnas-Pavasaris. Nutarę pavieniui slapstytis ir susitikti tik pavasarį, štabo pareigūnai išsiskirstė, o B.Vaičėnas išvyko į Kalnų srities štabą pranešti apie rinktinę ištikusią nelaimę³⁹⁷.

Rinktinės vado žūtis, štabavietės ir spaustuvės įrangos sunaikinimas buvo didelė netektis, tačiau Lokio rinktinė dar buvo pakankamai gyvybinga: 1951m. vasario mėn. ji vienijo 40 eilinių kovotojų ir pareigūnų. B.Vaičėnas tikėjosi atnaujinti pagrindžio spaudos leidimą, reorganizuoti rinktinės struktūrą.

1951m. pr. MGB 2N valdybos 1 skyrius pradėjo realizuoti sudėtingą agentūrinę – operatyvinę operaciją "Vostok". Šiam tikslui panaudotas MGB specagentas Šturmas, kuris įgijęs Tigro rinktinės partizanų pasitikėjimą, nuginklavo ir perdavė MGB partizaną Mažytį (užverbuotas)³⁹⁸. Tolimesnė ag. Šturmo veikla padėjo MGB išaiškinti ir sunaikinti Kalnų srities štabą. 1951 03 19 Kalnų srities štabe žuvo 10 štabo pareigūnų ir štabo apsauginio būrio kovotojų, tarp jų – Laisvės kuopos Treniotos būrio vadas Juozas Kušeliauskas-Putinas. Paimtas gyvas Kalnų srities ir Vytauto apyg. štabo įgaliotinis ryšių reikalams, 1949-1950m. Kiaunės rajono vadas Juozas Bulka-Skrajųnas³⁹⁹. Tardomas J.Bulka sutiko nurodyti jam žinomus bunkerius ir buvo nedelsiant užverbuotas (MGB ag. Vincas).

Po trijų dienų, kovo 22d., jo žiniomis, Molėtų raj. Lygalaukių k. kariuomenė sunaikino Bazalto rajono (BLRj) Trimito būrio bunkerį, kuriame žiemojo ir Lokio rinktinės Laisvės kuopos partizanai. Tarp 12 žuvusiųjų – Lokio rinktinės Laisvės kuopos ir Kiaunės rajono vadas Juozas Stanionis-Lizdeika, Aukštaitis, partizanas Narsutis, į nelaisvę paimtas Laisvės kuopos Viesulo būrio vado pavaduotojas Alfonsas Mačiulis-Viesulas⁴⁰⁰.

Po šios operacijos J.Bulka perėjo į MGB 2N valdybos 1 skyriaus kompetenciją ir pradėtas naudoti agentūrinėms kombinacijoms prieš išlikusius Lokio rinktinės partizanus.

1951m. balandžio pr. J.Bulka per ryšininkus pasiuntė laiškus Lokio rinktinės štabo pareigūnams, kviesdamas juos į susitikimą, įvyksiantį balandžio 10d. Tauragnų valsč. Strazdų k., Čibiuro sodyboje⁴⁰¹.

Sutartu laiku atvykusių 7 partizanų laukė Staškevičiaus vadovaujama agentų – smogikų grupė Nr.2. Vakarieniaujant pokalbio metu smogikai išsišif-

ravo. Pastebėję partizanų įtarimą, agentai – smogikai ryžosi juos likviduoti ir išėinančius iš namo sušaudė⁴⁰². Žuvo 7 Lokio rinktinės štabo pareigūnai ir apsauginio būrio kovotojai:

1. Kalnų srities ir Vytauto apyg. vado pavaduotojas, apyg. ir rinktinės propagandos – agitacijos sk. viršininkas, Lokio rinktinės vadas Balys Vaičėnas-Pavasaris;

2. Lokio rinktinės rikiuotės sk. viršininkas, operatyvinio -mobilizacijos sk. viršininkas, Šventosios raj. vadas Vladas Juozapavičius-Papartis, Šarūnas;

3. Erškėčio kuopos (štabo apsauginio būrio) vadas Jonas Čičelis-Leopardas, Tėvas;

4. Laisvės kuopos vado pavaduotojas, Šventosios raj. štabo narys, Juozas Sidaravičius-Sadauskas;

5. Gintaro būrio vadas, Šventosios raj. ryšininkas, centrinis Vytauto apyg. vado ryšininkas Jeronimas Bulka-Titnagas, Deimantas;

6. Džiugo raj. vadas Edvardas Gamelis-Čigonas;

7. Džiugo raj. štabo pareigūnas Vytautas Dručkus-Šernas.

Drauge su partizanais smogikai nušovė namo šeimnininką ir dvi moteris⁴⁰³.

Po Strazdų kaimo tragedijos iš Erškėčio ir Laisvės kuopų beliko tik 4 partizanai: V.Mikolaičiukas-Sakalas, A.Eglinskas-Margis (buvęs Kėkšto būrio vadas, 1951 03 22 sužeistas išėjo iš apsupimo), J.Karklas ir J.Rūkas-Ilgakaklis. Siekiant dezinformuoti partizanus, MGB per agentūrą paskleidė žinią, esą Rūkas dirbęs saugumo organams. Tai atrodė tikėtina, nes būdamas raišas ir kuprotas, Ilgakaklis du kartus (1950 03 09 ir 1951 01 26) išėjo iš apsupimo⁴⁰⁴.

Dėl šios dezinformacijos Rūkas pasitraukė į Dūkšto valsč. miškus, kur buvo pastebėtas ir operatyvinės grupės 1951 06 18 nušautas⁴⁰⁵.

Sunaikinus Lokio rinktinės štabą, Vytauto apyg. vadas ieškojo būdų, kaip atkurti rinktinės organizaciją. Vado pareigoms buvo dvi kandidatūros: J.Dūdėno ir J.Streikaus-Stumbro. Liutauro bandymai užmegzti ryšius su Streikaus vadovaujama Vyties kuopa nedavė rezultatų, todėl apsisistota ties J.Dūdėno-Dagio kandidatūra. Pasinaudodamas Br.Kalyčio svarstymais, MGB nurodžius, J.Bulka (ag. Vincas-Bimba) per A.Eglinską-Margį pasiuntė Dagiui laišką, kuriame kviečiama į susitikimą gauti paskyrimo raštus⁴⁰⁶. Įtardamas išdavystę, J.Dūdėnas, motyvuodamas patirties stoka, siūlomo pašto atsisakė, o rink-

tinės vadu pasiūlė skirti A.Eglinską-Margį⁴⁰⁷. Kiek vėliau (1951m. liepos – rugpjūčio mėn.) jis atsisakė ir analogiškų Br.Kalyčio pasiūlymų⁴⁰⁸.

Kas buvo paskutiniu juo Lokio rinktinės vadu, nėra žinių. Tikėtina, kad šias pareigas galėjo eiti Margis. Skrajūno-Bimbos bandymai "tamsoje" panaudoti Margį MGB operatyviniuose žaidimuose rezultatų nedavė: J.Dūdėnas nesugebėjo užmegzti ryšių su J.Bulka. Išsisėmus panaudojimo "tamsoje" galimybėms, A.Eglinskas-Margis buvo suimtas ir nuteistas⁴⁰⁹.

1950-1951m. Lokio rinktinės Žalgirio kuopa nuostolių nepatyrė, netgi pagausėjo: 1951m. vasario mėn. į partizanų gretas įstojo J.Žemaitis-Beržas⁴¹⁰, o 1951m. liepos mėn. – A.Miškinis-Dobilas⁴¹¹.

Agentūrinės operacijos, kariuomenės aktyvumas vis labiau varžė partizanų veiklą. Nepaisant to, 1951m. Dagio vadovaujami partizanai nevengė žygių prieš partinį -tarybinį aktyvą. 1951m. rugpjūčio mėn. Žalgirio kuopos partizanai, pasitelkę į pagalbą Kunigaikščio Margio rinktinės Audros būrio Durklo skyriaus kovotojus Baltriškių kaime likvidavo du valstybinių įstaigų tarnautojus -aktyvistus⁴¹².

1951m. rugsėjo mėn. Sartų raj. partizanai susitiko su Vytauto apyg. vadu Br.Kalyčiu-Siaubu, Liutauru. Pasitarime nutarta mažinti mobilių ginkluotų grupių kūrimą, esamus kovinius vienetus padalyti į grandis ir atsisakyti aktyvios kovos. Siekiant apsaugoti jaunimą nuo žūties, o jų artimuosius – nuo represijų, nutarta netrukdyti šaukimui į sovietinę armiją⁴¹³.

1951m. rudenį Dagys kuopą padalijo į du būrius (skyrius): pirmajam vadovavo pats, antrajam – P.Poškus-Gediminas. Musteikių kaime įvyko paskutinis kuopos kovotojų pasitarimas. Susitarę dėl ryšių palaikymo, Gedimino būrio partizanai išvyko į Tauragnų valsč. Kvyklių k. pas Vėžiuko būrio partizanus, o Dagio būrys pasiliko Dūkšto rajone⁴¹⁴.

Lapkričio mėn. partizanai užsuko pas ilgametį rėmėją, Šožėnų k. gyventoją Kazį Juodvalkį. Pokalbio metu šeimininkas pažadėjo paremti laisvės kovotojus maistu ir parūpinti amunicijos. Apie rengiamą susitikimą Juodvalkis informavo MGB ir šiam tikslui gavo preparatu Neptun-22 apdorotos degtinės. Lapkričio 24d. pas agentą atėjo 6 Dagio būrio partizanai. Pavaišinti specdegtine, jie prarado sąmonę ir buvo nuginkluoti ir surišti pasislėpusių operatyvininkų. Suimti partizanai Žalgirio kuopos, Sartų raj. vadas J.Dūdėnas, eiliniai kovotojai – V.Rusakevičius-Tigras, E.Juodvalkis-Aras, A.Miškinis-Dobilas,

Z. Tūmėnas-Kęstutis. Prie namo sargybą ėjusį A. Dubravą-Aidą tiesiog nušovė*⁴¹⁵.

Laisvėje likę V. Miškinis-Viesulas, P. Poškus-Gediminas ir P. Lukošius-Žilvitis pasitraukė į Zarasų raj. V. Miškinis ir P. Poškus, įsigiję fiktyvius dokumentus, apsigyveno Vilniuje**⁴¹⁶, o J. Lukošius pasitraukė į Utenos raj. Žuvo 1952 m.⁴¹⁵.

1952-1953 m. Kiaunės ir Sartų rajonuose ginkluotas pasipriešinimas jau buvo išblėęs. Paskutiniai kovotojai iš aktyvios veiklos pasitraukė ir apsigyveno pas rėmėjus, tačiau jų dienos buvo suskaičiuotos: 1952 04 11 krito paskutinis Erškėčio kuopos partizanas Juozas Karklas⁴¹⁷, o po metų – 1953 03 13 Daunorių kaime sužeistas į nelaisvę pateko paskutinis Kiaunės, Šventosios – Vilnelės raj. partizanas, buvęs Kadagio kuopos vadas Vaclovas Mikolaičiukas-Sakalas⁴¹⁸.

Išdavystės, provokacijos, suėmimai neaplenkė ir Lokio rinktinės Vyties kuopos. Ypač skaudūs praradimai J. Streikaus partizanus persekiojo 1951 m.: gegužės 15 d. Klimbalių miške nuo žaizdų mirė Pranas Pupelis, liepos mėn. Prodeš miške, netoli J. Streikaus bunkerio, žuvo Albinas Dručkus, išduoti į saugumo nagus pateko Gintaro būrio vadas Pranas Dominauskas-Seniūnas, Dobilas, jo brolis Vladas-Virėjas⁴¹⁹, partizanės E. Krapaitė, E. Mackutė (1951 m. rugsėjo mėn. suimant bandė nusinuodyti, išgydyti, nuteista)⁴²⁰.

Istant kuopai, Vyties kuopos ir Džiugo raj. vadas J. Streikus-Stumbras (1950 m. gavo atestaciją P. karininko laipsniui) panaikino Šarūno, Gintaro būrius, o jų likučius prijungė prie Birutės (vadas I. Streikus-Girėnas) ir Vyties (vadas J. Žaržojus-Jazminas) būrių. Kuopos vado pavaduotojas – Vl. Krauskauskas-Kukutis⁴²¹.

1952-1956 m. Vyties kuopos paieškoms mobilizuota Zarasų, Rokiškio, Obelių, Dusetų, Ilukstės, Aknystės rajonų MGB agentūra. 1953 m. paieškoms pasiųsta agentų – smogikų grupė drauge su perverbuotu Vaižganto rink-

* Iškentėję tardymus ir kalėjimus, 1952 balandžio mėn. keturi partizanai pasmerkti mirti (nuosprendis įvykdytas 1952 08 18), A. Miškinui-Dobilui teko 25 m. lagerio bausmė. Atlikęs bausmę, sugrįžo į gimtąjį Trinkuškių k. Mirė 1991 m.

** V. Miškinis-Viesulas agentūriniu būdu išaiškintas, nuteistas ir sušaudytas. P. Poškus 1958 11 23 legalizavosi. Buvo teisiamas, kalėjo, miręs.

tinės vadu V.Čepukoniui-Tigru (ag. Kietis), tačiau Streikus į kontaktą nesileido⁴²², tik 1953m. pr. netoli Eglainės suimtas B.Pupeikis-Tauras⁴²³.

Illustės MGB linija užverbuotas ilgametis partizanų rėmėjas Jūrys Šlika, MGB nurodymu "specdegtine" pavaišinęs pelkėje apsistojusius partizanus. Preparato dozė pasirodė nepakankama, dar prieš atvykstant kareiviams, kovotojai pabudo ir spėjo pasislėpti krūmuose⁴²⁴.

1953-1954m. būrys (6 žmonės) galutinai persikėlė į Rokiškio raj. Steponių ir Grukų miškus. Čia įsirengė 2 bunkerius: vieną Steponių, kitą Grukų miške. Kai 1956m. legalizavosi P.Kniazys ir V.Streikutė, Stumbras, Girėnas, Kukutis ir Jazminas saugumo sumetimais persikėlė į Paduobio mišką.

1957m. gruodžio pab. partizanas J.Žaržojus-Jazminas atėjo į Prano Januškos namus. Neseniai iš kariuomenės grįžęs šeimininkų sūnus Jonas Januška iš po miegančio Žaržojaus pagalvės ištraukė pistoletą, prispaudė rankas ir kartu su saugumiečiais jį surišo⁴²⁵.

Likę dviese, broliai Streikai gyveno Plunksnuočių miško bunkeryje. Per giminaičius, buvusius ryšininkus, juos pasiekdavo raginimai pasiduoti. Gavę raštu Vidaus reikalų ministro generolo Liaudžio garantijas, 1958 07 18 Juozas ir Izidorius Streikai, Vladas Krasauskas pasidavė Obelių raj. milicijos viršininkui Kišonui⁴²⁶.

Neilgai pabuvę laisvėje broliai Streikai ir Krasauskas 1961m. rugsėjo mėn. buvo suimti. 1962m. birželio mėn. sovietinio teismo nuosprendžiu Izidorius Streikus ir Vladas Krasauskas nuteisti po 15 metų laisvės atėmimo, o J.Streikus – mirties bausme sušaudant⁴²⁷.

Šis, vienas paskutiniųjų, laisvės kovotojų teismo procesas užbaigė ištisą dešimtmetį trukusią Lokio rinktinės partizanų kovą dėl Lietuvos laisvės.

Legendinio Šiaurės-Rytų Lietuvos srities štabo veikla (1951-1953m.)

1950m. rudenį į Adučiškio valsč. MGB organai atkėlė MGB specagentą Šturmą (Stasį Šimkų), kuriam buvo pavesta įeiti į Skrajūno būrį ir užmegzti ryšius su Šiaurės – Rytų srities štabu. Agentūrinei operacijai, aplenkiant apskrities MGB, tiesiogiai vadovavo Vilniaus m. MGB, kovos su banditizmu sk. viršininko pavaduotojas, plk. Leonardas Martavičius.

Per agentūrinę operaciją buvo paimtas ir užverbuotas Skrajūno būrio (Labanoro miškai) partizanas Mažytis. Panaudojant gautus duomenis, saugumas apsupo ir sunaikino Skrajūno būrio bunkerį, žuvo visi 9 ten buvę partizanai.

Iš ag. Šimkaus ir partizano Mažyčio buvo suformuota agentūrinė grupė, kuriai pavyko paimti tėvonijos vadą Tarzaną, kurį perverbavus, sudaryta trijų agentų grupė⁴²⁸.

1951m. spalio – lapkričio mėn. Labanoro girios pakraštyje, prie Stimų ežero, agentūrinė grupė suėmė Šiaurės – Rytų srities vadą Liutaurą ir jo pavaduotoją M.Urboną-Liepą⁴²⁹.

MGB organai per trumpą laiką užverbavo abu pagrindžio vadus. Nešina Liutauro pasirašytais įsakymais ir Liepos lydimą, karinę – čekistinę grupę prasiskverbė į Vytauto apygardos štabo viršininko J.Kemeklio-Roko, Rimtučio, Granito štabavietę ir sunaikino 7 ten buvusius partizanus. Drauge su Granitu žuvo ir Liepos kuopos partizanai ir Garso būrio likučiai⁴³⁰.

Br.Kalytis, agentas Ramojus, pavestas MGB organų, per ryšininkus išsiuntinėjo laiškus į Briedžio (Vaižganto rinkt. vado adjutanto), Pavasario, Siaubūno, Gaidelio, Žeručio, Erelio, Kranto, Šarkio, Diakono, Tigro ir Mokytojo būrius. Laiškuose buvo pranešama, kad sukuriamas Šiaurės – Rytų srities štabas ir kad žuvus Kemekliui-Rokui, Rimtučiui, Granitui, būtina atstatyti pašlijusius ryšius ir formuoti naują Šiaurės – Rytų partizanų organizaciją⁴³¹.

Šitaip buvo užmegzti ryšiai su visais minėtais būriais, nepavyko tiksliai susisiekti su Rokiškio – Juodupės raj. kovojančia Vyties kuopa (8 partizanai), vadovaujama J.Streikaus-Stumbro ir Gedimino būrio (buv. Žalgirio kuopa) likučiais Zarasų apskrityje.

1952m. vasario mėn., nešinas agento Ramojaus parengtomis Šiaurės – Rytų srities štabo instrukcijomis, agentas Alfa (Alfonsas Radzevičius), smogikų grupės lydimas, išsikvietė į susitikimą Šarkio būrio partizanus. Pokalbio metu agentai -smogikai likvidavo 3 partizanus, o būrio vadą Klajūną paėmė gyvą. Po operatyvinio paruošimo Klajūnas buvo užverbuotas ir parengtas tolimesnėms agentūrinėms kombinacijoms⁴³².

Buvusioje Švenčionių apskrityje 1952m. veikė Adolfo Grigonio-Paberžio kuopos likučiai (5 partizanai) ir Tigro rinktinės štabas, vadovaujamas Vinco Želidonio-Roko, Diakono, Cezario.

1952m. sausio pabaigoje, panaudojant legendinio Šiaurės -Rytų Lietuvos štabo fikciją, MGB pavyko užmegzti ryšius su Paberžio būriu ir suimti ryšininkę Oną Laurinėnaitę. Panaudojant spec. priemones, saugumas iš jos išgavo tolimesnius ryšio kanalus. Realizuojant tardymo metu gautus duomenis, 1952 02 11 Paberžio bunkerį blokavo MGB agentūrinė grupė. Bunkeriu likviduoti buvo pasiūsta 40 kareivių. Išsigelbėjo tik vienas St.Guiga-Tarzanas⁴³³.

Vasario mėn. Ramojaus agentūrinė grupė užmezgė ryšius su Vincu Želidoniū-Cezariu. Laiške Cezariui Ramojus rašė apie Vytauto kuopą ištikusius smūgius ir primygtinai siūlė susitikti. Neaišku, ar Cezaris nebematė susitikimo prasmės, ar jam įtarimą kėlė Pavasario žuvimo aplinkybės, tačiau jis susitikti delsė. Cezario nepasitikėjimas didėjo, ir jis pareiškė, kad susitiksiąs tik asmeniškai su Ramojumi, ir paskyrė susitikimo vietą⁴³⁴.

Nenorėdama rizikuoti tokio vertingo agento, kaip Ramojus, gyvybę, MGB į susitikimo vietą pasiuntė operatyvinę grupę, vadovaujamą Ignalinos rajono MGB sk. viršininko.

1952 03 27 Ignalinos raj., Bijutiškių vienkiemyje, žuvo vyriausios partizanų vadovybės narys, Šiaurės – Rytų Lietuvos srities vado pavaduotojas Vincas Želidonis-Rokas, Diakonas, Cezaris ir jo adjutantas Mykolas Cicėnas-Erškėtis⁴³⁵.

Tuo pat metu Ramojus per ryšininkus palaikė ryšius su Didžiosios Kovos rinktinės (Vyties apyg.) vadu Žėručiu. Balandžio mėn. buvo suplanuotas susitikimas.

1952 04 29 agentai nusivedė partizanus toliau nuo susitikimo vietos, Žėrutį suėmė, o du partizanus vietoje nušovė. MGB užverbavo tolimesnėms agentūrinėms kombinacijoms. Po spec. MGB paruošimo Žėrutis gavo agento slapyvardį Mokytojas ir buvo paskirtas toliau eiti Didžiosios Kovos rinktinės vado pareigas. MGB agentui Mokytojui pavedė ypatingos svarbos užduotį – užmegzti ryšius su Šibaila-Merainu ir Vyties apyg. štabu, vadovaujamu Algimanto, ir Erelio būrio likučiais.

1952m., pagal agento Mokytojo pateiktus duomenis ir jam asmeniškai dalyvaujant agentų – smogikų grupėje, sunaikinta Kranto būrio 6 partizanai, iš dalies Erelio būrys (5 partizanai) ir Skirmanto būrio likučiai (2 partizanai). Savo išdavikiška veikla Žėrutis-Mokytojas 1952m. gegužės mėn. – 1953 m. spalio mėn. tiesiogiai kaltas dėl 17 partizanų fizinio sunaikinimo arba perdavi-

mo MGB⁴³⁶.

1952m. birželio mėn. agentas Bimba su Ramojaus pasirašytais dokumentais, lydimas agentų – smogikų, nuvyko į Seklio būrio (Tigro rinkt.) veiklos rajoną. Susitikus su partizanais, smogikai nukovė du partizanus, o K.Bukauską-Seklį suėmė. MGB Seklį užverbavo agentu (Gudas) ir paskyrė vadovauti Tigro rinktinės likučiams⁴³⁷.

1952 02 08 Užpalių valsč. legalizavosi Vaižganto rinktinės Dariaus ir Girėno kuopos Audros būrio vadas Jonas Abukauskas-Siaubas, Vytenis. Jau balandžio mėn. MGB organai Vyteniui pasiūlė bendradarbiauti, padedant sunaikinti Audros būrio likučius. Nėra žinoma apie jo įvykdytas išdavystes, bet iš brolio Vytauto laiško artimiesiems žinoma, kad Siaubas "privirė košės" ir "anksčiau ar vėliau susilauks pelnyto galo"⁴³⁸ (J.Abukauskas 1952m. pab. suimtas ir drauge su V.Abukausku, A.Rože, J.Zavacku nuteistas).

1952m. balandžio mėn. agentas Mažytis išsikvietė į susitikimą būrio vadą Mokytoją, per kurį MGB tikėjosi užmegzti ryšius su Žalgiriu. Birželio mėn. Ramojus atstatė ryšį su Žalgiriu, bet susitikimą pasisėkė suorganizuoti tik rugpjūčio mėn.⁴³⁹

1952 08 14 Šimonių girios pakrašty, prie Šventosios malūno, atvyko agentūrinė grupė: Ramojus, Mažytis, Alfa ir 3 agentai – smogikai. Susijungę su Mokytojo būriu, agentai nuvyko į Šimonių girios pakraštį, kur susitiko su LLKS prezidiumo nariu Žalgiriu.

Šimonių girioje, dalyvaujant MGB agentams, įvyko bene paskutinis Šiaurės – Rytų srities partizanų štabo posėdis. Rekomendavus agentui Ramojui, agentas Šturmas (Stasys Šimkus) buvo paskirtas žvalgybos skyriaus viršininku ir pakeitė slapyvardį į Lakūno sl. (buvo Klajūnas). Kadangi susitikime su srities partizanų vadovybe dalyvavo Mokytojo, Kirvio, Tigro būriai (19 partizanų), tai jų fiziškai likviduoti smogikai negalėjo.

Pasibaigus posėdžiui, rugpjūčio 16d. agentūrinė grupė pasiūlė Žalgiriui vykti į Labanoro miškus. Žalgiris į tai atsakė teigiamai, motyvuodamas, kad reikia paruošti vietą žiemojimui. Nutolus nuo stovyklavietės apie 10 km., agentūrinė grupė Žalgirį nuginklavo ir perdavė MGB⁴⁴⁰.

Po MGB "auklėjamojo darbo" Žalgiris sutiko bendradarbiauti ir, rugsėjo mėn. gavęs Jurgino slapyvardį, pradėtas naudoti agentūrinėms kombinacijoms.

Įtraukus į MGB agentūrinį tinklą agentus Ramojų ir Jurginą, agentas Alfa-Lakūnas perėmė Šiaurės – Rytų srities štabo dokumentaciją, partizanų sąrašus ir ryšio schemas.

Nuo 1952m. rugpjūčio mėn. Žalgiriui-Jurginui tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvaujant, sunaikinta per 20 srities partizanų. Agentūriniuose žaidimuose MGB Jurginą panaudojo visos Lietuvos mastu. Šiam tikslui buvo numatyta Žalgirį-Jurginą paskirti LLKS prezidiumo pirmininku⁴⁴¹.

Realizuojant agentūrinės bylos "Rytai" planą, Vytauto apygardos vadu paskirtas agentas Bimba, Šiaurės – Rytų Lietuvos srities vadu liko ag. Ramojus, kuris, saugumui kontroliuojant, užmezgė ryšius su 13 srities partizanų būrių⁴⁴².

1952m. rudenį MGB iš esmės likvidavo organizuotą pasipriešinimą Vytauto apygardos Liūto, Tigro ir Lokio rinktinių veiklos rajonuose. Lygiagrečiai su tuo vyko ir Vaižganto rinkt. likvidavimo darbas.

Vytauto ir Algimanto apygardų partizanų vadai: iš kairės- Antanas Kisielius-Sakalas (Algimanto apyg. vado adjutantas), Bronius Kazickas-Sauliukas (spaudos darbuotojas), Vincas Kaulinis-Miškinis (Vytauto apyg. vadas), Antanas Slučka-Šarūnas (Algimanto apyg. vadas), Jonas Kimštas-Žalgiris (Šiaurės-Rytų Lietuvos srities vadas), Jurgis Urbonas-Lakštutis, Vytautas Vilutis-Perkūnas

1952m. spalio mėn. saugumo organai suėmė Vaižganto rinktinės vadą Vaclovą Čepukonį-Tigrą. Tardymo metu jis nedavė parodymų, bet panaudojus "operatyvinės kombinacijos" metodą, iš jo buvo išgauti duomenys apie Teofilio Gudo-Eskimo bunkerį. Karinės – čekistinės operacijos metu sunaikinti 7 partizanai, o Gintaro tėvonijos vadas Gudas-Eskimas paimtas gyvas. Psichologiškai ir moraliai palaužtas Čepukonis sutiko bendradarbiauti su MGB ir, gavęs agentūrinį slapyvardį Kietis, buvo sugrąžintas į senąsias pareigas. Jam tiesiogiai dalyvaujant, 1952m. spalio mėn. – 1953 birželio mėn. suimti 6 partizanų vadai, 3 iš jų Vaižganto rinktinėje⁴⁴³.

1951m. žiemą, suėmus partizanus Tigrą, Žaibą ir Granitą, ir juos užverbus, norėta sunaikinti apsauginį Kunigaikščio Margio – Vaižganto rinktinės Ažuolo būrį. MGB organams to padaryti nepavyko: Ažuolo būrio partizanai nėjo į kontaktus nei su Audros būrio kovotojais, nei su legendine partizanų -smogikų grupe. 1952m. rudenį šiam tikslui MGB organai parengė agentūrą – Arą (Degėsių k. malūnininką, buvusį partizaną, vėliau – agentą – smogiką, veikusį Ramygalos rajone) ir Kaimyną. Agentūros tikslas – įgyti Ažuolo būrio ryšininkų pasitikėjimą ir sudaryti sąlygas partizanų sunaikinimui⁴⁴⁴.

1952 10 21 agento Kaimyno žiniomis, Dusetų – Rokiškio raj. sandūroje, ties Skrebiškių k., bunkeryje buvo nukautas Ažuolo būrio vadas Antanas Tijūnėlis-Liepa⁴⁴⁵. Kiek anksčiau, 1952 04 07 buvo išaiškintas ir suimtas ilgametis Alaušo būrio vadas Pranas Pašilis-Žaibas⁴⁴⁶.

Lapkričio mėn. į priešą rankas pateko ir Kunigaikščio Margio-Vaižganto rinkt. vado adjutantas Bronius Žukauskas-Žaibas⁴⁴⁷.

Partizanų gretos retėjo, MGB tinklas vis labiau varžė jų veiksmus. Paskutiniai Dariaus ir Girėno kuopos Ažuolo būrio kovotojai visiškai atsisakė aktyvios kovos, nėjo į kontaktus su priešą siunčiamais pseudopartizanais.

1952m. lapkričio mėn. saugumo organai užverbavo agentę Neužmirštuolę (Janina Diržienė, buvusi Mackaus-Vėjo ryšininkė). Per ją buvo sudarytos sąlygos agentui Kaimynui įgyti partizanų rėmėjos Jackevičiūtės pasitikėjimą. 1952 12 12 Jackevičiūtė agentą Kaimyną pakvietė į susitikimą su partizanais Viliumi Nemeikšiu-Šešku ir Antanu Dyliu-Litu. Atėjęs į susitikimo vietą, agentas Kaimynas pavaišino kovotojus specdegtine. Specpreparatu apsvaiginti partizanai, Jackevičiūtė ir jos motina buvo perduoti MGB organams⁴⁴⁸.

Arxiv: <https://arxiv.org/abs/1702.03267> [2017]

1

[illegible]

1. *Ulysses* (Ulysses) - a Greek mythological hero, the son of Laertes and Penelope, who sailed around the world in ten years. He was the first to discover the Americas.

Diklat menjadi antara beberapa langkah yang seharusnya ada pada tingkat tertinggi, yaitu pada tingkat yang paling tinggi dari organisasi yang bersangkutan, terutama dalam hal ini.

Versteigerung am 24. Oktober 1981, 10.00 Uhr, im Saal des Stadthaus, Berlin

Abstract

Tardomi suimti partizanai nurodė būrio vado Mackaus-Vėjo slėptuvę. Po dviejų dienų, gruodžio 14d., Rokiškio raj., Kuosų kaime, Julijos Tarvydaitės namuose, žuvo paskutinis Ažuolo kuopos partizanas, būrio vadas Jonas Mackus-Vėjas, Don Kichotas⁴⁴⁹.

Agentūriniu būdu buvo sunaikinti ir pavieniai Audros būrio partizanai. Daugelis jų žuvo 1952m. rugsėjo – lapkričio mėn. 1953 04 05 specpreparatu apsvaigintas gyvas paimtas paskutinis Audros būrio partizanas Motiejus Paškonis-Don Kichotas⁴⁵⁰.

Paskutiniams Vytauto apygardos partizanams Vyties kuopos Stumbro ir Girėno būriams likviduoti 1953m. liepos mėn. buvo pasiųsta agentų – smogikų grupė, vadovaujama Tigro-Kiečio. J.Streikaus-Stumbro partizanai su agentais į ryšį nėjo, tai juos ir išgelbėjo.

1952m. rudenį Ramojaus – Jurgino agentūrinę grupę pradėta naudoti Vyties ir Didžiosios Kovos apygardos likučiams likviduoti. 1952 12 25 specpreparatu Neptun apsvaigintas ir suimtas Žaliosios rinktinės Kirvio kuopos partizanas Laimutis. Psichologinio ir fizinio spaudimo būdu Laimutis palūžo ir sutiko dirbti saugumo organams. Pagal jo suteiktas žinias, 1953 01 30 suimtas būrio vadas Kazys Riauba-Rimgaudas (vėliau – agentas Kazokas), kovojęs Kupiškio – Vabalninko rajonuose⁴⁵¹.

1953 03 11 Šimonis-Laimutis nuginklavo ir MGB organams perdavė Žaliosios rinkt. Eimučio būrio vadą Tautvilą Vaitiekūną-Zubrį, kurį MGB tuoju pat užverbavo. Jo asmeniniu dalyvavimu kovo 28d. suimtas Gedimino raj. vadas Audrius, kuris norėdamas išsaugoti gyvybę, sutiko dirbti MGB. Įterptas į agentų – smogikų grupę, Audrius dalyvavo likviduojant Eimučio būrio partizanus (1953 03 29 – 1953 05 06 nukauti 4 partizanai). MGB pavestas Tautvilas Vaitiekūnas-Zubrys nustatė Pilėnų kuopos (Biržų, Pandėlio raj.) dislokacijos vietą. Pasiųsta karinė – čekistinė grupė sunaikino 15 Žaliosios rinktinės Pilėnų kuopos partizanų.

1953 04 06 Latvijos pasienyje buvo likviduoti Kirvio būrio likučiai: žuvo partizanai Jonas Krivickas-Kirvis ir Povilas Dagys⁴⁵².

Tuo pat metu MGB legendizuotos Šiaurės – Rytų srities vadas agentas Ramojus su agentų – smogikų grupe suėmė Kirvio kuopos partizaną Kazoką. Pastarąjį užverbavus, Ramojaus smogikų grupė "nukenksmino" Didžiosios Kovos rinktinės vadą Grigalių Štarolį-Plieną, kurį MGB tuoju pat

užverbavo⁴⁵³. Kol Plienas buvo rengiamas operatyviniam panaudojimui, Kazoko-Ramojaus smogikai išsikvietė į susitikimą ir nuginklavo Vyties apygardos žvalgybos sk. viršininką Mykolą Janulį-Tautvilą (1953 04 10). Saugumo komitete, tardomas Tautvilas išdavė partizanus, būrio vadą Igną Černiauską-Nevėžį ir partizaną Verpetą, kuriuos smogikai tuojau pat sunaikino⁴⁵⁴.

Vasario 28d., užverbavus Plieną, norėta sunaikinti Didžiosios Kovos ir Gedimino rinktinių vadovybę. Balandžio pradžioje iš rinktinės vado Plieno, partizanų – smogikų ir agento Šnekučio buvo sudaryta agentūrinė grupė, kurios tikslas – sunaikinti Gedimino rinktinės vadovybę.

Koplytstulpis Lietuvos partizanams Švenčionių rajone.
V.Striužo nuotrauka

1953 04 18 susitikime su štabo darbuotojais agentai išsišifravo, partizanai į smogikus pradėjo šaudyti, bet šių atsakomaisiais šuviais buvo nukauti. Žuvo Gedimino rinktinės vadas Edvardas Daučiūnas-Rimantas, būrio vadas Henrikas Markauskas-Mėnesėlis, Petras Markauskas-Klevas ir Stasys Lukšys-Kiškis. Žuvo ir MGB agentas Grigalius Štarolis-Plienas⁴⁵⁵.

Likvidavus Vyties apygardos Gedimino rinktinės vadovybę, 1953m. birželio mėn. Ramojaus smogikų grupė (Ramojus, Alfa, Tigras, Astra ir agentai – smogikai) atvyko į Žaliosios rinktinės veiklos rajoną,

užmezgė ryšius su vietos gyventojais. Čia Ramojus susitiko su Vaižganto rinktinės partizanų būrio vadu Kostu Kregžde-Ūsoriumi, Piršliu, Hitleriu. 1953 06 03 per eilinį susitikimą Kregždė buvo nuginkluotas. Agentų perduotas MGB organams, jis sutiko "išpirkti nuodėmes" ir tiesiogiai dalyvauti kovos draugų naikinime. Birželio 12d. agentų grupė išsikvietė į susitikimą ir nuginklavę perdavė saugumui Vanago būrio vadą Šukį-Meškinį⁴⁵⁶.

Nuo birželio pabaigos Ramojaus grupė pradėjo sistemingą Žaliosios rinktinės partizanų naikinimą. Praeityje narsaus, atsidasviusio kovotojo autoritetas ir aukštos srities vado postas Br.Kalyčiui garantavo neliečiamybę, laužė nepasitikėjimo ledus, partizanai skubėjo užmegzti ryšį su aukštais partizaninio sąjūdžio pareigūnais.

1953 06 29 smogikai suėmė Žaliosios rinktinės visuomeninio sk. viršininką Julijų Naviką-Tilviką ir rinktinės štabo pareigūną Alfonsą Verbicką-Angį.

Pilėnų rajono partizanai Kazys Kregždė-Hiteris, Piršlys (užverbuotas) suorganizavo susitikimą su Pilėnų rajono vadovybės likučiais. Liepos 13d. agentūrinė grupė susitiko su Pilėnų rinktinės visuomeninio sk. viršininku

Kryžius partizanų kapinyne prie Švenčionių. V.Striužo nuotrauka

Alfonso Valentu-Milžinu. Bandant nuginkluoti, Milžinas pasipriešino, todėl smogikai jį nušovė.

Rugpjūčio mėn. smogikai sunaikino Čerčilio būrio vadą Antaną Žygą-Aptiekorių (žuvo 1953 08 06) ir Algirdo būrio partizanus: būrio vadą Joną Žeimį-Bitiną, Laimutį, partizanus A.Mažylį-Dūmelį ir Kazį Mažylį-Kaziuką⁴⁵⁷.

Rudens pradžioje išduotas į saugumo rankas pateko Žaliosios rinktinės partizanas E.Bačelis-Gebelsas. Jį užverbavus, MGB per agentą Ramojų užmezgė ryšius su Žaliosios rinktinės štabo viršininku Čerčiliu.

1953 11 02 agentūrinė grupė (agentas Titnagas, buvęs partizanas Gebelsas ir du smogikai) nušovė Žaliosios rinktinės štabo viršininką Juozą Somką-Čerčilį ir partizaną Joną Vincevičių-Žaltį, Narsutį. Agentams buvo pavesta Somką pristatyti gyvą, tačiau šis, bandant nuginkluoti, spėjo išsitraukti ginklą, todėl buvo vietoje nušautas. Čerčilio žūtimi buvo sunaikintas Žaliosios rinktinės štabas, paskutinė Šiaurės – Rytų Lietuvos srities partizanų organizacija, kurios vadovybė išliko nesutepta saugumo agentų veikla.

1953m. spalio pabaigoje iš 87 respublikos rajonų 54-iose dar veikė partizanų būriai arba pavieniai kovotojai. KGB linija buvo nustatyti 28 partizanų būriai, vieniję 96 partizanus (iš viso respublikoje užfiksuoti 136 partizanai).

Aukštaitijoje, Vytauto apygardos teritorijoje, miškuose dar veikė 6 būrių likučiai: Širvintų rajone – Boso grupė – 2 partizanai; Molėtų – Anykščių rajone – Siaubūno grupė – 2 partizanai; Zarasų, Dūkšto rajone – Gedimino grupė – 2 partizanai; Biržų rajone – Girėno grupė – 6 partizanai; Pandėlio rajone – Suvaizdžio grupė – 5 partizanai; Obelių rajone – Stumbro grupė – 8 partizanai⁴⁵⁸.

1954-1956m. visi šie būriai buvo sunaikinti. Vieni partizanų būriai faktiškai neegzistavo (Gedimino būrio partizanai Poškus ir Vytautas Miškinis su padirbtais dokumentais apsigyveno Vilniuje), kiti išliko aktyvūs iki pat 1955-1956m.

Kovoje dėl gimtojo krašto laisvės galvas paguldė tūkstančiai Rytų Aukštaitijos partizanų. Būtent jie pirmieji pasipriešino iš Rytų slenkančiam okupantui, paskutiniai jie ir sudėjo ginklus. 1965 03 17 krito paskutinis garbingai pasipriešinęs Vytauto apygardos ir visos Lietuvos partizanas A.Kraujalis-Pabaisa, Siaubūnas.

Partizaninės kovos prasmės ieškantiems skeptikams pabaigai norėčiau

Kryžius partizanams prie Švenčionių. V.Striužo nuotrauka

pacituoti Kunigaikščio Margio rinktinės Ažuolo būrio kovotojo Augusto Pimpinio-Robinzono dienoraščio ištrauką:

"Mes prisiekėme ištikimybę Lietuvai... Pakelėse ir aikštėse niekinami mūsų kovos brolių kūnai liudija tos didžios priesaikos išpildymą. Kada būna begaliniai sunku, prisimenu žodžius "Atiduok Lietuvai, ką privalai", ir vėl atgyja viltis, kad žlugs šėtono Stalino valdžia su visais jo viršvelniškais žiaurumais.

Mūsų garbė – ištikimybė priesaikai, tad padėk man, Viešpatie, išpildyti ją iki galo!"

...Ir jis priesaiką įvykdė: 1950 03 23 žuvo didvyrio mirtimi Imbrado valsč. Raudinės kaime⁴⁵⁹. Argi jo galėtume klausti: kodėl tu kovojai?

Nuorodos

1. Vilutis L. Likimo mozaika. K.1992. P.129.
2. Ten pat. P.116.
3. Ten pat. P.130.
4. Ten pat. P.135-136.

5. Pranešimas apie Švenčionių apskrities MGB skyriaus agentūrinį – operatyvinį darbą 1946 02. Buvęs Valstybės Saugumo Komiteto Archyvas (toliau – VSKA). F.3. B.12/4. L.94
6. Ten pat. L.95-96.
7. Pažyma apie Kaletkos gaują. Ten pat. B.7/104. T.1. L.252
8. Karinių – čekistinių ir agentūrinių – operatyvinių priemonių planas. Lietuvos Valstybinis Visuomeninių Organizacijų Archyvas (toliau – LVVOA). F.913. Ap.913-18. B.1. L.5.
9. Vilutis L. Ten pat. P.141.
10. Pažyma apie Švenčionių apskrityje sunaikintas gaujas. VSKA. F.3. B.4/7. L.30.
11. Pranešimas VČ. Ten pat. F.18. B.4/3. T.1. L.197-198.
12. Operosuvestinė. Ten pat. T.3. L.386.
13. Ten pat
14. Ten pat
15. Pranešimas. Ten pat. L.122.
16. Vilutis L. Ten pat. P.141.
17. Pranešimas. VSKA. F.18. B.4/3. T.3. L.127.
18. Operosuvestinė. Ten pat. L.387.
19. Ten pat. L.388-388a.
20. Ten pat. L.388a.
21. Ten pat. L.389.
22. Ten pat. L.389a.
23. Ten pat
24. Ten pat
25. Pranešimas. Ten pat. L.127.
26. Ten pat
27. Įsakymas Nr.2. Ten pat. L.245.
28. Pranešimas. Ten pat. L.127.
29. Operosuvestinė. Ten pat. L.389-389a.
30. Šarūno rinktinės štabo dokumentai. Ten pat. L.179.
31. Ten pat. L.181.
32. Operosuvestinė. Ten pat. L.389a.
33. Ten pat
34. Pranešimas. Ten pat. L.128.
35. Ten pat
36. Ten pat
37. Ten pat. L. 129.
38. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.136. L.83.
39. Įsakymas Nr.4. VSKA. F.18. B.4/3. T.3. L.258.
40. Dokumentas Nr.42. Ten pat. L.287.
41. Operosuvestinė. Ten pat. L.389.
42. Pranešimas. Ten pat. F.3. B.4/4. L.48.

43. Ten pat. L49.
44. Opersuvestinė. Ten pat. F.18. B.4/3. T.3. L389.
45. Ten pat. L390.
46. Pažyma. Ten pat. L46.
47. Ten pat. L99.
48. Apie agentūrinę bylą "Teroristai". Ten pat. F.3. B.12/4. L241.
49. Pranešimas. Ten pat. B.4/4. L65-91.
50. Pranešimas. Ten pat. L136.
51. Ten pat. Už rugpjūčio mėn. B.12/4. L241
52. BDPS Statutas. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.219. L36.
53. Pranešimas... 1946 12. VSKA. F.3. B.12/4. L416.
54. Agentūrinių – operatyvinių priemonių planas. Ten pat. B.20/113. L68.
55. Pažyma. Ten pat. B.20/117. L18.
56. Agentūrinis pranešimas. Ten pat. B.20/113. L332-333.
57. Pranešimas. Ten pat. Agb.f. B.107. T.2. L71.
58. Ten pat
59. 1948.05.01 posėdžio nutarimas. Ten pat. F.3. B.35/16. L284-285.
60. Pažyma. LVVOA. F.1771. Ap.52. B.20. L175.
61. Pažyma. VSKA. F.3. B.20/116. L114.
62. Pranešimas. Ten pat. B.41/72. T.2. L226.
63. Pranešimas. Ten pat. T.1. L166.
64. St.Gimbuto parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.164.
65. Aktas. VSKA. Baudžiamųjų bylų fondas (toliau – B.b.f.). B.36492/3. T.1. L15.
66. Specpranešimas. VSKA. F.3. B.41/72. T.4. L62.
67. Ten pat
68. J.Abukausko 1952 12 07 parodymai. Ten pat. B.b.f. B.27151. T.1. L25.
69. Pranešimas. Ten pat. F.3. B.41/72. T.3. L44-45.
70. Pranešimas. Ten pat. B.41/73. T.1. L242.
71. Ten pat. L246.
72. Ten pat. L237.
73. Mėnesinė ataskaita už 1951 03-04. Ten pat. F.16. B.39/17. T.1. L277.
74. Pažyma. Ten pat. B.b.f. B.41153/3. T.6. L92.
75. Pranešimas (mėnesinė ataskaita už 1950 06.). Ten pat. F.16. B.39/20. T.2. L2.
76. Pranešimas... už 1951 12. Ten pat. T.3. L161.
77. Pranešimas... už 1951 03. Ten pat. T.2. L174-175.
78. Ten pat. L177-178.
79. Pranešimas. Ten pat. B.39/17. T.1. L277.
80. Pažyma. Ten pat. B.b.f. B.41153/3. T.6. L171.
81. Malonės prašymas. Ten pat. Sekimo byla. L114.
82. Ten pat. L117.
83. Ten pat. L123.

84. Pataisos iš plano "Kaip likviduoti Žemaitijos banditus ir banditinį centrą". Ten pat. L.181-1-6.
85. Pažyma. Ten pat. T.3. L.203.
86. J.Zavacko parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.136. L.219.
87. Pažyma. VSKA. F.3. B.60/7. L.43-44.
88. Ten pat.
89. Šimkus St. Pasmerktųjų gelbėjimas// Liaudies gynėjų žodis. V.1987. P.55.
90. Pažyma apie vadinamąsias Šiaurės – Rytų Lietuvos srities banditines formuotes. VSKA. F.3. B.60/7. L.8.
91. Ten pat. L.12.
92. Ten pat. L.8.
93. Ten pat.
94. Ten pat. L.11.
95. Pranešimas. Ten pat. B.12/2. L.189.
96. Mėnesinė ataskaita už 1946 08. Ten pat.
97. Pranešimas. Ten pat. B.20/112. T.1. L.139.
98. Pranešimas. Ten pat. B.20/111. T.1. L.135.
99. Ten pat. L.135-136.
100. Ten pat. L.3-4.
101. Ten pat.
102. Ten pat. L.4.
103. Ten pat.
104. Pranešimas. Ten pat. F.18. B.4/3. T.3. L.126.
105. Ten pat. L.128.
106. Opersuvestinė. Ten pat. L.390.
107. Penkiadienė ataskaita. 1945 08 20-25. Ten pat. B.20/111. L.26.
108. Ataskaita (penkiadienė suvestinė už 1946 04 14-19d.). Ten pat. B.12/2. L.134.
109. Pranešimas... už 1946 11. Ten pat. B.20/111. L.199.
110. F.Niauros 1949 11 18 parodymai. Ten pat. B.b.f. B.36792/3. T.1. L.36.
111. Pranešimas... už 1946 08. Ten pat. F.3. B.20/111. T.1. L.134.
112. Pranešimas VČ. Ten pat. L.112.
113. Pranešimas...už 1947 02. Ten pat. B.12/4. L.446.
114. Pranešimas...už 1946 12. Ten pat. B.20/111. L.219.
115. Ten pat. L.215.
116. Veikiančių banditinių formuočių sąrašas. Ten pat. L.146.
117. Ten pat. L.145.
118. Ten pat.
119. Ten pat. L.135.
120. Pranešimas. Ten pat. B.12/2. L.189.
121. Pranešimas...už 1946 12. Ten pat. B.20/111. L.219.
122. Veikiančių gaujų sąrašas. Ten pat. L.183.

123. Pranešimas. Ten pat. L.135.
124. Žalgirio laiškas Rokui. Ten pat. B.20/113. L.123-124.
125. Pažyma. Ten pat. B.20/114. L.142.
126. Pažyma apie 3-ią apygardą "Vytautas". Ten pat. B.20/117. L.18.
127. Pranešimas. Ten pat. L.27.
128. Pranešimas...už 1947 12. Ten pat. B.20/125a. L.190.
129. Pranešimas...už 1948 02. Ten pat. B.20/114. L.143.
130. Pranešimas...už 1948 03. Ten pat. L.252.
131. Ten pat.
132. F.Niauros 1949 11 18 parodymai. B.b.f. B.36492/3. T.1. L.28.
133. Ten pat. L.29.
134. Pranešimas. F.3. B.41/79. T.1. L.181.
135. Pranešimas. Ten pat. B.41/72. T.2. L.226.
136. Pažyma. LVVOA. F.1771. Ap.52. B.20. L.173.
137. Agentūrinis pranešimas. VSKA. F.3. B.41/72. T.1. L.134.
138. Pranešimas...už 1948 12. Ten pat. L.70.
139. Agentūrinis pranešimas. Ten pat. L.134.
140. Pranešimas...už 1948 10. Ten pat. B.20/116. L.72.
141. Pranešimas...už 1949 02. Ten pat. B.41/72. T.1. L.130.
142. Ten pat. L.131.
143. Pranešimas...už 1949 03. Ten pat. L.166.
144. Ten pat.
145. Ten pat. L.167.
146. Pranešimas...už 1949 04. Ten pat. L.181.
147. Pranešimas...už 1949 06. Ten pat. L.310.
148. Ten pat. L.312.
149. Pranešimas...už 1949 05. Ten pat. B.41/45. T.2. L.76.
150. Įsakymas Nr.20. Ten pat. F.16. B.39/20. T.1. L.113.
151. Įsakymas AR Nr.22. Ten pat. L.100.
152. Pranešimas...už 1949 09. Ten pat. F.3. B.41/72. T.4. L.37.
153. Pranešimas...už 1950 04. Ten pat. B.41/73. T.1. L.240.
154. Ten pat.
155. Ten pat.
156. Ten pat.
157. Ten pat.
158. Pranešimas...už 1949 11. Ten pat. B.41/72. T.3. L.48.
159. Pranešimas...už 1950 01. Ten pat. B.41/73. T.1. L.72.
160. BLRj įsakymas Nr.2. Ten pat. F.16. B.39/20. T.1. L.95.
161. Pranešimas...už 1950 04. Ten pat. F.3. B.41/73. T.1. L.240.
162. TmBV raportas Nr.13. Ten pat. F.16. B.39/20. T.1. L.102.
163. RV įsakymas Nr.5/29. Ten pat. L.82-83.

164. Įsakymas Nr.9/33. Ten pat. L.90.
165. BLRj įsakymas Nr.7. Ten pat. L.92-93.
166. Pranešimas...už 1950 08. Ten pat. T.2. L.54.
167. Pranešimas...už 1950 12. Ten pat. L.126.
168. Pranešimas...už 1951 03. Ten pat. L.174-175.
169. Ten pat. L.177-178.
170. Pranešimas...už 1951 04. Ten pat. L.197.
171. Pažyma apie ag. Ramojų. Ten pat. F.3. B.60/7. L.43.
172. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L.83.
173. Pranešimas...už 1950 04. VSKA. F.3. B.41/73. T.1. L.242.
174. Pranešimas...už 1951 03. Ten pat. F.16. B.39/20. T.2. L.182.
175. Ten pat.
176. Pažyma...už 1951 04. Ten pat. L.195.
177. Pažyma...už 1951 09. Ten pat. L.265.
178. Pažyma...už 1951 11. Ten pat. T.3. L.40.
179. Ten pat. L.40,44.
180. Utenos apskr. MGB sk. apskaitoje esančių banditų sąrašas. 1950 08 01. Ten pat. T.2. L.15.
181. Pranešimas...už 1951 03. Ten pat. L.177-178.
182. Šiukščius A. Nenugalimas// LKA. Nr.10. 1994. P.146.
183. Pranešimas...už 1950 05. VSKA. F.3. B.41/73. T.2. L.29.
184. Šiukščius A. Ten pat. P.145-146.
185. Ten pat. P.151.
186. Įsakymas AR Nr.22. VSKA. F.16. B.39/20. T.1. L.100.
187. Pranešimas...1951 11. Ten pat. T.2. L.106.
188. Pranešimas apie likvidavimą. Ten pat. B.39/17. T.2. L.8-8a.
189. Pranešimas...už 1951 01. Ten pat. B.39/20. T.2. L.135.
190. T.Kvyklio malonės prašymas. Ten pat. B.b.f. B.41153/3. Sekimo byla. L.114.
191. Pažyma. Ten pat. T.3. L.203.
192. Specpranešimas. Ten pat. F.16. B.39/20. T.4. L.21-22.
193. Specpranešimas apie Aitvaro gaujos likvidavimą. Ten pat. T.7. L.131-132.
194. Pranešimas VČ. Ten pat. T.5. L.274.
195. Specpranešimas. Ten pat. L.253-254.
196. Aktas apie Gaidelio gaujos likvidavimą. B.b.f. B.41153/3. T.6. L.96-97.
197. Penkiadienė ataskaita (suvestinė) 1945 08 01-05. Ten pat. F.18. B.4/3. T.2. L.23.
198. Pranešimas. Ten pat. F.3. B.12/4. L.131.
199. Pažyma apie Kaletkos gaują. Ten pat. B.7/104. T.1. L.252.
200. Opersuvestinė. Ten pat. F.18. B.4/3. T.3. L.386.
201. Pranešimas. Ten pat. F.3. B.4/7. L.210-211.
202. Pažyma. Ten pat. F.18. B.4/3. T.2. L.240.
203. Pranešimas apie agentūrinį – operatyvinį darbą. Ten pat. F.3. B.4/7. L.210-211.

204. Informacinė suvestinė Nr.2. Ten pat. B.32/1. L.45.
205. Pažyma apie NKGB organų darbą 1945 06 01-08 20. Ten pat. B.4/7. L.397.
206. Dokumentas Nr.42. Ten pat. F.18. B.4/3. T.3. L.287.
207. Agentūrinių bylų sąrašas. Ten pat. F.16. B.39/18. T.1. L.230.
208. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L.82.
209. Pranešimas VČ. VSKA. F.3. B.4/4. L.46.
210. Pažyma apie M.Laurinėną. LVVOA. B.3377. Ap.55. B.148. L.4.
211. Pranešimas...už 1946 03. VSKA. F.3. B.23/1. L.101.
212. Pranešimas...už 1946 05. VSKA. F.3. B.23/1. L.197.
213. Pažyma apie gaujos sunaikinimą. L.162.
214. Ten pat.
215. Pranešimas...už 1946 10. Ten pat. B.24/7. L.137-138.
216. Pranešimas...už 1946 02. Ten pat. B.23/1. L.67.
217. Žalgirio laiškas Rokui. Ten pat. B.20/113. L.123-124.
218. Pranešimas...už 1946 10. Ten pat. B.12/4. L.416.
219. Ten pat.
220. Ten pat.
221. Pranešimas. Ten pat. B.27/30. L.4.
222. Žalgirio laiškas Rokui. Ten pat. B.20/113. L.123-124.
223. Pavasaris – Rokui. Ten pat. L.125.
224. Pažyma apie kovos su banditizmu 1947m. rezultatus. Ten pat. B.20/123. L.1.
225. Ten pat.
226. Agentūrinė Valatkos byla. Ten pat. B.20/124. L.161.
227. Agentūrinis pranešimas. Ten pat. B.20/125a. L.107.
228. Pranešimas...už 1948 02. Ten pat. B.20/124. L.24.
229. Ten pat.
230. Raportas. Ten pat. F.16. B.39/5. T.1. L.55.
231. Pažyma. Ten pat. F.3. B.20/124. L.178.
232. Specpranešimas. Ten pat. B.41/79. T.1. L.66,76.
233. Pranešimas...už 1950 09. F.16. B.39/5. T.1. L.38-39.
234. Pranešimas...už 1951 04. Ten pat. L.205.
235. Pranešimas...už 1951 11. Ten pat. T.2. L.84.
236. Pranešimas...už 1952 02. Ten pat. T.3. L.75.
237. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L.83.
238. Pažyma apie agentūrinę bylą "Vostok" (Rytai). Ten pat. F.3. B.56/43. T.3. L.97.
239. Apibendrinanti kovos su banditizmu 1952m. suvestinė. VSKA. F.16. B.39/5. T.3. L.263-264.
240. Kazlauskas Vl. Tėvynės apsaugos rinktinė (1944m.)// Lietuvos Aidas. 1994 05 26.
241. Ramojus Vl. Kritusieji už laisvę. Čikaga. T2. 1968. P.65.
242. LVVOA. Informacinis pranešimas. F.1771. B.145. L.130.
243. Indrašius V. Pasipriešinimas tarybinams okupantams Žarasų krašte (1944-1945m.) // Žarasų kraštas. 1995 02 14.

244. VI.Kuzmos 1948 08 03 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.164. L50.
245. Karinių – čekistinių ir agentūrinių – operatyvinių priemonių planas. LVVOA. F.913. Ap.913-18. B.1. L.4.
246. J.Streikaus 1958 07 18 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L172.
247. K.Petronio 1949 07 27 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.120. L56.
248. Pažyma. VSKA. B.b.f. B.27151. T.4. L319.
249. Indrašius V. Ten pat. 1995 02 28.
250. J.Lašo apklausos protokolas. VSKA. F.3. B.4/14. T.1. L108.
251. Specpranešimas. Ten pat. L.91-92.
252. Pažyma apie M.Medinio nacionalistinę gaują. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.136. L32.
253. Pažyma apie Kaladinsko banditinę kuopą. VSKA. F.3. B.4/14. T.2. L28a-29.
254. VI. Kuzmos 1948 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.164. L128.
255. Abarius L. Politinė padėtis ir partizaninis sąjūdis Zarasų apskrityje 1944-1952m. Diplominis darbas. V.1993. L165.
256. Ten pat. L36.
257. Pranešimas orginstruktyvinio sk. viršininkui Šupikovui. LVVOA. F.1771. Ap.7. B.89. L29.
258. Gen.-mjr. Vetrovo ataskaita LKP(b) sekretoriui A.Sniečkui. LVVOA. F.1771. Ap.7. B.91. L27.
259. Indrašius V. Ten pat. 1995 02 14.
260. Ten pat.
261. Ten pat.
262. Ten pat.
263. Ten pat.
264. Informacinis pranešimas. LVVOA. F.1771. Ap.7. B.194. L23.
265. K.Gudo 1945 04 19 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.136. L175-177.
266. Pranešimas apie banditizmo apraiškas. LVVOA. F.1771. Ap.7. B.194. L99.
267. Karinių – čekistinių ir agentūrinių – operatyvinių priemonių planas. LVVOA. F.913. Ap.913-18. B.1. L.3.
268. Pažyma apie Antazavės valsčiuje veikiančias bandgrupes. VSKA. F.3. B.4/14. T.2. L21.
269. Raubiškienė L. Iš Kazanų šeimos istorijos // Zarasų kraštas. 1992 03 07.
270. VI.Kuzmos 1948 08 03 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.164. L.47-48.
271. Ten pat. L48.
272. Ten pat.
273. Ten pat. L48-49.
274. Ten pat. L48.
275. Ten pat. L49.
276. Šukys A. Šilo dūmas// Zarasų kraštas. 1989 12 07; Bevardžiai ir bežadžiai. Partizano dienoraštis// Dienovidis. 1991 Nr.49.
277. A.Šukys. Ten pat.
278. J.Streikaus 1958 07 19 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L.166-167.
279. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L79.

280. Specpranešimas. VSKA. B.b.f. B.47200/3. T.3. L.74-75.
281. J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L.169.
282. J.Streikaus 1962 01 09 parodymai. VSKA. B.b.f. B.47200/3. T.1. L.121-122.
283. J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L.171.
284. Informacija...Ten pat. B.82. L.81.
285. Budzilas S. Ir sunki, ir lengva tu, žemele, artojui// Tarybinė žemė. 1980 12 25.
286. J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L.171-172.
287. Iš asmeninio autoriaus archyvo. E.Jurevičienės 1991 04 28 parodymai.
288. J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L.173.
289. Ten pat. L.174.
290. Agentūrinis pranešimas. VSKA. F.3. B.4/14. T.1. L.134.; J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L.173-174.
291. Apie M.Kazano gaują (specpranešimas). VSKA. F.3. B.4/14. T.1. L.134-136.
292. Specpranešimas. Ten pat. L.154-155.
293. J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163.
294. Penkiadienė ataskaita (1945 09 24-29). VSKA. F.3. B.4/14. T.1. L.401-402.
295. Iš asmeninio autoriaus archyvo. L.Abariūtės 1991 04 28 parodymai.
296. J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163.
297. Penkiadienė ataskaita (1945 09 24-29). VSKA. F.3. B.4/14. T.1. L.402.
298. J.Streikaus 1958 07 22 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163.; A.Kesylio 1991 05 12 parodymai.
299. Iš asmeninio autoriaus archyvo. E.Jurevičienės 1991 04 28 parodymai.
300. Ten pat.
301. J.Streikaus 1961 12 20 parodymai. VSKA. B.b.f. B.47200/3. T.1. L.123.
302. Pažyma apie Sakalo-Perkūno bandgrupės likvidavimą. VSKA. F.3. B.20/131. L.44-47.
303. Apibendrinanti informacija. VSKA. F.3. B.4/14. T.2. L.78.
304. VI.Kuzmos 1948 08 03 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.164. L.49-50.
305. Ten pat. L.130.
306. Ten pat. L.56.
307. Indrašius V. Specpranešimas...// Zarasų kraštas. 1995 02 24.
308. VI.Kuzmos 1948 07 28 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.164. L.130.
309. Ten pat. L.128,133.
310. V.Manušio 1948 09 22 parodymai. VSKA. F.3. B.20/131. L.34-35.
311. LLA Šarūno junginio vado įsakymas Nr.4. VSKA. F.18. B.4/3. T.3. L.258.
312. A.Narkūno 1946 11 02 parodymai. VSKA. F.3. B.20/131. L.48.
313. Pažyma apie M.Medinio nacionalistinę gaują. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.136. L.31.
314. Ten pat. L.32.
315. Agento Romelio pranešimas. VSKA. F.18. B.4/14. T.1. L.25.
316. Informacinis pranešimas. LVVOA. F.1771. Ap. 7. B.194. L.182.
317. Informacinis pranešimas. Ten pat. Ap.8. B.253. L.74-75.
318. Agento Romelio pranešimas. VSKA. F.3. B.4/14. T.1. L.25.

319. Pažyma apie Salako valsč. veikiančias gaujas. Ten pat. L.33.
320. Penkiadienė ataskaita (1945 07 04-09). Ten pat. L.119.
321. Specpažyma. VSKA. F.3. B.4/14. T.2. L.72.
322. Penkiadienė ataskaita (1945 10 30 – 11 04). Ten pat. L.110.
323. Dokumentas Nr.42 (Šarūno RnV laiškas Šauliui). Ten pat. B.4/3. T.3. L.287.
324. Penkiadienė ataskaita (1945 10 30 – 11 04). Ten pat. B.4/14. T.2. L.93.
325. Ten pat.
326. Pažyma. Ten pat. L.178.
327. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L.82.
328. M.Laurinėno 1946 02 07 parodymai. Ten pat. B.164. L.7-8.
329. Pažyma apie banditinę Erškėčio kuopą. VSKA. F.16. B.39/18. T.1. L.19.
330. Žalgirio laiškas Rokui. VSKA. F.3. B.20/113. L.123-124.
331. Iš K.Čeponio asmeninio archyvo. ZLisausko 1993 06 25 parodymai.
332. Švenčionių MGB apskrities sk. ataskaita už 1946 10. VSKA. F.3. B.24/7. L.138.
333. Iš K.Čeponio asmeninio archyvo. Br.Staričenkienės 1993 05 05 parodymai.
334. Mėnesinė ataskaita. VSKA. F.3. B.20/129. L.276.
335. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82.
336. Pažyma apie nusikalstamą M.Šoženo veiklą. Ten pat. B.136. L.32.
337. Pažyma apie K.Ramanausko vadovaujamą nacionalistinę gaują. Ten pat. F.331. Ap.331-2. B.6. L.17.
338. VI.Šinkūno 1949 12 07 parodymai. VSKA. B.b.f. B.47200/3. T.5. L.120-121.
339. Pažyma apie ag. Malinin. VSKA.F.3. B.35/15. L.14.
340. Pažyma apie K.Ramanausko nacionalistinės gaujos sunaikinimą. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.136. L.62; Pažyma. Ten pat. F.1771. Ap.52. B.20. L.40.
341. Pažyma apie agentą Klevą. VSKA. F.3. B.20/128. L.221.
342. Agentūrinio operatyvinio darbo ataskaita už 1948 05. Ten pat. L.189.
343. Pažyma. Ten pat. B.b.f. B.47200/3. T.4. L.36.
344. VI.Šinkūno 1949 12 07 parodymai. Ten pat. T.5. L.121.
345. Mėnesinė ataskaita už 1947 11. Op.b.f. F.3. B.20/125a. L.149.
346. Iš K.Čeponio asmeninio archyvo. ZLisausko 1993 06 25 parodymai.
347. Pažyma. VSKA. F.3. B.41/45. T.3. L.43.
348. Pažyma apie banditinę Erškėčio kuopą. Ten pat. F.16. B.39/18. T.1. L.19.
349. Pažyma. Ten pat. F.3. B.35/15. L.22.
350. Pažyma apie agentūrinių duomenų realizavimą. Ten pat. L.60.
351. Pažyma apie Zarasų apskr. MGB sk. agentūrinį -operatyvinį darbą už 1948 03. Ten pat. L.113.
352. Ten pat. L. 216.
353. Zarasų apskr. MGB sk. ataskaita už 1949 11. Ten pat. B.41/45. T.3. L.43-44.
354. Įsakymas rinktinei. Ten pat. T.1. L.44-45.
355. Mėnesinė ataskaita. Ten pat. B.20/129. L.276.
356. Įsakymas AR Nr.18. Ten pat. F.16. B.39/20. T.3. L.91.

357. VI.Šinkūno 1949 12 15 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.169. L.56-57.
358. V.Krasausko 1961 12 16 parodymai. VSKA. B.b.f. B.47200/3. T.2. L.61-62.
359. Čekys A. Ką skelbė "Sutemų keleivis"// Semaškaitė J. Vaičėno būrio žūtis. V.1994. P.259.
360. Pažyma...už 1948 11. VSKA. F.3. B.35/15. L.395.
361. Iš asmeninio autoriaus archyvo. E.Jurevičienės parodymai 1991 04 28.
362. Pažyma...už 1948 08. VSKA. F.3. B.35/15. L.324.
363. Specpranešimas. Ten pat. B.20/113. L.194.
364. Operatyvinio – agentūrinio darbo ataskaita už 1948 07. Ten pat. B.20/115. L.101.
365. Įsakymas rinktinei Nr.2. 1949 01 04. Ten pat. B.41/45. T.1. L.46-47.
366. Įsakymas B Nr.14, 1949 09 06. B.b.f. B.47200/3. T.5. L.234-235.
367. Dūkšto MGB skyriaus ataskaita už 1951 03-04. VSKA. F.16. B.39/18. T.1. L.247-248.
368. Ten pat.
369. Operatyvinio agentūrinio darbo atsakaita už 1949 06. Ten pat. F.3. B.41/45. T.1. L.92.
370. 1949 09 06 įsakymas B Nr.6. Ten pat. B.b.f. B.47200/3. T.5. L.234-235.
371. Pažyma apie Zarasų MGB apskrities skyriaus agentūrinį -operatyvinį darbą. Ten pat. F.3. B.41/45. T.2. L.115.
372. Ten pat. L.46, 91-92.
373. Guzejeva L. Keli vieno gyvenimo puslapiai// Tarybinė žemė. 1985 04 27.
374. L.Zakarauskio parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.136. L.201.
375. V.Rusakevičiaus 1951 11 25 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.167. L.117.
376. Pažyma...VSKA. F.3. B.41/45. T.1. L.115, 129, 178.
377. Pranešimas apie operatyvinio – agentūrinio darbo rezultatus už 1949 11. Ten pat. L.246.
378. Ten pat. T.2. L.49.
379. Apibendrinanti pažyma agentūrinei bylai Nr.411 "Vragi naroda". Ten pat. T.1. L.169-175.
380. Pranešimas...už 1949 12. Ten pat. L.79. F.16. B.39/18. T.1. L.116. Strazdas figūruoja kaip slapta informatorius Ažuolas.
381. Pažyma. F.16. B.39/18. T.1. L.293.
382. LP BRŠ Nr.486. 1949 12 21 raštas. Paskyrimo raštas TrV Nr.112. B.b.f. B.42002/3. T.1. L.170.
383. Pažyma. Ten pat. F.16. B.39/18. T.1. L.247.
384. Pranešimas...už 1950 03. Ten pat. F.3. B.41/80. T.1. L.117.
385. Pažyma apie Dūkšto MGB rajono skyriaus darbą 1951 01-02. Ten pat. F.16. B.39/18. T.1. L.218.
386. Mėnesinė ataskaita...1951 03. Ten pat. B.39/20. T.2. L.177. 1949 09 06. B.Nr.6. B.b.f. B.47200/3. T.5. L.234.
387. V.Rusakevičiaus 1952 02 07 parodymai. Ten pat. B.b.f. B.42002/3. T.2. L.137.
388. Rinktinės vado įsakymai Nr.112, 114. Ten pat. T.1. L.170.
389. J.Dūdėno 1951 12 07 parodymai. Ten pat. L.30.
390. Mėnesinė ataskaita...1951 09. F.16. B.39/18. T.17. L.105.
391. Ten pat.

392. VI.Šinkūno 1949 12 15 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.169. L.56-57.
393. J.Streikaus 1958 07 18 parodymai. Ten pat. B.163. L.179.
394. Pažyma apie Dūkšto rajono MGB skyriaus darbą 1951 03. Ten pat. F.16. B.39/20. T.2. L.177.
395. Pažyma apie agentūrinę bylą Nr.39(923) Polynė. Ten pat. B.39/18. T.2. L.96.
396. Pažyma...1951 01-02. Ten pat. T.1. L.216.
397. Semaškaitė J. Vaičėno būrio žūtis. V.1994. P.64.
398. Pažyma. VSKA. F.3. B.60/7. L.45.
399. Operatyvinio – agentūrinio darbo ataskaita...1951 03. Ten pat. F.16. B.39/20. T.2. L.174.
400. Ten pat. L.177-178.
401. Semaškaitė J. Vaičėno būrio žūtis. V.1994. P.65.
402. Kpt. Sokolovo 1951 12 27 raportas gen.-mjr. Kapralovui. VSKA. F.3. B.33/13. L.2(57).
403. Ataskaita už 1951 03-04. Ten pat. F.16. B.39/18. T.1. L.247-248.
404. Specpranešimas. VSKA. F.16. B.39/18. T.2. L.50.
405. Ten pat.
406. J.Dūdėno 1951 12 18 parodymai. Ten pat. B.b.f. B.42002/3. T.1. L.66.
407. Ten pat. L.66-68.
408. J.Dūdėno 1951 12 07 parodymai. Ten pat. L.31.
409. Pažyma. Ten pat. T.2. L.214.
410. Žemaitis J. Vilčių ir praradimų metai. (rankraštis). sk. Laisvės kovų sąjūdyje.
411. A.Miškinio 1951 11 25 parodymai. VSKA. B.b.f. B.42002/3. T.2. L.221.
412. V.Rusakevičiaus 1952 02 07 parodymai. Ten pat. L.137.
413. Ten pat. L.137.
414. A.Miškinio 1951 11 25 parodymai. Ten pat. T.2. L.222-223.
415. Operatyvinio – agentūrinio darbo suvestinė. Ten pat. F.16. B.39/1. T.2. L.5.
416. Žemaitis J. Vilčių ir praradimų metai (rankraštis). Slapyvardžių ir pavardžių santrauka.
417. Specpranešimas. B.39/18. T.3. L.144.
418. Iš K.Čeponio asmeninio archyvo. V.Mikolaičiuko 1992 06 05 parodymai. L.6.
419. VI.Krasausko 1962 01 24 parodymai. VSKA. B.b.f. B.47200/3. T.2. L.68.
420. Pažyma apie E.Mackutės suėmimą 1951 09 22. Ten pat. T.5. L.103-106.
421. J.Streikaus 1961 12 20 parodymai. Ten pat. T.17. L.124.
422. Pažyma. VSKA. F.3. B.60/7. L.45; Agentūrinė byla "Vostok". F.3. B.56/43. T.3. L.3.
423. Semaškaitė J. Vaičėno būrio žūtis. V.1994. P.146.
424. J.Streikaus 1958 07 18 parodymai. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.163. L.173; Vilimas J. Savanorio kūrėjo šeimos tragedija// Laisvas žodis. 1992. Nr.6.
425. Vilimas J. Ten pat.
426. Pažyma. VSKA. B.b.f. 47200/3. T.5. L.242.
427. Teismo nuosprendis. Ten pat.
428. Šimkus St. Pasmerktųjų gelbėjimas// Liaudies gynėjų žodis. V.1987. P.47-52.
429. Pažyma apie agentūrinę bylą "Vostok" (Rytai). VSKA. F.3. B.56/43. T.3. L.95.
430. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L.81.

431. Pažyma apie agentūrinę bylą "Vostok". VSKA. F.3. B.56/43. T.3. L.95-96.
432. Ten pat. L.95.
433. Pranešimas (mėnesinė ataskaita)...už 1952 02. Ten pat. F.3. B.39/5. T.3. L.75.
434. Ten pat. L.76.
435. Informacija. LVVOA. F.3377. Ap.55. B.82. L.83.
436. Pažyma_VSKA. F.3. B.56/43. T.2. L.4.
437. Pranešimas apie operatyvinio – agentūrinio darbo rezultatus 1953m. Ten pat. T.3. L.3.
438. V.Abukauskio laiškas. Ten pat. B.b.f. B.27151. T.5. L.96.
439. Pažyma...Ten pat. F.3. B.65/43. T.3. L.96.
440. Ten pat. L.96-97.
441. Ten pat. L.111.
442. Ten pat.
443. Pranešimas...1953m. Ten pat. T.2. L.43.
444. Pranešimas...1952m. Ten pat. B.39/17. T.5. L.63.
445. Pranešimas...Ten pat. T.4. L.141.
446. Ten pat. T.3. L.137.
447. Ten pat. T.4. L.142.
448. Ten pat. L.143-144.
449. Ten pat. L.145.
450. Raubičkienė L. Stasė ir Motiejus Paškoniai// Zarasų kraštas. 1992 02 15.
451. Pranešimas...1953m. VSKA. F.3. B.56/43. T.2. L.25.
452. Ten pat. L.18.
453. Pranešimas...už 1953 04. Ten pat. T.2. L.15.
454. Ten pat.
455. Ten pat. L.16.
456. Pranešimas...už 1953 06. Ten pat. L.73.
457. Pažyma. Ten pat. L.106-107.
458. 1953 10 01 Lietuvos SSR teritorijoje veikiančių gaujų sąrašas. Ten pat. L.63-64.
459. Pažyma apie likvidavimą. Ten pat. B.41/46. T.1. L.152.

I. LIETUVOS PARTIZANŲ (iki 1948.05.) LLA 3-oji VYTAUTO APYGARDA Sukurta 1945m. rugpjūčio mėn. Steigiamajame posėdyje Švenčionių apskr. Saldutiškio ir Sudalaukio k. J.Kimštas-Dobilas, Žalgiris pasiūlė suformuoti Rytų Lietuvos partizanų būrius koordinuojantį štabą. Apygardos veikimo rajonas Ūtenos, Zarasų, Švenčionių apskritys. Vienijo LLA pagrindu ir įstatais sudarytas struktūras. 1946m. susitarimo tarp LLA ir LP keliu suvienijo ir

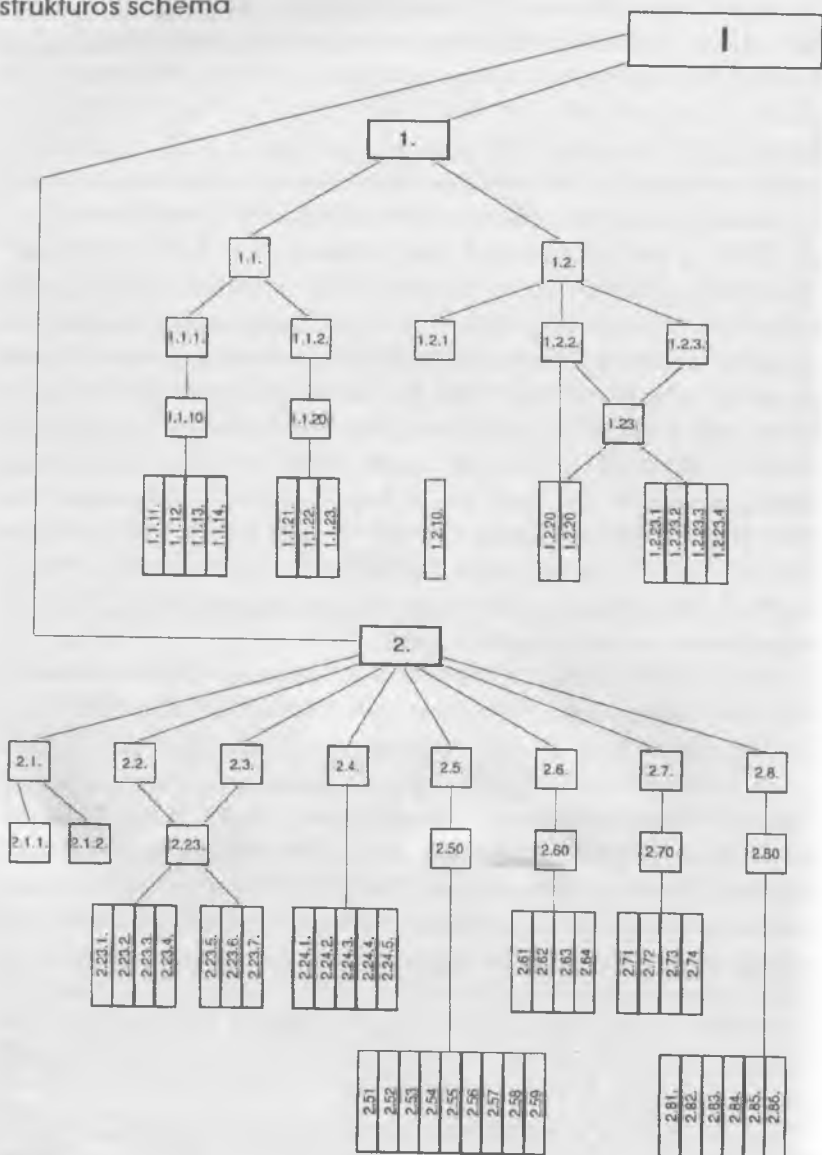
įtraukė į apygardą Rokiškio apskr. pagrindžio organizacijas. 1946m. apygardos vadas Žalgiris dalyvavo BDPS steigiamajame posėdyje, kur buvo įkurta Šiaurės Rytų Lietuvos sritis (Karaliaus Mindaugo, Kalnų). 1946-1951m. daugelis srities štabo pareigūnų anksčiau dirbo apygardos štabe. 1946-1947 07-08 palaikė ryšius su BDPS. 1947 08-09 nutraukė visus ryšius su J.Markuliu-Ereliu. 1948 05 01 Jungtiniame Vytauto, Algimanto ir DKA "B" pareigūnų posėdyje išdavikiška Erelio veikla pasmerkta. Vietoj LLA įvestas LP Vytauto apygardos pavadinimas. Kūrimo momentu apygarda jungė Šarūno, Tigro (iki 1946m. pavald. ginčytinas) ir Lokio rinktines. Nuo 1946 iki susikuriant Algimanto apygardai – Šarūno rinktinę. 1946m. iš Šarūno rinktinės likučių suformuota Liūto rinktinė (Utenos apskr.). 1950m. pradžioje iš Algimanto apygardos Šarūno ir K.Margio rinktinių likučių sudaryta ir įjungta į Vytauto apygardą Vaižganto rinktinė. 1951m. gruodžio mėn. apygardos štabas sunaikintas, atgimė 1952m. pr., veikė tiesioginėje MGB kontrolėje. Apygardai vadovavo: 1945 08-09 – J.Kimštas-Žalgiris; 1945 09-12 01 – Vl.Mikulėnas-Liepa,Lubinas; 1945 12 – 1946 11 – Pr.Zinkevičius-Kalvis, Artojas; 1947 01 – 1947 06 07 – J.Kimštas-Žalgiris; 1947 07 – 1949 03 24 – V.Kaulinis-Miškinis; 1949 04 – 1951 11 – Br.Kalytis-Siaubas, Liutauras. 1951 11 suimtas, užverbuotas MGB, 1952 pavasarį – 1953m. pab. vadovavo legendizuotam MGB kontroliuojamam Vytauto apygardos štabui.

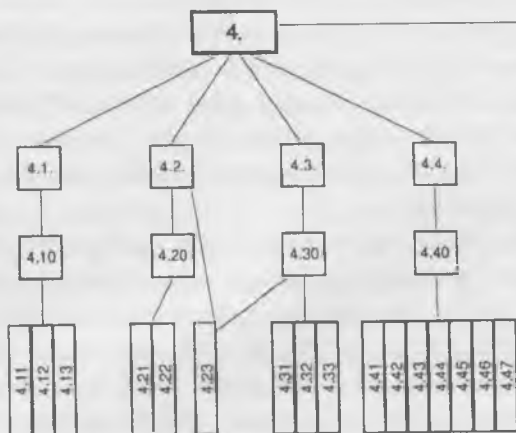
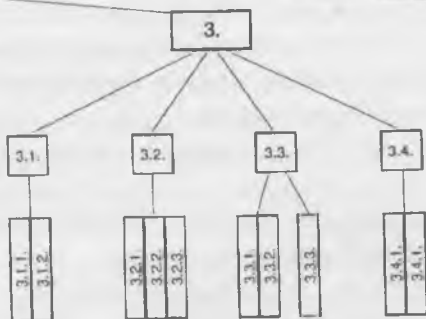
1. VAIŽGANTO RINKTINĖ 1950-1953m. Suformuota 1950m. iš K.Margio ir Šarūno rinktinių likučių. 1950m. vadovavo J.Kemeklis-Rokas; 1950-1952m. – V.Čepukonis-Tigras. 1952.10.17. suimtas, perverbuotas kaip MGB ag. Kietis

1.1. ŠARŪNO RINKTINĖ 1945-1949.11-12. Suformuota 1945m. A.Slučkos-Šarūno ir A.Starkaus-Blindos, Montės iniciatyva. Veikė Kupiškio apskr. miškuose. Bazė buvo įsikūrusi Šimonių girioje. 1945-1946m. įsijungė į Vytauto apygardą (Dobilo ir Algirdo kuopos). 1947.06.-1950m. pr. – Algimanto apygardos sudėtyje. 1949.11-12. sunaikinus Algimanto apygardą ir rinktinės organizaciją, nebeatsikūrė, todėl likučiai įjungti į Vytauto apygardai pavaldžią Vaižganto rinktinę. Rinktinei vadovavo: 1945-1946m. – A.Slučka-Šarūnas; 1947-1947 04 05 – A.Gura-Šarūnas; 1947 04 08 – A.Starkus-Montė; 1947 08 – ? – B.Baltušis-Kiriška; 1949 08 – 1949 11 01 – St.Gimbutas-Tarzanas, Paulius, Siaubas (suimtas).

1.1.1. PLECHAVIČIAUS KUOPA. Suformuota vietoj sunaikintos Algirdo

Lietuvos partizanų LLA 3-osios Vytauto apygardos struktūros schema

kuopos. Sudaryta apie 1948 08. Į jos sudėtį įėjo Liūto rinktinės, Žalgirio būrio (1948m.pr. – 1948 06. kuopa) veiklos raj. 1949m. įėjo į Gintaro tėvūniją. Kada nustojo veikti kaip vieningas org. vnt. – nežinoma. 1949 04-08 vadovavo St.Gimbutas-Tarzanas, Paulius, Siaubas; 1949 08-11 – Vl.Karosas-Vilkas.

1.1.10. GINTARO TĖVŪNIJA 1949-1952. Skapiškio, Šimonių, Kupiškio, Aukštupėnų valsč. Iki 1951m. vadovavo V.Čepukonis-Tigras.

1.1.11. VYTENIO. Veikė Viešintų, Kupiškio, Šimonių valsč. 1950 01 sudarė 8 partizanai. Vadovavo T.Gudas-Eskimas.

1.1.12. JAUNIAUS ?-1950. 1950m. sausio mėn. vadovavo Tardytojas. Būryje tik 2 partizanai.

1.1.13. ŽALGIRIO. Vadovavo 1948 08 – 1949 04 St.Gimbutas-Tarzanas; 1949 04 – 1949 11 02 Alb.Žilyš-Kęstutis.

1.1.14. MARGIO ?-1950. Veikė Kamajų valsč. Ilgą laiką vadovavo V.Čepukonis-Tigras. 1950m. pr. sunaikintas.

1.1.2. BUTIGEIDŽIO KUOPA. Iki 1947-1948m. apie jos veiklą nežinoma. MGB ataskaitose pranešama, kad sudaryta vietoj likviduotos Dobilo kuopos. Veikė Kupiškio apskr. miškuose. 1949m. rudenį – žiemą labai nukentėjo nuo areštų ir išdavysčių. Ilgą laiką vadovavo V.Sabaliauskas-Kirvis. Kada nustojo egzistuoti kaip vieningas org. vnt. – nežinoma.

1.1.20. LAISVĖS TĖVŪNIJA 1949-1952. Viešintų, Subačiaus, Troškūnų valsč. Vadovavo: Povilas Tunkevičius-Konstantas (žuvo 1950 09 30).

1.1.21. DOLERIO. Veikė Skapiškio valsč. Vadovavo Vilčinskis-Doleris.

1.1.22. PANDERIO. Veikė Kupiškio miškuose. Vadovavo Tūbelis-Panderis.

1.1.23. KIRVIO. Veikė Kupiškio apskr. Šimonių miškuose. Ilgą laiką vadovavo V.Sabaliauskas-Kirvis.

1.2. KUNIGAIKŠČIO MARGIO RINKTINĖ. Suformuota J.Kemeklio-Roko iniciatyva 1948 08. Suvienijo Dusetų, Jūžintų, Užpalių, Rokiškio, Juodupės, Antalieptės, Svėdasų, Kamajų valsč. partizanus. 1948-1950m. pr. įėjo į Algimanto apygardą. 1950m. iš K.Margio ir Šarūno rinktinių. suformuota Vaižganto rinktinė, pavaldi Vytauto apygardos štabui. 1948-1950m. pr. jungė tris kuopas. 1948 08 – 1950m. pr. vadovavo J.Kemeklis-Rokas, Rimtutis, Narsutis, Granitas. Štabui vadovavo: 1948m. ir 1949 04-08 V.Baltrūnas-Uoselis, Strazdelis; 1948-1949 04 K.Jurevičius-Dobilas; 1949 11 – 12 04 Stasiškis-Sukūrys; 1949 12 – 1951 B.Žukauskas-Žaibas. Žvalgybos skyriaus viršin-

kas P.Dyllys-Eimutis (ž.1949 11); ūkio skyriaus viršininkas Ūrbonavičius-Dédé; Organizacinio skyriaus viršininkas B.Narbutas-Šemas, Radvila.

1.2.1. GEDIMINO KUOPA. Suformuota apie 1945m. LPS pagrindu. Jungė Rokiškio apskr. partizanus. 1948-1950m. pr. – laikėsi Juodupės, Žiobiškio valsč. Vadovavo: J.Bulovas-Iksas (žuvo 1948 11 07). 1950m. pr. kuopoje buvo tik vienas partizanas J.Kublinskas-Šturmas.

1.2.2. VAIŽGANTO KUOPA. Suformuota K.Margio rinktinės kūrimo metu. Veikė Rokiškio apskr. Kamajų ir Svėdasų valsč. 1949 11-12 žymia dalimi sunaikinta. 1950m. pr. žinomi tik 3 partizanai. Sudarė du OS rajonus (Nemūnėlio ir Kalnapilio). Vadas Alb.Nakutis-Viesulas (žuvo 1949 11).

1.2.3. DARIAUS IR GIRĖNO KUOPA. Suformuota K.Margio rinktinės kūrimo metu. Jungė Dusetų, Jūžintų, Užpalių, Antalieptės, Rokiškio valsč. partizanus. 1948-1950m. atliko rinktinės štabo apsaugines funkcijas. 1948 ir 1949 11-12 dalinai sunaikinta. Tačiau organizaciją atkūrė. Vadovavo: 1948-1949 11 – Černius-Tigras; 1949 11 20 – 1949 12 04 – F.Stasiškis-Smūgis; 1951 10-11 – 1952 02 J.Abukauskas-Vytenis.

1.2.23. AUŠROS TĖVŪNIJA 1949-1952m.

1.2.10. ALAŪŠO 1945-1948; 1952. Suformuota 1945 03-04. LPS Gedimino štabo įsakymu. 1948m. sunaikintas, 1951-1952m. vėl atsikūrė. Pavaldumas nenustatytas. 1945-1948m. ir 1951-1952m. vadovavo Pranas Pašilyš-Žaibas.

1.2.20. VIESULO. Iki 1949m. pab. veikė Svėdasų valsč.

1.2.21. VAIDEVUČIO. Veikė Kamajų valsč. Vadovavo Alb.Nakutis-Viesulas (žuvo 1949 11). 1950m. pr. būryje buvo 3 partizanai.

1.2.23.1. KALNŪ. 1945-1948m. pab. veikė Jūžintų, Užpalių valsč. 1948m. pab., būrį sunaikinus vadas B.Kazlauskas-Bijūnas perėjo į Audros būrį.

1.2.23.2. ŽALGIRIO ?-1950m. Veikė Rokiškio valsč. 1950m. pr. buvo tik du partizanai. 1950m. vadas J.Mackus-Vėjas perėjo į Ažuolo būrį.

1.2.23.3. AUDROS 1946-1948; 1949-1953. Veikė Antalieptės, Daugailių, Užpalių valsč. Vadovavo 1949 04-12 – F.Stasiškis-Smūgis; 1949 12 – 1952 02 – J.Abukauskas-Siaubas.

1.2.23.4. AŽUOLO 1945-1952 12. Veikė Dusetų, Jūžintų valsč. Vadovavo 1944 08 – 1945 05 – Kirvis; 1945-1947m. – M.Paškonis-Don Kichotas; 1948-1952 10 21 – A.Tijūnėlis-Liepa; 1952 10- 12 14 J.Mackus-Vėjas.

2. LIŪTO RINKTINĖ 1946-1951m. Suformuota 1946 06 iš LLA Šarūno

rinktinės Gedimino, Mindaugo ir Kęstučio kuopų likučių. Rinktinės kūrimo iniciatoriai – V.Pakštas-Vaidotas, V.Kaulinis-Miškinis. Oficialiai veikimo rajonas – Utenos apskr., tačiau rinktinėi pavaldūs būriai veikė ir Švenčionių, Zarasų, o nuo 1946m. pab. ir Rokiškio apskr. (LPS Užpalių štabas). 1946m. pab. jungė 8 kuopas. 1947m. Jovaro kuopa, o 1948 08 Beržo kuopos Žalgirio būrys perėjo į Algimanto apygardos kompetenciją. Rinktinėi vadovavo: 1946 06-08 V.Pakštas-Vaidotas; 1946 08 25 – 1947 06 – V.Kaulinis-Miškinis; 1947 06 – 1949 09 28 – J.Morkūnas-Šiaurys, Vėjas (1948 04-05 V.Laucius-Kirvis); 1949 10 – 1951 04 06 A.Lapienis-Demonas. Paskutiniu metu vadu laikomas T.Kvyklys-Klajūnas (suihtas 1951 11 14).

2.1. 6-oji ALGIMANTO KUOPA 1946 03-1946 10. Suformuota Pakšto Vaidoto įsakymu 1946 03. Veiklos rajonas – Skiemonių, Debeikių valsč. Jungė 2 būrius po 16-20 part. (viso 36žm.). 1946 03-07 03 vadovavo J.Ališauskas-Beržas. 1946 10 kuopa išformuota, likučiai įjungti į Jovaro kuopos, Perkūno būrį.

2.1.1. 1-as BŪRYS.

2.1.2. 2-as BŪRYS.

2.2. BERŽO KUOPA. Suformuota 1946 06-08 iš Šarūno rinktinės, Gedimino kuopos likučių. Veikė Vyžuonų – Leliūnų valsč. Jungė 4 būrius. 1947m. pr. dalinai sunaikinta, bet organizaciją atkūrė ir išlaikė iki 1949-1950m. 1948 08-09 į Algimanto apygardos kompetenciją perėjo Žalgirio būrio veiklos raj. Kuopai vadovavo: 1946 08 25 – 1947m. pr. – V.Laucius-Kirvis; 1947m. pr. – 1947 06 – J.Morkūnas-Šiaurys; 1947 07 – 1949 07 – Keblys-Ūsas; 1949 07 – 1950 04 05 – J.Bertašius-Saulius (ėjo ir Rambyno Rajono Vado pareigas).

2.3. JOVARO KUOPA 1945(46)-1950. Suformuota 1945-1946m. Veiklos raj. – Anykščių, Debeikių valsč. 1946 – 1947 09(?) vadovavo J.Urbonas-Lakštutis. 1947 06-07 perėjo į Algimanto apygardos pavaldumą, 1950m. vėl įsijungė į Vytauto apygardą. 1949-1952m. įėjo į Granito-Rambyno rajonų sudėtį. Apie 1950m. kaip vieningas org. vnt. kuopa nebeegzistavo, nors MGB žinio mis 1951-1952 04 kuopos likučiams vadovavo Ant.Bagočiūnas-Džimas.

2.23. GRANITO RAJONAS 1949-1952; RAMBYNO RAJONAS 1949-1952. Sukurtas 1949m. pavasarį. Jungė Vyžuonų, Leliūnų, Anykščių partizanus. Bendra vadovybė. Rajonams vadovavo iki 1949 05 – T.Kvyklys-Klajūnas; 1949 05 – 1950 04 – J.Bertašius-Saulius; 1950 04 – 1951 04 T.Limba-Sakalas;

1951 07 – 1952 04 – A.Varnas-Gaidelis.

2.23.1. ŠMĖKLOS. 1945-1946m. vadovavo J.Morkūnas-Viesulas; 1947-1948 09 – Grižas-Liepsna.

2.23.2. AUŠROS. 1945-1946 08 – V.Laucius-Kirvis; 1946 1947m. – Br.Keblys-Ūsas; 1949 07 – 1950 04 05 – J.Bertašius-Saulius; 1950 05 – (?) – V.Gabužis-Viesulas.

2.23.3. ARO 1945-1952 04. 1946-1947m.; 1948m. – T.Kvyklys-Klajūnas; 1948-1949 05 – Vanagas; 1949 05 – 1951 09 25 – P.Jankauskas-Alksnis.

2.23.4. ŽALGIRO. 1946-1948 08 vadovavo Briedis; 1948 08 – 1949 04 – St.Gimbutas-Tarzanas. 1949-1950m. įėjo į Gintaro rajono sudėtį.

2.23.5. TAURO 1946-1949. 1946-1949m. vadovavo Kemeklis-Tauras. Žuvo 1949 03 15 1948-1949 03 15 ėjo ir kuopos vado pareigas.

2.23.6. TIGRO 1945-1952. Apie 1945-1946m. vadovavo Viesulas; 1949-1951 08 13 – J.Matulionis-Barzda; 1951-1952 04 – J.Banys-Šūvis.

2.23.7. PERKŪNO 1945-1952. 1945-1946m. vadovavo J.Ūrbonas-Lakštutis. 1946 10-11 į būrį įsijungė 6-os Algimanto kuopos likučiai. Apie 1950-1952m. vadovavo Br.Puodžiūnas-Garsas.

2.4. UOSIO (iki 1946 06 MINDAUGO) KUOPA. Sukurta 1946m. vasarą iš Šarūno rinktinės Mindaugo kuopos ir kitų Daugailių valsč. veikusių org. vnt. Veiklos rajonas – Daugailių, Degučių valsč. Kuopos kūrimo metu vadovavo Girinis (žuvo 1946 10 04). 1946 10 – 1947m. pr. kuopa žymia dalimi sunaikinta (3 iš 5 būrių). 1948 09 01 – 1949 03 02 vadovavo A.Markevičius-Barzda. Apie 1948m. pab. – 1949 06 kuopa buvo sunaikinta ir nebeatsikūrė.

2.4.1. AUDROS (ŪDROS) 1945-1946. 1945-1946 10 21 vadovavo V.Ikčiūnas-Galiūnas. 1946 10 būrys visiškai sunaikintas.

2.4.2. PLIENO. 1946m. vadovavo Trimitas.

2.4.3. SAKALO 1945-1946 10. 1945 04 – 1946 03 – V.LManiuškis; 1946 03 – 07 14 – N.Kilbauskas-Kaunas; 1946 07 – 10 17 – J.Dūdėnas-Vaidila. 1946m. spalio pab. būrys visiškai sunaikintas.

2.4.4. AŽUOLO (buv. PERKŪNO). 1946m. būriui vadovavo Mintautiškis-Ažuolas. 1946 09 14 visas būrys, įskaitant vadą, sunaikintas.

2.4.5. SŪKŪRIO 1945 – (?). 1946m. vadovavo Pinokis.

2.5. AŽUOLO KUOPA 1946(?). Suformuota 1946 05-06 iš Šarūno rinktinės likučių. Sujungė buvusios Šarūno rinktinės Gedimino, Mindaugo, Kęs-

tučio kuopų partizanus. Veikė Kuktiškių, Utenos valsč. Įvairiu metu jungė 3-9 būrius. 1949-1950m. pertvarkyta į rajoną (tėvūniją). Steigimo metu vadovavo Kęstučio Kuopos Vadas Br.Kalytis-Siaubas; 1946 07 – 12 05 – B.Pelėda-Zubrys, Tankas; 1946 12 – 1949 09 28 – Vl. Patumsis-Aukštaitis.

250. ŽERUČIO RAJONAS 1950-1951/52. Suformuotas 1950m. pavasarį (?). Jungė ne tik buvusios Ažuolo kuopos, bet ir visus Utenos – Molėtų raj. sankirtoje kovojusius partizanus (Aitvaro, Tigro, Vyties būriai). 1950 – 1951 12 vadovavo H.Ruškulys-Liūtas.

251. SIAUBO. 1946-1947 03 19 – Kunčinas-Leopardas; 1947 03 – 06 25 – A.Katinas-Barzda; 1947 07-08 – Aukštaitis; 1947 08 – ? J.Meškuotis-Ambo.

252. KOVO 1945-1949 10. 1946-1947m. – Tijūnas; 1947-1948 06 25 – A.Jakštonis-Tauras; 1948 09 – 1949 02 19 – B.Deveikis-Beržas; 1949 03 – 10 15 – Steibys-Ramūnas.

253. ŽALBO. Iki 1946m. pab. – Kaušylas-Margis; 1947 – (?) – S.Urbanas-Lapinas.

254. VAIDUOKLIO (ŠMĖKLOS). 1946 – (?) – Arūnas; 1947-1948 03 27 M.Valančiūnas-Vaiduoklis.

255. GRAFO (GRANITO) 1946. 1946-1946 09 Šimonėlis drauge su visu būriu legalizavosi.

256. AITVARO 1945-1952. 1945-1947 – Pr.Pakalnis-Briedis; 1948m. pr. – 1949 06 – Putrimas-Vasaris; 1949 06 03 – 1950 05 – Dyls; 1950 05 07 J.Juodis-Pavasaris; 1950 08 – 1952 01 27 – Alg.Bražeika-Šeduikis.

257. GELEŽINIO VILKO 1945-1947. 1946m. – P.Karalius-Dobilas; 1946 09-12 S.Petkevičius-Suvalkietis.

258. MEDVĖGALIO 1946 – (?) – Slibinas.

259. VYTIES 1945-1952. 1948-1949 09 28 – J.Karvelis-Klajūnas; 1949-1951 – Br.Musteikis-Karvelis; 1951-1952 Gražys (legalizavosi).

26. ERŠKĖČIO KUOPA 1946-1951. Suformuota 1946m. Veikė Kuktiškių, Tauragnų valsč. 1947-1948m. dalinai sunaikinta. 1947m. išformuota, bet vėl greitai sudaryta. 1948m. sujungė ir Šriubio būrio partizanus. Kuopos statusą išlaikė iki 1951m. gruodžio mėn. Vadovavo: 1946-1947 05 – Lakūnas; 1947m. pab. – 1948 12 20 – J.Bitkevičius-Sakalaitis; 1948 12 – 1949 04 22 – J.Deveikis-Lapas; 1950 – 1951 12 22 J.Čeponis-Garsas. Apie 1949 05 – 1950 04 vadovavo St.Juodis-Čizikas.

2.60. BAZALTO RAJONAS 1950 03 – 1951 04. Suformuotas 1950m. kovo mėn. Nuo 1950m. vasaros vadovavo ir Perlo Rajono partizanams. Vadovavo: 1950 03 – 1951 03 19 St.Juodis-Dūdelė.

2.61. LAISVĖS 1946-1948 12; 1950-1951m. 1946-1948m. – J.Bitkevičius-Sakalaitis. 1948 12 būrys kaip org. vnt. sunaikintas, likučiai įjungti į Trimito būrį. Atkurtas 1950-1951m.

2.62. URAGANO (1950-1951m. – KRIAUSĖS). Kurį laiką vadovavo Graužinis-Čosis. Apie 1948m. pab. sunaikintas, likučiai sujungti į Trimito būrį.

2.63. VIESULO. 1947-1949m. – J.Deveikis-Lapas. 1948 12 – 1949 04 22 ėjo ir Kuopos Vado pareigas.

2.64. TRIMITO 1948m. pab. – 195(?)m. Vadovavo: 1948m. pab. – 1950 03 – B.Graužinis-Čosis; 1950 04 24 – 1950 08 28 – V.Pelėda-Laputis; 1950 09-10 J.Juotka-Vėžys; 1950 10 – 1951 03 22 – V.Ryliškis-Bitinas.

2.7. KLEVO KUOPA 1946-1948. Suformuota 1946m. Veikė Daugailių, Salako, Tauragnų valsč. 1946-1948 02 15 vadovavo K.Gaivenis-Ėglius (kartu ėjo ir Kadugio Būrio Vado pareigas). 1946-1947m. Perkūno, Tarzano ir Varno būriai sunaikinti, todėl 1948 02-03 kuopa išformuota, o likučiai įjungti į Erškėčio kuopą.

2.70. PERLO RAJONAS 1949-1950m. Iki 1950 03 jungė visą Erškėčio kuopos rajoną. 1950m. pavasarį, likvidavus, prijungtas prie B.L.Rj.

2.71. KADUGIO (ĖGLIAUS) 1944 10 – 1949m. 1944 10 – 1945 07 – J.Šimkūnas-Kadugys (legalizavosi); 1946m. J.Gaivenis-Ėglius. 1948-1949m. reorganizuotas į Klevo būrį (1948-1949 02 14 – J.Kurmis).

2.72. PERKŪNO 1945-1947(?). Žinių nėra.

2.73. TARZANO 1944 10-11 – 1946m. 1944-1945 07 – M.Palepšis-Tarzanas; 1945-1946m. daugelis legalizavosi, likučiai susijungė su P.Butrimo-Vaidilos (žuvo 1947 05 06) būriu.

2.74. VARNO (?) 1947(?). Žinių nėra.

2.8. LIEPOS KUOPA. Suformuota 1946m. iš Sakalo, Šarūno ir dalinai Tigro rinktinių dalių. Veikė Saldutiškio, dalinai Kuktiškių valsč., Labanoro girioje. Steigiamuoju momentu vadovavo Gobis-Varpas (žuvo 1946 10). 1946 10 – 1947 12 – J.Buivydas-Grafas, 1948 01 – 1948 08 10 – A.Krinickas-Romelis; 1948 08 – 1949 – D.Zaptorius-Tigras (pastarieji atliko ir būrių vadų pareigas). Apie 1949m. rudenį išformuota.

2.80. Atskiro rajono (tėvūnijos) nesudarė. Negausūs sunaikintų būrių likučiai šliejosi prie Bazalto – Perlo rajonų būrių, arba Tigro rinktinės org. vienetų.

2.81. KERŠTO. 1946-1946 10 – J.Buivydas-Grafas; 1947-1948 01 – A.Krinickas-Romelis; 1948 01 – 1949 – D.Zaptorius-Tigras.

2.82. LIEPOS. 1946-1947(?) – Meidus-Liepa. Apie 1947m. pab. išformuotas.

2.83. SALDAIČIO 1944-1947m. pr. Iki 1946m. pr. vadovavo K.Zenkevičius-Saldaitis. 1946m. pr. – 1946 06 – M.Petkevičius (suimtas). 1947m. pr. būrys visiškai sunaikintas.

2.84. AFRIKOS. Būrys sunaikintas 1946-1947m. Vadovavo Alb.Dūdėnas-Dučė (suimtas 1946 02 01).

2.85. BERŽO. Būrys sunaikintas 1946m. pab.

2.86. ZUBRIO. Kurį laiką vadovavo A.Krinickas-Romelis. Apie 1948m. vid. išformuotas.

3. TIGRO RINKTINĖ 1944 10 – 1952m. Suformuota 1944 10 L.Vilučio iniciatyva. Oficialiai jungtinės rinktinės veiklos rajonas – Zarasų, Švenčionių, Utenos apskr. 1945 05 atsiskyrė Utenos apskr. partizanai sukūrė Sakalo rinktinę, nuo 1945 05 jungė tik Švenčionių apskr. ir Zarasų apskr. Rimšės bei dalinai Dūkšto partizanus. Iki 1946m. rudens vadovavosi DKA įsakymais ir instrukcijomis. 1945-1952m. jungė 3-6 kuopas. Rinktinei vadovavo: 1944 10 – 1945 01 – L.Vilutis-Arūnas; 1945 01-06 15 – B.Kaletka-Kęstutis; 1945 06-09 – J.Kimštas-Dobilas; 1945 09 – 1946 10 01 – Kamarauskas-Karijotas (faktiškai vadovavo iki 1946 11 15); 1946 10 01 – 1952 03 27 – V.Želidonis-Rokas.

3.1. ROKO KUOPA 1945-1952m. Suformuota iš Kęstučio kuopos, atskilus V.Želidonio grupei. Veikė Ignalinos, Dūkšto ir Baltarusijos Vydžių miškuose. 1945m. dalinai sunaikinta, augo lėtai 1946-1951m. prisijungdama išblaškytų būrių partizanus. Bazė Baltarusijos miškuose. 1945-1952 03 27 vadovavo V.Želidonis-Rokas, Cezaris.

3.1.1. BAJORO (?) - 1951-52. Suformuotas Roko vadovaujamos Tigro rinktinės štabo apsaugai. Vadovavo K.Basys-Bajoras. Būrys sunaikintas 1951m. pab. – 1952m. pr.

3.1.2. VOLDEMARO 1945-1950 08. Vadovavo 1947-1950 08 A.Matuliauskas-Voldemaras. Sunaikinus būrį perėjo į Pušyno grupę.

3.2. PAVASARIO – ŠVYTURIO KUOPA. Suformuota 1945m. Veikė

Daugėliškių, Melagėnų valsč. Kūrimo metu kuopai vadovavo Gumauskas-Gailius (žuvo 1945m. vasarą). 1945m. kuopai vadovavo Malinkėnas-Pavasaris. Nuo 1946m. iki 1951-52m. kuopos vadas – L.Basys-Pavasaris, Švyturys. Nuo 1948m. kuopos sudėtis nenustatyta, sudarė 2-3 būriai.

3.2.1. KALNELIO 1944-1949m. Įėjo į Pavasario kuopos pavaldumą. Vadovavo T.Vinciūnas-Kalnelis (1949m. suimtas).

3.2.2. ŪSO (?)-1949 02. 1947-1948 09 vadovavo J.Kaukėnas-Ūsas. Būrys visiškai sunaikintas 1949 02.

3.2.3. JUODALKSNIO 1944-1948m. Iki 1945m. pr. – kuopa. 1945-1947m. pr. vadovavo Juodalksnis; 1947 03 – (?) – J.Makauskas-Šilas.

3.3. KARIJOTO – MINGAILOS KUOPA 1945-1947m. Suformavo K.Kamarauskas-Karijotas 1945 01. Veikė Ignalinos, Rimšės, Kaltanėnų valsč., 1945m. jungė pietinių Zarasų apskr. valsč. būrius. 1946 11 01-07 kuopa dalinai sunaikinta, apie 1947m. pab. išformuota. Vadovavo: 1945 01-06 – Karijotas; 1945 06-09 – Gobis-Varpas; 1945 09 – 1946 01 – M.Laurinėnas-Mingaila; 1946 01 20- 03 13 – Penkauskas-Narcizas; 1946 04-11 15 – Kamarauskas-Karijotas; 1946 12 – 1947 – K.Malinkėnas-Erelis.

3.3.1. MAZGELIO 1945-1946m. Jungė apie 30 partizanų. Vadovavo Padvaiskas-Mazgelis. 1946 01 15 ties Prūsų kaimu žuvo vadas ir 22 partizanai. Būrys sunaikintas 1946 01 pab.

3.3.2. STRAZDO (?)-1947m. Žinių nėra. 1947m. pr. vadovavo Fakyras.

3.3.3. PABERŽIO 1944-1952 02. Iki 1950-1951m. pavaldumas neaiškus. Apie 1951m. suteiktas kuopos statusas. Vadovavo A.Grigonis-Paberžis (žuvo su būriu 1952 02).

3.4. KĘSTUČIO KUOPA. Suformuota 1945m. pr. B.Kaletkos-Kęstučio (nuo šio ir kuopos pavadinimas). Veikė Tverečiaus, Adutiškio valsč. 1945m. pr. jungė keletą būrių. 1946m. dalinai sunaikinta. Nuo 1945 07-08 vadovavo Klonis-Navikas.

3.4.1. ŠEŠKAUS 1945 04 – 1950m. pr. Veikė Švenčionių – Švenčionėlių valsč. Pavaldumas ginčytinas. Vadovavo Sinius-Šeškus.

3.4.2. GAIDELIO 1945 – (?). Laikėsi Baltarusijos miškuose, fragmentiškai pasirodydavo Adutiškio valsč. 1946-1947m. vadovavo Poška-Gaidelis.

4. 3-oji LOKIO RINKTINĖ 1944-1951m. Suformuota Antazavės valsč. 1944 11 M.Kazano iniciatyva. 1945m. išplėtė vadovavimą visos Zarasų apskr. ir

Svyrių raj. partizanų būriams. 1945m. rudenį jungė 15 org. vnt. Rinkinei vadovavo: 1944 11 – 1945 07 – M.Kazanas-Siaubas; 1945 07 – 09 28 – A.Streikus-Tamošiukas. 1945 09-12 – A.Keberža-Preibis, Kartelis; 1946 02 – 1947 11 – K.Kaladinskas-Erškėtis, Šarka; 1947 11 – 1948 02 – M.Cicėnas-Žalgiris; 1948 03 – St.Grumbinas-Audra (suimtas 1948 08 18). 1948 06 01 – 1951 01 27 – Pr.Raščinskas-Drugys, Žaibas; 1951 02 – 1951 04 10 – B.Vaičėnas-Pavasaris; 1951 04-11 rinktinės likučiams vadovavo Kp.V. J.Dūdėnas-Drugys, Žaibas.

4.1. ERŠKĖČIO KUOPA 1944-1951m. Suformuota 1945m. pr. K.Kaladinsko iniciatyva. 1945 09 susijungė su A.Juotkos kuopa. Veikė Salako, Dūkšto valsč. 1950 03 performuota į Lokio rinktinės štabo apsauginį būrį. Vadovavo: 1945 01 – 1947 11 – K.Kaladinskas-Erškėtis; 1947 11 – 1948m. pr. M.Cicėnas-Žalgiris; 1948 03 – 1950 03 09 – A.Vytėnas-Siaubas; 1950 04 – 1951 04 10 – J.Čičelis-Leopardas, Tėvas (kuopos vado teisėmis).

4.10. ŠVENTOSIOS-VILNELĖS 1950-1951 04. RAJONAS. Rajono vadas – Vl.Juozapavičius-Papartis, Šarūnas (žuvo 1951 04 10).

4.11. TARZANO 1945-1950m. 1945-1947m. – J.Juotka-Tarzanas (MGB agentas); 1948-1949 04 – Erelis; 1949 04 – 1949m. pab. – Kirvis; 1950m. – Tarzanas.

4.12. ŠARKOS 1946-1950m. 1946 03 24 žuvo būrio įkūrėjas J.Čepulis-Strazdas; 1947-1949 03 – Strazdas; 1949 05 01 – (?) – Pūkas.

4.13. VIESULIO (Žalgirio(?)) 1945-1950(?)m. 1945-1947 11 – A.Skunčikas-Koltas (kuopos vado teisėmis); 1948m. pr. – 1950 03 – P.Cicėnas-Žalgiris.

4.2. ŽALGIRIO KUOPA 1950 05 – 1951 11. Suformuota 1950 05 23-25d. Laisvės kuopos Laisvės būrio pagrindu (8 partizanai). Kuopos suformavimas – daugiau formalaus pobūdžio. 1950 05 – 1951 11 vadovavo J.Dūdėnas-Dagys, Vynas.

4.20. SARTŲ RAJONAS 1950 05 – 1951m. Rajono vadas 1950 05 – 1951 11 14 – J.Dūdėnas-Dagys.

4.21. DAGIO 1951 09 – 1951 11. Susikūrė suskaldžius Žalgirio kuopą. Vadovavo J.Dūdėnas-Dagys.

4.22. GEDIMINO 1951 09 – 1952m. Susikūrė suskilus Žalgirio kuopai. Vadas P.Poškus-Gediminas.

4.23. LAISVĖS 1949 06 – 1950 05 (reorganizuotas į Žalgirio kuopą rinktinės vado įsakymu Nr.114 nuo 1950 05 25). Vadas J.Dūdėnas-Dagys.

4.3. LAISVĖS KUOPA 1949 01 – 1951 03. Suformuota 1949 01 04 rajono vado Žaibo įsakymu. Veikė Salako, Tauragnų valsč. Steigimo metu sudarė trys būriai, 1949 06 prisidėjo Laisvės būrys. 1949m. vasarą būrių pavadinimai pakeisti. 1949 01 – 1951 03 22 vadovavo J.Stanionis-Lizdeika, Aukštaitis.

4.30. KIAUNĖS (KAUNO) RAJONAS 1949 04-05 – 1951. 1949-1950 11-12 – rajono vadas J.Bulka-Skrajaūnas; 1950 12 – 1951 03 22 – J.Stanionis-Aukštaitis.

4.31. GEDIMINO 1949 01 – 1952(?)m. 1949 01 – 1949 07 – Sakalas (V.Mikolaičiukas(?)); 1949 07 – (?) – Jeronimas Bulka-Deimantas.

4.32. ALGIRDO 1949 01 – 1951. 1949 01 – 1949m. pab. – Žvalgas; 1949-1950 03 – J.Kušeliauskas-Putinas.

4.33. KESTUČIO 1949 01 – (?). 1949-(?) vadovavo Dagilis.

4.4. VYTIES KUOPA 1944-195(?). Suformuota 1944 11 Zarasų apskr., Antazavės valsč. Veikė Zarasų apskr. Antazavės, Imbrado, Rokiškio apskr. Obelių, Juodupės, Latvijos – Ilukstės, Aknystės apskr. 1945m. kuopoje buvo 150-300 partizanų. Aktyviai kovojo iki 1952-1953m., atskiri partizanai išsilaikė iki 1958m. liepos mėn. Kuopai vadovavo: 1944 11 – 1945 07 07 – M.Kazanas-Siaubas; 1945 07-09 28 – A.Streikus-Tamošiukas; 1946-1947 09 – B.Vaičėnas-Lordas, Liubartas; 1947 09 – 1958 07 18 – J.Streikus-Stumbras.

4.40. DŽIUGO RAJONAS 1949-1951m. 1949-1951 04 10 vadovavo Edv.Gamelis-Čigonas. 1951 04 sunaikinus Lokio rinktinės štabą naujas vadas nepaskirtas.

4.41. ŽALGIPIO 1945-1946m. Vadovavo J.Streikus-Stumbras. 1946m. išformuotas.

4.42. VYTIES. Vadovavo V.Žaržojus-Jazminas 1948-1957 11-12.

4.43. GINTARO. Vadovavo Pupelis-Seniūnas (1948-1950).

4.44. BIRUTĖS 1945-1958. Vadovavo B.Pupeikis-Tauras (1945-(?)). 1948-1958 07 18 – J.Streikus-Girėnas.

4.45. MARGIO. Vadovavo 1948-(?) Pieperis.

4.46. ŠARČINO 1946-1948m. Vadovavo 1946-1948m. E.Vaičėnas-Edzka.

4.47. BITĖS 1945-1948 10 04. 1945-1948 10 04 vadovavo B.Bislys, 1948 10 04 būrys visiškai sunaikintas.

VALSTYBĖS VIZIJA PASIPRIEŠINIMO DOKUMENTUOSE IR SPAUDOJE (1940-1952 m.)

Artūras Vaitekaitis

Artūras Vaitekaitis, g. 1971 03 30 Jurbarko raj., Seredžiuje. 1989 m. baigė Kauno 39-ąją vid. mokyklą. 1991 m. įstojo į Vytauto Didžiojo Universitetą. 1995 m. įgijo humanitarinių mokslų bakalauro diplomą. Diplominio darbo tema "Valstybės vizija pasipriešinimo dokumentuose ir spaudoje 1940-1952 m." Šiuo metu studijuoja VDU humanitarinių mokslų fakultete, istorijos magistratūroje, pirmame kurse.

Įvadas

Po Pirmojo pasaulinio karo Europą apėmė tautiškumo (nacionalizmo) idėja. Jos atsiradimą ir tokį staigų paplitimą skatino industrija ir miestų augimas, žmogaus nuasmeninimas. Žmogus pasijuto vienišas ir pradėjo ieškoti išsigelbėjimo. Jau XIXa. pabaigoje susiformavęs populizmas (nacionalizmo atmaina) propagavo smulkaus verslininko, kaimo ir mažų miestelių gyvenimą, kaip atsvarą didesniems miestams, pramonės koncentracijai. Todėl atsiranda mažo žmogaus tapatinimas su "liaudimi", o liaudies su "tauta", agituojama grįžti prie kaimo ir miestelių gyvenimo paprastumo¹. Ši idėja susilaukė didžiulio masių pritarimo. Nacionalizmas paveikė ir Lietuvos politinės minties raidą, nes be vidinių priežasčių buvo ir išorinės: galingų ir agresyvių valstybių kaimynystė vertė tautą telktis į uždara grupę, stengiantis atsispirti ne tik prieš didžiųjų valstybių agresyvią politiką, bet ir prieš kultūrinį bei socialinį eksportą. Tiek geopolitine, tiek kultūrine prasme Lietuva visada buvo tarp Vakarų ir Rytų pasaulio. Todėl jai ypač buvo aktualu rinktis vieną ar kitą kryptį. Nedidelė visuomenės dalis orientavosi į Rytus, tačiau didžioji dauguma laikė save Vakarų kultūros dalimi. Vakarietišką lietuvių tautos nusistatymą lėmė ir slaviškojo pasaulio baimė, o ją dar labiau stiprino SSRS ir Lenkijos agresyvi laikysena Lietuvos atžvilgiu. Tai nulėmė ir lietuvių rezistencijos griežtą nuostatą SSRS atžvilgiu. Vakarų demokratijų ir Vokietijos įtaka lietuvių kultūrai ir mentalitetui buvo didžiulė, ypač rezistencinio judėjimo metu.

Pirmosios antisovietinės rezistencijos palankią laikyseną Vokietijos atžvilgiu nulėmė tiek SSRS konfliktas su Vokietija, tiek Vakarų demokratijų neveiklumas ir išdavikiška laikysena po SSRS agresijos prieš Baltijos valstybes. Pirmoji antisovietinė rezistencija žvelgė į Vokietiją, kaip į vienintelę realią jėgą, galinčią padėti nusikratyti sovietinės santvarkos. Todėl tuo laikotarpiu matome gana tvirtą tautinės valstybės idealą, su autoritarizmui būdingais bruožais, bandymą pritaikyti Italijos ir Vokietijos totalitarizmo doktrinas lietuviškai kultūrai (papildant katalikiškos kultūros detalėmis).

Valstybės atnaujinimo ir reformavimo idėjos kilo dar nepriklausomoje Lietuvoje. Buvo kuriamos įvairios valstybės pertvarkymo teorijos (36-ųjų generacija, Kazio Pakšto idėjos), kuriose, nujaučiant, kad Europoje bręsta didžiulis konfliktas, ieškota būdų, kaip rasti Lietuvos vietą kintančioje Europoje, išsaugoti tautinį individualumą ir valstybinę nepriklausomybę². Bet tuometinėje visuomenėje šios valstybės atnaujinimo idėjos buvo ignoruojamos, nepastebimos ir net išjuokiamos. Buvo ieškota bandymų ir oficialios valdžios lygmenyje (Baltijos Antantės idėja), tačiau tai liko tik projektuose, Lietuvos politikams nesugebant atsinaujinti, trumparegiškai vairuojant valstybę į politinę prarają.

Šias idėjas prisiminta tik netekus laisvės ir pradėjus pagrindinę kovą dėl valstybingumo atstatymo. Lietuvių rezistencijos sąjūdyje aktyviai pasireiškė jauni politinės ir filosofinės minties intelektualai, ignoruoti nepriklausomoje Lietuvoje.

Rezistencija turėjo valstybės idealą – kiekvienas pasipriešinimo aktas turi tikslą pakeisti dabartį į tobulesnę (kad ir sąlyginę) ateitį. Todėl šiame darbe bandysiu atskleisti lietuvių rezistencijos valstybės viziją-idealą, už kurį kovojo tauta.

Lietuvių rezistencijos 1940-1941 m. valstybės vizija

Lietuvių pagrindžio bendrosios nuostatos valstybės klausimu

Pirmoji sovietinė okupacija užklupo lietuvių tautą visiškai tam nepasirengusią ir suglumusią. Tačiau jau nuo pat birželio 15d. visuomenėje prasidėjo pasyvus pasipriešinimas. Tai buvo daugiau asmeninio pobūdžio savo valios reiškimas. Jau birželio 20d. įžymus Lietuvos politikas prelatas Mykolas Kru-

pavičius aplankė sovietų okupuotos Lietuvos prezidentą Justą Paleckį ir mėgino jį įtikinti, kad pokalbiuose su Sovietų Sąjungos vyriausybe jis naudotų visus priimtus išmintingus sutarimus, siekdamas visų pagrindinio tikslo – išlaikyti Lietuvos nepriklausomybę³.

Po rugpjūčio 3d. prasidėjo naujas rezistencinio judėjimo etapas – kūrėsi pagrindinės organizacijos ir pradėjo veikti. Tauta atsigavo nuo patirtos okupacijos šoko ir ėmė priešintis. Jau rugpjūčio mėn. susikuria viena pirmųjų rezistencinių grupių – Lietuvos Nepriklausomybės partija, o rugsėjo mėn. Lietuva jau apimta viso tinklo pagrindinių grupių ir grupelių. Jos dar neturėjo aiškos programos, veikė atskirai. Jų veikla pasireiškė pagrindinės spaudos ir lapelių platinimu, smulkiu sabotazu. Rasti kokią programinę nuostatą valstybės klausimu dar labai sunku, nors, antra vertus, platinamų lapelių turinys ir pavadinimai aiškai rodė pasipriešinimo grupių nuostatą ir viltį susigrąžinti Lietuvos nepriklausomybę: "Tegyvuoja nepriklausoma Lietuva", "Lietuva – lietuviams", "Kovok prieš komunistų partiją, prieš Staliną, prieš raudonąją armiją, už atkūrimą tautinės Lietuvos", "Kovok prieš Staliną, prieš raudonąją armiją, prieš žydus, už hitlerizmą ir restauravimą Smetonos"⁴. Lapelių turinys buvo labai įvairus: nuo liberalų iki kraštutinių nacionalistinių idėjų, rašyti įvairiausių pažiųrų ir socialinių sluoksnių rezistentų. Kas gi formavo pagrindinių pažiųras? Tarpukario Europos visuomenė buvo apimta nacionalizmo filosofijos, tautiškumas (tautinės valstybės idėja: "Lietuva – lietuviams") kone susilygino su valstybingumu. Antra vertus, nebuvo aiškos tautinės valstybės koncepcijos, buvo ilgamasi, kad ir netobulos, tačiau savos valstybės ("už restauravimą Smetonos"), abstrakčios nepriklausomybės. Gyvuodama šalia Vokietijos, lietuvių rezistencija negalėjo atsispirti vokiečių propagandai, juo labiau tokiu sunkiu momentu – netekus nepriklausomybės, nes vienintelė viltis atgauti laisvę buvo – Vokietijos pagalba kaip reali jėga. Tikėtis kokios nors gilesnės valstybės koncepcijos tuo momentu neįmanoma, nes didžioji dalis tautos tarpukario metu buvo nustumta nuo gyvenimo, buvo abejinga politikai, o kita – politikai, filosofai – buvo sumišę, išblaškyti (dalis skubiai pasitraukė į Vakarus), o likę tėvynėje, suimti ir tremiami. Tautai, netekusiai valstybinės nepriklausomybės, nebuvo svarbu, kas stovi prie valstybės vairo ar kokia tos valstybės santvarka, – svarbiausia, kad tauta būtų laisva, kad jos nevalgintų okupacinė kariuomenė ir administracija, kad tauta galėtų ramiai

dirbti savo darbą, valdoma savos vyriausybės.

1940 metų spalio mėnesį susikūrė Laisvosios Lietuvos Sąjunga, vadovaujama J.Jablonskio. Ši organizacija jau buvo tikra pagrindinė organizacija su savo struktūra, spauda. Ji leido laikraštėlį "Laisvoji Lietuva", kuris buvo pirmas organizuoto pagrindžio leidinys, jame dirbo katalikiškos pakraipos jaunimas. Deja, sugebėta išspausdinti tik 3 numerius – bebaigiant spausdinti ketvirtą numerį, visas redakcinis kolektyvas buvo suimtas⁵.

1940 10 09 Vilniuje įvyko slaptas pagrindžio grupių ir organizacijų suvažiavimas, kuriame nutarta centralizuoti krašte veikiančias organizacijas, suteikiant joms kryptingą veiklos pobūdį ir koordinuojant jų veiklą. Buvo įkurtas Lietuvių Aktyvistų Frontas, kuris turėjo vienyti įvairiausių politinių nusistatymų ir socialinės padėties rezistentus. Lietuvių Aktyvistų Frontui (toliau – LAF) buvo pavaldžios įvairios organizacijos, išlaikiusios savo pavadinimus⁶.

1940 09 19-25d. Romoje vyko Lietuvos pasiuntinių pasitarimas, kuriame dalyvavo likę užsienyje Lietuvos pasiuntiniai. Konferencijos metu buvo svarstomas Lietuvos egzilinės vyriausybės sudarymo klausimas, įkurtas Lietuvos Tautinis Komitetas, remiantis teisėtai konstitucinių organų pasiuntiniams suteiktais įgaliojimais atstovauti nepriklausomai Lietuvos valstybei, kalbėti jos vardu ir ginti jos interesus⁷. Tautinis komitetas turėjo derinti visų lietuvių darbą Nepriklausomai Lietuvai atstatyti ir rūpintis Lietuvos reikalais, kol Lietuvos nepriklausomybė bus atstatyta⁸. Lietuvių Tautinis Komitetas parengė atsišaukimą į tautiečius, kuriame sakoma, jog "lietuvių tauta, pasimokiusi iš praeities, atkurs savo Valstybę tobulesnę, gražesnę, teisingesnę"⁹.

Lietuvių aktyvistų fronto požiūris į valstybę

1940 11 17 Lietuvos Respublikos pasiuntinio K.Škirpos bute įvyko steigiamasis LAF susirinkimas, kuriame dalyvavo įvairiausios politinės orientacijos žmonės, pasitraukę iš sovietų okupuotos Lietuvos į Vokietiją ir pasiryžę susigrąžinti nepriklausomybę. Susirinkime dalyvavo krikščionių demokratų (P.Karvelis, A.Maceina), tautininkų (T.B.Dirmeikis, A.Valiukėnas), nacionalistų (J.Dženkaitis), voldemarininkų (J.Pyragius, S.Puodžius) ir socialdemokratų (P.Ancevičius) atstovai¹⁰. Susirinkime dalyvavo 28 žmonės, atstovavę įvai-

rioms politinėms srovėms. Susirinkimo metu buvo nutarta sudaryti ideologijos komisiją programai parengti. Šios komisijos pirmininku tapo A.Maceina, kuris ir buvo faktiškasis programos redaktorius¹¹. Susirinkimo metu K.Škirpa perskaitė LAF platformos metmenų projektą, tačiau jis susilaukė didelių diskusijų, tad ir teko sudaryti komisiją parengti programai. Reikėjo sukurti tokią programą, kuri sujungtų visas politines sroves į vieną visumą, nes tarpukario Lietuvos parlamentarizmo ir autoritarizmo doktrina atrodė nepriimtina aktyvistams. Todėl prie programos kūrimo prisidėjo naujos valstybės toleruotojai ir teoretikai, – jau tarpukaryje gvildinę šią temą – "36-ųjų generacijos" atstovai (Z.Ivinskis, P.Katilius) – tautinės valstybės idėjos puoselėtojai, voldemarininkai ir kiti. Jaunosios kartos krikdėmų propaguotos tautinio solidarumo ir pasaulėžiūrinės idėjos padėjo suburti visų ideologinių pakraipų žmones į vieną organizaciją – Lietuvos Aktyvistų Frontą. Jau berengiant programą, išryškėjo dvi gana prieštaringos srovės: katalikiška ir tautinė, kurios ir nulėmė LAF programos turinį. Tų srovių dominavimas buvo savaimė aiškus, nes jos turėjo didžiausią atramą lietuvių tautoje, ugdytoje krikščioniškos ir tautinės kultūros tradicijų terpėje. Antra vertus, negalima atmesti "kultūros importo" iš kaimyninių valstybių, kultūrinės mados. Tarpukario Europa išgyveno nacionalizmo epochą, kurios įvairių apraiškų matome visose valstybėse, pradedant Vokietija ir baigiant Baltijos valstybėmis. Nacionalizmas tapo atspirtimi prieš Sovietų Sąjungos propaguojamą internacionalizmą, – o iš tiesų agresyvų imperializmą. Lietuvoje nuolat buvo jaučiama SSRS grėsmė, o po įvykdytos okupacijos tautiškumas ir krikščioniška pasaulėžiūra tapo pagrindine atrama lietuviams.

Tad pažvelkime, kokia LAF organizacijos ideologijos nuostata.

LAF skelbė, jog tauta yra savita bendruomenė, vienijama kultūros, kalbos, socialinės praeities ir papročių¹². Tauta turi teisę egzistuoti lygiai taip pat, kaip ir kitos tautos, nepaisant jų didumo. Tačiau tik nuolat veikdama ir kovodama, tauta gali išlikti gyva. Tauta "turi kovoti už savo egzistenciją ir lygybę santykiuose su kitomis tautomis"¹³. Tautinės sąmonės kėlimas tarpukario Europoje turėjo padėti tautai ir valstybei susilieti į vieną darinį: be tautos nėra valstybės ir be valstybės nėra tautos. Tai ypač aktualu buvo mažoms tautoms, kurioms valstybingumo išlaikymas buvo vienintelė galimybė išsaugoti tautinį savitumą. LAF savo programoje skelbė, kad "ne-

priklausoma valstybė yra tobuliausia organizuotos tautos forma, vienintelė tikra tautos individualybės saugotoja ir būtina sąlyga tautinei kultūrai klestėti¹⁴.

LAF požiūris į valstybę aiškus: "Tai turi būti tautinė valstybė, ir LAF remsis, visų pirma, pačios lietuvių tautos kūrybine energija, nes siekia atstatyti etnografinę Lietuvą"¹⁵. LAFui buvo aktualus valstybės atstatymas, tačiau buvo aišku, kad vien valstybės atkūrimas dar nėra problemos išsprendimas: "Valstybė savyje nėra idealas, o tik priemonė tautos gerovei kelti ir jos tautinei kultūrai vystyti"¹⁶. Bet valstybė vienintelė gali skatinti tautą siekti idealo. Aktyvistai manė, kad valstybę gali kurti tik tos tautos, kurios sugeba to siekti, sugeba savarankiškai valdytis. Valstybė turi saugoti krašto gyventojus, sudaryti sąlygas tenkinti jų materialinius ir dvasinius poreikius. Jei to nėra, tauta nusivilia valstybe, jos nebrangina, valstybė griūva iš vidaus, ją naikina išorės priešai. Valstybė yra priemonė tautos klestėjimui, o "pati valstybės santvarka nėra lemiantis faktorius tautos klestėjimui patikrinti. Lemiamą vaidmenį vaidina ne forma, o valdymo turinys: tokia valdymo forma tikrai laiduoja palankiausias sąlygas tautos pažangai"¹⁷. Valdymo forma nėra kažkas statiška, bet kinta kartu su tauta. Valstybės pažanga turi atitikti tautos gyvybinius interesus. "Idealiausia padėtis yra tada, kuomet krašto valdymas remiasi visais aktyviais tautos elementais ir visomis tautos kūrybinėmis pajėgomis, t.y., kada tiesiogiai ar netiesiogiai prie krašto valdymo yra pritraukiama visa tauta, kuri laisva valia prisiima drausmę ir susiklausymą ir pasiduoda vienos valios vadovavimui"¹⁸.

Požiūris į kapitalą. LAF numatė privačią nuosavybę, tačiau kontroliuojamą valstybės. "Ūkinio tautos ir valstybės gyvenimo pagrindu LAF laiko privatinę nuosavybę, tačiau reikalaujama, kad valstybė prižiūrėtų nuosavybės įsigijimą ir jos panaudojimą, derindama su bendraisiais tautos ir valstybės ūkio reikalais"¹⁹. Valstybei suteikiama teisė koreguoti privačią nuosavybę, jei ši nėra produktyvi ir kertasi su tautos interesais: "Neproduktyvūs tautos ūkio nariai sudaro našą visai tautai, nes tokiu būdu viena tautos narių dalis naudojasi kitų tautos narių sukurtais darbo vaisiais, /.../ kapitalas ir gamybos priemonės turi būti racionaliai išnaudotos"²⁰. Lietuvos ūkio pagrindas yra žemės ūkis. Žemės nuosavybės dydis yra reguliuojamas valstybės įstatymais, draudžiama jį skaldyti. LAF programos kūrėjai iš prieškario

Lietuvos patirties suvokė, kad smulkūs ūkiai yra nerentabilūs, todėl pats optimaliausias variantas-vidutinių ūkių pagrindu paremta žemės ūkio sistema. Kaip tautinė organizacija, paremta nacionaline ideologija, LAF sakė, kad žemės nuosavybę valstybėje gali turėti tik lietuviai: "Valstybė įpareigota žiūrėti, kad žemės ūkiai nepatektų į kitataučių rankas; ji turi stengtis visus nevalstybinius žemės ūkius grąžinti lietuvių nuosavybėn"²¹. Ūkininkai laikomi tautos kamieniu, todėl jiems turi būti sudarytos kuo palankiausios sąlygos, valstybė turi juos ypač globoti.

Įvertindami Lietuvos gamtinę padėtį, aktyvistai numatė plėsti pramonę, ypač smulkiąją iš vietinių žaliavų (lengvoji pramonė, maisto pramonė), taikant pigios energetikos programą²². Pramonėje, kaip ir žemės ūkyje, svarbiausią vaidmenį turi vaidinti lietuviai: "Pramonė turi būti apvalyta nuo svetimų gaivalo, kuris nėra suinteresuotas Lietuvos tautine valstybe"²³. Valstybė kontroliuoja vidaus ir užsienio prekybą, tam, kad išvengtų spekuliacijos, centralizuoja prekybinį tinklą, siekiant tolygiai paskirstyti prekių srauto tinklą, remia kooperatinę prekybą, kaip "vieną svarbiausių priemonių kovoje su spekuliacija"²⁴. Miestų plėtimui numatoma skatinti lietuvių kėlimąsi į miestus, siekiant padaryti juos kuo lietuviškesnius.

Socialiniais klausimais LAF skelbė, kad "šeima yra pagrindinis socialinio gyvenimo pagrindas, nuo kurio priklauso tautos ateitis"²⁵. Todėl valstybė privalo ypatingai rūpintis šeima ir ją globoti. Taip pat buvo numatyta socialinio draudimo sistema, atlyginimų ir "proporcinė-progresinė" mokesčių sistema, paremta socialiniu teisingumu.

Keliant tautos kultūrą ir fizinį pajėgumą, valstybė turi ypatingą dėmesį skirti tautiniam auklėjimui, tautos švietimui. Pirmasis ir neatidėliotinas Valstybės uždavinys yra įgyvendinti visuotinio privalomo pradinio mokslo sistemą, visomis priemonėmis skatinti tautos kultūrinį tobulėjimą. "Tautos kūrybinę energiją reikia nuolat papildyti nauju kūrybiniu prieaugliu. Tam reikia sudaryti tinkamas sąlygas, ypač jaunuomenei. Gabiems jaunuoliams turi būti suteiktos sąlygos įgyti aukštąjį mokslą. Kūrybinių jėgų paruošimas turi naudotis ypatinga valstybės parama ir globa"²⁶.

Dorovės srityje turi būti remiamasi krikščioniškosios etikos pagrindais. Valstybė ir visuomenė turi kovoti prieš nedorus reiškinius. Valstybė teikia Bažnyčiai visokeriopą paramą, nes "laiko pagrindiniu tautos moralės stiprini-

mo faktoriumi"²⁷. Bažnyčia savo viduje tvarkosi be valstybės kišimosi, nesikišdama į valstybės politiką ir krašto valdymą. "LAF tikisi, kad Katalikų Bažnyčia prisidės prie lietuvių tautos idealų siekimo darbo"²⁸. LAF skelbė, kad "atstatęs valstybę, vidaus gyvenimą tvarkys tautinės bendruomenės pagrindais, remdamasis visų pirma tais tautos elementais, kurie aktyviai pasireiškė kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo, o tie asmenys, kurie toje kovoje nedalyvavo, Naujojoje Lietuvoje vadovaujančio vaidmens negalės turėti"²⁹.

LAF programa buvo parengta XXa. pirmos pusės moderniojo tautiškuomo – nacionalizmo dvasia. Valstybė ir tauta tarsi susilieja į vieną. Gana aštriai kalbama kitataučių klausimu. LAF programa atitiko šiuo klausimu tuometinės tautinės valstybės esmę. Lietuvių tauta Naujoje valstybėje turėjo įgyti viešpataujančią vaidmenį ne tik kaimuose, bet ir miestuose, kur visą laiką buvo didelis procentas kitataučių. Tautos prioritetą ir įsigalėjimą LAF matė ne tik kaip kultūros kėlimą ir protegavimą, bet ir kaip tokią privačios nuosavybės politiką, kuri aiškiai teikė pirmenybę lietuviams. Antra vertus, nuosavybės ir tautybės sugretinimas, mano manymu, buvo toli žvelgiantis priekinis: LAF suvokė, kad prasidėjus karui, kils galimybė kaimyninėms valstybėms (Vokietijai) vykdyti kolonizacinę politiką, juo labiau kad LAF tikėjo, jog Vokietija karą laimės. Ir kas gali sutrukdyti kolonizuoti kraštą? LAF tikėjo, kad Vokietijos skelbiamoje Naujosios Europos vizijoje Lietuva turės savo vietą, o tautiškumo ir nuosavybės politika padės apsisaugoti nuo kolonizacijos.

A.Maceinos suredaguota programa buvo tik pirminis projektas, kuris būtų realizuojamas po nepriklausomybės atgavimo, tai buvo medžiaga didžiajam LAF kongresui po Lietuvos valstybinio savarankiškumo atgavimo.

LAF nebuvo centralizavusi visų pagrindžio organizacijų. Atskiros grupės, veikusios lygiagrečiai su juo, formavo savo valstybines vizijas, kurios pabrėždavo vieną ar kitą požiūrį į valstybę: nuo kraštutinio nacionalizmo iki krikdemiško požiūrio.

LAFui juridškai buvo pavaldi Lietuvos Apsaugos Gvardija (LAG), kuri veikė Tauragės apskrityje. LAG buvo tiesiogiai pavaldi LAF štabui Kaune³⁰. Ši organizacija pagrindinį dėmesį buvo nukreipusi sukilimo organizavimui ir jo vykdymui. LAG statute jaučiama stipri LAF įtaka: pabrėžiama krikščioniška kultūra, lietuviškumas, įsitvirtinimas tautos viduje, nepaliekant vietos būsiai

moje valstybėje kitataučiams³¹. LAG programoje ir dokumentuose matomas antižydiškas nusistatymas, kuris yra gana pigi demagogija, tuo metu taikyta net pačių žydų gaminamoje ir platinamoje antisisionistinėje literatūroje³². Nors ir veikiama LAFo, LAG buvo faktiškai nepriklausoma nuo jo ir veikė savo iniciatyva, tačiau tai buvo labiau būdinga jų veiklai, bet ne programinėms nuostatom.

Bandymai realizuoti valstybės viziją Vokietijos-SSRS karo pradžioje

Prasidėjus Vokietijos – SSRS karui, jau birželio 23d. LAF paskelbė apie Lietuvos Laikiniosios Vyriausybės sudarymą. L.Prapuolenis kreipėsi per radiją į lietuvių tautą (šis atsišaukimas buvo išspausdintas LAF laikraštyje "Į laisvę" Nr.1.), skelbdamas, kad "susidariusi laikinoji vėl naujai atgimstančios Lietuvos vyriausybė šiuo metu skelbia atstatanti Lietuvą ir Nepriklausomą Lietuvos Valstybę. Prieš viso pasaulio tyrąją sąžinę jaunoji Lietuvos Valstybė entuziastingai pasižada prisidėti prie Europos organizavimo naujais pagrindais. Žiauraus bolševikų teroro iškankinta Lietuvių Tauta ryžtasi kurti savo ateitį tautinės vienybės ir socialinio teisingumo pagrindais"³³.

Ilgą laiką atsišaukimo žodžiai "Europos organizavimas naujais pagrindais", sukilėlių palankumas vokiečių kariuomenei pirmomis karo dienomis – buvo laikoma bendradarbiavimu su vokiečiais. Bet, dar karui neprasidėjus, E.Galvanauskas aiškiai išsakė savo nuomonę apie galimą tokį bendradarbiavimą: "Tikrumoje mes negalime padėti nei vokiečiams, nei kitiems. Kiekvienas, su kuo mes turime glaudesnius ryšius, nėra savyje tikslas, tik priemonė. Laikas keisis, taip lygiai keisis ir mūsų metodai, bet mūsų tikslas paliks toks pat – visomis priemonėmis išsaugoti tautos gyvybę ir atkurti nepriklausomybę"³⁴. Todėl šiandien priekaištauti pareiškimams Lietuvos nepriklausomybės Deklaracijoje ir Atsišaukime į Lietuvių tautą nėra jokio pagrindo, o juo labiau kaltinti provokišku nusistatymu, kaip tai bando padaryti T.Venclova, nes tai buvo tik priemonė tikslui pasiekti.

Jau vykstant SSRS – Vokietijos karui, LAF vadovybėje užsienyje, svarstant LAF veiklos linkmę, iškilo du radikaliai skirtingi požiūriai. Keli autoritarinės linkmės šalininkai skatino artimiausiu ir glaudžiau bendradarbiauti su vokiečiais.

Jų manymu, vokiečiams laimėjus karą, Lietuvai susidarys palankesnės sąlygos atkurti savarankišką valstybingumą. Antroji nuomonė buvo demokratinės linkmės. Ją rėmė E.Galvanauskas, A.Maceina, R.Skipitis ir kiti. Jų manymu, vokiečiai nelaimės karo prieš pasaulines demokratijas. Demokratiškai egziliuotai LAF kryptčiai pritarė visi Vilniaus ir Kauno štabų nariai (krikdemiškos pakraipos), tarp kurių fašistinės pakraipos narių nebuvo³⁵.

Birželio 23d. sudaryta Lietuvos Laikinoji Vyriausybė viešai pareiškė norą išlaikyti nepriklausomą valstybę glaudžioje sąjungoje su Didžiąja Vokietija. Birželio 24d. "sulaukusi Vokietijos kariuomenės Kaune, Laikinoji Vyriausybė, kaip ir visa tauta žiūrėjo į ją ne tik kaip į vaduotoją nuo bolševizmo, bet ir kaip aktyviai įgalinusią tęsti nepriklausomos valstybės buvimą"³⁶.

Lietuvos Laikinoji Vyriausybė per visą savo trumpą gyvavimo laikotarpį bandė grąžinti nepriklausomos valstybės įstatymus, leido naujus potvarkius, kurie turėjo panaikinti SSRS įvestą netvarką, panaikinti nacionalizacijos įstatymus ir panašiai. Jau liepos 4d. Laikinoji Vyriausybė paskelbė ūkio denacionalizacijos įstatymą, kuris rėmėsi LAF platformos nuostatomis. Tame įstatyme kalbama apie bolševikų nusavintos nuosavybės grąžinimą buvusiems saviininkams. Žydų nuosavybė perimama Laikinosios Vyriausybės žinion³⁷, nes vienu ar kitu atveju žydai savo nuosavybę būtų praradę dėl vokiečių antižydiškos politikos. Žemė ir kitas turtas būtų atitekęs vokiečiams, o toks žemės nuosavybės sukaupimas vokiečių rankose būtų padidinęs Lietuvos kolonizacijos tempus.

Vokiečiams ignoruojant Lietuvos Laikinąją Vyriausybę ir lietuvių tautos siekius, LAF vadovai ieškojo būdų, kaip įgyvendinti savo planus. K.Škirpa buvo parengęs projektą, kurį pristatė vokiečių kariniams ir politiniams sluoksniams liepos 11d. Projekte buvo sakoma:

1. Vokietija laiko Lietuvą laisva ir nepriklausoma valstybe.
2. Lietuva pripažįsta iš savo pusės vadovaujamą Vokietijos padėtį Europoje ir stoja kaip lygiateisis narys į Vokietijos vadovaujamą Tautų Bendruomenę.
3. Numatyti šie saitai tarp Lietuvos ir Vokietijos:
 - a) susitarimas dėl užsienio politikos vienalytiškumo;
 - b) karinė sutartis;
 - c) glaudūs saitai susisiekimui srityje;
 - d) sutartis dėl ūkinio bendradarbiavimo;

e) susitarimas ūkiniais klausimais.

4. /.../ Siekiant realizuoti 3 punkte numatytus saitus tarp Lietuvos ir Vokietijos, yra reikalinga, kad krašto valdymas būtų tuoju perleistas naujai sudarytai Lietuvos vyriausybei, dėl kurios draugiškumo ir lojalaus nusistatymo Vokietijos atžvilgiu negali būti abejonės.

5. Trečiame punkte numatytų sutarčių laidavimui būtų tikslinga, kad Reicho Vyriausybė paskirtų Lietuvos Vyriausybei tokius organus:

a) ypatingą įgaliotinį politikos klausimais;

b) karinę misiją į pagalbą Lietuvos Generaliniam štabui naujai atkuriant Lietuvos ginkluotąsias pajėgas ir jas panaudojant kare prieš bendrą priešą, o taip pat vykdant kitus krašto gynimo pasiruošimus, numatytus karinės sutarties ribose.

6. Lietuvos sienų klausimu siūloma bazuotis 1940m. birželio 14d. padėtimi (be Klaipėdos krašto); toliau į pietus - Suvalkų trikampio šiaurės-rytų ruožas, kaip lietuvių gyvenamas, priskiriamas Lietuvai, o po to siena, nustatyta su Sovietų Rusija 1920 07 12 sutartimi: Sieną su Latvija lieka kaip buvo 1940m., tik šiek tiek pakoregavus: grąžinant Lietuvai Alūkstos sritį ir atitinkamą plotą už Šventosios, kaip latvių užgrobtus, pasinaudojant Lietuvos sunkia padėtimi per kovas už Lietuvos valstybinę nepriklausomybę 1919-1920.

7. Siekiant palengvinti Lietuvai naudotis Klaipėdos uostu, išreikštas pageidavimas, kad Vokietijos ir Lietuvos sutarties dėl laisvos zonos Klaipėdos uoste galiojimas būtų pratęstas³⁸.

Įgyvendinus šį projektą, Lietuva nebūtų gavusi pilnos nepriklausomybės, tačiau, žvelgiant iš 1941-ųjų perspektyvos, galima būtų bandyti teigti, kad šio projekto de jure ir de facto įgyvendinimas būtų kone pats optimaliausias variantas to meto sąlygomis. K.Škirpa tai žinojo. Sutartis būtų įpareigojusi Lietuvą tapti jei ne Vokietijos sąjungininke (tokį statusą turėjo Suomija), tai bent jau Vokietijos proteguojama valstybe (Kroatija). Karo sąlygomis tai būtų tikrai daug, o ilgainiui buvo galima tikėtis atgauti Lietuvos nepriklausomybę pakopomis. Tuo pačiu ši sutartis būtų paneigusi Lietuvos 1938m. konstitucijos skelbtą teritorinį nedalomumą (atsisakoma Klaipėdos). Žinoma, ir tai galima pateisinti taikymusi prie status quo. Antra vertus, Lietuva pretenduoja į rytines teritorijas. Istorikai nekelia klausimų, kas būtų buvę, jeigu..., tačiau vis dėlto reikėtų pasakyti, kad, jei Latvija būtų sugebėjusi taip pat atstatyti savo nepriklausomybę, – tikrai būtų iškilęs konfliktas dėl sienų su Lietuva. Šis projektas nesusilaukė jokio vokiečių politikų dėmesio.

Reichas ir toliau laikosi LLV ignoravimo politikos, todėl K.Škirpa liepos

23d. Reicho ŪRMai įteikė memorandumą dėl Lietuvos valstybinės nepriklausomybės ir jos pageidavimus Vokietijos sąjungininkams, tuo siekdamas paveikti vokiečius per jų sąjungininkus. Žvelgiant iš dabartinių pozicijų, būtų galima teigti, kad tai buvo politinio aklumo rezultatas. Tačiau K.Škirpa vis dėlto tikėjosi paveikti Vokietijos politinius sluoksnius. Šiame memorandume³⁹ buvo pabrėžiamas Lietuvos valstybinis tęstinumas, sovietinė okupacija traktuojama kaip paprasta okupacija, o ne aneksija, todėl "automatiškai turi teisę grįžti į savarankiškų valstybių bendruomenę (2 str.). Taip pat buvo pabrėžiamas ir 1938m. konstitucijos tęstinumas.

1941 07 25 buvo įvesta Civilinė valdžia, kuri įteikė LLV ultimatumą, nutraukiantį jos veiklą. Atsakydama į tai, LLV rugpjūčio 5d. įteikė memorandumą "Apie teisinę Lietuvos būklę ir faktinius santykius bolševikų okupacijai Lietuvoje pasibaigus"⁴⁰. Memorandumas buvo įteiktas vokiečių generalkomisarui A.von Rentelnui. Šiame memorandume buvo pabrėžiamas Lietuvos valstybingumo tęstinumas, antisovietinis LAF ir LLV nusistatymas, suminė sovietinės okupacijos padariniai. Šiame memorandume pakartotinai buvo prašoma pripažinti LLV: "Mes esame tvirtai įsitikinę, kad tolimesnis nepriklausomos Lietuvos gyvenimas, remiamas draugiško Didž. Vokietijos Reicho, visiškai dera Europos naujojoje tvarkoje"⁴¹.

Rugpjūčio 9d. J.Ambrazevičius laiške A.von Rentelnui konstatavo, kad LLV veikla sustabdoma, nes LLV negali atlikti savo tiesioginių pareigų. Taip pat jis atsisakė tapti generaliniu tarėju, nes negalėjo tikėtis tautos pritarimo šiam žingsniui⁴². Reziumuojant LLV veiklą, galima pasakyti, kad LLV tenkinosi dviem aiškiais teiginiais: Lietuvos nepriklausomybė ir pritarimas Vokietijos kovai prieš bolševizmą⁴³. Trečias vyriausybės siekis buvo socialinis, ūkinyje gyvenime pabrėžiant privačios nuosavybės ir asmeninės iniciatyvos principą, neužmirštant socialinės lygybės būtinumo. Vyriausybės narių dalis buvo išaugę "36-ųjų generacijos erdvėje"⁴⁴.

Per savo spaudą LAF bandė sutelkti tautą į vieną visumą bendram valstybės atstatymo darbui. Po sukilimo LAF pagrindinės kovos priemonės pasidarė spauda, nes savo uždavinį – sukilimą, LAF buvo įvykdęs. Laikraštyje "Tėvynė" buvo rašoma: "Mes, lietuviai /.../ privalome stoti į bendrą Tėvynės atstatymo darbą, užmiršdami visas partijų programas, nesiskaldyti į atskirus kolektyvus, bet kiekvienas lietuvis, kokių jis bebūtų pažiūrų, turi įsitraukti į

bendrą kūrybinį darbą./.../ Likusiuose griuvėsiuose pradėsime kurti naują gyvenimą⁴⁵”.

Antinacinio pagrindžio 1941-1944m. valstybės vizija

Lietuvos nacionalistų partijos požiūris į valstybę

Po LAF uždraudimo oficialiai dar veikė Lietuvos Nacionalistų partija (LNP)⁴⁶. Ji gyvavo iki lapkričio mėnesio, kol pradėjo kirstis Vokietijos ir LNP tikslai. Tiek pagrindžio organizacijos, tiek sovietinė istoriografija LNP kaltino kaip nacių talkininkus, tolygius patiems Vokietijos nacionalsocialistams. Tačiau LNP iš esmės buvo visiškai priešinga nacionalsocialistams. LNP buvo grynai tautinė (nacionalistinė) organizacija, propagavusi lietuvių nacijos iškilimą ir todėl, žinant Vokietijos nusistatymą Lietuvos atžvilgiu, galima manyti, kad LNP veikė tol, kol buvo vokiečiams naudinga (o tai negalėjo ilgai trukti). Todėl norėčiau tarti keletą žodžių apie LNP memorandumą, įteiktą Vokiečių civilinei valdžiai⁴⁷. Šiame memorandume gana aiškiai atsiskleidžia LNP politinė orientacija, jos požiūris į valstybę, Lietuvos vietą Europoje. Memorandumas buvo įteiktas tuo metu, kai lietuvių visuomenėje smarkiai ėmė didėti nepasitenkinimas vokiečių civilinės valdžios politika. Šiame dokumente buvo suminėtos visos vokiečių neteisybės ir skriaudos lietuvių tautai, jos ūkiui, žmonėms ir kultūrai, vokiečių trukdymas Laikinajai Vyriausybei. Apie Lietuvos vietą Naujojoje Europoje buvo rašoma: "Lietuvių tautai /.../ būtų buvę džiugu, jei būtų galėjusi ir dabar įžiūrėti reiškinių, rodančių, kad bus pripažinta ir leista realizuoti save taip, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė turės savo vietą D.Vokietijos vadovaujamoje Naujojoje Europoje. Naująją Europą lietuvių tauta supranta, kaip visų šio kontinento tautų-valstybių, teisingais pagrindais pagrįstą tarpusavio politinio, ekonominio ir kultūrinio bendradarbiavimo Europą"⁴⁸. "Lietuvių tauta laukia, kad artimiausioje ateityje D.Vokietijos jai bus pripažintas ir leistas atstatyti ir realizuoti jos suverenitetas, šiuo metu jau Lietuvos-Rusijos 1920 metų sutarties numatytoje rytinėse ir pietinėse Lietuvos sienose ir nusistovėjusiose vakarinėse Lietuvos sienose, kartu įgalinant ją atitinkama ir sutarta forma pakelti ūkinį pajėgumą, skirtą talkininkauti D.Vokietijos karui tęsti ir jį užbaigti"⁴⁹. Visa tai negalima pavadinti "LNP siekais įjungti Lietuvą į Vokietiją", kaip bandė teigti sovietinė istoriografija⁵⁰,

nes LNP siekė suverenios valstybės statuso. Prisiminkime Antrojo pasaulinio karo istoriją, juk Vokietijos sąjungininkai ne visi buvo netekę suvereniteto, dalis turėjo bent simbolinę savivaldą (Kroatija, Slovakija), tad ir LNP turėjo vilties gauti nepriklausomybę, nes jautėsi tai užsitamavę sukilimu prieš Raudonąją armiją. "LNP yra tvirtai įsitikinusi, kad nepriklausomos Lietuvos valstybės (tautos kraujo ryšio dėsnio praplėsta, ekonomiškai stiprios ir turinčios atitinkamą ir jai būtiną erdvę) egzistencija yra istoriškai ir geopolitiškai pamatuota ir kad ji negali būti D.Vokietijai nenaudinga. LNP /.../ yra tvirtai įsitikinusi, kad tarnauja tik lietuvių tautos ir nepriklausomos Lietuvos valstybės interesams, ir tie Lietuvos interesai, jos įsitikinimu, šioje Europos dalyje sutampa dabartyje ir sutaps su D.Vokietijos interesais"⁵¹.

Nors ir žiūrėdami labai palankiai į vokiečius, Lietuvos nacionalistai, visų pirma, kėlė priekin lietuvių interesus ir tai išdėstė savo memorandume: "LNP pirmoje eilėje jaučia atsakomybę ties istorija už lietuvių tautos likimą. Ji jaučiasi, kaip ir kiekviena totalitarinė politinė partija, esanti istorinės ir politinės tautos valios reiškėja, ir ji laiko savo aukščiausią užduotimi tarnauti vien lietuvių tautai. LNP yra ir buvo griežtai nacionalistinė, tai yra priešinga ištautinimui, deportacijoms ir Lietuvos teritorijos kolonizacijai"⁵². Taigi, peržvelgus šios partijos programinius dokumentus, galima daryti kai kurias išvadas. Visų pirma, LNP iš esmės buvo už nepriklausomą, griežtai nacionalistinę valstybę, nes lietuviškas nacionalizmas yra nesuderinamas su vokiškuoju ar koku kitoku dėl savo tautos iškėlimo virš kitų; antra, nepriklausomybei įgyvendinti LNP matė vienintelį kelią-orientaciją į Vokietiją. Tačiau, net būdama palanki vokiečiams, LNP aukščiau laikė tautos interesus, todėl klaidingas yra T.Venclovos teiginys, kad "nacionalistai ir komunistai buvo vienodi savo parsidavėliškumu"⁵³. LNP bent jau pareiškimais ir memorandumais siekė valstybinės nepriklausomybės, bet rinkosi liberalų požiūriu neteisingus kelius.

Vokiečių administracijai uždraudus LNP (1941 12 17), jos veikla nenutrūko. Nacionalistai veikė pogrindyje, tačiau neturėdami tvirtos atramos tautoje, aktyviai nesireiškė. Dalis nacionalistų įsitraukė į pagrindinę veiklą – ir niekuomet neatsisakė Lietuvos nepriklausomybės. "Mes liksim prie senos mūsų politinės koncepcijos, kurią ne sykį viešai ir neviešai reiškėm. Vokietijos, Rusijos, Lenkijos interesų sankryžoje būdami, mes turim žinoti vien aklą valstybinį Lietuvos saugojimą ir globojimą /.../ ir mūsų kelio obalsiu buvo ir tebėra ir

bus: laisva, nepriklausoma Lietuvos valstybė⁵⁴.

Lietuvių frontas (LF)

Lietuvių fronto politinė programa ir pasaulėžiūra išsirutuliojo iš Lietuvos Respublikos laikų moderniosios krikščioniškosios pasaulėžiūros intelektualų kūrybos⁵⁵. LF laikė save tiesioginiu LAF tęsiniu, priėmė nemažai LAF intelektualų, kurie jau tarpukaryje buvo susiformavę savo pasaulėžiūrą ir vizijas: smerkė partijų rietenas ir pasaulėžiūrų fanatizmą, pripažino tautinį solidarumą ir pažiūrų toleranciją, kultūrinį suartėjimą su Vakarais, neigė slavų įtaką lietuvių tautinei kultūrai, miesčionišką sustabarėjimą, skelbė moralią politiką⁵⁶.

Tad norint suprasti, ko siekė LF, reikėtų grįžti į praeitį ir pažvelgti į "36-ųjų generacijos" skelbiamus valstybės idealus. Šis straipsnis buvo išspausdintas žurnale "Naujoji Romuva" (1936 02 23, Nr.8)⁵⁷. Manifeste "Į organiškos valstybės kūrimą" parodoma intelektualų įsivaizduojama valstybės koncepcija: partinės diferenciacijos panaikinimas, demokratinų idėjų propagavimas, politikos ir pasaulėžiūros atskyrimas. Valstybė turėjo tapti bendru gėriu ir valdomiesiems, ir valdantiejiems. Valstybė ir pilietis negali būti aukojami vienas kitam, ieškoma harmoningo valstybės ir asmenybės egzistavimo varianto⁵⁸. Pagrindinis valstybės uždavinys yra visų jos piliečių gerovė. Būsima jame nepriklausomos Lietuvos gyvenime "dalinių partijų ar sąjūdžių negalės būti, nes jie savo laiką jau atgyveno. Partija ar sąjūdis turi remtis visa tauta, tik tuomet juo bus galima pasitikėti"⁵⁹.

Lietuvių frontas perėmė 36-ųjų generacijos ir LAFo idėjas, pritaikydamas esamam momentui. LF politinė platforma turėjo būti pagrįsta krikščioniška morale ir socialiniu teisingumu. LF įsivaizduojama valstybė turėjo būti "krikščioniška demokratinė Lietuva su plačiai išvystyta ekonomika ir dvasine kultūra, žmogus pripažįstamas aukščiausia vertybe valstybėje"⁶⁰. Tauta pradeda skirti dėmesį žmogui-pagrindiniam valstybės komponentui. Lietuvių frontas savo pagrindinėje spaudoje skelbė būsimos valstybės principus. Laikraštyje "Į laisvę" 1943-1944m. buvo spausdinama straipsnių serija "Į reformuotą demokratiją". Straipsniuose buvo rašoma, kad "Lietuvos respublikos laikų partijas skyrė arba jungė požiūris į religiją – tai ir politinė kova"⁶¹. LF požiūris į religiją – tai ieškojimas kompromiso, nepritarant nuomonei "religija kaip

privatus reikalas", nei "pilietis pajungiamas religijai per valstybę"⁶². LF laikraštyje buvo pabrėžiama, kad tikėjimo laisvė yra kiekvieno asmeninis reikalas, reikia sutaisyti įvairių konfesijų žmones, visą dėmesį skiriant socialinių ir politinių klausimų sprendimui"⁶³. Valstybės pažangą LF matė, kaip valstybės gyvenimo racionalizavimą (atskiriant politines, ūkines, kultūrines sritis), specializavimą (kad kiekvieną darbą dirbtų savo srities specialistas), visuomenės auklėjimą (visuomeninė moralė ir viešasis padarumas)⁶⁴. Visuomeninė moralė paliekama pačios visuomenės dispozicijoje, "visuomeninės moralės niekas valstybinėm priemonėm neįveiks"⁶⁵.

Didelis dėmesys skiriamas žemės ūkio racionalizacijai. LF puikiai suvokė, kad žemės ūkis buvo ir bus Lietuvos ūkiniu pagrindu. Žemės nuosavybė yra pagrįsta Steigiamojo Seimo numatytais normomis, tačiau LF nepripažino ūkių skaldymo į smulkius, nepajėgius. Siekdama kaimą kuo labiau suartinti su miestu, plėsti žemės ūkio pramonę, smulkias ūkio šakas (sodininkystę, bitininkystę, sėklininkystę). Visa žemės ūkio veikla pavedama į visuomeninių, profesinių, ūkinių organizacijų ir žemės ūkio kooperacijos rankas⁶⁶.

Vietoj miško pramonės siūloma plėsti durpių ir statybinių medžiagų pramonę, siekiant sumažinti miškų naikinimą⁶⁷.

Socialinis teisingumas LF pagrįstas darbu ir tik po to nuosavybe. Darbas yra privalomas visiems. Darbas pirmoje vietoje, antroje – kapitalas⁶⁸. Atlyginimas už darbą yra apsprendžiamas pagal žmogaus asmeninį, profesinį ir šeimos statusą. Draudimas nuo ligų, nelaimių, invalidumo ir senatvės yra privalomas ir visuotinas, valstybė privalo rūpintis socialiai remtiniais žmonėmis⁶⁹.

Lietuvių frontas kritiškai vertino Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų ir susivienijimų veiklą, nurodydamas naujus kelius, kaip tvarkyti jų veiklą: "Valstybė ir vyriausybė negali diktuoti profsąjungoms pageidaujamos vadovybės; profsąjungos turi apimti visus toje profesijoje dirbančius; pagal darbo specifiką turi veikti treji profsąjungų susivienijimai (kultūros, prekybos – pramonės ir žemės ūkio)⁷⁰. Profsąjungų rūmai turi įstatymų siūlymo sei-
mui teisę. Toks profesinis susiorganizavimas, pasak frontininkų, yra "atsiri-
bojimas nuo totalitaristinio korporatizmo ir nuo marksizmo klaidų, gali būti naudingas ir atskiram piliečiui ir ekonominei, socialinei ir kultūrinei kūrybos pažangai"⁷¹.

Kultūroje, visų pirma, keliama asmenybės laisvė ir pagarba jai. Valstybės uždavinys yra skatinti kultūros plėtrą visuose tautos sluoksniuose, kelti kultūros lygmenį, "įjungiant kultūrą į tarptautinį gyvenimą"⁷².

Lietuvių frontas turėjo savo karinį padalinį "Kęstutis", kuris susikūrė 1942 metų gegužės mėn., teisininko J.Vilučio iniciatyva⁷³. 1943 metais buvo parengtas šios organizacijos statutas⁷⁴, iš kurio mes galime matyti "Kęstučio" organizacijos tikslus mums rūpimu klausimu. Visų pirma, tai buvo krikščionys demokratai; antra, tai buvo karinio tipo organizacija, kuri didžiausią dėmesį skyrė ne programinėms deklaracijoms, o konkrečiai veiklai. Kaip karinė organizacija, kęstutėnai suvokė ir kėlė priekį karinės jėgos svarbą nepriklausomybės išsaugojimui (2d. straipsnis)⁷⁵. "Kęstutis" matė "nepriklausomos Lietuvos atstatymą jos etnografinėse ribose" (2a. straipsnis)⁷⁶. Galima daryti išvadą, žvelgiant į "Kęstučio" statutą, kad ši organizacija siekė nepriklausomos, etnografiniu pagrindu suvienytos, tautinės ir katalikiškos valstybės. Būsimos valstybės programos gilesnės analizės nesiėmė, ir sprendžiant iš to, kad ši organizacija šliejosi prie LF, pritarė LF programai.

Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos požūris į valstybę

LLKS buvo pirmoji kovos organizacija, aktyviai ir plačiai pradėjusi anti-vokišką propagandą prieš nacistinės "Naujosios Europos" absurda⁷⁷. Pagrindinis LLKS tikslas buvo atstatyti nepriklausomą Lietuvą, tačiau konkretesnio valstybės idealo LLKS programoje nėra, tačiau jis rekonstruojamas iš A.Vokietaičio paliudijimų apie šią organizaciją ir LLKS spaudos.

LLKS viltys į Lietuvos nepriklausomybės atgavimą buvo grindžiamos tikėjimu Atlanto Chartijos principais, jų įgyvendinimu ir lūkesčiu galimo karinio konflikto tarp anglosaksų ir SSRS, ir tai nuolatos buvo pabrėžiama pagrindinėje LLKS spaudoje. LLKS spauda skelbė visos tautos jėgų susivienijimą nepriklausomybei atgauti: "Lietuvos valstybės nepriklausomybės atstatymas reikalauja visų lietuvių bendro darbo"⁷⁸.

Todėl laisvės kovotojai niekada neslėpė savo nusistatymo organizuotai dalyvauti kuriant laisvąjį ir naująjį Lietuvos gyvenimą. LLKS puikiai suvokė ir tai, kad visų pagrindinių organizacijų pagrindinis tikslas yra nepriklausomybė, bet partiniai skirtumai neleisdžia joms susivienyti: "Gali būti grupinių par-

tinių nuomonių skirtumų dėl metodų, bet visų lietuvių vienas tikslas: laisva, nepriklausoma, graži, teisinga, darbšti Lietuva. Kiekvienoje kultūringoje visuomenėje atskiros grupės yra neišvengiamos ir gal net būtinos, bet jų interesai turi būti kultūringi ir džentelmenišku būdu derinami, idant nebūtų pakenkta bendram tikslui"⁷⁹.

LLKS iš karto perprato vokiečių keliamą autonomijos blefą ir savo spaudoje aiškiai apie tai rašė: "Lietuvių tauta nemano ir nenori būti vasaline Vokietijos valstybe: ji nenori ir nemano būti "autonominiu" Vokietijos kraštu. Suvereniteto teisė priklauso vien pačiai lietuvių tautai ir to suvereniteto ji niekada nėra išsižadėjusi ir jo neišsižadės"⁸⁰.

Rezistencinė kova vyko su Nepriklausomybės atstatymo šūkiu, o nusistatymas padėti kurti laisvą gyvenimą turėjo būti grindžiamas pažiūromis į jo būsimą raidą ir struktūrą. Šia prasme LLKS jau anksti pradėjo reikšti savo pažiūras, bet tik tiek, kiek tai leido nuo realios antinacinės kovos atliekamas laikas ir spauda. Antra vertus, LLKS buvo įsitikinusi, kad tuo tarpu detalios programos sudarymas ir jos skubus reklamavimas dar neturėjo realios prasmės, nes jos vykdymui dar net pradžios nebuvo įmanoma numatyti. LLKS Vyr. Vadovybė pasitenkino tik pagrindinių principų paskelbimu, "kurie leistų pajusti laisvės kovotojų veidą ir ypač jų dvasią; detalios programos skelbimas būtų reiškęs ne ką kita, kaip tik užbėgimą gyvenimui už akių. Kartu susidarytų pavojus visokiuose kabinetiniuose projektuose daryti pataisas, kurios tik keltų įspūdį, kad nesugebama suderinti veiksmų su gyvenamuoju momentu ir laiko žingsniais"⁸¹.

LLKS spauda pagrindinį dėmesį skyrė bendriems visos lietuvių tautos ir rezistencinės kovos reikalams, o tik antroje, atliekamoje vietoje, tolimesnės ateities problemoms. Tai rodo, kad LLKS buvo kovos organizacija.

LLKS suvokė ne tik rezistencinės kovos svarbą, bet ir rengėsi būsimos Lietuvos atkūrimo darbui, nuolat kėlė būtinybę formuluoti bent pačius bendriausius LLKS politikos dėsnius ir išryškinti jos dvasios kontūrus⁸².

Per 1943 metus LLKS kelis kartus aiškiai pabrėžė, kad ji neišsivaizduoja kitokios valstybinės santvarkos Lietuvoje, kaip tik demokratinę, nes LLKS tikėjo, jog "demokratijos idealai yra priimtiniausi tautos ir Valstybės vidiniam tarpusavio sutarimui, kad demokratinio valdymosi metodai yra teisingiausi – atkurti ekonominei bei socialinei Lietuvos krašto struktūrai"⁸³. Taip pat LLKS

permatė visokiausių pakraipų totalitarizmo bandymus diskredituoti ir dangstyti demokratijos vardu. LLKS kaltino diktatorines valstybes Antrojo pasaulinio karo sukėlimu.

Demokratija pagal LLKS sampratą – tai vakarietiška pažangi demokratija, kurioje laisvė ir visų piliečių dalyvavimas valstybės reikalų sprendime nėra fikcija. LLKS pabrėžė, kad nepritaria ir iki 1926m. gyvavusios demokratijos vykdytai politikai, laikydama ją "lepšiškumo bruožu, kuris leido saujelei ginkluotų žmonių nuversti vyriausybę, gavusią valdžią tautos pasitikėjimu"⁸⁴.

LLKS manė, kad lietuvių tauta yra demokratinė iš esmės ir negali būti atstumta nuo valstybės, kad iškilusios partijos savo politinių interesų nekeltų aukščiau tautos gerovės, kad valdžia būtų pajėgi ir stabili, kad galėtų tęsti ir įvykdyti didžiausias ir tautai svarbias reformas bei siekius. "Lietuvių valstybė, kaip lietuvių tautos savitas organizuotas pavidalas, yra tautinė valstybė. Lietuvių tautos prievolė yra atgauti visas tas etnografinės lietuvių žemes ir sujungti visus lietuvius į vieną Lietuvos valstybę"⁸⁵.

LLKS buvo nusistačiusi nesuteikti laisvės tiems, kurie prieš tą laisvę kovoja ir siekia ją sunaikinti⁸⁶. LLKS save laikė laisva nuo visokių praeities partijų ir partinių rietenų.

LLKS pripažino "lygias teises visiems piliečiams, nepaisant rasės, luomo, tautybės ar religinių įsitikinimų skirtumo"⁸⁷. Mažumų klausimas lietuviams buvo ypač aktualus, nes miestuose gyveno didelis procentas kitataučių, kurie ankstenės pogrindžio organizacijos buvo atmetami kaip svetimi lietuvių idealams. Apie tai A.Vokietaitis rašė: "Mūsų požiūris į taip vadinamą mažumų klausimą, kuris lietuviškoje erdvėje visuomet bus aktualus, yra kuo glaudesnis sugyvenimas su mūsų broliškais aisčiais ir kitomis tautomis, vardan valstybės gerovės, galbūt federacinės platesnės valstybės pagrindu"⁸⁸. Federacinės su kitomis valstybėmis mintys atsispindėjo ir LLKS spaudoje: "Anglosaksų tikslams mes puikiai patarnausime sudarę savo valstybę, panašioje, o gal ir kiek didesnėje apimtyje negu vakar, ir tapdami tam tikru izoliatoriumi, neutralizuojančiu dviejų imperialistinių valstybių įtampą"⁸⁹. Tačiau jau ir tuomet buvo aišku, kad Lietuva negalės viena tapti tokia pertvara, kuri pajėgtų sulaikyti dvi galingas kaimynes (SSRS ir Vokietiją), todėl ne mažiau svarbus ir asmeninis valstybės saugumas, kuris galėjo būti garantuotas tik susijungus į galingą federacinį darinį – "galimoje federacijoje su Gudija ir

sąjungoje su Ukraina Lietuva galėtų sudaryti pakankamai patvarų barjerą, kuris neabejotinai taptų dideliu įnašu Europos taikos išlaikymui"⁹⁰.

LLKS spauda, o ypač leista Rytų Lietuvoje ("Apžvalga"), polemizavo su lenkų pagrindžio užmačiomis Lietuvos atžvilgiu. Buvo pabrėžiama, kad lietuvių tauta nejaučia lenkų tautai jokių priešiškų jausmų, nes "lietuvių tauta, kovodama dėl pilnos laisvės ir nepriklausomybės, supranta ir lenkų tautos norą po ketvirto padalijimo vėl savo valstybę atkurti"⁹¹. Tačiau buvo pabrėžiamas lietuvių tautos noras išsaugoti savo laisvę, nesijungiant į Lenkijos vadovaujamą bloką, o juo labiau atmetant lenkų siekius sukurti kokią unijinę valstybę. Lietuvių pagrindis, svarstydamas Rytų Europos pokarinio sutvarkymo galimybes, išdėstė galimus būdus:

1. Lietuva, Gudija ir Ukraina nori būti visiškai laisvos ir nepriklausomos valstybės;

2. Jokios Lenkijos hegemonijos nepripažins ir su ja kovos;

3. Lietuva ir Ukraina absoliučiai niekam iš kaimynų jokia forma nenori vergauti /.../;

7. Tarpusaviai Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos, gal būt ir Latvijos politiniai ir ekonominiai santykiai nusistovėtų šalims suvokiant bendrą pavojų ir bendrus interesus, remiantis visais tais, kas padėtų laikytis nepriklausomybės politikos"⁹². Tame pačiame laikraštyje iškeliamą idėją sukurti buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaištystės plotuose dabar esančių valstybių bloką: "Mes galvojame apie bloką nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų – jaunų tautų bloką, kuris apimtų Lietuvą (ir Gudijos žemes ar jų tam tikrą dalį), gal būt Latviją ir Ukrainą. Šis Lietuvos-Ukrainos blokas šiaurėje galėtų bendradarbiauti ir su Skandinavų kraštais, o pietuose veiktų natūralių Ukrainos interesų linija"⁹³. Lietuvių pagrindis neatsisakė bendradarbiauti su lenkų pagrindžiu, jei šis atsisakys savo hegemoninės politikos Lietuvos atžvilgiu: "Lietuva ieško ir ieškos natūralių sąjungininkų, ji net negali kalbėtis ir su į protą įėjusia Lenkija"⁹⁴.

Laisvės kovos sąjūdis suvokė, kad žemės ūkis yra valstybės pagrindas. "Kiekvienas blaiviai mąstantis lietuvis žino ir mato, jog mūsų tautos biologinė bazė buvo ir liko – ūkininkas, vidutinis bei smulkus žemdirbys, žemės ūkio ir apskritai kaimo ar miestelio darbininkas. Šie sluoksniai didžiausių sprespaudų ir svetimų okupacijos nutautinimo pastangų akivaizdoje per il-

gus dešimtmečius potencialiai išlaikė lietuvių tautos gyvybę ir savo tautinę dvasią. Iš tų sluoksnių kilusi šviesuomenė vėliau formavo ir išryškino tautinę individualybę ir politinės laisvės idėjas. Nedaug ir maži miestai, kitataučių ilgai kontroliuota prekyba ir amatai, neplačiai išplėstas žemės ūkis ir bendroji pramonė nesurado darnios proporcijos, tiksliai atitinkančios mūsų žemdirbių šalies prigimtį, be skriaudos šiems pastariesiems⁹⁵. Taigi šios idėjos, propaguotos ir pagrindinėje LLKS spaudoje, aiškiai rodo laisvės kovotojų tendenciją skirti ateityje kuo didesnę dėmesį tam, kad didžiausias lietuvių tautos socialinis sluoksnis – ūkininkai galėtų aktyviai dalyvauti tiek ūkiniame, tiek socialiniame būsimo Lietuvos gyvenime.

Laisvės kovotojai suvokė, kad kintančio gyvenimo sąlygomis Lietuvos ūkis ir socialinis gyvenimas negalės plėtotis nevaržomos rinkos sąlygomis, kad valstybė turės reguliuoti veiklą, o ypač – pereinamuoju laikotarpiu, "stengdamasi sudaryti sąlygas ūkinių ir socialinių uždavinių nustatymui, interesų priešingumų išlyginimui, siekdama, kad minėti interesai veiktų vienas kitą bendros tautos gerovės kilimo linkme"⁹⁶. Tačiau laisvės kovotojai nesiekė, kad valstybė reguliuotų visas gyvenimo sferas, kad ta reguliacija nebūtų despotinė ir nepakeliama tautai: "Valstybė turėtų veikti kiek galima mažiau tiesiogiai juntamais metodais"⁹⁷. Valstybės žinion turėjo patekti keliai ir geležinkeliai, dideli pramonės objektai, paštas, valstybiniai bankai, draudimas, gamtos turtų rezervai, elektros pramonė ir t.t. Viena skausmingiausių ir neatidėliojamų valstybės uždavinių buvo laikoma denacionalizacija (visų pirma žemės ūkyje), kuri pažeidė seniai susiklosčiusias tradicijas, kiršino tautą, atėmė iš jos asmeninės iniciatyvos galimybę. LLKS siekė suderinti asmeninę iniciatyvą ir valstybės reguliavimą, kad būtų pasiekta harmonija tarp šių dviejų funkcijų. Laisvės kovotojai nemanė, kad valstybės vykdomi suvaržymai gali labai kenkti tautos gerovei, nes prie jų lietuvių tauta yra "seniai pripratusi ir jai netektų nemaloniai pajusti, atsidūrus vadinamo planingo ūkininkavimo būtinybės akivaizdoje"⁹⁸.

LLKS turėjo savas nuostatas ir kultūros klausimais. Dvasinės vertybės buvo laikomos aukščiau materialinių: "Dvasinių vertybių išlaikymas ir tų vertybių nauja kūryba-yra apvainikavimas, įprasminimas ir pateisinimas mūsų buvimo, mūsų žmogiškos būties"⁹⁹. Todėl valstybė, pasak laisvės kovotojų, privalo skatinti žmogaus iniciatyvą šioje sferoje, nedarydama jokių apribojimų.

Kultūroje lietuviai neturi mėgdžioti Vakarų ar Rytų, ar bandyti padaryti šių kultūrų sintezę. Pagrindinis lietuvių tautos ir valstybės uždavinys yra "lietuviškos civilizacijos" išsikristalizavimas. Bet laisvės kovotojai jokių būdu nesiūlė užsisklēsti viduje nuo pasaulinės civilizacijos. "Mes turime imti ir mokytis visa ir iš visur, kas gera, ir tai savo sąlygoms pritaikius, lietuvišką sielą transformavus, jungti su tuo, ką mes kuriame savita"¹⁰⁰.

Bažnyčios ir valstybės santykiuose laisvės kovotojai nepritarė Bažnyčios klerikalizmui, – "konfesinių organizacijų klastingam panaudojimui politikos ir politinių grupių, kastų ar klikų reikalams"¹⁰¹. Tačiau LLKS suvokė ir tai, kad lietuvių tautos dalis Bažnyčią laiko savo kultūros ir gyvenimo dalimi, neneigė religijos praktikavimo, siekdami tik išskirti valstybės ir Bažnyčios veiklos sritis.

[vertinant LLKS, galima pasakyti, kad ši organizacija buvo viena radikaliausių antinacinės rezistencijos metu, jos iniciatyva suorganizuotas slaptas spaudos tinklas, ryšių su kitų kraštų tautiniais sąjūdžiais palaikymas¹⁰². LLKS pirmoji aktyviai ir plačiai neigė nacistinės Naujosios Europos absurdą¹⁰³.

LLKS veikla nenutrūko ir prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai – veikė kaip savarankiška organizacija Vakaruose.

Kitų pagrindžio organizacijų ir grupių valstybės vizijos

Lietuvių Vienybės Sąjūdis buvo idėjiškai artima Lietuvių Frontui organizacija, kurią 1942m. rudenį Kaune subūrė grupė studentų, leidusių pagrindinį laikraštėlį "Atžalynas". Vėliau prie šios organizacijos prisidėjo ir Vilniaus studentai. Ši organizacija leido ir laikraštį "Baltija"¹⁰⁴.

LVS matė pagrindinių organizacijų susiskaldymą ir patys, būdami jauni idealistai, siekė pasaulėžiūros ir politinės kovos laukų atskyrimo, o tai buvo viena pagrindinių priežasčių, ilgą laiką neleidusių pagrindžiui susivienyti. LVS neidealizavo prieškario Lietuvos, o ieškojo naujų kelių, kurie atitiktų tautos norus ir lūkesčius. Štai "Atžalynas"¹⁰⁵ rašė: "Mes norime vieningos Lietuvos. Bet apie ją tiek daug kalbėta, tuokart, kai "tautos vada" buvo garbinami, kai poniutės globojo negabius, bet šaunios išvaizdos ir lankstaus stuburo jau nuolius, kai ūkininkas neturėjo už ką nusipirkti žibalo, o rašytojas ar žurnalis-

tas pietums lito. Ne, mes griežtai sakome, kad tuokart niekas neturėjo teisės kalbėti apie jos vienybę. Tauta nebus vieninga, kai jos valstybė yra kelių išrinktųjų pasipelnimų šaltinis. /.../ Okupacinę patirtį įgijusi jaunoji Lietuvos karta sakė: tautos vienybę mes suprantame ta prasme, kada visi lygiai dalinsimės vargais ir džiaugsmiais, valdžia ir garbe. O tos vienybės sieksime ne per partijų rietenas, bet kita valstybės ir politinio tvarkymosi sistema, kuri, būdama demokratine, vis dėlto nebus politinių ginčų arena"¹⁰⁶.

LVS tautos vienybės pamatu laikė kaimo visuomenę, nes būtent kaime buvo susitelkusi tautos dauguma. LVS netenkino ne tik tai, kad karo audrų varginamas kaimas, bet ir tarpukario Lietuvos žemės ūkio politika: "Ypatingos meilės ir globos nusipelno mūsų kaimo žmonius. Jau vien todėl, kad Nepriklausomos Lietuvos laikais jis gyveno posūnio dienas, kad bolševikų buvo keikiamas ir smaugiamas, kad vokiečių okupantų gąsdinamas ir iščiulpiamas, o vis tik pasilieka tvirtas ir nepajudinamas lietuvis ir doras žmogus. Nepriklausoma Lietuva bus turtinga, kai bus turtingas ūkininkas, Lietuva bus kultūringa, kai bus kultūringas jos ūkininkas. Kai mes aukštiname kaimą, aukštiname save"¹⁰⁷. Kaip matome iš istorijos, pokario kovose aktyviai reiškėsi būtent ta visuomenės dalis, kuriai savo dėmesį skyrė LVS. Ypač didelis atotrūkis tarp miesto ir kaimo kultūros buvo jaučiamas dar prieškario metu, todėl kaimo gyvenimo sąlygų gerinimas turėjo vykti, sulyginant kaimo ir miesto sąlygas, pritraukiant į kaimą miestietišką kultūrą (teatrus, kiną, bibliotekas ir t.t.). "Mes norime, kad Laisvoji Lietuva į savo darbų planą pirmoje eilėje įrašytų kaimui elektros šviesą, modernias mokyklas ir bibliotekas, prie jų patogų geležinkelį ir kelių tinklą. Pirmiausia kaimas, paskui miestas-toks turėtų būti krašto tvarkymo kelias. Į valstybės statybos darbą įjungtas, entuziastiškai bendrų tikslų siekiąs kaimas – yra tautos vienybės įsikūnijimas. Tik tada bus pasiekti demokratiniai tikslai ir partijų bacilos tokios tautos neapsargdins"¹⁰⁸. Iš šalies žvelgiant, gali atrodyti naivūs jaunųjų pogrindininkų minčių polėkiai, tačiau jie turėjo prieš akis niūrią realybę, jie matė kritiškai sunkią ūkininkų, kaimo mokytojų padėtį. Jie su jaunatvišku įkarščiu siekė pertvarkyti būsimą valstybę taip, kad ūkininkas pasijustų žmogumi ir savo valstybės šeimininku. Ūkininkui turėjo ateiti į pagalbą valstybė, įdiegiant naujas technologijas žemės ūkyje, mechanizuojant darbus. Visa tai turėjo būti padaryta dėl ūkininko, kad šiam atsirastų laiko ir knygos, ir teatrui.

LVS numatė valstybės humanišką globą ir paramą piliečiams senatvėje, nedarbo ir ligos atveju. LVS spaudoje didžiulis dėmesys buvo skirtas jaunimui, kuris turėjo būti pagrindinė jėga Lietuvos atstatymo darbe: "Kas nuoširdžiau gali gyventi lietuviškos vienybės dvasia ir aktyviau prisidėti prie lietuvių vienybės įgyvendinimo, jei ne jaunimas. Jo neslegia praeities sąskaitos. Jis laisvas nuo prietaringo partiškumo. Jis tyras, tiesus, laisvas ir drąsus. Jaunimas bodisi tais, kurie siekia partinės diktatūros, dangstydamiesi vienybės idėjomis kaip fygos lapeliu"¹⁰⁹.

Kultūros srityje valstybė visomis jėgomis turi remti menininkus ir mokslininkus, ir visų svarbiausia, – kaimo mokytojus – tikruosius ir tiesioginius tautos kultūrintojus¹¹⁰. Tautos išlikimo garantas yra tautos kultūra, o pagrindinis jos skeleidėjas kaimo mokytojas. LVS priešpastatė lietuvių tautos kultūrinį savitumą fašistinės Vokietijos propagandos išmonei "Naujamajai Europai". Valsitybė ir tauta nuo seno buvo nukreipusi savo dėmesį į Vakarus, tačiau vienintelis tautos išlikimo garantas yra – savita kultūra ir jos išsaugojimas, todėl Lietuvos pagrindinis tikslas yra būti Nepriklausoma nei nuo Berlyno, nei nuo Maskvos, nei nuo Londono – Vašingtono¹¹¹.

1944m. pirmoje pusėje pradėtas leisti laikraštis "Baltija". Jame buvo propaguojama baltų tautų vieningos valstybės idėja. Jau buvo jaučiamas artėjantis Vokietijos galas. Analizuodamas politinę situaciją, laikraštis "Baltija" numatė, kad Lenkijai bus perleista Prūsija ar bent jau jos dalis, kaip kompensacija už prarastas teritorijas Rytuose. Todėl lietuvių rezistencijos dėmesys nukrypo į baltiškas žemes, nes sujungus jas, buvo galima tikėtis sukurti galingą valstybę, kuri būtų galėjusi pasipriešinti Lenkijos ir SSRS hegemonijos siekiams prie Baltijos: "Prūsijos, jei tik ji laiku nesusipras ir nesusijungs savo likimo su baltų likimu, lauks teriojimai ir žudymai. /.../ Mes aiškiai ir atvirai pasisakome, kad pradedant Mindaugu, reiškiame pretenzijas prie visų senosios baltų tautos žemių, kurios mums yra gyvybinės: ekonominiu, apsaugos ir kultūriniu atžvilgiais. O tokių tarpe yra ir Prūsija. Įgyvendinkime baltų: lietuvių, latvių, prūsų, jotvingių, gudų ir kaimynų estų susijungimo idėją"¹¹². "Baltija" rašė: "Jei mes norime laisvi ir nepriklausomi gyventi, turime susijungti, nes kitaip Rytai sutremps visus"¹¹³.

Vėliau LVS įsitraukė VLIKo veiklon ir tęsė kovą jo sudėtyje.

Lietuvos Laisvės Armija (LLA) – karinė organizacija, susikūrusi 1942m.

kovai už Lietuvos nepriklausomybę. Jos nariai daugiausia buvo Lietuvos Respublikos kariai. LLA išsiplėtė visoje Lietuvoje, leido informacinius biuletenius, bet prie VLIKo neprisijungė. 1944m. rudenį LLA suorganizavo kelių tūkstančių vyrų "Vanagų" būrius, kurie dalyvavo kautynėse su Raudonąja armija.

1943m. LLA parengė savo programą, kurioje yra kalbama apie būsimą Lietuvos valstybę¹¹⁴. Trečiajame programos punkte keliami pagrindiniai LLA tikslai: Lietuvos laisvės iškovojimas, naujos valstybės atstatymas su sostine Vilniumi ir Klaipėdos kraštu, politinės ir kultūrinės egzistencijos užtikrinimas kuo ilgesniems laikams, moralinių lietuvių tautos vertybių saugojimas, palankių tautinei kultūrai tarptautinių sąlygų sudarymas ir greitesnės pažangos skatinimas. Lietuvių Tautos ir žmonijos labui LLA ypač didelį dėmesį skyrė vienybės problemai, dėl to nesidėjo į vieningą antinacinio pagrindžio vadovybę, motyvuodami, kad yra karinė organizacija ir jai nepriimtini partiniai ginčai¹¹⁵. Teritoriniu atžvilgiu neginčytinas Klaipėdos ir Vilniaus priklausomumas Lietuvai. LLA nariams dar buvo neišblėsusios netolimos istorijos pamokos, kai vos iškovota nepriklausomybė būdavo vėl prarandama, todėl LLA numatė ne tik laisvės iškovojimą, bet ir jos garantavimą. 5-as punktas skelbė, kad LLA geriausią Lietuvos gyvenimą mato tik Nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, "Tautos laisvę bei nepriklausomybę laiko brangiausiu turtu, vertu didžiausių aukų ir pastangų"¹¹⁶. Lietuvos valstybingumas taikos metu yra pagrįstas lietuviškumo, drausmės, krikščioniškos dorovės ir socialinio teisingumo principais. LLA siekė kiek galima tobulesnio valstybinės drausmės suderinimo su didžiausia piliečio laisve ir gerove:

- a) pripažįstama asmenybės įsitikinimų, sąžinės ir kūrybos laisvė,
- b) neneigiama privatinė nuosavybė,
- c) profesinių ir kultūrinių organizacijų laisvė¹¹⁷.

Tautinės vienybės pagrindas – stipri tautybė, ugdoma ne kokiomis postpolitinėmis jėgomis, ne tarptautinio mesijanizmo manijomis, bet iš aukščiausių tautos interesų išplaukiančiomis idėjomis¹¹⁸. LLA skelbė tautinę vienybę, kurioje "būtų lietuviams pripažįstama visose srityse iniciatyva ir vyraujanti reikšmė"¹¹⁹.

Tautos ūkinis pagrindas yra privatinė nuosavybė. LLA skiria didelį dėmesį žemės ūkio ir žemės ūkio pramonės plėtrai. Žemę gali pirkti tik lietuviai. LLA

svarbi ir miesto tautiškumo problema, siekiant juose įgyvendinti radikalias reformas; numatė abiejų lyčių jaunuomenės privalomą darbo tarnybą¹²⁰.

Bandrosios pasipriešinimo valstybės vizijos susiformavimas

Pagrindinėms organizacijoms, kurios siekė bendro tikslo, reikėjo ieškoti būdų, formuoti bendrą valstybės atstatymo planą, kaip suvienyti visas šias stambesnes ar smulkesnes organizacijas, iširusias po LAF suorganizuoto sukilimo. Tačiau šios organizacijos dėl įvairiausių partinių ambicijų ar pasaulėžiūrinių skirtumų ilgai nesugebėjo rasti bendros kalbos ir susivienyti. Nors tokių bandymų buvo jau 1942m. pavasarį, kai buvęs Laikinosios Vyriausybės premjeras J.Ambrazevičius subūrė Tautos Tarybą (TT). J.Ambrazevičius įsivaizdavo Lietuvos pasipriešinimo vadovybę, sudarytą iš autoritetą turinčių žmonių, bet ne politinių grupių atstovų. Tautos Taryba atstovavo katalikiškos pakraipos organizacijoms ir jai pritarė krikščionys demokratai, Darbo federacija, Ūkininkų sąjunga, Lietuvių Frontas ir Vienybės Sąjūdis. Pagrindinis TT uždavinys buvo valstybingumo atkūrimas, politinis tautos orientavimas per pagrindžio spaudą.

1942m. vidury susikūrė Vyriausiasis Lietuvių Komitetas (VLK). VLK vienijo liaudininkus, tautininkus, socialdemokratus, nacionalistus (vėliau į VLKą priimta ir LLKS).

VLKo atsišaukime "Į Lietuvių Tautą"¹²¹ pabrėžiama, jog jokia Lietuvos okupacija nekeičia juridinio Lietuvos, kaip suverenios valstybės ir Tautų Sąjungos narės, egzistavimo fakto. Organo, galinčio kalbėti tautos vardu, iki šiol nebuvo, nes generaliniai tarėjai tėra "okupacinės valdžios pakviesti valdininkai, kurie neturi teisės veikti ir tarti svarų žodį tautos vardu". VLK savo pirmuoju uždaviniu laiko "derinti visų srovių nusistatymus ir veiksmus, siekiant visiems bendro tikslo – atgauti krašto Nepriklausomybę. Atgavęs laisvę kraštas galės pasirinkti tokią santvarką, kokia jam bus tinkama. VLKo noras – kad ateities Lietuva būtų gera ir brangi mums visiems, ypač ūkininkams ir darbininkams, kad bendromis tautos pastangomis būtų keliama visų ir kiekvieno gerovė; jo medžiaginis, kultūrinis ir intelektualinis lygis; būtų gerbiama kiekvieno teisė ir laisvė bendro sugyvenimo ribose." Be viso to atsišaukime rašoma, jog laisvės iškovojimas yra visų Lietuvoje gyvenančių

tautų reikalas. "Mes nepritariame smurto priemonėms prieš Lietuvoje gyvenančias mažumas ir norėsime visus sveiko nusistatymo piliečius įtraukti tiek į nepriklausomybės atgavimą, tiek į krašto tvarkymo darbą"¹²².

Valstybės nepriklausomybės atstatyme bene pagrindinis dėmesys yra skiriamas nuosavybės klausimų sutvarkymui, atstatant 1940 06 15 status quo¹²³.

1943 11 25 iš VLKo ir TT buvo sudarytas bendras vyriausias rezistencijos centras ir vienintelė bei pati aukščiausia institucija tautos teisėms ginti, tautos vardu kalbėti krašte ir užsienyje ir rūpintis nepriklausomos Lietuvos atstatymu. Įsteigus VLIKą, nustojo veikti kiti du politiniai rezistencijos centrai – Vyriausias Lietuvių Komitetas (nacionalistai, liaudininkai, socialdemokratai, tautininkai) ir Tautos Taryba (vienijusi krikščioniškojo sparno politines organizacijas). VLIKas jungė didžiąją dalį pagrindžio organizacijų. Visas šias grupes vienijo bendras tikslas-nepriklausomybės atstatymas. Ir keistai skamba A.Strumskio teiginys, kad "VLIKas demaskavo save vien tuo, kad komunistai į jį net nebuvo pakviesti"¹²⁴. Juk komunistai nesiekė atstatyti Lietuvos valstybingumo. VLIKas ruošė ir planavo nepriklausomos Lietuvos atstatymą, todėl tam reikalui sudarė vyriausiąją planavimo komisiją (J.Paknys, J.Audėnas, St.Lušys, K.Palčiauskas ir Ad.Damušis). Paskelbus Atlanto Chartiją, rezistencijoje kinta būsimos valstybės samprata: atsisakoma autoritarizmui būdingų bruožų. 1944 02 16 VLIKas paskelbė veiklos principus nusakančią deklaraciją. Joje buvo pabrėžiama suverenios Lietuvos valstybės tęstinumo būtinybė, pasiremiant 1938m. konstitucija (to reikalavo tautininkai), demokratinė santvarka, nes to siekė socialdemokratai, Lietuvos Laikinosios Vyriausybės funkcijų tęstinumas, kurio siekė krikdemiai; taip pat naujų reformų įgyvendinimas kultūros, socialinio teisingumo, ūkio srityse¹²⁵; būtinybė sudaryti koalicinę Lietuvos vyriausybę, kad ji, kai tik baigsis okupacija, pereinamuoju laikotapiu garantuotų krašte tvarką ir ramybę. Deklaracijoje sakoma, kad išlaisvintoje Lietuvoje veiks 1938m. konstitucija, kol ji teisėtu keliu bus pakeista¹²⁶.

Artėjant frontui, VLIK kartu su besitraukiančia vokiečių kariuomene pasitraukė į Berlyną, o vėliau į Viurcburgą. Sąjungininkams užėmus šį miestą, VLIK atsідūrė Vakarų demokratinio pasaulio dalyje. VLIK parengė memorandumą ir 1945 04 08 įteikė vyriausiam sąjungininkų karinių pajėgų vadui D.D.Eisenhoweriui¹²⁷. Šiuo memorandumu VLIK prisistatė kaip vienintelė politinė

ir rezistencinė Lietuvos atstovybė egzilyje laisvame pasaulyje.

VLIKo partijas svaigino iliuzija, kad karo veiksams pasibaigus, netrukus bus atstatytos suverenios Lietuvos teisės, o ketvirtasis VLIKo vasario 16 dienos deklaracijos straipsnis skelbė, kad "Respublikos vyriausybė bus sudaryta koaliciniu pagrindu"¹²⁸. Krikdemai ir tautininkai VLIKe sudarė koalicinę daugumą. Kitos partijos nesutiko su tuo. Iškilusiam vidiniam konfliktui sureguliuoti 1945 07 03 buvo priimtas Viurcburgo protokolas, kurio priėmimui turėjo įtakos Laisvės Kovotojų, socialdemokratų, liaudininkų ir ūkininkų partijų atstovai, įteikę VLIKui pareiškimą, kad būtų pabrėžtas demokratinis pradas. Viurcburgo protokolas skelbė, kad iš okupacijų išlaisvinta Lietuva bus demokratinė valstybė; bet iki susirinks seimas, laikinus konstitucinius nuostatus priims VLIKas pagal 1922m. Lietuvos konstitucijos principus¹²⁹. 1946m. Berlyno konferencijoje VLIK dar kartą patvirtino Viurcburgo protokolą, pažadėdamas laikytis 1922m. konstitucijos dvasios. Viurcburgo protokole buvo skelbiama:

1. Iš visų okupacijų išlaisvintoji Lietuva bus demokratinė respublika;
2. Kol bus sušauktas demokratinis būdu rinktas seimas, išlaisvintoji Lietuva bus valdoma pagal laikinuosius valstybės konstitucijos nuostatus;
3. Laikinuosius konstitucijos nuostatus priims VLIK pagal 1922m. Lietuvos konstitucijos principus;
4. VLIK kontroliuos laikinosios vyriausybės darbus ir nustatys jos politinę liniją; laikinoji vyriausybė privalės pateisinti VLIKo pasitikėjimą¹³⁰.

Lietuvos prezidentui, kaip suverenių tautos teisių vykdytojui, mirus ir nei krašte, nei užsienyje nebesant konstitucinio organo toms funkcijoms vykdyti, VLIKui teko susirūpinti valstybinio tęstinumo išlaikymu. Todėl jis, kaip revoliucinis organas, pasiėmęs tautos vadovavimą, iš dalies pasisavino ir valstybės konstitucines teises. Šitai buvo užpildyta valstybės tęstinumo tuštuma. VLIKas pasisavino teisę sudaryti laikinąją vyriausybę¹³¹.

Valstybės vizijos transformacija (1944-1952m.)

Valstybės vizija iki vieningos partizanų vadovybės susikūrimo

1944m. vasarą tauta pasirinko partizaninį karą kaip neišvengiamą būtinumą. Savo aktyvumu ir kovų intensyvumu 1944-1952m. laikotarpis toli pralen-

kė pirmąją antisovietinę ir antinacinę rezistencijas. Veikimo centras persikėlė iš miestų į provinciją (kaimus ir miškus). Todėl dėl pakitusių sąlygų keitėsi veikla. Pagrindinis dėmesys skiriamas ne programinių nuostatų kūrimui, o kovai.

Partizaninis sąjūdis iš pradžių tęsė antinacinės rezistencijos idėjas: į partizaninę kovą įsitraukė dar vokiečių okupacijos metu susikūrusios pagrindinės grupės (o ypač tų grupių kariniai padaliniai – "Kęstutis", LLA, "Vanagai").

Kita vertus, vokiečių okupacijos pabaigoje vieninga pagrindžio struktūra buvo suardyta, gestapui suėmus kai kuriuos VLIKo narius, be to, nemažai rezistencijos vadovų pasitraukė į Vakarus. Tauta liko viena prieš naująjį okupantą. Savo struktūras išlaikė tik tos pagrindžio organizacijos, kurios, dar nepasirodžius rusams, traukė į miškus ir ruošėsi aktyviems kovos veiksmams.

Partizaninis sąjūdis iš esmės nebuvo vien antikomunistinis veiksmas, o tautinis – valstybinis kovos už Nepriklausomybę sąjūdis¹³². Partizanų politinį nusistatymą ir siekius atspindi ne tik kovos metodai, spauda, bet ir tokie, iš pirmo žvilgsnio nereikšmingi dalykai, kaip tarpukario Lietuvos simbolikos naudojimas spaudoje, dokumentuose, uniformose, partizanų dainos, būrių pavadinimai. Visa tai rodo, kad besipriešinanti tauta stengėsi išlaikyti glaudų ryšį su valstybės praeitimi, pabrėždami savo savitumus prieš okupantą.

Partizanai save laikė "teisėtais nepriklausomos Lietuvos Respublikos atstovais, laikinai turinčiais teisę perimti valdžios darbą"¹³³. Tame jų siekyje atsispindi būtinumas tęsti valstybingumą (net prievartinėmis priemonėmis), kuris ilgainiui turėjo būti sutvarkytas, atsivėlgiant į naujas sąlygas ir reikavimus.

Dauguma partizanų buvo idealistai ir dideli patriotai, vertino Lietuvos politinę nepriklausomybę ir buvo pasiryžę ją ginti. "Nepaisant visų nepriklausomos tarpukario Lietuvos trūkumų, tautos politinis sąmoningumas buvo labai stiprus ir nepriklausomybės vertė buvo gerai suprantama, lietuviai jautė, kad tauta pakankamai subrendusi save valdyti"¹³⁴.

Šį laikotarpį galima suskirstyti į du etapus: partizaninio sąjūdžio programinės nuostatos iki vieningos vadovybės susikūrimo ir po vieningos vadovybės sukūrimo.

Pirmajame laikotarpyje partizanai pagrindinį dėmesį skyrė ginkluotos kovos

organizavimui, valstybės vizija vėl susiaurėja iki bendrojo idealo, išreiškiamo šūkiais-"Nepriklausoma Lietuva" ir "Lietuva – lietuviams". Partizaninis sąjūdis buvo masiškas. 1944m. pabaigoje – 1945m. pradžioje partizaninis sąjūdis pereina nuo lokalinio ir stichiško priešinimosi prie masinės ginkluotos kovos, kurios "pagrindinis tikslas išliko tas pats – Lietuvos nepriklausomybė"¹³⁵. Formuojasi bendra būsimos valstybės samprata. Partizanai nesvajėjo apie pergalę, bet vylėsi išsilaikyti, kol Vakarai pabus ir privers komunistus iš Lietuvos pasitraukti¹³⁶. O laukiant pagalbos iš Vakarų, reikėjo ten ir orientotis, bet tai jokių būdu nebuvo savo laisvės ir nepriklausomybės atsisakymas, nes "lietuvių ginkluota kova turėjo Vakarams akivaizdžiai parodyti tautos pasiaukojimą nepriklausomybės sugražinimui ir bekompromisinį pasipriešinimą sovietinei okupacijai"¹³⁷.

1945m. rugsėjo 16d. buvo įsteigtas Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, kurio svarbiausias uždavinys buvo išvaduoti Lietuvą ir atkurti Nepriklausomą Lietuvos valstybę¹³⁸. Steigiamajame susirinkime buvo apsvarstyti Komiteto tikslai, suredaguotas atsišaukimo projektas, "laikantis demokratinių principų"¹³⁹. LIK tikslai buvo suskirstyti į du etapus. Pirmajame etape buvo siekiama suburti visas jėgas nepriklausomybei pasiekti; antrajame – "padėti tautai sukurti tokią vyriausybę, kuri atitiktų jos dviasią ir tikrą demokratiškumo principo prasmę"¹⁴⁰.

Partizaninis judėjimas į savo gretas subūrė plačiuosius visuomenės sluoksnius. Iš pradžių tarp partizanų netrūko ir intelektualų, tačiau aršėjant kovoms, pagrindiniu jėgos šaltiniu tapo kaimo visuomenė (paprasti ūkininkai, kaimo mokytojai). Skaitant partizanų dokumentus, dienoraščius ar prisiminimus, nuolat iškyla intelektualų stokos problema (Dzūko dienoraštis¹⁴¹, Daumanto atsiminimai¹⁴²). Antra vertus, partizanai labai bijojo provokacijų, kurių netrūko iš inteligentijos pusės (inteligentija buvo lengviau pasiekiamą sovietų saugumo struktūroms, nes gyveno miestuose ir visuomet buvo "po ranka"). Taigi, stokojant intelektualinių pajėgų, įtempto karinio gyvenimo sąlygos vertė partizanus rinktis praktinės veiklos (kovos), o ne filosofinio tobulos valstybės kūrimo kelią.

Socialinė partizanų struktūra darė didelę įtaką ir valstybės vizijos kūrimui: nebėra tų peripetijų, programų gausos, kas buvo taip ryšku antinacinės rezistencijos metu. Antra vertus, "bendri politiniai siekiai buvo visiems gerai

žinomi (nepriklausomybė, žemės ūkio, pramonės, socialinės ir kultūrinės reformos) ir visiems priimtini¹⁴³. Nebuvo reikalo leisti į ginčus, juo labiau kad nebebuvo to antinacinei rezistencijai būdingo partinio – ideologinio susiskaldymo.

Valstybės vizija pradeda aiškėti partizanams organizuojantis ir kuriant štabus. Vienos pirmiausia susikūrusios Tauro apygardos dokumentuose matome, kad partizanai dar neatmeta partijų ir organizacijų vaidmens politiniame Lietuvos sutvarkymo darbe, bet pabrėžiamos tos politinės jėgos, kurios liko Lietuvoje: "Vyriausias ir viso krašto išlaisvinimo veiklos organas turėtų būti Lietuvoje; jį sudarytų demokratinė Lietuvos partijų, pasipriešinimo organizacijų, partijų ir Vyriausios Partizanų vadovybės atstovai"¹⁴⁴. Atskleidamas partizanų organizavimosi priežastis, kunigas A.Ylius (vienas iš Tauro apygardos kūrėjų) savo prisiminimuose rašė: "Vėliau prisidėjo ir ketvirtoji, svarbiausioji organizavimosi priežastis – noras pagal konstituciją nuo Tarybų Sąjungos atskirti Lietuvą ir ją padaryti laisva, nepriklausoma, demokratine, lietuviška Respublika"¹⁴⁵.

Kokią gi Lietuvą įsivaizdavo partizanai 1944-1946m.? "Mūsų kova už laisvą, demokratišką Lietuvą yra šventa kova"¹⁴⁶. Partizaninis sąjūdis siekė viešingos vadovybės vadovaujamos Lietuvos, atsikariusios savo tarpukario laikų klaidų. Atmetė komunistinių ar postkomunistinių jėgų dalyvavimą nepriklausomos Lietuvos gyvenime¹⁴⁷, numatė reformuotą žemės ūkį. Per savo spaudą partizanai tyrė gyventojų požiūrį į žemės reformas, susilaukdami laiškų iš gyventojų, kuriuose ryškus polinkis į reformas, panaikinant įvykdytą žemės nacionalizaciją, komunistams nepaliekant teisės į žemę, o partizanams ar jų šeimoms suteikiant lengvatas įsigyti žemę¹⁴⁸. Taip pat ryškus siekis reformuoti švietimą, pramonę. Buvo numatyta ir bažnytinės žemėvaldos nacionalizacija, paliekant prie bažnyčios ne daugiau 3-5ha žemės, Suvalkijoje sukurti keliolika didesnių valstybinių bandomųjų ūkių, o visiems kitiems palikti ne mažiau kaip 20-30ha žemės, skatinti kooperatyvinių ūkių kūrimąsi, parodant jų pranašumą prieš smulkius ūkius¹⁴⁹. Partizanai didelį vaidmenį valstybėje skiria Bažnyčiai, numato glaudžius valstybės ir Bažnyčios ryšius: "Atkovojuos Tėvynei Laisvę ir Nepriklausomybę, Bažnyčia ir Valstybė nesidalytų į dvi dalis, bet kad būtų viena, neišskiriama ir bendra Tautos ir Valstybės vadovybė"¹⁵⁰.

Valstybės sienų klausimu – siekima etnografinės Lietuvos valstybės, o "rytuose – pagal 1940m. Lietuvos ir Gudijos tarybinių vyriausybių susitarimus"¹⁵¹. Šiam požiūriui turėjo įtakos realus situacijos vertinimas, neprovokuojant SSRS valstybės atstatymo metu, o keliant šį klausimą diplomatiniais kanalais. Sieną su Lenkija turėjo būti nustatyta, remiantis Potsdamo konferencijos numatyta siena tarp SSRS okupuotos zonos ir Lenkijos¹⁵².

Einant į vieningą partizaninio sąjūdžio vadovybės kūrimą, reikėjo atsakyti idėjinių skirtumų ir ieškoti bendrų sąlyčio taškų, kurie vienytų visą tautą, ginčus ir pažiūrų skirtumus paliekant tolimesniems laikams. Tie bendri sąlyčio taškai buvo laisvė, demokratija ir žmogaus vertas gyvenimas¹⁵³. Taigi partizanai, atgavus nepriklausomybę, valstybinę santvarką įsivaizdavo kaip demokratinę, bet nepartinę valstybę, kurios valdžia būtų renkama visos tautos iniciatyva.

Nuo 1948m. partizaninė kova nustojo to pirmų metų karinio intensyvumo. Prasideda laikotarpis, kai pastebimas nusivylimas Vakaraais, partizanai patiria vieną po kito skaudžius smūgius, mato nuolat žūstančius draugus. SSRS saugumo tarybos kovai prieš partizanus naudoja agentūrinę taktiką, kas dar labiau stumia partizanus į neviltį (agentai – lietuviai, o dažnai buvę kovų bendražygiai). Partizanų psichologijoje atsiranda nepasitikėjimo, atsargumo ir neapykantos aplinkai instinktas. Užsidariusiems bunkeriuose, nuolat klausantis kiekvieno šakelės trakstelėjimo, atrodo, kad Lietuvoje teliko vieni išdavikai.

To laikotarpio nuotaikas atspindi L.Baliukevičiaus-Dzūko dienoraštis: "Kas iš tos Lietuvos, jeigu ji nustos geriausios savo dalies (turiu galvoje ne tik partizanus)? Gal vėl atsiras smulkūs žmogeliai su savo politiniais "kromeliais", su savo politinėmis rietenomis, pradės mus auklėti devizu "tas nevertas laisvės, kas negina jos"... Liūdna tai pasaka, o jos galo dar nematyti"¹⁵⁴.

Šio laikotarpio partizanų veikloje išlieka pagrindinis tikslas – Laisva Lietuva, o visos peripetijos nukeliamos tolyn į ateitį, nes tam paprasčiausiai nebelieka nei laiko, nei jėgų.

1948m. prasidėjęs masinis kolūkių kūrimas buvo viena opiausių partizanų diskusijų temų. Kaip matome iš istorijos pamokų, partizanų būkštavimai buvo visiškai pagrįsti valstietija buvo pagrindinis partizanų ramstis ir maitintojas, o jos suvarymas į kolūkius reiškė partizaninio sąjūdžio žlugimą. Lietu-

vos kaimo visuomenė, netekusi savo žemės, turėjo atitrūkti nuo savo šaknų, buvo galima kolonizacija (tai buvo bandyta vykdyti). Partizanai visomis išgalėmis trukdė kolūkių steigimui.

Net tais sunkiais partizanams metais nebuvo užmiršti ūkininkai, nes partizanai patys kilę iš kaimo (o labai dažnai smulkūs ar vidutiniai valstiečiai) skaudžiai reagavo, matydami skurstančio kaimo vaizdą: "Lietuvai atgavus nepriklausomybę, vargingos šeimos turėtų būti šelpiamos, globojamos; priešingu atveju tai dirva nepasitenkinimui, burnojimas prieš valdžią. Socialinė parama ir globa, pačiai valstybei vadovaujant, sumažintų tą didelį "nesusipratusių" lietuvių skaičių. Aš palengva susidariau įspūdį, jog į mūsų kaimą valstybė anksčiau kreipė labai mažą dėmesį"¹⁵⁵.

Vieningos partizaninio sąjūdžio vadovybės susikūrimas ir jos požiūris į valstybę

1949 m. vasario mėn. įvyko Lietuvos ginkluotų partizanų vadų pasitarimas, kuriame buvo parengta Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (LLKS) deklaracija ir statutas. LLKS statute buvo pažymėta, kad "sąjūdžio tikslas yra atstatyti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos Respubliką"¹⁵⁶. Pasitarime buvo pristatyta ir 12 punktų programa, kurioje apibrėžtas galutinis tikslas – Lietuvos parlamentinės respublikos atkūrimas 1920-1925m. pavyzdžiu¹⁵⁷. 1949m. vasario 16d. deklaracijoje apibrėžiamos valstybės ir valdžios gairės: "Atkovoju nepriklausomybę, įvykdyti laisvus demokratinius, visuotinius, lygius ir slaptus seimo rinkimus, taip pat priimti naują konstituciją"¹⁵⁸. Pereinamuoju laikotarpiu, iki bus priimta naujoji konstitucija, turėjo galioti 1922m. konstitucijos nuostatos, o valstybės valdymas perduodamas Laikinajai Tautos Tarybai, kurioje galėtų dalyvauti Lietuvos ir užsienio lietuvių laisvės kovotojai, sąjūdžiai ir organizacijos (išskyrus komunistų partiją, kaip priešišką Lietuvos nepriklausomybei)¹⁵⁹. LLKS Lietuvos laisvę matė tik žlugus bolševizmui¹⁶⁰. Į laikinąją Tautos Tarybą negalėjo įeiti ir kiti, vokiečių ar rusų okupacijos metu talkinę priešui žmonės bei organizacijos¹⁶¹.

LLKS būsimos valstybės sienų klausimu laikėsi principo: kito negeidžiant – savo neatiduoti. LLKS atmetė jėgos principą, sprendžiant sienų klausimus, taip pat nelaikė tinkamu metodu jėgų pusiausvyros, sprendžiant teritorinius

ginčius¹⁶². Vilniaus atskyrimo nuo Lietuvos galimybę LLKS laikė politine atgyvena – jėgos demonstravimu¹⁶³. Buvo pripažįstama Klaipėdos krašto neginčijama priklausomybė Lietuvai, atmetant Vokietijos pretenzijas į šią teritoriją, motyvuojant tuo, kad "pokarinė Vokietija nekartos nacistinės Vokietijos klaidų ir nesikėsins į Klaipėdą" ¹⁶⁴.

LLKS įžvelgė ir valstybės, paremtos tautiniais principais, pirmumą prieš daugiatautę valstybę: "Lietuvos valstybės sienų nutolinimas nuo lietuvių gyvenamų plotų galėtų ir tokį Lietuvai seimą reikšti, kuris ir be ultimatumų panorėtų valstybės sienų iki Vladivostoko" ¹⁶⁵.

LLKS valstybės teritorijos klausimais matome realų požiūrį į šią problemą: reikalauti tik to, kas išties priklauso Lietuvai (lietuvių gyvenamos teritorijos), vengiant nereikalingų ginčų su kaimynais. Pagrindinis motyvas – lietuvių tautos gyvenamos teritorijos – organiškai vieningos valstybės pagrindas¹⁶⁶.

LLKS siekė naujos valstybės, kurioje šeiminingu jaustųsi tauta, o ne parsidavę karjeristai: "Mes šiandien viską palikom ne tam, kad grąžintume trispalvę Gedimino kalnė seniems karjeristams ir išnaudotojams, bet, kad ji plevėsuotų kiekvieno lietuvių širdyje, kas jos yra vertas..."¹⁶⁷.

Religijos klausimais LLKS pripažino katalikų Bažnyčios teigiamą įtaką tautos moralei ir atsparumui¹⁶⁸.

Socialinis LLKS kredo buvo visų lietuvių padėties sulyginimas, panaikinant "ponų" ir "mužikų" luomus. "Mes reikalausime sudaryti tokią vyriausybę, kuri duotų laisvą gyvenimą ne vien tam, kuris iš kažkada paveldėjęs ar svetimu prakaitu įgijęs valdo neužmatomus, mažai naudojamus dvarų plotus, bet tam vargo žmogui, kuris prie anų ponų ne tik nieko negaudamas /.../ šiandien lyg milžinas žengia partizanų eilėse"¹⁶⁹. Socialinė glosa deklaracijoje apibūdinama kaip vienas svarbiausių valstybės uždavinių¹⁷⁰. Reformos turėjo būti pradėtos vykdyti tuojau po nepriklausomybės atstatymo¹⁷¹.

1952m. prasidėjo ginkluoto pogrindžio saulėlydis. Tauta aštuonerius metus tęsė sunkią ginkluotą kovą prieš daug kartų galingesnę okupantą. LLKS suvokė, kad ginkluota kova yra pasmerkta, tačiau galutinis tikslas – Lietuvos laisvė – dar nebuvo pasiektas, todėl buvo sukurta šios organizacijos pasekėja – Vyčių Sąjunga (VS). Tokioje aplinkoje formuojasi nauja valstybės samprata, kuri didžiąja dalimi atitiko LLKS valstybės viziją.

1952m. buvo parengti VS įstatai, kuriuose buvo skelbiama, kad valstybės atstatymo darbe, "atgavus tautai nepriklausomybę, VS veikia viešai, vadovaudamasi lietuviškumo, krikščioniškos moralės, socialinio teisingumo ir demokratijos principais"¹⁷².

Demokratinės santvarkos įgyvendinimą VS matė ne partijose, kurių rietenos buvo įgriusios tautai ir skaldė jos vienybę, o – kaip visos tautos įjungimą į valstybės valdymą: visuotinius, lygius, laisvus, slaptus ir tiesioginius prezidento ir seimo rinkimus¹⁷³. Būsimoje valstybėje seimas ir prezidentas turi vienodas jėgas, nesuteikiant nei vienai pusei prerogatyvos. Valstybiniais pareigūnais bus renkami tik "stiprios valios, energingi, atsidavę tautai jaunos kartos žmonės"¹⁷⁴. Be to, nebuvo neigiamas vyresniosios kartos intelektualų vaidmuo valstybės valdyme, jei tik šie nėra susitepę rankų praeityje¹⁷⁵.

Būsimos valstybės sienų klausimai turėjo būti sprendžiami taikos konferencijoje, kurioje, VS požiūriu, Lietuva turėjo atgauti Vilniaus ir Klaipėdos kraštus bei Rytprūsių dalį¹⁷⁶, kas "pagrįstų Lietuvos ekonominį, geopolitinį ir kultūrinį saugumą bei būtų istorinio teisingumo aktas"¹⁷⁷.

Keturioliktame VS įstatų straipsnyje kalbama apie valstybės vidinį su tvarkymą ir piliečių laisves. Pripažįstama įsitikinimų, sąžinės ir kūrybos laisvė, uždraudžiama komunistų partija "kaip diktatūrinė ir priešinga pagrindiniams tautos siekiams"¹⁷⁸, atsakoma partinio valdymo. VS pripažino religinių, kultūrinių ir profesinių organizacijų buvimą ir veiklą, jei tai neprieštaruja tautos ir valstybės interesams. VS buvo nepriimtinas Bažnyčios kišimasis į politiką: "VS pasmerkdamas visas partijas ir jų veiklą, negali sutikti su tuo, kad Bažnyčiai būtų suteikta išimtinė teisė kurios nors partijos veiklą palaikyti ir remti"¹⁷⁹. Įvedama civilinė metrikacija. Bet Bažnyčiai paliekama plati dirva kultūriniam vaidmeniui, užtikrinama visokeriopa valstybės parama toje Bažnyčios veikloje. "Vyčių Sąjunga yra pasirengusi visada bendradarbiauti su Bažnyčia ir religinėmis organizacijomis, siekiant visos tautos tikslų"¹⁸⁰. VS privatinę iniciatyvą laiko būtina visose valstybinio ir privatinio gyvenimo srityse, suteikiant lietuviams pirmumą.

Žemės klausimams įstatuose skiriama nemažai vietos, nes šis klausimas buvo aktualus Lietuvos visuomenės daugumai. VS reikalavo sudaryti žemės fondą, konfiskuojant iš asmenų, sunkiai nusikaltusių lietuvių tautai (talki-

nusių rusų ar vokiečių okupantams), nusavinant žemę iš asmenų, turinčių daugiau 30ha, nacionalizuojant bažnytines žemes (bažnyčiai paliekant po 5ha)¹⁸¹. Žemė pirmiausia turi būti duodama žmonėms, aktyviai dalyvavusiems kovose prieš bolševikinius okupantus, jei šie žemės turi nedaug ar iš viso bežemiai. Antroje eilėje žemė turi būti duodama kitiems bežemiams ir mažžemiams, tačiau tik tiems, "kurie tą žemę mokės dirbti ir norės ją dirbti, kad ši nevirstų spekuliacijos objektu"¹⁸². Buvo numatomi vidutiniai ūkiai, draudžiamas tų ūkių skaldymas. Valstybės žinioje lieka žemės pirkimas-pardavimas, taip pat valstybė draudžia varžytynes ir remia naujas ūkio technologijas, tačiau pati gali konfiskuoti netinkamai prižiūrimą ūkį¹⁸³.

Pramonėje ir ekonomikoje valstybei suteikiamos plačios teisės: nacionalizuojami visi stambūs fabrikai ir įmonės, turintys valstybinės svarbos, taipogi – bankai, draudimo įstaigos.

Miestų reformavimui, visų pirma, reikia riboti gyvenamo ploto nuosavybę, kad būtų sudarytas gyvenamojo ploto fondas¹⁸⁴ (pokarinėje Lietuvoje gyvenamojo ploto stygius buvo ypač aštri problema). Šis žingsnis buvo numatomas miesto gyventojams apsaugoti nuo namų savininkų savivalės. Darbas yra visų ūkinių gėrybių šaltinis, todėl valstybė turi rūpintis darbo jėgos parengimu, jos tikslingu panaudojimu, darbo sąlygų racionalizavimu ir teisingu atlyginimu už darbą¹⁸⁵. Įvedamas privalomas senatvės ir nelaimingų atsitikimo atvejų draudimas, nes tai yra socialinės apsaugos garantas. Valstybės pareiga rūpintis šeima¹⁸⁶.

Kultūros ir švietimo klausimais VS skelbė, kad "tautinė kultūra gali reikštis įvairiomis kryptimis, tačiau tautos dvasia, jos istorija, jos papročiai ir gyvybiniai interesai turi būti nuolatinis idėjinis šaltinis ir vertybių kriterijus, todėl visados kovos su lietuviškumą neigiančiomis arba jo nepaistančiomis kultūros srovėmis ir idėjomis"¹⁸⁷.

VS numatė privalomą 8 metų mokslą, siekiant pakelti tautos kultūrinį lygį; vidurinėse mokyklose, specialiose ir aukštosiose mokyklose turi vykti griežta gabių mokinių atranka, suteikiant jiems galimybę užbaigti mokslus valstybinės paramos dėka¹⁸⁸.

VS programinės nuostatos rodo gerą orientaciją politiniais, socialiniais ir kultūriniais būsimo valstybės klausimais. Programos kūrėjai nebuvo atitolę nuo pagrindinių tautos problemų, sintetavo kitų pagrindžio organizacijų pa-

tirtį.

1952-1953m. – organizuoto partizaninio karo pabaiga. Tauta nenustojo priešintis, tačiau pakito kovos taktika-prasidėjo dvasinė rezistencija, o ginkluota kova perėjo į disidentinį judėjimą, kuris generavo visą 1940-1952m. rezistencijos mintį ir patirtį.

Išvados

Pagrindinis pasipriešinimo tikslas buvo Lietuvos valstybės laisvė ir nepriklausomybė. Šis siekimas ryškia gija eina per visą rezistencijos laikotarpį. To siekė visos pagrindžio organizacijos: ir smulkios (teturinčios vos keletą narių), ir tokios galingos pagrindžio struktūros, kaip LAF ar LLKS.

Rezistencija prieš savo akis turėjo dar gyvą tarpukario Lietuvos vaizdą, kuris nebuvo toks tobulas, kad vertėtų siekti tos pačios valstybės atstatymo, nebuvo tikslas atstatyti "buržuazinės – fašistinės santvarkos", kaip bandė parodyti sovietinė istoriografija. Lietuviška rezistencija jau nuo pat pirmų pagrindžio organizacijų sukūrimo ieškojo kelių ir būdų, kaip reformuoti valstybę, kad ši būtų priimtina visai tautai.

Jau tarpukario politinės filosofijos doktrinoje pasireiškusi tendencija "atsikratyti partinių skirtumų, susijungiant bendram tikslui – tautos išlikimo garantavimui", ryškiai švietė per visą lietuviškos rezistencijos laikotarpį, tačiau vienybė nebuvo įgyvendinta.

Pirmosios sovietinės okupacijos metu lietuviškos rezistencijos valstybės vizija formavosi stiprioje europinio nacionalizmo erdvėje. Tai stiprus tautiškumas, lietuvių tautos iškėlimas aukščiau kitų Lietuvoje gyvenančių tautų. Ypač ryški ši tendencija LAF programinėse nuostatose. Tautiškumo idėja išliko per visą rezistencijos laikotarpį, nes tai reiškė pavergtos tautos individualybę prieš okupantus, jungė tautą į bendriją, kurios tikslas – savos valstybės atstatymas. Tautiškumo stiprėjimo tendencija matoma kritiškais rezistencijos laikotarpiais, kai tauta užsisklėsdavo šioje terpėje. Aktyvaus partizaninio karo pabaigoje grįžtama prie tautinės vienybės siekimo principo. Lietuvių sąjūdyje pastebima ryški tendencija tautiškumą jungti su valstybingumu. Tai buvo mažos tautos noras išsaugoti savo tautinį savitumą. "Laisvė pasiekama ne per individualumą, o per tautiškumą, per kurį reiškiasi tautos

kraujuojanti rezistencija"¹⁸⁹. Ypač stiprų tautiškumo vaidmenį (susiliejęs su valstybe) lėmė dar vienas faktorius: lietuvių rezistencijoje nedalyvavo kita-taučiai (be atskirų atvejų), be to, – nelietuvių dauguma dalyvavo sąjūdžio-
se, priešiškuose lietuvių siekiams (raudonieji partizanai, Armija krajoja), arba dirbo represiniame okupantų aparate, administracijoje.

Antrajam pasauliniam karui artėjant į pabaigą, Lietuvos rezistencijoje pastebima orientacija į Vakarus, į priekį iškyla Vakarų propaguojamos demokratinės idėjos.

Per visą 1940-1952m. laikotarpį pasipriešinimo viduje kyla, transformuo-
jasi ir susilieja dvi valstybės idealo kryptys, iš esmės abi demokratinės, tačiau besiremiančios skirtingais demokratiniais pagrindais: demokratinė krikščio-
niška ir demokratinė tautinė (besiremianti nacionalizmu).

Sovietų kariuomenei vėl okupavus Lietuvą, Vakarų demokratijoms išda-
vus savo principus, – lietuvių pagrindis vėl užsisiklėdžia tautinio individualu-
mo kiaušte. Šiuo laikotarpiu matome tarsi grįžimą prie tvirtos rankos valdo-
mos valstybės bei tautos sakralizavimo principų. Tai ir nenuostabu – partiza-
nai lietuviai, ūkininkai, retai kuris ėjęs aukštesnius mokslus – troško laisvos,
katalikiškos ir tvirtos valstybės. Pokario rezistencijos valstybės vizija susifor-
mavo kaimo inteligentijos politinės minties raidoje, tuo tarpu antinacinėje
rezistencijoje aiškiai matome miesto kultūros įtaką.

Rezistencinis sąjūdis suvokė, kad naujos valstybės sukūrimas tebus fikcija,
jei nebus imtasi reformų, todėl buvo numatyta nemažai pertvarkymų, kad
valstybė būtų brangi visai tautai. Buvo siekiama reformuoti žemės ūkį, panaiki-
nant stambią žemėvaldą, ypatingą dėmesį skiriant vidutiniams ūkiams. Be
to, siekiama kaimo sąlygas sulyginti su miesto sąlygomis.

Numatoma reformuoti pramonę ir miestų tautinę sudėtį, stengiantis kuo
daugiau lietuvių pritraukti į miestus, plečiant gamybą, urbanizuoti šalį.

Kultūroje paliekama asmeninė iniciatyva, valstybei kuruojant tik valsty-
binės – tautinės svarbos šakas (tautinį meną, istoriją ir pan.).

Lietuvos rezistencija turėjo savitą valstybės idealą, kuris kito priklausomai nuo politinių sąlygų, nebuvo stabilus. Valstybės idealą kuriant, dalyvavo
visa tauta: ir politikai, ir intelektualai, ir paprasti ūkininkai.

Valstybės vizija padėjo rezistenciniam sąjūdžiui susikurti imunitetą sun-
kioje pagrindžio kovoje, teikė vilčių ir jėgų. Valstybės idealo kūrimas buvo

tarsi magnetas, kuris traukė visuomenę į kovą už tobulesnę valstybę.

Šaltiniai ir literatūra

1. Smith A.D. Nacionalizmas XX amžiuje. V. 1994. P.20.
2. Vaitiekūnas St. Kazys Pakštas, jo vizijos ir programos // Kultūros barai. 1991. Nr.11. P.57-63.
3. Damušis A. Sukilimas laisvei, ne kerštui // Kauno aidas. 1993, rugpjūčio 13.
4. Škirpa K. Sukilimas Lietuvos suverenitetui atstatyti. Vašingtonas. 1973. P.129-145.
5. Tamošiūnas J. Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija (1832-1982m.). K. 1992. P.225.
6. Lietuvos istorija // Bostono enciklopedija. T.15. P.369.
7. Lietuvos pasiuntinių pasitarimų, įvykusių Romoje 1940m. rugsėjo mėn. 19-25d. protokolas // Gimtasis kraštas. 1990 balandžio 27 – gegužės 3.
8. Ten pat.
9. Lietuvos Tautinio komiteto atsišaukimas "Tautiečiai ir Tautietės" (1940m. gruodžio mėn.) // Gimtasis kraštas. 1990 balandžio 27 – gegužės 3.
10. Lietuvių Aktyvistų Fronto steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1940m. lapkričio mėn. 17d., Berlyne, Achenbach str.1, protokolas // Sukilimas 1941m. birželio 22-25d. K. 1994. P.27.
11. Škirpa K. Sukilimas... P.573.
12. Ten pat. P.78.
13. Ten pat. P.79.
14. Lietuvių Aktyvistų Fronto programa // Laisvės Kovų Archyvas (toliau LKA). Nr.11 K. 1994. P.153.
15. Škirpa K. Sukilimas... P.79.
16. Ten pat. P.79.
17. Ten pat. P.81.
18. Lietuvių Aktyvistų Fronto programa... P.153.
19. Ten pat. P.157.
20. Škirpa K. Sukilimas... P.82.
21. Ten pat. P.83.
22. Ten pat. P.84.
23. Ten pat. P.84.
24. Ten pat. P.84.
25. Ten pat. P.86.
26. Ten pat. P.86-87.
27. Ten pat. P.88.
28. Lietuvių Aktyvistų Fronto programa... P.153.
29. LAF 1941m. kovo 19d. atsišaukimas į krašto gyventojus. Berlynas // LKA. Nr.12. K. 1994. P.184.
30. Kasparas K. Kai kurie slapto ir viešo pasipriešinimo bruožai 1940-1942m. dokumentuose // LKA. Nr.11. K. 1994. P.150.
31. Ten pat. P.151.
32. Ten pat. P.151.
33. Į laisvę. 1941 birželio 24. Nr.1 (Lietuvių aktyvistų Fronto leidinys, ėjęs 1941-1942 Kaune).
34. Damušis A. Medžiaga sukilimo "istoriniam teismui" // Draugas. 1994 birželio 8. Nr.110.
35. Damušis A. Sukilimas laisvei, ne kerštui // Kauno aidas. 1993 rugpjūčio 13.
36. Iš Lietuvos Laikinosios Vyriausybės einančio ministro pirmininko pareigas J.Ambrazevičiaus kalbos 1941m. rugpjūčio 5d., pasakytos vokiečių civilinės valdžios generalkomisarui // Lietuvos istorijos chrestomatija (1861-1990 03 11). K. 1993.
37. Lietuvos Laikinosios Vyriausybės

- 1941m. liepos 4d. ūkio denacionalizacijos įstatymas // Laikinosios Lietuvos Vyriausybės įstatymai, Nutarimai ir potvarkiai (1941 birželio 23-1941 rugpjūčio 5d.). K. 1941
38. Škirpa K. Sukilimas... P.454-455.
39. Ten pat P.460-463.
40. Ten pat P.494.
41. Ten pat P.497.
42. Ten pat P.500-501.
43. Brazaitis J. Vienų vieni. V. 1990. P.79-80.
44. Ten pat P.80.
45. Tėvynė. 1941 liepos 6. Nr.1. (Lietuvių Aktyvistų Fronto leidinys, ėjęs 1941 Šiauliuose).
46. Bubnys A. Lietuvių antinacinė rezistencija 1941-1944m. V. 1991. P.7.
47. Lietuvių Nacionalistų partijos ruošiamo pro memoria Vokietijos vyriausybei metmenys // LKA. Nr.12. K. 1994.
48. Ten pat P.193.
49. Ten pat P.194.
50. Jakaitis J. Išdavystės keliu. V. 1976. P.49.
51. Lietuvių Nacionalistų partijos ruošiamo pro memoria... P.194.
52. Ten pat P.194.
53. Venclova T. Klaidų sakralizavimas // Draugas. 1993 birželio 12. Nr.112
54. Lietuvos Politinių Kalinių ir Tremtinių Sąjungos archyvas (toliau LPKTS)-F. Organizacijos. Lietuvos Nacionalistų Partijos atsišaukimas "Vilka". Vilnius, 1943m. gruodžio mėn. 31d.
55. Bubnys A. Lietuvių antinacinė... P.11
56. Ten pat P.11
57. Į organišką valstybės kūrimą // Naujoji Romuva. 1936 vasario 23. Nr.8.
58. Ten pat P.170-171.
59. Į laisvę (Lietuvių Fronto leidinys, ėjęs nuo 1943 sausio mėn.). 1944 kovo 5. Nr.4(27).
60. Bubnys A. Lietuvių antinacinė... P.13.
61. Į laisvę. 1943 spalio 30. Nr.21
62. Į laisvę. 1944 vasario 10. Nr.2(25).
63. Į laisvę. 1943 spalio 30. Nr.21
64. Į laisvę. 1944 kovo 27. Nr.5(28).
65. Ten pat
66. Ten pat
67. Ten pat
68. Į laisvę. 1943 gruodžio 18. Nr.23.
69. Į laisvę. 1943 lapkričio 23. Nr.22
70. Ten pat
71. Ten pat
72. Į laisvę. 1944 sausio 15. Nr.1(24).
73. Kuodytė D. "Kęstučio" karinė organizacija // LKA. Nr.7. K. 1993. P.146.
74. Politiškai karinės organizacijos "Kęstutis" laikinasis statutas // LKA. Nr.7. K. 1993.
75. Ten pat
76. Ten pat
77. Bubnys A. Lietuvių antinacinė... P.42
78. Laisvės žodis. 1944 kovo 1. Nr.1. (Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos leidinys, ėjęs 1944).
79. Laisvės Kovotojas. 1943 spalio 19. Nr.15. (Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos leidinys, ėjęs 1942-1944 Kaune).
80. Apžvalga. 1942 spalio 17. Nr.20. (Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos leidinys, ėjęs nuo 1942m. Kaune).
81. LPKTS-A. Organizacijos. A.Vokietaičio paliudijimas Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungai.
82. Ten pat
83. Ten pat
84. Ten pat
85. Apžvalga. 1942 lapkritis. Nr.23.
86. Laisvės Kovotojas. 1943 gegužės 15. Nr.11.
87. LPKTS-A. Organizacijos. A.Vokietaičio paliudijimas...
88. Ten pat

89. Laisvės Kovotojas. 1943 gegužės 15. Nr.11.
90. Ten pat
91. Apžvalga. 1943 gegužės 30. Nr.120. (Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos leidinys, ėjęs nuo 1943 Vilniuje).
92. Ten pat
93. Ten pat
94. Ten pat
95. Laisvės Kovotojas. 1943 gegužės 15. Nr.11.
96. Apžvalga. 1942 lapkritis. Nr.23.
97. LPKTS A. F. Organizacijos. A. Vokietaičio paliudijimas.
98. Ten pat
99. Ten pat
100. Ten pat
101. Ten pat
102. Bubnys A. Lietuvių antinacinė... P.70.
103. Ten pat P.42
104. Ten pat P.36.
105. Atžalynas. 1943 gruodžio 31 Nr.5. (Lietuvių Vienybės Sąjūdžio leidinys, ėjęs 1943-1944 Vilniuje).
106. Ten pat
107. Ten pat
108. Ten pat
109. Atžalynas. 1943 gegužė. Nr.2-3.
110. Atžalynas. 1943 gruodžio 31 Nr.5.
111. Atžalynas. 1943 gegužė. Nr.2-3.
112. Baltija. 1944 birželis. Nr.5-6. (Baltų Vienybės Sąjūdžio leidinys, ėjęs 1944 Vilniuje).
113. Baltija. 1944 gegužės 31 Nr.4.
114. Lietuvos Laisvės Armijos programa // Žaltvykslė. 1990. Nr.6.
115. Ypatingos Valstybinės Reikšmės Dokumentų Archyvas (toliau YVRDA). F.3. B.3. T.1. L.45.
116. LLA programa...
117. LLA programa...
118. YVRDA. F.3. B.3. T.1. L.47.
119. Ten pat
120. LLA programa...
121. Laisvės kovotojas. 1943 gegužės 15. Nr.11.
122. Ten pat
123. Nepriklausoma Lietuva. 1943 birželio 1 Nr.9(21). (Lietuvių Fronto leidinys, ėjęs 1942-1944).
124. Strumskis A. Išdavystė. V. 1988. P.7.
125. Į Laisvę. 1944 vasario 16. Nr.3(26).
126. Ten pat
127. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas // Bostono enciklopedija. T.34. P.184.
128. Į Laisvę. 1944 vasario 16. Nr.3(26).
129. Sidzikauskas V. Lietuvos diplomatijos paraštėje. V. 1994. P.237.
130. Ten pat P.238.
131. VLIK // Bostono enciklopedija. T.34. P.285.
132. Kasparas K. Laisvės kovų pradžia antrosios rusų okupacijos metu // LKA. Nr.10. K. 1994. P.53.
133. Gimius K.K. Partizanų kovos Lietuvoje. V. 1990. P.52
134. Ten pat P.93.
135. Anušauskas A. Lietuvos laisvės kovos // Jaunimo gretos. 1990. Nr.11
136. Gimius K.K. Partizanų... P.34.
137. Ten pat P.111
138. Tauro apygardos istorijos apžvalga // LKA. Nr.3-4. K. 1992. P.20.
139. Ten pat P.21
140. Ten pat P.22
141. Partizano Džuko dienoraštis (1948m. birželis. 1949m. birželis) // LKA. Nr.6. K. 1993.
142. Daumantas J. Partizanai. V. 1990.
143. Gimius K.K. Partizanų... P.322
144. Pietų Lietuvos Partizanų štabo ir Lietuvos diplomatinės tarnybos susitikimo dėl svarbiausių Lietuvos išlaisvinimo

- klausimų protokolas // LKA. Nr.1. K. 1991. P.24.
145. Ylius A. Tauro apygarda. Prisiminimų fragmentai // LKA. Nr.1. K. 1991. P.53.
 146. Laisvės Varpas. 1945 gruodžio 15. Nr.2 (Lietuvos partizanų A apygardos štabo leidinys, ėjęs 1945-1947).
 147. Kašėta A., Kuodytė D. Partizanų periodinė spauda // LKA, Nr.12. K. 1994. P.80.
 148. LPKTSA. F. Dainavos apygarda. Dzūkų grupės partizanų archyvas.
 149. Ylius A. Tauro apygarda... P.55.
 150. Tauro apygardos vado Mykolo-Jono pranešimas // LKA. Nr.1 K. 1991.
 151. 1945m. lapkričio 28d. L.P.A. Apygardos Vado Kazimieraičio ir Lietuvos diplomatinės tarnybos atstovų pasitarimų protokolas // LKA. Nr.1 K. 1991.
 152. Ten pat
 153. Seliokas V. Ar galėjau likti abejingas // LKA. Nr.11 K. 1994. P.85.
 154. Partizano Dzūko dienoraštis... P.23.
 155. Ten pat P.75.
 156. LPKTSA. F. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis. Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdžio statutas; deklaracija.
 157. Kuodytė D. Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu // LKA. Nr.3-4. K. 1992. P.55.
 158. Gaškaitė N. Nepriklausoma Lietuva: partizanų vizija ir tikrovė // [Laisvė. 1994 lapkritis. Nr.119(156). P.27.
 159. LPKTSA. F. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis. LLKS statutas; deklaracija
 160. Briedžio rinktinės vado įsakymas-atsišaukimas žemesniųjų struktūrų partizanams. LLKS BRV. 1951 10 31. Įsakymas BR Nr.9. // LKA. Nr.10. K. 1994.
 161. LPKTSA. F. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis. LLKS statutas; deklaracija.
 162. LPKTSA. F. Prisikėlimo apygarda. Merainio pranešimas Lietuvos valstybės sienų klausimu 1950 02 15.
 163. Ten pat
 164. Ten pat
 165. Ten pat
 166. Ten pat
 167. Laisvės balsas. 1951 lapkričio 10. Nr.16(149). (LLKS Žemaičių apygardos leidinys, ėjęs 1949-1952).
 168. LPKTSA. F. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis. LLKS statutas; deklaracija.
 169. Laisvės balsas. 1951 lapkričio 10. Nr.16(149).
 170. LPKTSA. F. Lietuvos Laisvės kovos Sąjūdis. LLKS statutas; deklaracija.
 171. Ten pat
 172. Vyčių Sąjungos laikinieji įstatymai // LKA. Nr.7. 1993. P.87.
 173. Ten pat. P.88.
 174. Ten pat. P.88.
 175. Ten pat. P.88.
 176. Ten pat. P.88.
 177. Vyčių keliu. 1952 lapkričio 10. Nr.2. (Vyčių sąjungos leidinys, ėjęs 1952).
 178. Vyčių sąjungos laikinieji įstatymai... P.88.
 179. Vyčių keliu. 1952 lapkričio 10. Nr.2
 180. Ten pat
 181. Vyčių sąjungos laikinieji įstatymai... P.88.
 182. Ten pat. P.89.
 183. Ten pat. P.89.
 184. Ten pat. P.89.
 185. Ten pat. P.89.
 186. Ten pat. P.90.
 187. Ten pat. P.90.
 188. Ten pat. P.90.
 189. Venckevičius J. Tautos savimonė: apmąstymai su filosofu A Maceina apie Tautą ir Tėvynę // Kauno aidas. 1991 liepos 10-17. Nr.17.

NKVD KOVOS PRIEŠ BAŽNYČIĄ METODAI 1940-1941 m.

Dalius Stancikas

Bolševizmas, būdamas materijos religija, pasak A.Maceinos, naikino dvasinį ir ideologinį idealizmą tam, kad pasidarytų vietos sau, naujai religijai – materialiniam "idealizmui". Komunistai, niokodami pamatinius civilizacijos principus ir skleisdami ateizmą, čia pat diegė leninišką kultą, naujus ritualus, naujas šventes ir net bažnyčias (pavyzdžiui, Lenino, Stalino, Mao mauzoliejai). Materialinis arba ekonominis idealizmas galėjo plisti tik ten, kur pajėgė išstumti ar palaužti dvasinį idealizmą, nes savo prigimtimi ir vertybių tvarka abi šios ideologijos buvo priešiškos ir tarpusavyje nesuderinamos.

Vis dėlto bolševikai, siaubdami ir naikindami Rusijos stačiatikių Bažnyčią, greitai įsitikino, kad atvira prievarta ir teroru galima įbauginti žmones, tačiau priversti įtikėti nauja religija – sunku. Kita vertus, neretai tokie tiesmukiški metodai duodavo net atvirkštinį rezultatą. Tuomet buvo imtasi ir kitokių, suktesnių priemonių – šmeižtų, kompromitacijos, kiršinimo ir pan.

Lietuva bolševizacijai buvo neparanki ne tik kaip giliai religinga, krikščioniška, konservatyvi valstybė, bet dar ir tuo, kad rusų bolševikai tik paviršutiniškai pažino šį kraštą, jo tradicijas, žmones, lietuvių mentalitetą. Todėl vietinių kolaborantų pagalba Kremlui buvo dvigubai reikšminga: prisidengiant kolaborantais, lengviau buvo įtikinti pasaulį, kad jokios Lietuvos okupacijos nebuvo, o kolaborantų žinios, patirtis ir patarimai greičiau padėjo pavergti kraštą tiek fizine, tiek dvasine prasme.

Matyt, dėl šių dviejų priežasčių 1940m. birželio 15d. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, jau birželio 18d. lietuvis A.Sniečkus, V.Dekanozovui tarpininkaujant, paskirtas LTSR Vidaus reikalų ministerijos saugumo departamento direktoriumi, o birželio 19d. A.Gudaitis-Guzevičius – LTSR vidaus reikalų ministro pavaduotoju¹. Kolaborantai, paskirti vadovauti svarbioms represinėms struktūroms, nebuvo nekaltos marionetės priešų rankose, nesistengė sušvelninti tėvynainių dalį, kaip šiandien mėgstama paaiškinti, o savo žiniomis ir patarimais padėjo Sovietų Sąjungai gudriau ir greičiau vykdyti lietuvių tautos genocidą. Tarnauta okupantams uoliai ir su iniciatyva – jau po kelių

mėnesių tiek A.Sniečkus, tiek A.Gudaitis-Guzevičius (kaip, beje, ir daugelis kitų jų bendrų), pateisinę Maskvos viltis, buvo paaukštinti pareigose.

1940m. rugpjūčio 25d. tapęs vidaus reikalų liaudies komisaru A.Gudaitis-Guzevičius ypatingą dėmesį skiria dvasininkams ir tų metų rudenį tiesiog "bombarduoja" Kremlių raportais apie kunigų veiklą ir pasiūlymais, kaip juos palaužti. Ypač A.Gudaitį-Guzevičių pykdo tai, kad dvasininkai skiepija parapijiečiams ne tik tikėjimą, bet ir lietuvišką patriotizmą.

Štai 1940m. spalio 28d. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras A.Guzevičius rašo SSRS vidaus reikalų liaudies komisarui, valstybinio saugumo I rango komisarui Berijai 18 puslapių ataskaitą: "Lietuvos SSR NKVD nustatė, kad katalikiškoji dvasininkija – kunigai, buvusių katalikiškų organizacijų ir partijos vadovai tarp gyventojų skleidžia kontrevoliucinę propagandą. Kaimuose kunigai agituoja nestoti į komunistų partiją. Šmeižia SSRS kolūkinę santvarką ir agituoja tikinčius, jei Lietuvoje bus kuriami kolūkiai, nestoti į juos.

Visose Lietuvos bažnyčiose sekmadieniais 10 val. ryto vyksta pamaldos jaunimui, kuriose, be istorijos bei Naujojo ir Senojo Testamento, kunigai dar skleidžia ir nacionalistines šovinistines idėjas.

Pastaruoju metu Lietuvoje legaliai veikia katalikiškos organizacijos: "Gyvojo Rožančiaus", "Maldos apaštalu", "Tretininkų", "Moterų draugijos". Be jų, dar yra nelegalios: "Jaunieji pavasarininkai", "Vyresnieji pavasarininkai", "Angelaičiai", "Ateitininkai" (...)

Visam kontrevoliuciniam katalikų darbui Lietuvoje vadovauja mūsų įskaitoje esantis vyskupas Brizgys. Vyskupui Brizgiui nurodžius, kunigai rinko tikinčiųjų parašus, kad į laisvę būtų paleistas Bružickas. (...)

Stengiamės užverbuoti kunigus, tarnautojus ir asmenis, artimus katalikiškų organizacijų vadovams. Taip pat verbuojame vyresnių klasių moksleivius, dalyvaujančius religiniuose susirinkimuose, kuriuos kunigai organizuoja savo butuose. Prašome jūsų nurodymų"².

Beje, šioje ataskaitoje taip pat rašoma, kad vyskupas Vincentas Brizgys liepė kunigams mokytis rusų kalbos, nes taip bus lengviau kovoti su SSRS: "Tam, kad galėtum kovoti su priešu, turi mokėti jo kalbą ir žinoti jo įpročius", – sakė vysk. V.Brizgys.

1940m. lapkričio 6d. A.Gudaitis-Guzevičius rašo L.Berijai: "Katalikai Lietuvoje kiekvienais metais lapkričio 1 ir 2 dienomis švenčia Visų Šventųjų ir

Vėlinių dieną. 1-ą lapkričio visose bažnyčiose laikomos šv. Mišios, o 2-ą lapkričio pagal tradiciją procesija iš bažnyčios eina į kapines, ir ten susirenka tūkstančiai žmonių. Jie degina žvakutes ant kapų, gieda ir meldžiasi. Šiais metais nacionalistinis kontrrevoliucinis elementas ir dvasininkija pasinaudojo šventėmis ir agitavo prieš sovietų santvarką"³.

Šis A.Guzevičiaus pranešimas išspausdintas penkiais egzemplioriais: Berijai, Merkulovui, Pozdniakovui, Sniečkui ir į bylą. Ant vieno iš jų – Berijos rezoliucija: "1940.II.II drg. Reikmanui. Prašau apgalvoti ir pateikti pasiūlymus."

1940m. lapkričio 23d. A.Guzevičius rašo ataskaitą SSRS vidaus reikalų komisarui, liaudies komisaro pavaduotojui, Valstybės saugumo 3 rango komisarui Merkulovui: "Pagal tradiciją Lietuvoje metų pabaigoje klebonas arba įgaliotas vikaras aplanko savo parapijiečius – kalėdoja. (...) Šiais metais vyskupas V.Brizgys Kulautuvoje liepė kunigams, kad šie vaikščiodami pas parapijiečius, agituotų juos boikotuoti sovietinius laikraščius.

Agentūriniais duomenimis nustatyta, kad yra nuosaikių kunigų, linkusių neaštrinti santykių su sovietų valdžia ir nepatenkintų "politikieriais" – aktyvesniais ir reakcingais dvasininkais. Pastaruoju metu iš visų vyskupų nuosaikiausias yra Kaišiadorių vyskupas Juozas Kukta, kuris, agentūriniais duomenimis, atkalbinėjo savo vyskupijos kunigus nuo kraštutinių revoliucinių išpuolių, nurodydamas, kad tai per daug pavojinga.

Atitinkamai elgiantis, galima būtų padidinti prieštaravimus tarp nuosaikių vyskupų ir aktyvių reakcionierių, kaip Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltaorkas ir ypač Kauno vyskupas V.Brizgys.

Kadangi reakcingoji bažnyčios vadovybė numachiusi parapijiečių lankymą paversti plačia antisovietine kampanija, ypač rinkimų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą metu, siūlau iškviesti vyskopus į NKVD ir perspėti, kad jie atsako už savo vyskupijos kunigų veiksmus"⁴.

Dar po savaitės, t.y. lapkričio 29d., A.Guzevičius į Maskvą siunčia raštą, kuriame siūlo konkrečias priemones "kunigų kontrrevoliucinei agitacijai nutraukti: spaudoje pradėti kampaniją prieš reakcingus katalikų veikėjus; iškelti bylas kunigams, padariusiems baudžiamuosius nusikaltimus; suteikti galimybę atsisakantiems kunigystės gauti darbą sovietinėse įstaigose; likviduoti vienuolių organizacijas; suimti Kauno vyskupijos vyskupo padėjėją kunigą V.Brizgį ir aktyviausius jo bendrininkus šiose parapijose: 1) Raudondvaryje, 2) Šan-

čiuose, 3) Karmelituose, 4) Vilijampolėje, 5) Petrašiūnuose, 6) Raseiniuose, 7) Utenoje, 8) Panevėžyje, 9) Alytuje, 10) Marijampolėje."

1940m. gruodžio 18d. A.Guzevičius vėl skundžiasi Markulovui, Fedotovui, Pozdniakovui (ir Sniečkui): "Vyskupas Brizgys įsakė kunigams Šventąjį raštą mokiniams dėstyti bažnyčiose. Reikia pasakyti, kad priešiška katalikų dvasininkijos veikla susilaukia moksleivių pritarimo, kad politinis-masinis ir agitacinis propagandinis darbas mokslo įstaigose yra labai prastas"⁵.

Pagaliau 1941 metų sausio pabaigoje SSRS NKVD išdėsto pasiūlymus, kaip suskaldyti Lietuvos katalikų Bažnyčią. Pasiūlymus tvirtina Merkulovas.

Visiškai slaptai

Pasiūlymai apie agentūrinės-operatyvines priemones Lietuvos katalikų bažnyčios suardymui

Lietuvos katalikų bažnyčia su savo daugybe organizacijų, mokslo įstaigų ir vienuolynų yra galinga organizuota antisovietinė jėga, daranti žymią įtaką daugeliui Lietuvos SSR gyventojų (pagal buržuazinę statistiką, Lietuvoje yra 1,5 milijono tikinčių katalikų).

Įgyvendinus dekretus dėl žemės ir dėl bažnyčios atskyrimo nuo valstybės ir mokyklos, katalikų bažnyčiai dar liko: 857 bažnyčios ir maldos pastatai, 3 dvasinės seminarijos su dviem šimtais studentų, 1.300 kunigų, 13 vienuolių ordinų, vienijančių apie 600 vienuolių ir 5 vadinamosios "šventos" vietos, iš kurių populiariausios Žemaičių Kalvarija ir Šiluva - ten kasmet susirenka iki 100.000 katalikų, trokštančių gauti nuodėmių atleidimą.

Naujos sąlygos, į kurias pateko katalikų bažnyčia, paveikė svyruojančius kunigus, paskatino pasitraukti iš kunigų luomo, o nuosaikiosios bažnyčios atstovai tapo pasyvūs ir nespriešina Sovietų valdžiai (šiems priklauso metropolitas Juozapas Skvireckas).

Didžioji katalikų dvasininkų dalis aktyviai priešinasi Sovietų valdžiai (šiai grupei vadovauja metropolito padėjėjas vyskupas V.Brizgys).

1. Tam, kad pagilintų susiskaldymą tarp katalikų dvasininkų, SSRS NKVD mano, jog LSSR Aukščiausioji Taryba, vadovaudamasi 1929 metų balandžio 8d. RSFSR Sovnarkomo nutarimu ir pritaikiusi ją konkrečioms vietos sąlygoms, privalo priimti įstatymą dėl religinių susivienijimų.

Įstatyme būtina numatyti šias priemones:

a) bažnyčių bei maldos pastatų ir viso ten esančio turto nacionalizacija ir jų perdavimas laikinam nemokamam naudojimuisi tikinčiųjų bendruomenėms, sukurtoms prie bažnyčios "dvidešimtuko" principu ir užsiregistravusioms vie-

tinėse tarybose;

b) vienuolynų likvidacija (prieš tai surašius visus vienuolius bei vienuoles ir jų turtą);

c) uždaryti dvasines seminarias, esančias Lietuvoje ir Vilniaus apskrityje (leisti veikti tik vienai seminarijai, ne didesnei kaip su 120-150 moksleivių, ir ją būtinai perkelti iš Kauno į kokią nors provincijos vietą, kur nedaug katalikų, pavyzdžiui, į Biržus).

Ši priemonė susilpnins katalikų akcijas, suskaldys juos ir parodys tikintiesiems, kad visas parazitinio elemento-kunigų išlaikymas gula ant jų pečių. Kunigai atsidurs bendruomenių samdomų tarnautojų vietoje.

2. Pasinaudojus prieštaravimais tarp nuosaikiosios bažnyčios dalies, vadovaujamos metropolito J.Skvirecko, ir antisovietinės srovės, vadovaujamos padėjėjo vyskupo V.Brizgio, būtina Kauno arkidiecezijoje organizuoti skilimą.

Iki tol, kol sovietiniai daliniai neįžengė į Lietuvą ir vyskupo padėjėju nebuvo paskirtas V.Brizgys, katalikų bažnyčia, vadovaujama metropolito Skvirecko, laikėsi nuosaikios politikos valdančiosios Tautininkų partijos atžvilgiu.

Nors reakcingieji vyskupai Justinas Staugaitis, K.Paltarokas, Antanas Karosas ir buvo nepatenkinti nuolankia Skvirecko politika, visa tai nepasireiškė kokiomis nors reakcingomis priemonėmis.

Paskyrus vyskupo padėjėju Brizgį, visa iniciatyva perėjo į jo rankas, ir jis ne tik palaikė reakcingas tendencijas katalikų bažnyčios viduje, bet pradėjo pats vadovauti aktyviam antisovietiniam darbui, nušalinęs nuo valdymo Skvirecką.

Metropolitas Skvireckas turi autoritetą tarp kunigų ir tikintiesiems žinomas kaip atsargus administratorius ir lankstus diplomatas. Kaip žmogus - silpno charakterio. Mėgsta gyventi komfortabiliai ir ramiai, todėl ir ieškojo kompromiso su valdžiomis.

Pastaruoju metu yra nuosaikus ir nusiteikęs daryti bet kokias nuolaidas sovietų valdžiai. Arkidiecezijos valdymą perdavė Brizgiui.

Brizgys - jaunas vyskupas, savo ryšių su Vatikanu dėka (vyskupas Pranciškus Bučys, kardinolas Počelis) buvo paskirtas Skvirecko pavaduotoju.

Kai kurie dvasininkai mano, jog jis buvo priskirtas prie Skvirecko tam, kad suaktyvintų lietuvių katalikų bažnyčią.

Pagal charakterį - valingas ir protingas žmogus. Geras organizatorius. Perėmė arkidiecezijos valdymą į savo rankas, pradėjo vadovauti antisovietškai nusiteikusiems kunigams ir aktyviai kovoti prieš sovietų valdžią Lietuvoje.

Tik įkūrus sovietų valdžią, Skvirecko šalininkai arba pasyviai priešinosi Brizgiui arba vykdė jo politiką, tačiau vėliau dalis jų pradėjo priešintis antisovietiniams Brizgio nurodymams.

Pavyzdžiui, 4-ioje iš 6-ių Kauno parapijų vienuolika kunigų atsisakė mokyti vaikus bažnyčiose. Taip pat pirmosios, svarbiausios, Kauno dekanato parapijos ("Prisikėlimo") kunigas Kapočius bažnyčioje kalbėjo kaip "atsinaujinusios"

dvasininkijos atstovas ir kvietė katalikus palaikyti sovietinės valdžios pastangas. Jo pasisakymo neparėmė katalikų dvasininkija, bet jis pats tvirtai laikosi šios nuomonės ir ieško bendraminčių.

Brizgį remia vyskupai Karosas, Paltarokas, Staugaitis, kurie nusiteikę antisovietiškai, taip pat dalis eilinių kunigų ir vienuolių organizacijų.

3. Pradėti organizuoti dvi besipykstančias gruputes ir Brizgio, kaip antisovietinės dvasininkijos dalies vadovo, kompromitaciją.

Pirmiausia rekomenduoti per agentūrą skleisti gandus apie tai, jog iš Prancūzijos į Lietuvą kartu su repatriantais atvyko moteris su vaiku, kurio tėvas neva yra Brizgys.

Kadangi Brizgys taip pat yra ir katalikų tribunolo pirmininkas, tolesniam jo diskreditavimui reikia surasti kunigus, nepatenkintus jo nuosprendžiais.

4. Iškelti bylas kunigams, padariusiems baudžiamuosius nusikaltimus (nustatyti ieškovus ir paveikti juos, kad šie dar kartą kreiptųsi į teismą, prašydami atnaujinti senas bylas, nes, jų nuomone, anksčiau skelbti nuosprendžiai buvo neteisingi). Bylų peržiūrą panaudoti kaip kunigų diskreditaciją per spaudą.

5. Tuo pat metu pasiūlyti Skvireckui perimti visą Lietuvos katalikų bažnyčios valdymą ir per agentūrą paruošti jo šalininkų branduolį, kuriuo galėtų pasiremti, kovodamas su Brizgio grupe.

SSRS NKVD nuomone, tokiais asmenimis gali būti: a) arkivyskupijos sekretorius kunigas Usoris. Nuosakios Skvirecko politikos šalininkas. Iki Brizgio paskyrimo pretendavo į jo vietą.

b) Kauno dekanas, kunigas Kapočius. Nuosakios Skvirecko politikos šalininkas. Nusiteikęs Brizgiui priešiška. "Prisikėlimo" parapijos kunigai kartu su juo atsisakė nuo aktyvių veiksmų, nukreiptų prieš sovietų valdžią.

c) Raseinių dekanas Jurgelevičius. Nuosakios politikos šalininkas, bijo represijų.

d) Šiaulių dekanas Sarapas. Nuosakios politikos šalininkas. Agentas.

e) Kėdainių dekanas Pranckietis. Nusiteikęs nuosakiai.

6. Neatmestina galimybė, kad Skvireckas, motyvuodamas senatve, gali diplomatiškai atsisakyti pasiūlymo perimti visą katalikų bažnyčios vadovavimą, todėl, pasinaudojus jam artimais kunigais, būtina prieš tai jį paruošti.

Tam tinkamiausios kandidatūros būtų:

a) Teologijos ir filosofijos profesorius - kunigas Sidoravičius, žinoma figūra tarp katalikų. Vienas iš Skvirecko šalininkų, kurį Brizgys norėjo išsiųsti iš Kauno arkidiecezijos į provinciją, taip reikalaujamas iš jo reakcingų veiksmų, ir kuris dėl to atsisakė kunigų luomo (šiuo metu Alytaus liaudies mokyklos mokytojas).

b) Kražių klebonas, kunigas Timaševičius, artimas Skvirecko draugas, abu kartu baigė dvasinę seminariją. Nusiteikęs nuosakiai, visapusiškai simpatizuoja Skvireckui ir jo nuosakiai politikai.

7. Arkivyskupui Skvireckui įteigti mintį, jog būtina Vatikane iškelti klausimą dėl Vilniaus arkidiecezijos pavaldumo, kuri šiuo metu egzistuoja kaip savarankiška dvasinė provincija ir yra tiesiogiai pavaldi Vatikanui.

Šitai reikalinga tam, kad tarp Lietuvos metropolito Skvirecko ir Vilniaus arkivyskupo lenko Jalžbykovskio prasidėtų kova dėl didesnės įtakos Lietuvos SSR katalikams.

8. Po to, kai bus atliktos numatytos priemonės, ir tai sustiprins Skvirecko grupę, skaldymą tarp arkidiecezijos vadovybės tęsti toliau jau ir nuosaikiųjų stovykloje, šiuo atveju išnaudojant atskirų kunigų savanaudiškus tikslus.

a) Kanauninkas Kapočius ir arkivyskupijos sekretorius Usorius - dvi žinomos ir labiausiai įtakingos Skvirecko branduolio figūros. Abiejų charakterio savybės panašios: ambicingi ir trokšta valdžios, abu nuskriausti Brizgio ir gali pretenduoti į arkivyskupo pavaduotojo vietą.

Tikslinga Usorį užverbuoti ir dėl arkivyskupo pavaduotojo pareigų supykdyti su Kapočiumi. Aplink juos neišvengiamai susiburs šalininkai, kurie simpatizuoja vienai ir kitai pusei. Šias rietenas iškelti už bažnyčios ribų.

b) Su mūsų agentūra (kunigas Morkūnas) pradėti atnaujinti bažnyčios judėjimą, į kurį įtraukti keletą žinomų kunigų ir kurį nukreipti prieš Brizgį ir senus bažnyčios pagrindus.

c) Tam, kad pagreitintume griuvimą, reikia populiarinti "socialinės krikščionybės" teoriją (kunigas Jakas), kuriam reikia leisti spausdintis pagrindinėje katalikų spaudoje ir suburti apie save grupę šalininkų.

d) Jei Vatikanas nesutiko suvienyti Vilniaus ir Lietuvos dvasinių provincijų, visą šį reikalą pavesti nuosaikiųjų grupei ir sukurti susijungimo su Vilniumi šalininkų judėjimą, kuris šios bažnyčios vadovu siūlytų Skvirecką; taip pat judėjimas siūlytų, kad ir Latvijos ir Estijos katalikai būtų pavaldūs Skvireckui.

9. Kiekvienoje parapijoje (iš viso yra daugiau kaip 600) tarp katalikų - tikinčiųjų ir kunigų, tarp universiteto ir dvasinės seminarijos studentų, tarp vidurinių mokyklų moksleivių sukurti informatorių tinklą.

Kuriant slaptą informatorių tinklą tarp katalikų, ypatingą dėmesį skirti vadinamosioms "šventoms vietoms" (Žemaičių Kalvarija, Šiluva).

10. Pasinaudojus prieš kunigus ir kai kuriuos autoritetingus tikinčiuosius surinkta agentūrine medžiaga, užverbuoti juos, kad reikiamu momentu ši rimta agentūra paremtų vieną ar kitą mums naudingą dvasininkijos ar tikinčiųjų grupę ir taip padėtų skaldyti bažnyčią.

11. Įgyti kvalifikuotos agentūros, kuri sugebėtų perimti Lietuvos katalikų bažnyčios ryšį su Vatikanu. Geriausia kandidatūra šiam tikslui yra Kauno arkidiecezijos generalinis vikaras, prelatas kunigas Šaulys.

12. Tam, kad padėtų LSSR NKVD įgyvendinti numatytas priemones, viešai mėnesiui į Kauną komandiruoti drg. (...).

13. LSSR NKVD UGB 2-ame skyriuje būtina įsteigti atskirą padalinį, kuris užsiimtų katalikų dvasininkija, katalikiškomis organizacijomis, taip pat provo-

slavų dvasininkija, liuteronais, sektantais ir klerikalinėmis partijomis.

Sutinku - SSRS NKVD GUGB 2 skyriaus viršininkas,
valstybės saugumo 3 rango komisaras Fedotovas"⁶.

Taigi šiame dokumente gana akivaizdžiai atsispindi ateistų – bolševikų taktika bei priemonės kovojant su Bažnyčia: visi čia išdėstyti pasiūlymai buvo įgyvendinami ne tik tuo laikotarpiu, bet ištisus 50 okupacijos metų.

Kita vertus, dokumente gana išsamiai aprašomas ir dvasininkijos elgesys pirmaisiais okupacijos mėnesiais. Dauguma kunigų atvirai priešinasi okupantų skleidžiamai materialistinei ideologijai, griežtai atsisako bendradarbiauti su bolševikais. Tuo tarpu dalis kunigų, pamiršę patarlę "Neik su velniu oboliuoti", mėgina laviruoti, daryti nuolaidas ir tokiu būdu išsaugoti Bažnyčią, išvengti didesnių nuolaidų. Deja, nuosaikioji dvasininkijos dalis, tikėjusi gražiuoju susitarti su komunistais, greitai turėjo nusivilti: bolševikinis ateizmas nesirengė nei krikščionybės, nei jokios kitos religijos pakęsti šalia savęs. Kaip matyti iš jau minėto dokumento, NKVDistams nuosaikieji kunigai buvo reikalingi tik pirmajai plano daliai įgyvendinti, t.y. nuosaikiųjų rankomis sukompromituoti gyventojų akyse aktyvius, antisovietškai nusiteikusius kunigus. Antroje plano dalyje NKVDistai numato jau skaldyti ir kompromituoti pačius nuosaikiuosius, nes pagrindinis jų tikslas – visai sunaikinti Bažnyčią.

Deja, akivaizdu, kad jau pirmaisiais okupacijos mėnesiais NKVD Lietuvoje turėjo savo agentų ir tarp kunigų, kurių padedami rengė Bažnyčios diskreditavimo ir žlugdymo planus. Tolesniam kunigų verbavimui ir agentų tinklo plėtimui buvo kruopščiai renkama kompromitacinė medžiaga, išnaudojamos bet kokios žmogiškos kunigų silpnybės. Svarbiausias NKVD tikslas buvo palaužti kunigų ir tikinčiųjų dviasią – tokie jiems tapdavo nebepavojingi, todėl neatsitiktinai verbavimui buvo numatomi nuosaikūs, silpnavaliai, garbėtroškos ir t.t. Prieš nepalūžusius buvo imtasi fizinių priemonių: arba uždarydavo į lagerius, arba sunaikindavo. Štai 1941m. balandį LSSR NKGB 3 skyriaus viršininkas Kliučiarovas tarp priemonių prieš katalikų dvasininkiją mini ir tokią: "Sustiprinti represinį spaudimą reakcingajai dvasininkijos daliai ir taip paveikti svyruojančius, pastumti juos prie nuosaikesnės politikos."

1. Tininas V. Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai. V.1994. P.253.
 2. Buv. LTSR VSK archyvas. F.3. B.19/108. L.1
 3. Ten pat L.6.
 4. Ten pat L.11.
 5. Ten pat L.17.
 6. Ten pat L.96-105.
-

NEPATAISOMASIS

Trys kunigo Alfonso Svarinsko bylos

Kun. Alfonsą Svarinską komunistai visada laikė vienu reakcingiausių ir sovietinei santvarkai pavojingiausių kunigų. Dar daugiau – KGBistai savo bylose jam suteikė Nepataisomojo (Neispravimyj) slapyvardį*, taip nusakydami ir A.Svarinsko charakterį ir savo požiūrį į jį, o sovietinis teismas jam parinko "ypatingai pavojingo recidyvisto" terminą. Tai patvirtina ir kun. A.Svarinsko sovietmečiu "uždirbti" nuopelnai: penkis kartus teistas, tris kartus kalintas lageriuose (beje, kunigu įšventintas Abezės lageryje), iš viso lagerinis stažas – per 20 metų.

Apie kunigo Alfonso Svarinsko nuopelnus ginant Bažnyčią ir leidžiant unikaliąją "Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką" kunigas Robertas Grigas užsiminė "Laisvės kovų archyvo" 13-ame numeryje. Šį kartą pats kun. A.Svarinskas sutiko papasakoti apie tuos įvykius, prisiminė savo lagerių patirtį, palygino, kaip per 40 metų, tiksliau per jo tris baudžiamąsias bylas, keitėsi NKVD-MGB-KGB aparatas, prievartos metodai, pagaliau jis pats perėjęs savo kalvarijas 22-ųjų metų klieriku ir baigęs patyrusiu kunigu-kovotoju.

"Teko tris kartus sėdėti,- sako kun. Alfonsas Svarinskas, – ir visus tris kartus blogis reiškėsi vis kitaip."

* KGB slapyvardžius suteikdavo ne tik agentams, bet ir jų sekamiesiems asmenims - "objektams".

Kunigas A.Svarinskas. 1947.

Pirmoji Alfonso Svarinsko baudžiamoji byla Nr.1998 pradėta 1947m. sausio 3 dieną ir baigta 1947m. vasario 27 dieną. Byla nestora, iš 160 puslapių, vieno tomo. Surašyta rusų kalba.

Iš bylos Nr.1998:

1947m. sausio 3d. LSSR MGB "O" skyriaus vyr. įgaliotinis, leitenantas Maslobojev nustato: "Kad A.V.Svarinskas, g.1925m. Ukmergės raj., Kadrenų km., iš vidutinių valstiečių šeimos, nevedęs, be nuolatinės gyvenamosios vietos ir užsiėmimo, baigęs Ukmergės gimnazijos 5 klases ir 4 metus prasimo-

kęs Kauno dvasinėje seminarijoje, pagal suimto antisovietinės organizacijos LLA dalyvio Antanaičio parodymus, yra pagrindinės organizacijos LLA dalyvis ir kartu su Kauno dvasinės seminarijos klieriku LLA štabo nariu Čeponiu leidžia ir platina antisovietinę literatūrą. Be to, Svarinskas susijęs su Ukmergės apskr. banditų grupe, padeda banditams įsigyti ginklus ir šaudmenis."

1947m. sausio 3d. pasirašytas orderis Nr.2947 A.Svarinsko suėmimui.

Kun. A.Svarinskas:

– Pirmą kartą, kai mane suėmė – 1946m. gruodžio 31d. – viskas skendėjo Vyšinskio* dvasioje. Vyšinskis tuomet teigė, kad geriausias įrodymas – tai asmeninis prisipažinimas. Todėl MGB ir mušdavo, kankindavo tol, kol žmogus prisipažindavo viską, ko iš jo reikalaudavo. Tada buvo tik viena

* Andrejus Vyšinskis (1883-1954) – SSRS MA narys, teisininkas, diplomatas. Nuo 1920m. SSKP narys, nuo 1939m. SSKP CK narys. 1935-1939m. SSRS prokuroras. 1949-1953m. SSRS užsienio reikalų ministras, 1953-1954 SSRS atstovas Jungtinėse Tautose. Parašė "SSRS teismų santvarka" (1939m.), "Teisminių įrodymų sovietinėje teisėje teorija" (1941m.) ir pan.

kankinimo priemonė – fizinė prievarta, ir ją naudojo visiems. Mane irgi labai smarkiai mušė. Štai sausio 17-ą, atsimenu, mušė tris kartus per dieną. "Govori!" – rėkia, o ką kalbėti – neaišku. Tada prokuroras duoda sankciją, tarkim, šimtą kirčių gumine lazda. Dešimt sukerta, po to parmeta ant žemės, kojas, galvą prispaudžia ir toliau kerta.

Baisiausias sadistas buvo pulkininkas-leitenantas Martavičius* iš "brazilkos" – taip vadinome Kauno KGB. Turėjo gerą atmintį, buvo nedidukas, tačiau labai žiaurus, todėl mušdavo pats. Sykį vidurnaktį sargybinis visus pakėlė, išrikiavo, o po kelių minučių į kambarį įsiveržė Martavičius ir liepė prisistatyti. Išgirdęs mano pavardę, iškart pareiškė: "Budiem bit" ("Mušim"). Taip ir praleidau visą naktį, laukdamas kada čia jau ves, bet jis tada, matyt, kitą auką susirado.

Vieną kartą mano tardytojas leitenantas Čiurin (jis pats niekada nemušdavo, tik "procedūras" stebėdavo) nuvedė mane į trečią aukštą, operatyvinį skyrių. O ten jau Martavičius belaukiąs... Supratau, kad prasidės kankynė. Martavičius buvo civiliai apsirengęs, todėl pakišo prižiūrėtojams, kad tie atraiotų jam švarko rankoves, o po to puolė. Aš spėjau užsidengti akis, todėl Martavičius pataikė ne tiesiai į veidą, bet į mano ranką. Vis dėlto smūgis buvo toks stiprus, kad iš nosies vis tiek pasipylė kraujas. Jei būtų pataikęs į akis, akys būtų iššokę. Na, ir pradėjo daužyti kraują bėgo kaip vanduo, todėl apšlaksčiau visas sienas. Pasidarė šilta, silpna, pasijutau lyg guminis, nors sąmonės nepraradau. Martavičius daužė kokią pusvalandį – na, tikrai ne kas – po to jam kažką pašnibždėjo į ausį, ir jis išėjo. Po daužymo tardytojas nuvedė mane prie prausyklos ir nuplovė kraują. Buvo iššokęs iš vietos žandikaulis, todėl negalėjau susičiaupti, ir tik kameroje draugams pavyko jį atstatyti į vietą.

* Leonardas Martavičius, g.1920m. Švenčionėliuose, KGB pulkininkas. 1941m. LTSR NKVD slapto politinio skyriaus operjgaliotinis, 1942 SSRS NKVD speclagerio ypatingojo sk. operjgaliotinis. 1942-1944m. Mozdoko speclagerio vyr. tardytojas; 1944-1946m. Kauno NKGB darbuotojas, 1946-1953m. LTSR KGB ministro pavaduotojas, 1953-1954m. LTSR Vidaus reikalų ministro pavaduotojas. 1959m. išleistas į KGB atsargą. L.Martavičius buvo vienas iš 1941m. sausio mėn. SSRS KGB sudarytų "Pasiūlymų, kaip sunaikinti Lietuvos katalikų bažnyčią" autorių, o 1958m. jau būdamas KGB generolu majoru, pasirašė nutarimą iškelti A.Svarinskui antrą baudžiamąją bylą.

Nespėjau kameroje normaliai pagulėti, girdžiu – vėl šaukia: "Na bukvu "S" (iš "S" radės). Tada pavardėm nešaukdavo, kad kitose kameroose neišgirstų, šaukė tik pirmąja raide. Nuvedė pas KGB pulkininką Rudyko, o šis ir klausia: "Kodėl neužsičiaupi?" Sakau, – "Sumušė." "Kas? Ogi šitas ponas,-" sakau ir rodau į įeinantį Martavičių. Martavičius čia pat apsisuko ir išėjo, o mane pralaidė ten iki 5-os valandos ryto, bet jau nebemušė.

Tuomet tiek Kauno KGB, tiek Lukiškių kalėjimo publika buvo labai įdomi ir gera, daug inteligentijos. Štai Lukiškių kalėjime kameros seniūnas buvo generolas Motiejus Pečiulionis, tikras idealistas, atsisakęs kartu su šeima pabėgti į Vakarus. Sakydavo: "O kas Lietuvą gins? Juk davėm priesaiką." Buvo daug karininkų – tiek lietuvių, tiek lenkų, penki kunigai. Kameros dvasia buvo puiki, nes dauguma buvo idealistai, todėl žinojo už ką kenčia. Žmonės tada gailėjosi ne dėl to, kad į kalėjimą pakliuvo, bet kad per mažai suspėjo laisvėje padaryti.

Kauno KGB kameroje buvo 18-20 žmonių. Su manimi sėdėjęs buvęs Liaudininkų partijos lyderis, advokatas Zigmas Toliušis sakydavo: "Matau, pačiam reikės daug kentėti. Jei iškentėsi, būsi vyras." Kai kurį nors iš kameros išvesdavo kankinti, likusieji kalbėdavo rožančių. Melsdavomės ne dėl to, kad draugo nemuštų, bet kad jis atlaikytų, neišduotų. Na, o tada mušdavo visus, privilegijų niekam nebuvo. Štai kunigas Požėla, sėdėjęs su vyskupu Ramanausku, pasakojo, jog vyskupas, grįžęs iš tardymų, visą laiką truputėlį šypsodavosi. Kameros bičiuliai jam pavydėjo, pasišnibždėdavo: "Kaip gera vyskupui, nes jo nemuša." Tačiau sykį nuėjęs į pirtį, išsižiojo: vyskupas gumine lazda buvo sukaptas nuo galvos iki kojų.

Pats šlykščiausias, kiek teko kalėti, buvo Kauno KGB kalėjimas ir pirmausia todėl, kad ten buvo daug žiurkių. Jos buvo didelės, ir jų buvo visur: koridoriuose lakstydavo tarp prižiūrėtojų, naktimis kameroose lipdavo ant veido.

Štai 1947 metais Kauno KGB teko kalėti kartu su vieno ūkininko vaiku Jankausku. Atrodė, lyg ir nieko vyras, tačiau visą teisybę sužinojome, kai į kamerą atvarė partizaną Galiūną. Šis, tik pamatęs Jankauską, tuoj puolė muštis. Tada ir paaiškėjo, jog Jankauskas buvo sudaręs banditų būrį (būriui priklausė ir vienas skrebas), kuris plėšė, žudė ir prievartavo gyventojus partizanų vardu. Riesta tada buvo Jankauskui – po partizanų "pašventinimo" nebegalėjo net išeiti pasivaikščioti, o po vieno pasivaikščiojimo radome ka-

meroje pasikorusį. Prižiūrėtojai Jankausko lavoną išnešė skrodimui ir paliko nakčiai rūsyje. Tačiau rytą nebebuvo ko skrosti, nes žiurkės paliko vienus kaulus.

Kita vertus, Kauno KGB kalėjimas buvo ypatingai niūrus. Aštuntoje kameroje, kur teko sėdėti, stikle, tarp grotelių, buvo pramušta maža skylutė, ir pro ją maždaug 5 minutėms per dieną patekdavo šviesos spindulys. Buvome taip išsiilgę saulės, kad visi eilute eidavome pasižiūrėti į tą spindulėlį.

Lukiškių kalėjime buvo kiek geriau, tik žmonių prigrūsdavo kaip silkų – iš viso kameroje mūsų buvo 180. Gultų, suprantama, visiems neužteko, todėl teko gulėti po jais. Lendant po gultais, reikėdavo iškart pasirinkti pozą, kokia nori gulėti, nes pajudėti, o tuo labiau vartytis vietos nebuvo. Iš čia ir kilo tuo laiku garsus posakis: "Komunizmas – plocho, komu-nary – chorošo." (komunizmas – blogai, komu-narai – gerai). Lukiškėse nekūreno, todėl buvo labai šalta, ir aš susirgau džiova. Nebegalėjau iš karcerio laiptais užlipti į trečią aukštą. Maistas buvo visai prastas, ir tik kada ne kada mus pasiekdavo koks siuntinys.

Teisė mane kovo 13-ą: per 20 minučių gavau 10 metų ir 5 – be teisių.

Iš baudžiamosios bylos:

"A.Svarinsko nusikaltimai nustatyti pagal RSFSR BK 17-58-1" a) ir 58-11 str. A.Svarinskas ypatingojo pasitarimo įkalintas 10 metų pataisos darbų stovykloje.

Iš įkalinimo vietos paleistas 1956m. kovo 20d. kaip atlikęs jam paskirtą bausmę."

II

Antroji Alfonso Svarinsko baudžiamoji byla Nr. 19809 pradėta 1958m. balandžio 9d. ir baigta 1958m. liepos 31 dieną. Byla susideda iš vieno tomo, 251 puslapio, surašyta lietuvių kalba.

Iš bylos Nr.19809:

"Svarinskas savo bute Kauno rajone, Kulautuvos gyvenvietėje, laikė antitarybinę literatūrą: iškarpas iš fašistinio laikraščio "Ateitis", knygą "Už visus visiems" (kurioje raginama kovoti prieš komunizmą), knygą "Pamokslai" ir "Vakarų paslaptis. Atlantida-Europa".

Kun. A.Svarinskas. 1958m.

1956m. paskolino kunigui Stanislovui Kiškiui Šapokos knygą "Lietuvos istorija". Būdamas kunigu, Svarinskas bažnyčiose sakydavo antitarybinio turinio pamokslus.

Aukščiau minėti Svarinsko nusikaltimai įrodyti piliečių Vytauto Petraičio, Veronikos Maleckaities, Antaninos Pocienės pareiškimais ir daiktiniais įrodymais."

Suėmimo orderį pasirašė LTSR KGB pirmininko pav. Martavičius, sankcionavo prokuroras Galinaitis. Tardė KGB vyr. tardytojas, vyr. leitenantas P.Liniauskas.

Iš bylos Nr.19809:

"Kauno raj. komjaunimo pasiųstų narių į Kulautuvos bažnyčią patikrinti faktą, kuris yra iškilęs komjaunimo komitete, paaiškinimas:

Mes, komjaunuoliai – Petraitis ir Maleckaitė nuvykome į Kulautuvos bažnyčią 10 val. ryto 1957m. spalio 27d.

Nuvykę tenai radome kunigą, jauną, šviesiais plaukais, jis tuo laiku prave-

dinėjo mišias. Po mišių apie 11 val. jis pradėjo skaityti sekančią:

Jei ne Kristus, tai Europoje nebūtų nei institutų, nei mokyklų, ir jaunimas neturėtų kur mokytis, be to, jis paminėjo, kad jaunimas, kuris dirba įstai-gose, įmonėse, pabrėždamas ministerijas, būtų atkaklus, nepasiduotų įtakai, komunistams ir kovotų prieš juos, išgirdęs ką nors, praneštų jam ar klebonui (-)

Be to, mes abu komjaunuoliai, Maleckaitė ir Petraitis stebėjomės, kad labai daug jaunimo atsilanko į bažnyčią, labai pamaldžiai meldžiasi ir net prie kunigo yra mokyklinio amžiaus vaikai ir vienas suaugęs, 17-18 metų amžiaus. Be to, apie 10 jaunų mokyklinio amžiaus merginų chore gieda, taip pat ir vyrų apie 6-7 žmones.

Ir šiaip labai daug jaunimo. Be to, tėvai veda jaunus vaikus. Ir šiaip jauni-mo 17-24 metų amžiaus labai daug lanko bažnyčią, vaikai kai kurie eina ir be tėvų (-)"

Kun. Alfonsas Svarinskas:

- Berods 1945 ar 1946 metais popiežius Pijus XII kreipėsi į viso pasaulio vyriausybes, kviesdamas tardant nenaudoti fizinių priemonių ir nekankinti žmonių. Kaip bebūtų keista, bet šis kreipimasis padarė įtakos net kagebis-tams. Antrą kartą mane suėmus, jau niekas nebemušė, gal tik išimtinais atvejais kam kliūdavo. Tada stengdavosi palaužti psichologinėmis priemonė-mis. Atsiveda ir pradeda auklėti, "atversti": "Jei būtum nekaltas, čia nesėdė-tum. Kam tau sėdėti, gyvenk kaip kiti kunigai. Va, tas ir tas Palangoje namus turi, o tu..." Arba atsisėda priešais tave per kokį pusmetrį ar tylėdami žiūri, hipnotizuoja. Nuo tokios nervinės įtampos po valandos tiesiog maudaisi pra-kaite. Žodžiu, vykdė psichologinį terorą. Tačiau mes nenusileisdavom, at-sakydavom savo "ginklais": kiekvieną vakarą sugiedodavome "Marija, Marija" ir Lietuvos himną. Sargybiniai tuoj pranešdavo valdžiai, o ši išsigandusi bė-gioja, prašo giedoti tyliau. Įsivaizduokite, 1958 metais KGB pastate skamba Lietuvos himnas!

Šiaip su kagebistais stegdavausi bendrauti juokaudamas. "Ar pyksti ant mūsų?"- klausdavo jie. "Ne,- sakau, -jūs padarėte man gerą darbą, padarėte mane išmintingesniu. Anksčiau maniau, kad marksizmas rimta idėja, tačiau jūs įtikinote, kad marksizmas be prievartos ir KGB neapsieina. Vadinas, nie-ko verta ta idėja."

Ir jie tylėdavo.

O vieną kartą, išvedus į lauką pasivaikšioti, sargybinis ruselis, kuris stovėjo virš mūsų ant bokšto, staiga pasilenkė ir paklausė: "O kai jūs paimsite valdžią, mus sodinsite ar ne?" "Mes esame demokratai,- atsakiau jam,- o kadangi jūs esate ne lietuviai, o rusai, mes duosime jums tiek pinigų, kad užtektų parvažiuoti namo."

Kalinių antrą kartą buvo nedaug: kameroje sėdėjome trise, o visame pastate tebuvo 15-20 žmonių. Nebereikėjo miegoti ant grindų, kaip pirmą kartą,- kameroje jau buvo geležinės lovelės, duodavo ir čiužinį, ir antklodės. Nebereikėjo šalti – atvirkščiai žiemą užkaitindavo iki 27 laipsnių šilumos ir išdžiovindavo, nualindavo kūną taip, kad pradėdavome drebtį nuo karščio ir nervinės įtampos. Tardė tik dienomis, kas mėnesį perduodavo siuntinį (berods 5 kg), leisdavo skaityti knygas, žaisti šachmatais ir domino.

Antrą kartą suimtas aš jau buvau gudresnis ir galvojau apie ateitį. Turėjau patirties iš pirmo suėmimo, todėl žinojau, kad toliau yra trys galimybės: arba lageris Vorkutoje, kur laukė šaltis, arba Irkutskas, kur siautė maliarija, drugys, arba Mordovija – ten klimatas buvo kaip Lietuvoje, todėl geriausias. Taigi ir sakau kartą tardytojui: "Turiu prašymą." "Nu?" "Po nuosprendžio nusiųskite mane į Vorkutą." "Kodėl?" "Taigi Mordovijoje blogai maitina, o Vorkutoje turiu draugų, todėl ir maisto turėsiu."

Žodžiu, pavyko kagebistus apgauti, nes pasiuntė mane kaip tik į Mordoviją.

Iš baudžiamosios bylos:

"1958m. liepos 26d. LTSR baudžiamųjų bylų teisminė kolegija, susidedanti iš pirmininkaujančio Juknos ir liaudies tarėjų Galvydžio ir Vaškelių, dalyvaujant LTSR prokurorui Galinaičiui, nusprendė: Svarinską Alfonsą pripažinti kaltu pagal RSFSR BK 58 str. 1d. ir nubausti 6 metais laisvės atėmimo be teisių atėmimo."

Kun. Alfonsas Svarinskas:

– Taigi gavau už Šapokos istoriją 6 metus kalėjimo. Prokuroras reikalavo 7 metų, sakydamas teismui, jog prieš jus – ne koks Strazdelio tipo kunigas, o Lietuvos banditas. Tada atsikirtau, kad iš Šapokos istorijos mokėsi ir Paleckis, ir Sniečkus, todėl reiktų ir juos suimti.

Vežant į lagerį patekau į "peresylką" (paskirstymo punktas) Oršoje. Nebloga buvo kamera, tik kad vienos blakės – lubų ir sienų nesimato, viskas juda, knibžda. Kadangi buvau muzikas, ne mėlyno, o raudono kraujo, tai ir blakės manęs neužkapojo.

Lageryje šįkart buvo ne kokia publika: mažai idealistų, daugiausia tie, kurie tarnavo vokiečių kariuomenėje, policijoje, baltgudžiai. Vėliau susibūrė ir kokie 25 kunigai lietuviai, latviai, lenkai, ukrainiečiai. Tiesa, Chruščiovo režimas buvo daug menkesnis – galėjai ir fotografuotis, ir laiškus rašyti, auginti plaukus, skaityti laikraščius, gauti siuntinius.

III.

Kun. Alfonsas Svarinskas:

- Kai 1964 metais išėjau į laisvę ir grįžau į Lietuvą, pamačiau, jog žmonės čia labai pasikeitę: dauguma prasigyveno, praturtėjo, aplink klestėjo korupcija ir spekuliacija, visų mintys sukosi tik apie rublį. Tuo tarpu dvasinėje plotmėje buvo visiškas skurdas, prisitaikymas, pesimizmas ir apatija.

20 mėnesių sovietų valdžia man neleido niekur dirbti, nei registruotis. Ir tik tada, kai Romoje labai susidomėjo mano reikalais, pagaliau buvau paskirtas į Vilkaviškio vyskupiją, į Miroslovą vikaru.

Žinoma, su blogiu susitaikyti nesirengiau – pasikalbėjom su kunigais Tamkevičiumi, Jalinsku, Dumbliausku ir nutarėme pradėti, paskelbėme, jog Lietuvoje prasideda dvasinis atgimimas.

1966 metais per atlaidus pirmą pamokslą Lazdijuose sakiau lauke, šventoriuje. Tada KGB manęs dar nepažino (per lagerio metus pamiršo), tad visas nuodėmes "nurašė" kun. Zdebskiui. Sakė, Zdebskis visai sužūlėjo. Valdžia, aišku, sukľuso ir aktyviuosius kunigus išskirstė po visą Lietuvą. Nepadėjo.

1969m. Tėvas Masilionis, jėzuitas, norėdamas labiau pritraukti jaunimą, sukūrė Eucharistijos bičiulius ir paskelbė penkis garsius principus:

1. Sekmadienį nepraleisk šv. Mišių; 2. Dažnai eik komunijos; 3. Gerai atlik savo darbą; 4. Padėk kitam fiziniuose ir dvasiniuose reikaluose; 5. Vieną valandą per dieną paskirk mąstymui ir maldai, dvasiniams ir tautiniams reikalams.

Kiti kunigai kartu su studentais ir moksleiviais organizavo vaidinimus, pokalbius, įvairias vakarones. Mes matėme, kad labiausiai bolševikams pavy-

Kun. A.Svarinskas, 1983m.

ko susovietinti mokyklą ir mokytojus, todėl siuntinėjom pedagogams ganytojiškus laiškus, prašydami liautis žaloti mūsų jaunimą, vaikus. Deja, nepajėgėme išsiaiškinti, ar mokytojai gauna mūsų laiškus, ar juos perima KGB. Tada ir nutarėme leisti pagrindžio spaudą. Buvo du pasiūlymai – Metraštis ir Kronika; kadangi Rusijoje jau buvo leidžiama Kronika, tai kun. V.Sladkevičius patarė ir čia leisti Kroniką.

Taip 1972 metais kovo 19 dieną, taigi prieš Romo Kalantos susideginimą, pasirodė "Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika". Iš pradžių užsienis nelabai pasitikėjo Kronika, tačiau vėliau, kai sužinojo, kas jos leidėjai, Kronika tapo pagrindine Vakarų radijo stočių medžiaga apie Lietuvą.

Sovietų valdžia, pajutusi pavojų, nusprendė kovoti prieš mus nebe areštais, o "sprogindama" iš vidaus: dar atkakliau verbavo kunigus, dažnai kalbėdavosi su vyskupais, skleidė šmeižtus, gandus, mėgino Bažnyčią suskaldyti. Iš dalies jai tai pavyko. (Beje, 1980-1981m. KGB savo užverbuotų agentų ištikimybę tikrino, liepdami jiems niekinti kryžius ir plėšyti nuo jų švenčiausiąją

– toks kryžių naikinimas vyko visoje Lietuvoje.)

Pajutę sustiprėjusį KGBistų antplūdį ir Bažnyčios susvyravimą, 1978m. lapkričio 13 dieną 5 kunigai* įkūrė Tikinčiųjų teisių gynimo katalikų komitetą. Lapkričio 22d. 15 valandą Maskvoje surengtoje spaudos konferencijoje pranešėme apie įkurtą komitetą, o po dviejų valandų per žinias apie tai jau skelbė užsienio radijo stotys. Suprantama, KGB Lietuvoje sukėlė visus kunigus ir visus agentus. Tačiau daug kunigų mums rašė nuoširdžius laiškus, dėkojo mums pajutę kunigų ir tikinčiųjų paramą, mus palaikė ir vyskupai, ir valdytojai, mūsų komiteto žodis tapo svarus ir Romoje, todėl galėjome koreguoti Lietuvos Bažnyčios vadovybės politiką, sugebėjome sustabdyti kai kuriuos kandidatus į vyskopus.

Per pamokslus kalbėdavome atvirai, nesislapstydami, nes buvome nusprendę – jei susideginti, tai viešai, kaip Romas Kalanta. Stengdavomės pridengti kitus, mums pritariančius kunigus. Štai berods 1979 metais Kalvarijų klebonas pasikvietė Komitetą ir pasiūlė visą atleidų savaitę sakyti pamokslus. Tada, gelbėdamas kleboną, iš sakyklos paskelbiau, kad mes – Katalikų Komitetas – vadovausim atleidams, kleboną nušalinam nuo valdžios ir jam leidžiam tik rinkti aukas. KGB agentai tuo patikėjo.

Tikintieji pradėjo tiesiog plaukti į šventas vietas – Šiluvą, Žemaičių Kalvariją, Aušros vartus: kartais į vieną minėjimą susirinkdavo po 4 tūkstančius ir daugiau.

Bandydami stabdyti atgimimą, komunistai vienais metais prieš atlaidus paskelbė, kad Šiluvoje siaučia kiaulių maras. Kadangi turėjom pažįstamų Sveikatos ministerijoje, tai sužinojom, kad nieko panašaus nėra – reikalas vien politinis. Taigi ir pranešėm žmonėms, kad ne kiaulės susirgo maru, o Raseinių bedieviai. Tikinčiųjų vėl susirinko labai daug, todėl po šv. Mišių sakydamas pamokslą jaunimui, paminėjau, jog mūsų tikslas – kad Roma paskelbtų Matulaitį šventuoju, o vyskupą Steponavičių – kardinolu. Ir pasiūliau visiems už šiuos tikslus eiti per bažnyčią keliais. Ir klaupėsi žmonės, ir ėjo 45 minutes – šalia manęs 10 metukų mergytė kruvinomis kojomis, kiti pratrin-

* kun. Jonas Kauneckas (Telšiai), kun. Alfonsas Svarinskas (Raseinių raj. Viduklė), kun. Sigitas Tamkevičius (Vilkaviškio raj. Kybartai), kun. Vincas Vėlavičius (Tauragės raj. Skaudvilė), kun. Juozas Zdebskis (Lazdijų raj. Šlavantai).

tais batais ar kelnėmis.

1979 metais išsišaukė mus į prokuratūrą prokuroro pavaduotojas Novikovas* ir pasakė: "Mes turime 52 jūsų rašinius, siųstus į užsienį. Pasirašykite įspėjimą, kad, jei jūs nesiliausite, tai mes būsim priversti jus represuoti". Mes, žinoma, nepasirašėme.

Iš baudžiamosios bylos Nr.09-2-003-83:

"Administracinė byla Nr.111

1978m. lapkričio 2d. Raseinių rajono Viduklės apylinkės liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas surašė administracinio nusižengimo protokolą apie tai, kad Alfonsas Svarinskas, 1978m. lapkričio 1d., pažeisdamas LTSR Aukšč. Tarybos Prezidiumo 1976m. liepos 28d. įsaku patvirtintą Religinių susivienijimų nuostatų 50p. nustatytą tvarką organizuojant ir vykdant eitynes, negavęs Vykdomojo komiteto leidimo, organizavo eitynes nuo Viduklės bažnyčios iki kapinių ir atgal.

(Už tai jam paskirta administracinė nuobauda – penkiasdešimt rublių bauda.

Administracinė byla Nr.44

1980m. lapkričio 1d. A.Svarinskas baudžiamas administracine bauda – penkiasdešimt rublių.

Administracinė byla Nr.83

1981m. lapkričio 2d. A.Svarinskas baudžiamas administracine bauda – penkiasdešimt rublių.

Administracinė byla Nr.51

1982m. vasario 20d. A.Svarinskas surengė klebonijoje vaikų ir tėvų susirinkimą, kuriame dalyvavo 30 mokinių ir apie 15 tėvų. Susirinkimo metu vaikai vaidino religinio turinio veiklą.

A.Svarinskas nubaustas 50 rublių bauda.

Administracinė byla Nr.170

1982m. lapkričio 2d. A.Svarinskas baudžiamas administracine bauda –

* Arsenijus Novikovas, g. 1913m. Viekšniuose, LTSR nusipelnęs teisininkas. Nuo 1947m. TSKP narys. 1940-1942m. LTSR Vidaus reikalų komisariato darbuotojas, 1950-1960m. Klaipėdos, Šilutės raj. prokuroras, 1973-1982m. LTSR prokuroro I pavaduotojas, nuo 1982m. LTSR prokuroras, nuo 1984m. LTSR AT deputatas.

penkiasdešimt rublių.

Kun. Alfonsas Svarinskas:

- 1982 metais, katechizuojant 35 vaikus, įsiveržė į bažnyčią policininkas, apylinkės pirmininkas, mokytojai. Supykęs policininkui griežtai liepiau nusiimti bažnyčioje kepurę – visgi nusiėmė. Surašė protokolą ir išėjo. Po to, kai apie šį įvykį pranešė užsienio radijo stotys, paminėdamos ir įsibrovėlių pavardes, jie paskelbė gandą, jog Svarinskas greitai žus autoavarijoje. Tuomet per mišias pasakiau žmonėms: "Šneka, kad mane užmuš autoavarijoje. Kaip Viduklės klebonas prašau ir įsakau – jei užmuš, atvežkite ir palaidokite šventoriuje, prie Marijos."

Taigi tokia vyko tarpusavio psichologinė kova, ir aš kovoja. Jaučiau, kad greitai suims, nes veržėsi kilpa aplink kaklą. 1982 metais įgaliotinis Anilionis parašė apie mane tris straipsnius, kuriuos išspausdino dabartinis "Vakariinių naujienų" redaktorius Žeimantas. Todėl pagąsdinau kagebistus: Žinokit, žemaičiai kieti, kiekvienas priemenėje turi pasidėjęs branktą. Mano žiniomis, apie tūkstantis branktų jau paruošta."

Kagebistai iš tiesų išsigando jų branktų: kelias dienas iki suėmimo po Raseinius slankiojo kagebistai, važinėjo "Volgos". Padarė pas mane kratą, bet rado tik Šapokos "Lietuvos istoriją". Suėmimo dieną į miestelį buvo suvežta visa rajono milicija.

Trečioji kun. Alfonso Svarinsko baudžiamoji byla Nr.09-2-003-83 pradėta 1983m. sausio 25 dieną ir baigta 1983m. gegužės 7 dieną. Byla iš 17 tomų, surašyta lietuvių kalba.

Iš baudžiamosios bylos Nr.09-2-003-83:

"1983m. sausio 22d. LTSR Valstybės saugumo komiteto pirmininko pav. gener.-major. H.Vaigauskas* – LTSR prokurorui A.Novikovui:

* Henrikas Vaigauskas, g.1928m. Luokėje. KGB generolas-majoras, nusipelnęs KGB tarnyboje. 1944-1945m. Luokės parduotuvės vedėjas, 1945-1946 – Kintų sekretorius, 1946-1948m. MGB kursantas, 1948-1953m. Klaipėdos apskr. MGB operįgaliotinis, 1953-1955m. – Šilutės MGB darbuotojas, 1967m. – Kauno KGB viršininkas, 1968m. baigė aukštąją F.Dzeržinskio vardo KGB mokyklą, 1971-1989m. LTSR KGB pirmininko pavaduotojas, 1989m. išleistas į pensiją, nuo 1990m. rugpjūčio mėn. – LTSR KGB kadrų skyriaus vyr. inspektorius. 1958m. KGB 4-os valdybos 3-io skyriaus viršininkas kapitonas H.Vaigauskas pasirašė nutarimą suimti kun. A.Svarinską.

Siunčiame medžiagą apie Alfonso Svarinsko nusikalstamą veiklą ir prašome spręsti klausimą dėl baudžiamosios bylos iškėlimo. Priedas: vadinamojo "Katalikų komiteto tikinčiųjų teisėms ginti" dokumentai, liudytojų apklausos protokolai, apžiūros protokolai ir kiti dokumentai – iš viso 526 lapai ir 21 magnetofono kasetė su įrašais."

1983m. sausio 28d. LTSR prokuroro A.Novikovo nutarimas:

"Baudžiamosioje byloje Nr.09-2-003-83 parengtinį tardymą praveisti

LTSR prokuratūros ypatingai svarbių bylų tardytojui E.Bičkauskui* (jį skirti grupės vadovu), LTSR saugumo komiteto tardymo skyriaus poskyrio viršininkui pulkininkui J.Markevičiui, to paties skyriaus vyr.tardytojui majorui Pileliui, tardytojams kapit. Jurkštui ir vyr. leitenantui Vidzėnui."

Kun. A.Svarinskas:

– KGB šį, trečią kartą sugalvojo naują žaidimą ir pamėgino prieš pasaulį nusiplauti rankas – atseit byla ne politinė, todėl bylai vadovauja prokuratūros atstovas Bičkauskas. Deja, taip jie man tik padarė paslaugą, nes kitą dieną po suėmimo prokuratūra per laikraščius paskelbė, jog iškėlė man bylą, ir apie tai sužinojo pasaulis.

Parengtinis tardymas, suprantama, vyko ne prokuratūroje, o KGB. Elgėsi su manimi gerai, sąlygos buvo neblogos: kiekvieną mėnesį davė siuntinį.

Valgyti užteko, leido skaityti knygas. Išvesdavo kasdien pusvalandžiui į lauką. Tačiau psichologiškai buvo labai sunku – kameroje sėdėdavome po vieną, po du. Kartais jausdavau, kad į kamerą įleidžia šnipą. Žodžiu, buvome lyg eksperimentiniai triušiai.

Sykį pasikvietė mane Bičkauskas ir sako: "Kam tau sėdėti, tu juk kunigas, o kunigų trūksta. Pasakyk dvi frazes per televiziją – mes nufilmuosim – ir eik namo. Pasakyk nedaug – aš neteisus ir ateity nelaužysiu tarybinių įstatymų – ir laisvas. Duodam tris dienas, ramiai pamąstyk, netrukdysim, o per Velykas jau būsi namie."

Taigi. Tas tris dienas ir mąščiau: Mokiau vaikus, kad nieko nebijotų, tik nuodėmės, nes tik prieš Dievą turės atsakyti. Jei mane paleis, vieni kunigai

* Egidijus Bičkauskas, g. 1955m. Jiezne, 1978m. – Vilniaus m. Tarybų raj. tardytojas, 1980-1984m. LTSR ypatingai svarbių bylų tardytojas, TSKP narys, 1990m. -Lietuvos AT deputatas, 1990-1992m. – Lietuvos Respublikos laikinasis reikalų patikėtinis SSRS, nuo 1992m. gruodžio mėn. – Seimo pirmininko pavaduotojas.

džiaugsis, kiti gal kreivai žiūrės, tačiau ką pasakys vaikai?

Po trijų dienų Bičkauskas mane išsikvietė ir klausia:

– Na, kaip?

– Kas, kaip?

– Ar apie filmą pagalvojai?

– Vajei,– sakau,– kažkaip visai pamiršau. Buvo tokia įdomi šachmatų partija, aš ir užmiršau. Gal dabar galėčiau pabūti 3 dienas ramiai ir pagalvoti?

– Ne, viskas,– suprato, kad juokiuos: sėdo ir perrašė protokole naują straipsnį – 7 metai.

Iš bylos Nr.09-2-003-83

"1983m. kovo 24d. tardytojas E.Bičkauskas nustatė: A.Svarinskas patrauktas kaltinamuoju pagal nusikaltimo, numatyto LTSR BK 199 I str., padarymu. Tolimesnio parengtinio tardymo eigoje surinkti nauji įrodymai byloja, kad aukščiau nurodytuose A.Svarinsko veiksmuose yra sunkesnio nusikaltimo sudėtis. Visa tai sudaro pagrindą aukščiau pareikštą kaltinimą pakeisti, pareiškiant naują kaltinimą*.

Kun. A.Svarinskas:

- Trečią kartą būdamas KGB, jau turėjau didelę patirtį, buvau gerokai muštas, todėl bijojau, kad neišsiplepėčiau – juk žinoju visas jų baisias ir suktas kankinimo priemones, žinoju, kad turi vaistų, kuriuos duoda su maistu. Todėl atsakinėdavau paprastai: užmiršau, neatsimenu, blogai maitina, todėl neturiu atminties ir pan. Supratau, kad jiems reikia ne tik manęs, kad mano areštas buvo tik paruošiamasis etapas visiems aktyviems kunigams suimti. Juk 1982m. birželio mėn. buvo toks kompartijos CK nutarimas, jog reikia sunaikinti kunigus -"reakcionierius".

Iš bylos Nr.09-2-003-83:

"1983m. sausio 26d. I klasės teisininkas E.Bičkauskas padarė kratą Varėnos

* Bylos pradžioje KGB kun. A.Svarinskui pateikė kaltinimą pagal LTSR BK 199 I straipsnį – skleidimas žinomai melagingų prasimanymų, žeminančių tarybinę valstybę ir visuomeninę santvarką, už kurią baudžiama laisvės atėmimu iki trejų metų. Tardymo grupės vadovui E.Bičkauskui pakeitus kaltinimą pagal BK 68 straipsnį – antitarybinė agitacija ir propaganda – bausmė padidėjo laisvės atėmimu iki 7 metų ir 5 metų tremties.

rajone Valkininkų miestelyje kun. Algimanto Keinos name ir ūkiniuose pastatuose. Surasti ir paimti "Katalikų komiteto tikinčiųjų teisėms ginti" dokumentai.

Krata vyko 5 valandas: nuo 16 val. iki 21 val."

1983m. kovo 21d. tardytojas E.Bičkauskas rašo LTSR KGB operatyvinio skyriaus viršininkui papulkininkui J.Radzevičiui*:

"Siunčiu jums išskirtą iš baudž. bylos Nr.09-2-003-83, kurioje kaltinamas A.Svarinskas, kratos pas kun. Algimantą Keiną medžiagą."

1983m. kovo 19d. E.Bičkauskas – J.Radzevičiui:

"Siunčiu jums kratos pas kun. A.Šeškevičių medžiagą."

1983m. kovo 28d. E.Bičkauskas – J.Radzevičiui:

"Siunčiu jums kratos pas kun. J.Kaunecką medžiagą."

1983m. kovo 28d. tardytojas E.Bičkauskas baudžiamojoje byloje Nr.09-2-003-83 nustatė:

"S.Tamkevičiaus, J.Kaunecko, V.Vėlavičiaus, J.Zdebskio, A.Keinos, V.Stakėno, L.Kalinausko veikloje, kaip ir A.Svarinsko, yra nusikaltimo, numatyto LTSR BK 68 str. 1d., sudėties požymių. Jų nusikalstama veikla reikalauja papildomo tyrimo. (...) Todėl nutariau išskirti iš baudžiamosios bylos Nr.09-2-003-83 medžiagą prieš minėtus kunigus ir išskirtą medžiagą papildomam patikrinimui pasiųsti į LTSR VSK operatyvinį skyrių" **.

Iš baudžiamosios bylos Nr.09-2-003-83:

1983m. gegužės 5d. LTSR Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų kolegija,

* Juozas Radzevičius, g.1930m. Trakų raj., KGB pulkininkas. 1947-1950m. Trakų mokytojų seminarijos studentas, 1954-1957m. Vievio vaikų namų direktorius, 1957-1959m. Vievio LKJS I sekretorius, 1963-1967m. Plungės raj. KGB operigaliojantis, 1968-1979m. LSSR KGB 5 skyriaus darbuotojas, nuo 1979m. – KGB papulkininkis, nuo 1980m. – 5 tarnybos (ideologinės kontržvalgybos) vadovas, nuo 1987m. -KGB pulkininkas, į pensiją pasitraukė 1990m. birželio 15d.

** Kun.A.Svarinsko teismo metu kun. S.Tamkevičius buvo suimtas, nes LTSR Aukščiausiojo Teismo bylų kolegija nustatė, jog "iš bylos įrodymų seka, kad liudytojas S.Tamkevičius yra vienas iš vadinamojo Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto organizatorių, ir jo veiksmuose yra nusikaltimo, numatyto LTSR BK 68str. 1d., žymės." Kun. J.Zdebskis 1986m. vasario 5d. neaiškiomis aplinkybėmis žuvo autoavarijoje.

susidedanti iš pirmininkaujančio – pirmininko pavad. Mlgnoto, liaudies tarėjų E.Treininės ir A.Jašmonto, dalyvaujant prokurorui J.Bakučioniui, pripažino Alfonsą Svarinską kaltu pagal LTSR BK 68 str. 1d. ir nuteisė 7 metams laisvės atėmimo su papildoma bausme – 3 metai tremties.

Kun. A.Svarinskas:

- Trečią kartą lageryje kontingentas buvo labai prastas, nuotaikos liūd-
nos. Iš šimto žmonių bendravau tik su devyniolika... Nors košės ir duonos
pakako, tačiau jautėsi didžiulis moralinis spaudimas. KGB suskirstė mus grupė-
mis ir pristatė grupei po karininką. Karininkas nuo ankstyvo ryto ligi vėlyvo
vakaro nuo mūsų neatstoja -prilipęs lyg lapas, o vakarais rašo ataskaitas,
charakteristikas. Apie mane rašė: "Aristokratinio sudėjimo, aršus antisovieti-
kas..."

Kagebistai, pamatę, jog manęs nepalauš, pradėjo lageryje man ruošti
naują teismą. Jie buvo nutarę manęs į laisvę nebepaleisti nuteisti dar 5
metams, po to – dar 5-iems ir taip iki galo.

Iš kalnamo kun. A.Svarinsko 1985 08 14 laiško:

"Aš linksmas ir geros nuotaikos. (Jau dveji metai, kaip negauta nei ilgo,
nei trumpo pasimatymo!) Esu gyvas ir sveikas. Sekmadieniais ilsiuosi, porą
valandų miegu, skaitau, meldžiuosi. Už viską dėkingas mūsų Viešpačiui Die-
vui. Man gyvenimas geras. Duok, Dieve, kad visi susitiktume danguje ir su
visomis dangaus galybėmis giedotume "Šventas, šventas..."

1992 metais kun. Alfonsas Svarinskas išrenkamas į Lietuvos Aukščiausiąją
Tarybą.

Parengė Dalius Stancikas

ANTROSIOS SOVIETINĖS OKUPACIJOS PRADŽIA: KADRŲ KLAUSIMU 1944-1945m.

Juozas Matusevičius

Juozas Matusevičius, g. 1938m. Jurbarkė, baigė VVU IFF 1961m. Dirbo Kultūros ministerijos inspektoriumi, Planetariume, nuo 1971m. Istorijos institute. 1993m. rugsėjo mėn. įgijo humanitarinių mokslų daktaro laipsnį.

Susitarusi su hitlerine Vokietija, bolševikinė Sovietų Sąjunga 1940m. okupavo ir aneksavo Lietuvą. Po metus trukusios okupacijos, raudonojo teroro ir krašto sovietinimo, spaudžiant vokiečių kariuomenei, sovietams teko pasitraukti. Atsirado viltis atkurti Lietuvos nepriklausomybę, ir krašto patriotinės jėgos 1941m. birželio 23d. įvykdė sukilimą prieš Raudonąją armiją ir marionetinę kolaborantinę vyriausybę. Deja, viltys nepasiteisino – hitlerinė vadovybė neleido veikti Laikinajai vyriausybei.

Aktyviausi bolševikų kolaborantai ir simpatikai kartu su Raudonąja armija pasitraukė į Sovietų Sąjungą. Daugelis žmonių turėjo palikti tėvynę ne savo noru (pirmiausia Lietuvos kariuomenės kariai, kurių nemažai buvo išžudyta, kiti suimti, o dar kiti išsiųsti į Rusiją. Daugeliui žmonių teko tėvynę palikti prievarta – tai 1940-1941m. tremtiniai).

Kremliaus vadovybė po pergalių prieš vokiečių kariuomenę ir Vakarų sąjungininkams nuolaidžiaujant vėl tikėjosi užgrobti Lietuvą. Šias užmačias įgyvendinti turėjo padėti Lietuvos komunistai. Kaip ir 1940m., LKP/b/ turėjo atlikti penktosios kolonos vaidmenį.

Ruošiantis naujai Lietuvos okupacijai, buvo susirūpinta kadryų rengimu. Tačiau, kaip matysime iš organizuotų kursų profilio, pirmiausia buvo rūpinamasi ne ūkinių, kultūros kadryų, o partinių ir sovietinių "specialistų" rengimu. Pirmieji kursai buvo organizuoti Norske, Jaroslavlio sr., 1942m. liepos mėn.¹ VKP/b/ CK mielai padėjo organizuoti kursus, juos komplektuoti ir finansuoti.

Vėliau kursai buvo organizuoti ir kitur. Pavyzdžiui, Šujoje (Ivanovo sr.)

buvo rengiami LKP/b/ miestų ir apskričių komitetų skyrių vedėjai ir instruktoriai, partijos apskričių komitetų sekretoriai, miestų ir apskričių vykdomųjų komitetų skyrių vedėjai ir sekretoriai, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai, komjaunimo apskričių komitetų sekretoriai ir instruktoriai, o Čkalove ir Kostromoje – teismo, prokuratūros ir finansų darbuotojai. Kokios disciplinos buvo dėstomos šiuose kursuose? Tai VKP/b/ istorija, partinė statyba, sovietinė statyba, SSRS ir LSSR istorija, ekonominė ir politinė geografija, komjaunimo darbas, Stalino konstitucija.

Baigiamajame karo etape veikė 7 sovietinių ir partinių darbuotojų Lietuvoje rengimo kursai:

1. Partinių, sovietinių ir komjaunimo darbuotojų Norske, Jaroslavlio sr.
2. Profsąjungų darbuotojų taip pat Norske.
3. Teismo ir prokuratūros darbuotojų parengimo ir kvalifikacijos kėlimo Čkalovo m.
4. Finansinių darbuotojų Kostromos m.
5. Partinių, sovietinių ir komjaunimo darbuotojų Ivanovo sr.
6. Partinių, sovietinių ir komjaunimo darbuotojų ten pat.
7. Partinių ir sovietinių darbuotojų Maskvos aukštojoje partinėje mokykloje. Šiuose kursuose parengti 452 "specialistai"².

Apie šių kursų profilį galime spręsti iš dalykų dėstymo programų: VKP/b/ istorijos dėstymui buvo skirtos 194 valandos, o LSSR liaudies ūkio, pramonės bei žemės ūkio disciplinų mokymui tik 140 valandų.

Koks buvo kursų klausytojų kontingentas? Iš Norsko, Šujos ir aukštosios partinės mokyklos 333 kursantų VKP/b/ narių buvo 204, kandidatų į VKP/b/ narius – 16, komjaunuolių – 91 ir 22 nepartiniai. Vietiniai partijos komitetai kursas aprūpindavo patalpomis, maistu, apranga. Kursantas gaudavo pramonės darbininko maisto kortelę ir 600 Rb mėnesinę stipendiją. Kursantų išlaikomoms šeimoms buvo skirta 45.000 Rb³.

Buvo rūpinamasi ir partijai ištikimais inteligentijos kadrais. Pavyzdžiui, į kursus prie aukštosios partinės mokyklos buvo išsiųsti 3 žmonės; į SSRS Užsienio reikalų LK diplomatinę mokyklą – 4, į diplomatų kursą – 4; į žurnalistų kursą – 7; iš viso 18 žmonių. Tarp jų Konstantinas Navickas, Robertas Žiugžda, Albertas Knyva, Vladas Taurinskas, Tadas Čemiaskas, Paulina Girdziauskienė ir kiti.

Sovietinio režimo atkūrimui buvo ruošiamasi iš anksto. 1943m. rugpjūčio 21 dieną VKP/b/ CK ir SSRS LKT priėmė nutarimą nekaltu pavadinimu "Dėl neatidėliotinių priemonių ūkiui atkurti iš vokiškosios okupacijos išvaduotuose rajonuose"⁴. 1944m. sausio 25 dieną buvo priimtas kitas nutarimas "Dėl Lietuvos TSR Liaudies komisariatų ir centrinių įstaigų veiklos atnaujinimo ir jų aparato sukomplektavimo", kuriuo remiantis, buvo kuriami liaudies komisariatai ir kitos centrinės įstaigos. Kartu buvo sudaromos partinės ir sovietinės grupės. Šios grupės buvo trijų tipų: 1) miestų ir apskričių partinių bei sovietinių darbuotojų operatyvines grupes sudarė partijos miestų ir apskričių komitetų sekretoriai ir kiti darbuotojai, miestų ir apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkai, jų pavaduotojai, atsakingi sekretoriai ir skyrių vedėjai, miestų ir apskričių prokurorai, liaudies teisėjai ir kiti atsakingi darbuotojai; 2) NKVD ir NKGB, karinių komisariatų, Lietuvos radijo komiteto ir kiti darbuotojai; 3) centrinių partijos ir vyriausybės įstaigų bei liaudies komisariatų darbuotojai⁵. Šiose grupėse buvo nuo 15 iki 25 žmonių.

Raudonajai armijai užėmus Vilnių, čia atvyko A.Sniečkus, M.Gedvilas ir J.Paleckis. Kaip nurodo K.Varašinskas, netrukus į Lietuvą atvyko 2365 funkcionieriai⁶. Paskui Raudonosios armijos dalinius slinko NKVD-NKGB operatyvininkai, apskričių operatyvinės grupės, kurios pradėjo atkurti partines, komjaunimo ir sovietines įstaigas.

Apie partinių ir sovietinių kadrų rengimą Rusijoje rašė K.Varašinskas, P.Štaras, J.Mickevičius, K.Siurblys, E.Bilevičius-Sarinas, S.Atamukas ir kiti tyrinėtojai, tačiau mes žinome, kad į Lietuvą grįžo ne vien lietuviai. Tiek pirmosios sovietinės okupacijos metais, tiek pokario laikotarpiu lietuviai bolševikai jokių būdu nebūtų galėję įvesti sovietinį režimą. Tai rodo pokario rezistencija. Nors buvo ištremti ar nužudyti geriausi Lietuvos žmonės – valstybės veikėjai, kariuomenės vadai, kūrybinė inteligentija, mokytojai, o kiti patys pasitraukė į Vakarus, tačiau ir tokiomis sąlygomis, padedant daugiataukstančiai sovietinei kariuomenei, NKGB-NKVD organams, teismų ir prokuratūros aparatui, ilgą laiką komunistai negalėjo kontroliuoti krašto gyvenimo. Todėl į Lietuvą važiavo daug VKP/b/ funkcionierių – rusų, baltarusių, ukrainiečių, žydų, kurie buvo tikrieji ir pagrindiniai krašto sovietizavimo ir stalininio režimo įvedimo Lietuvoje organizatoriai ir vykdytojai. Apie juos kaip tik sovietinėje istoriografijoje duomenų yra labai mažai. Tai buvo partinės propagan-

dos metodas – visiems ir visada skelbti, kad socializmo kelią pasirinko patys lietuviai, kad VKP/b/ ir rusų tauta čia niekuo dėtos.

LKP/b/ Centro komitetas daug kartų prašė atvykti iš Sovietų Sąjungos žmonių, kurie Lietuvoje eitų atsakingas pareigas. Pirmiausia kvietė į NKVD-NKGB aparatą, partijos įstaigas, sovietinius organus, liaudies komisariatus ir kitas vadovaujančias įstaigas. Antra vertus, neabejotina (nors tiesioginių tai patvirtinančių dokumentų aptikti nepavyko), kad LKP/b/ CK vadovams kai kuriuos darbuotojus prievarta primetė Kremliaus šeimininkai. Tai liudija tokie faktai: nors LKP/b/ CK nekvietė, o Maskva vis tiek siuntė tuos ar kitus darbuotojus. Matyt, buvo rašytas ar nerašytas nutarimas, kad bent vienas apkomo sekretorius, liaudies komisaro pavaduotojas, vykdomojo komiteto pirmininko, didesnių įstaigų ir įmonių, mokslo ir mokymo institucijų vadovo pavaduotojas būtų Maskvos pasiuntinys – nelietuvis.

Pavyzdžiui, LKP/b/ CK prašo atsiųsti Centro komiteto sekretoriaus pavaduotoją statybai ir statybinių medžiagų pramonei, CK Maisto pramonės skyriaus vedėją pavaduotoją, CK sekretoriaus pavaduotoją elektros stotims, Agitacijos ir propagandos skyriaus, Organizacinio instruktorių skyriaus vedėją pavaduotojus, Žemės ūkio skyriaus vedėją, Partinių kadrų sektoriaus, Žemės ūkio kadrų sektoriaus, CK Profesinių sąjungų kadrų sektoriaus vedėjus, Transporto skyriaus instruktorių vandens transportui, Tarybinių ūkių skyriaus instruktorių. Buvo prašoma atsiųsti 11 apskričių sekretorių, 8 LKP/b/ CK Kadrų skyriaus instruktorius, 2 Maisto, mėsos ir pieno pramonės, prekybos ir visuomeninio maitinimo skyriaus instruktorius, 4 Agitacijos ir propagandos skyriaus instruktorius, 2 CK Kuro ir energetikos skyriaus instruktorius, 3 CK lektorius, 10 LKP/b/ apskričių komitetų organizacinių instruktorių skyrių vedėjų, 3 (Vilniaus, Kauno ir Šiaulių) apkomų statybos ir miestų ūkio skyrių vedėjus, 4 (Šiaulių, Vilniaus, Kauno ir Panevėžio) apkomų pramonės skyrių vedėjus, Komunalinio ūkio liaudies komisarą, LKT Organizacinio instruktorių skyriaus vedėją, Leidyklų ir poligrafijos valdybos viršininko pavaduotoją, LSSR PSCT prezidiumo pirmininko pavaduotoją, Švietimo LK pavaduotoją kadrams, Žemės ūkio LK pavaduotoją kadrams, Maisto pramonės LK pavaduotoją, Finansų LK pavaduotoją, Teisingumo LK pavaduotoją, Vyr. kuro valdybos prie LSSR LKT viršininką, 19 apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojų, Panevėžio miesto vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoją,

2 universitetų marksizmo-leninizmo katedrų vedėjus. Vienu dokumentu buvo prašoma 96 žmonių, atvyko 46 ⁷.

1944m. antroje pusėje – 1945m. į Lietuvą atvyko daug grupių žmonių iš Sovietų Sąjungos. Kokie tai žmonės?

Štai keletas pavyzdžių. Į Valstybinio banko Lietuvos respublikinę kontorą 1944m. atvyko 21 žmogus: 12 rusų, 3 lietuviai, 5 žydai, 1 baltarusis. Be to, atvyko dar 33, kurie paskirti į valstybinio banko skyrius. Į Valstybės banko komisiją atvyko 16 žmonių: 10 rusų, 2 baltarusiai, 3 lietuviai ir kt. Į Sveikatos apsaugos LK – 8 žmonės: 6 žydai, 1 rusė ir 1 lietuvė. Į Kinifikacijos valdybą prie LSSR LKT – 9 žmonės: 4 rusai, 1 žydas ir 4 lietuviai. Į Komunalinio ūkio LK – 9 žmonės: 1 rusas, 3 žydai, 5 lietuviai. Į Maisto pramonės LK – 13 žmonių: 9 rusai, 1 ukrainietis, 3 lietuviai. Į Nemuno laivininkystės valdybą – 25 žmonės: 6 rusai, 3 ukrainiečiai, 2 lenkai, 3 lietuviai. Į Pramonės banką – 3 žmonės: žydas, rusas ir ukrainietis. Į LSSR prokuratūrą atvyko 12 žmonių: 1 baltarusis, 8 rusai, 1 ukrainietis ir 2 "lietuviai" (Bronislav Michailovič Bodek ir Konstantin Josifovič Karpovič). Į Ryšių įgaliotinio prie LSSR LKT tarnybą atvyko 37 žmonės: 28 rusai, 2 baltarusiai, 2 ukrainiečiai, 1 lenkas ir 4 lietuviai. Į SSRS Paruošų LK įgaliotinio Lietuvos SSR tarnybą atvyko 25: 18 rusų, 1 karelas, 1 baltarusis ir 5 lietuviai. Į Finansų LK atvyko 7 žmonės: 6 rusai ir 1 ukrainietis. Į Lietuvos grūdų paruošų kontorą "Centrozagotzemo" atvyko 11 žmonių: 6 rusai, 2 žydai, 3 lietuviai⁸.

Taigi didžioji atvykstančiųjų dalis buvo nelietuviai. O ir tuos žmones, kurie save vadino lietuviais, ne visada buvo galima laikyti lietuviais. Štai 1945m. pradžioje LKP/b/ CK atsakingam darbui Lietuvoje atrinko 304 lietuvius. Iš jų lietuvių kalbą mokėjo gerai 38, silpnai 43, o kiti visai nemokėjo⁹.

Pagal LKP/b/ CK pateiktus duomenis, 1945m. balandžio 1d. iš Sovietų Sąjungos darbui į Lietuvą atvyko 8482 žmonės, 2366 iš jų pagal reevakuaciją. Tačiau tai nereiškia, jog tai buvo lietuviai. Pagal gausumą juos būtų galima suskirstyti taip: į NKVD 3258 (pagal reevakuaciją 475), į Lietuvos geležinkelį 2050 (pagal reevakuaciją 64; tarp atvykusiųjų 1000 vadovaujančių darbuotojų), į NKGB 929 (pagal reevakuaciją 265), į Liaudies komisarų tarybą ir liaudies komisariatus 901 (pagal reevakuaciją 522), partinių darbuotojų 430 (pagal reevakuaciją 304), vykdomųjų komitetų darbuotojų 276 (pagal reevakuaciją 202), komjaunimo darbuotojų 175 (pagal reevakuaciją 169), ūkinių

darbuotojų 63 (pagal reevakuaciją 45), kitų darbuotojų 344 (pagal reevakuaciją 272)¹⁰. Šie duomenys rodo, kad daugiausia atvyko NKVD darbuotojų, geležinkelininkų, partijos komjaunimo ir sovietinių įstaigų pareigūnų ir labai nedaug gamybininkų. Didžioji jų dalis – anksčiau nedirbę Lietuvoje.

Į Lietuvą naujieji kolonistai vyko iš visos Sąjungos: iš Leningrado, Maskvos, Novgorodo, Novosibirsko, Omsko, Rostovo, Saratovo, Sverdlovsko, Smolensko, Stalingrado, Tambovo, Tulos, Tiumenės, Uljanovsko, Čeliabinsko, Čitos, Čkalovo sričių, Marių, Mordvių, Šiaurės Osetijos, Totorijos, Udmurtijos ASSR, visų sąjunginių respublikų, Primorjės ir Stavropolio kraštų¹¹.

Kartu su VKP/b/ Centro komiteto siunčiamaisiais į Lietuvą atvykdavo jų šeimų nariai, giminaičiai ir pažįstami. Daug kitataučių atvažiavo niekieno nesuončiami ir nekviečiami -ieškodami geresnės duonos. Nereikia pamiršti ir to fakto, kad, baigiantis karui, buvo demobilizuojami Raudonosios armijos kariai ir ne vien tik lietuviai. Daugelis jų taip pat užsiliko Lietuvoje. Daugumas šios kategorijos žmonių nepateko į jokią apskaitą. Štai tik vienas dokumentas. Lietuvoje įsikūrė 46.987 eiliniai ir seržantai, demobilizuoti 1945 06 23-1946 12 01 (kažkodėl nenurodomi karininkai). Iš jų 33.753 lietuviai, 7299 rusai, 1507 žydai ir 4428 kitų tautybių žmonės. Buvę kariškiai papildė kompartiją. Iš minėtų atvykusių 1751 buvo VKP/b/ narys, 870 kandidatų į VKP/b/ narius ir 1253 komjaunuoliai¹².

Demobilizuotieji buvo didelė našta kraštui. Jiems reikėjo butų, kuro, baldų, žemės ūkio inventoriaus, orderių pramonės prekėms, amerikoniškų dovanų, manufaktūros, avalynės, rūbų, maisto, piniginių pašalpų, arklių, karvių, obligacijų; jiems buvo suteikiamos lengvatos dėl žemės ūkio produktų pristatymo ir t.t.

Pastebimas didelis Lietuvos įstaigų ir organizacijų surusėjimas. Pirmiausia tai prasidėjo pačiose valdžios viršūnėse, teisėtvarkos bei represiniuose organuose. LKP/b/ Centro komitete visa raštvedyba buvo rusų kalba. Ta pačia kalba vyko ir plenumai, biuro posėdžiai (jei kuris partijos funkcionierius nemokėjo rusų kalbos, jam buvo paskiriamas vertėjas). Taip pat buvo siekiama padaryti ir žemesniuosiuose partiniuose organuose. Visiškai surusintas buvo geležinkelio, upių ir jūrų laivininkystės, iš dalies automobilių transportas, ryšių sistema NKVD ir NKGB tarnybos. Dažnai žmogus, užėjęs į valdišką įstaigą, bandydavo susikalbėti rusiškai, ir jam būdavo tikras siurprizas, jeigu valdinin-

kas prašnekdamas lietuviškai Liaudies komisarų, vykdomųjų komitetų pirminkų, direktorių pavaduotojai, daugelio valdybų viršininkai ar pavaduotojai, skyrių vadovai buvo nelietuvių tautybės žmonės. Ir dažnai toks viršininkas reikalaudavo, kad visas kolektyvas vartotų tik rusų kalbą. Į atsakingus postus buvo skiriami kitų tautybių žmonės ne todėl, kad jie būtų geri specialistai ir be jų nebūtų buvę galima išsiversti. Maskvos siųsti rusakalbiai buvo kaip prižiūrėtojai, kurie vykdė Kremliaus politiką. Dažniausiai jų turėjo klausyti pirmieji vadovai, komisarai, ministrai, valdybų viršininkai, direktoriai lietuviai. Toli gražu ne visada atkomandiruotieji į Lietuvą buvo kvalifikuoti, kultūringi ir aukštos moralės žmonės.

Pavyzdžiui, iki 1945 04 01 į Lietuvą atvyko 267 partiniai darbuotojai (taip pateikiama LKP/b/ CK dokumentuose). Beveik pusė iš jų (130) turėjo tik pradinį išsilavinimą, 111 – vidurinį ir tik 26 buvo baigę aukštąjį mokslą. 103 iš jų buvo rusai, 20 žydų ir 10 kitų tautybių, lietuviai – 134¹². Kiek aukštesnį išsilavinimą turėjo ūkiniai, kultūros bei teisėtvarkos organų darbuotojai. Kaip jau minėjau, ne visi atvykusieji buvo kviečiami. Laikotarpiu nuo 1945 08 24 iki 1946 01 28 turėjo atvažiuoti pagal VKP/b/ CK 1945 08 15 ir 1945 08 20 nutarimus 286 žmonės, o pagal LKP/b/ CK prašymą tik 23. LKP/b/ CK visiškai neprašė rusų mokytojų, VKP/b/ CK atsuntė 74 (buvo numatyta atsiųsti 135)¹³.

Kaip rašė LKP/b/ CK Kadro skyriaus vedėjas pavaduotojas N.Ščepinas VKP/b/ CK Kadro valdybos viršininkui Charionovskiui, atvykusiųjų nuotaikos buvo nekokios. Beveik visi, išskyrus tuos, kurie atvyko sovietiniam darbui, sakė, kad VKP/b/ CK niekas su jais nekalbėjo apie darbo Lietuvoje pobūdį, sakydavo – susitarsite vietoje – LKP/b/ Centro komitete. Kadangi daugumas atvykstančiųjų buvo miestų gyventojai, visi primygtinai reikalavo darbo miestuose, kiti net atsakydavo važiuoti dirbti į apskričių partijos komitetus. (Mano nuomone, įtakos turėjo partizanų veiksmai ir priešiškos Lietuvos žmonių nuotaikos rusų atžvilgiu.) Tarp atvykusiųjų buvo daug ligonių, karo invalidų¹⁴. Į apskritis važiuoti nenorėjo ne tik atvykusieji iš didžiųjų Rusijos miestų. Kaip nurodė LKP/b/ CK Kadro skyriaus vedėjas pavaduotojas Ch.Aizenas, Kaune susikaupė kelios dešimtys žydų, kurie nenorėjo grįžti į anksčiau gyventas vietas: Jonavą, Vilkiją, Seredžių ir kt. Esą ten juos užmuš, būvę atvejų, kai žydai, grįžę į miestelius, buvo labai sumušti ir tik bėgdami

išsigelbėjo. Todėl visi nori likti Kaune¹⁵. Kažkodėl neteko girdėti, o ir aptikti dokumentų, kad Lietuvoje būtų buvę persekiojami žydai vien už savo tautybę. Kitas reikalas, jeigu jie prisidėjo prie lietuvių trėmimų, aktyviai reiškėsi NKVD ar NKGB organuose.

Ypatingoje kompartijos priežiūroje buvo teisingumo organai. Kaip rašė LSSR Aukščiausiojo teismo pirmininkas Jurgis Blieka, per visus 1945 metus negalėjo priimti nė vieno teismo nario, išskyrus atsiųstuosius iš rytinių sričių Olševskį ir Binkevič¹⁶. Tai ir nenuostabu, nes priimamiems į Aukščiausiąjį teismą buvo keliami dideli reikalavimai. Jie turėdavo užpildyti anketą ir atsakyti į 24 klausimus apie savo, tėvų, žmonos turėtą ar turimą turtą, seserų, brolių užsiėmimą, kokioms organizacijoms priklausė, ar buvo užsienyje, ar yra giminių užsienyje ir t.t. Už neteisingą žinių suteikimą buvo grasinama baudžiamąja atsakomybe¹⁷.

Dar pirmosios sovietinės okupacijos metais Lietuvoje buvo įsteigti kadru skyriai. Jie rinko žinias ir tikrino duomenis apie priimamus darbuotojus, ir be jų sutikimo nebuvo galima priimti ar atleisti iš darbo nė vieno žmogaus. Kaip ir 1940-1941 metais, kadru skyrių viršininkais ir inspektorais buvo skiriami partijos nariai, dažniausiai žydai ir rusakalbiai.

Tokiu pat principu buvo komplektuojami ir specialieji (slaptieji, ypatingieji) skyriai. Pavyzdžiui, LSSR Slaptosios dalies sekretorė (vedėjo etatas neužimtas) Liza Isaakovna Olkinienė, Vyr. statybos ir statybinių medžiagų pramonės valdybos prie LSSR LKT Specialiosios dalies viršininkė Sara Mojsejevna Špiraitė, Vyr. kuro valdybos prie LSSR LKT Specialiosios dalies viršininkas Tuvija Jefroimovičius Šeres, LSSR teisingumo LK Ypatingosios dalies viršininkė Šifra Leibovna Taršisaitė, LSSR Miškų pramonės LK Specialiojo skyriaus ir slaptosios dalies viršininkas Izaras Matulevičius Šmidt, LSSR Komunalinio ūkio LK Specialiojo skyriaus vedėja Leja Davidovna Bikaitė, Vilniaus Pramprekybos Specialiojo skyriaus inspektorius Davidas Joselevičius Chanas, Vilniaus "Valgio" tresto Specialiojo skyriaus inspektorė Ena Gutelevna Grilaitė, LSSR Prekybos LK Specialiojo skyriaus viršininkas Sergejus Radionovičius Semenkovas, LSSR Vietinės pramonės LK Slaptojo skyriaus viršininkas Andrejus Markovičius Mumikovas, Vyr. mėsos pramonės valdybos "Maitas" Specialiojo skyriaus viršininkė Pelagėja Pavlovna Smimova, Pramkoooperacijos valdybos prie LSSR LKT Specialiojo skyriaus viršininkas Aleksejus

Ivanovičius Liskovas (prieš karą – NKVD-NKGB darbuotojas Kaune)¹⁸ ir tt.

LSSR MGB ministro pavaduotojas kadrams plk. Kolotuškinas 1946m. pradžioje skundėsi A.Sniečkui, kad iki šio laiko nesukomplektuota MGB specialioji tarnyba. Ilgą laiką tikrinus, buvo atrinkti 10 žmonių iš įvairių organizacijų: Chana Michelevna Rozmanaitė (miesto prekybos skyrius), Estera Mordochovna Grodzenčkaitė (Glavlitas), Varvara Sergejevna Krasnenkova (Vilniaus karinis komisariatas), Raisa Borisovna Rafaitė (Vyr. kinofikacijos valdyba), Anna Leonovna Kačerginskaja (Glavlitas), Šifra Josifovna Gabraitė (Maisto pramonės ministerija), Elena Konstantinovna Okulevič (4-as milicijos skyrius), Elena Boleslovna Šarmaitienė (miesto finansų skyrius), Emilija Kazimirovna Kamickytė (Prekybos ministerija)¹⁹. Taigi tik dvi pastarosios turėjo lietuviškas pavardes. Visos jos turėjo būti MGB vertėjomis.

LKP/b/ CK Kadro skyrius ne tik turėjo kontroliuoti kadro patikimumą, bet ir informuoti VKP/b/ CK Kadro valdybą apie pakitimus VKP/b/ nomenklatūrinių darbuotojų kadruose, sekti, kad iš jo akiračio neišsprūstų joks nomenklatūrinių darbuotojų sudėties pakitimas, siųsti LKP/b/ apskričių, miestų, rajonų komitetų nutarimus, kitų instancijų sprendimus nomenklatūrininkų atžvilgiu, straipsnius spaudoje ir kt.²⁰

Stalininė kadro politika buvo įgyvendinama ne vien tik partinių rusakabijų funkcionierių siuntimu į Lietuvą. Lietuvos ir Maskvos komunistai matė, kad jų šalininkų krašte yra labai mažai, ypač tarp inteligentijos, valdininkų, specialistų. Nepaisant bolševikinių represijų, karo negandų bei emigrantų iš Lietuvos bangos, daugelyje įstaigų, įmonių ir organizacijų dirbo daug savo krašto patriotų, kuriems buvo svetima komunistinė ideologija. Inžinieriai, mokytojai, gydytojai, įvairių sričių specialistai išsilavinimą buvo gavę Lietuvos ar Vakarų Europos mokyklose. Todėl vienu iš pirmųjų kompartijos uždavinių buvo kuo greičiau atsikratyti "nepageidaujamų elementų". Šį darbą atlikti turėjo padėti kadro ir specialieji skyriai.

1945m. komunistų partija pradėjo vadinamąjį kadro valymą. Tiesa, tokie valymai vyko ir 1940-1941m. bei 1944m. antroje pusėje. Oficialus impulsas šiam asenizacijos darbui buvo LKP/b/ CK IV plenumo nutarimas dėl sovietinio ir ūkinio aparato darbuotojų valymo nuo priešiškų elementų. LKP/b/ CK Kadro skyrius pareikalavo kiekvieno mėn. 1d. siųsti duomenis apie atleistus, suimtus, taip pat ir iškeltus į atsakingą darbą žmones²¹. Valyti kadrus nuo

priešiškų ir politiškai abejotinų elementų ir gerinti darbą su kadrais buvo reikalaujama VKP/b/ CK 1945 08 15 bei LKP/b/ CK VII plenumo nutarimuose²².

Įstaigose, įmonėse ir organizacijose buvo pradėti sudarinėti nepatikimų žmonių sąrašai²³, kurie buvo pateikiami NKGB organams. Juos sudarinėjo kadrų ir specialiųjų skyrių darbuotojai. Kuo buvo kaltinami patekę į sąrašus žmonės? Štai keletas charakteristikų: šaulys; vokiečių metais organizavo partizanų būrį; apšaudė Raudonosios armijos karius; tautininkas; aktyvus partizanas; vienas iš partizanų vadų; partizanų būrio štabo narys; buvęs policininkas; agitavo prieš sovietinę valdžią; palaikė ryšius su dvasininkais; įtariamasis platinantis antisovietinę literatūrą; talkino vokiečiams, buvo Žemės ūkio departamento referentas, 1941m. jo seserį suėmė NKVD; dirbtuvių savininkas Kaune, pasisakė už terorą prieš komunistus; klerikalų partijos narys, priešiškas sovietų valdžiai ir pan. Šias žinias saugumo organams teikdavo menko išsilavinimo nelietuvių tautybės žmonės, iš anksto nusistatę prieš lietuviybę ir krašto nepriklausomybės siekį. Be abejo, charakterizuojant žmones, turėjo įtakos asmeninės simpatijos ar antipatijos, ir viskas buvo daroma paskubomis. Tuo tarpu sankcijos prieš niekuo nekaltus žmones, turinčius savo pažiūras ir įsitikinimus, buvo greitos, įvairios ir skaudžios. Lengviausia bausmė – atleidimas iš darbo, griežčiausia – areštas su visomis iš to kylančiomis pasekmėmis. Apie šias represines priemones ir sankcijas reguliariai buvo pranešinėjama LKP/b/ Centro komitetui.

Kadrų valymas vyko labai intensyviai, ir duomenys apie darbuotojų atleidimus ir areštus nuolat keitėsi. Pateiksiu vieno dokumento medžiagą apie darbuotojų suėmimus ir atleidimą vyriausybiniuose įstaigose 1945 metais. Iš Maisto pramonės LK atleista 18 ir suimti 3 darbuotojai; iš komisariatui pavaldžių trestų atleista 116 ir suimti 35 žmonės. Iš Mėsos ir pieno pramonės LK atleisti 32, suimtas 1; iš šio komisariato vyr. valdybų atleisti 73, suimti 9. Iš Miškų LK atleisti 37, suimti 15. Iš Vietinės pramonės LK ir Komunalinio ūkio LK atleista po 35, suimta po 5 darbuotojus. Iš Nemuno laivininkystės valdybos atleista 26, suimta 16. Iš Vyr. statybos reikalų valdybos atleista 38; iš Žemės ūkio LK ir Paruošų LK įgaliotinio tarnybos atleista po 37 darbuotojus. Pagal šiuos duomenis, iš ūkinių liaudies komisarų ir žinybų buvo atleista 538 ir suimti 105, iš sovietinio aparato atleisti 94 ir suimti 8, iš kultūros aparato atleisti 95

ir suimti 13 darbuotojų. Tokiu būdu iš viso atleisti 727 ir suimti 126 žmonės²⁴.

Jau 1945m. pradžioje iš Vietinės pramonės LK aparato atleisti ir suimti 6 darbuotojai; komisariato tiekimo valdyboje areštuoti 7, odos kombinate – 54 žmonės, Odos-avalynės treste suimti 6 ir atleistas 1 žmogus²⁵.

Lengvosios pramonės LK aparate suimti 8, atleisti 12; valdybose ir Trestuose suimtas 21 ir atleisti 34; įmonėse suimti 43, atleisti 84. Negalutiniais duomenimis, komisariate ir jam pavaldžiose įmonėse suimti 172 ir atleisti 130

26

Iš Tarybinių ūkių LK atleisti 49 ir suimti 2 darbuotojai²⁷.

Represijų neišvengė ir Sveikatos apsaugos LK darbuotojai. Komisariato aparate suimti A.Jusevičius, A.Kvietinis, J.Aukštakis ir Z.Okuličius; Vilniaus psichiatrinėje ligoninėje – ligoninės direktorius S.Cvynaris, skyrių vedėjai V.Pieskovas, Z.Januškevičius, A.Smalstys, H.Flešeris; Vilniaus m. Sveikatos apsaugos skyriuje -laboratorijos vedėjas A.Lapinskas; I užkrečiamų ligų ligoninėje – skyriaus vedėja Z.Svidienė, med. sesuo S.Jaglinska, felčeris V.Pienkovskis; Nervų ir vidaus ligų ligoninėje – gydytoja Z.Čiževskienė; TBC sanatorijoje – vyr. med. sesuo J.Rukovičiūtė ir vaistinės vedėjas M.Sosnovskis. Be to, suimta apie 20 asmenų vidutinio medicininio ir administracinio personalo Vilniaus psichiatrinėje ligoninėje. I poliklinikoje suimti 7, Vaikų poliklinikoje – 1, Vaikų sanatorijoje – 1, Valst. sanitarinėje inspekcijoje – 3 ir Kūdikių namuose 1 darbuotojas²⁸.

Sveikatos apsaugos LK Kadro valdybos viršininkas pranešė, kad Kauno apskr. Sveikatos skyriaus vedėjas gyd. B.Kazlauskas ir Marijampolės apskr. Sveikatos skyriaus vedėjas lg.Morkeliūnas "atlieka darbą, neatitinkantį tarybinei dvasiai", todėl juos reikia atleisti²⁹.

Tokie žmonių persekiojimai labai neigiamai veikė visų Lietuvos įstaigų darbuotojus, netgi kompartijos narius. Štai kaip aprašomas pirminės partinės organizacijos susirinkimas 1945 09 22 Švietimo LK, kuriame buvo svarstomas minėtas VKP/b/ 1945 08 15 ir LKP/b/ CK VII plenumo nutarimas dėl kadro valymo. Pažymima, kad kalbėjo tik atsakingi darbuotojai, o eiliniai tylėjo. Iš komisariato buvo atleisti 47 žmonės (iš 143) ir 9 suimti. Areštuotųjų tarpe Klubų ir pirklių-skaityklų sektoriaus vedėjas Paukšta, Specialiųjų mokyklų skyriaus vedėjas Mikėnas, Bibliotekų sektoriaus vedėjas Poška, Kadro skyriaus inspektorius Čepinskas, Muziejų ir paminklų sektoriaus vyr. inspektorius

Sabaliauskas, Respublikinio kabineto bibliotekos vedėjas Mažiliauskas.

Dėl mokytojų stygiaus nedarbo daug pradžios mokyklų: Alytaus apskr. – 17, Vilkaviškio apskr. – 17, Kretingos apskr. – 16, Klaipėdos apskr. – 14, Zarasų apskr. – 10 ir t.t. Tuo tarpu švietimo darbuotojai buvo sistemingai atleidžiami iš darbo. Po minėtų VKP/b/ CK ir LKP/b/ CK nutarimų (be Kauno ir Vilniaus miestų ir apskričių) buvo atleista 400 švietimo darbuotojų. Pavyzdžiui, Trakų apskr. rugsėjo mėn. pašalintas 141, iš jų 35 suimti; Biržų apskr. pašalinti 48, suimti 7; Rokiškio apskr. pašalinti 28, suimti 9 mokytojai ir t.t.

Tuo pačiu metu buvo atleistas Panevėžio Liaudies švietimo skyriaus vedėjas Kontrauskas ir perduotas teismui, Vilniaus m. Liaudies švietimo skyriaus vedėjas Vaitulionis, Panevėžio vidurinės ekonominės mokyklos direktorius Tarvydas ir kt.

Tačiau, kaip buvo kalbama minėtame Švietimo LK partinės organizacijos susirinkime, šie atleidinėjimai ir valymai vyko "veltui", nes vietose nebuvo viešumo: "išvalytiesiems" buvo duodami dokumentai, kad jie atleidžiami paties prašant ar pagal etatų mažinimą, todėl jie galėjo įsidarbinti kitur, kartais dar atsakingesnėse pareigose. Pavyzdžiui, į Klaipėdos apskritį valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininku buvo priimtas tūlas Končius. Po kurio laiko jis persikvietė (išgelbėdamas nuo persekiojimo) iš Telšių apskr. ir priėmė mokytojais pradinėse mokyklose savo sūnų Povilą, Pakalniškį, Strogų, Jadvygą Biekšytę ir kt. Visa ši grupė buvę aktyvūs partizanų būrio dalyviai. Apie J.Biekšytę buvo žinoma, kad ji, dirbdama Laugalių mokykloje, organizavo tėvų komitetą ir visų tėvų vardu parašė pareiškimą kompartijos apskrities komitetui, Liaudies švietimo skyriui ir valsčiaus vykdomajam komitetui, reikalaudama, kad mokykloje kunigas dėstytų tikybą ne rečiau kaip du kartus per savaitę. (Ši mokytojų grupė buvo suimta.)

Daugelis mokytojų, nepakęsdami bolševikinės priežiūros, patys mesdavo darbą ir važiuodavo į Klaipėdos kraštą³⁰.

Daug žmonių buvo atleista ir suimta ir mažesnėse organizacijose. Pavyzdžiui, Vyr. autotransporto valdybos tiekimo valdyboje suimti 45 žmonės, tarp jų tiekimo direktorius, mechanikai, ekonomistai, skyrių viršininkai, šaltkalviai, vairuotojai, kurjeriai ir net mokiniai³¹.

Pramonės kooperacijos įmonėse suimta 18 atsakingų vadovų ir 83 eiliniai darbuotojai³².

Kauno valstybinio tekstilės tresto įmonėse atleisti 84 ir suimti 9 darbuotojai: "Kauno audiniuose" – 24 ir 1, Tekstilės treste – 16 ir 2, "Litekse" – 14 ir 2, "Limoje" – 12 ir 1 ir t.t.³³

Pagal 4 miestų ir 26 apskričių LKP/b/ komitetų duomenis, 1945m. visoje Lietuvoje iš darbo buvo pašalinti 7845 žmonės ir 661 suimtas, iš jų: "išvalyti" apskričių ir miestų aparato darbuotojai 599, valsčių aparato darbuotojai – 207, apylinkių aparato darbuotojai – 647, teismų ir prokuratūros darbuotojai – 41, švietimo darbuotojai – 404, medicinos darbuotojai – 67, pramonės įmonių darbuotojai – 250 ³⁴. Vien tik per 1945m. rugsėjo-spalio mėn. iš žemutinių sovietinių organų "išvalyti" 843 žmonės, iš jų – iš valsčiaus aparato -203, iš apylinkių vykdomųjų komitetų – 610 žmonių. Vietoj jų LKP/b/ apkomai ir vykdomieji komitetai parinko ir išskėlė 311 valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkų (iš visų 319 pagal etatus) ir 2964 apylinkių tarybų pirmininkus (iš privalomų 3032). Iš 639 valsčių vykdomųjų komitetų skyrių vedėjų pakeisti 473 ³⁵.

Tai, kad vyko daugelio Lietuvos įstaigų ir organizacijų rusinimas, kad su daugeliu viršininkų lietuviškai jau nebuvo galima susikalbėti, matė ne tik eiliniai Lietuvos žmonės, bet ir aukščiausių valdžios ešelonų nomenklatūriniai darbuotojai.

1946 07 29 Kauno apkrme buvo svarstomas produktų tiekimo sribams pagerinimo klausimas. Apskrites vartotojų sąjungos pirmininkas Kviklys Jonavos žemės ūkio kooperacijos vadovu pasiūlė tūlą Gónčarovą. Į tai LKP/b/ Kauno apskrities komiteto pirmasis sekretorius Edvardas Čipkus gulago kalba pareiškė: "Ty...matj, opiatj načínaješj v kooperaciju stiagivatj etich russkich vyrodkov. Nikto, nikuda. Ja zapreščaju eto tebe delatj" (Tu... (keiksmazodis) vėl pradedi į kooperaciją įtraukti tuos rusų išsigimėlius. Niekas, niekada. Aš draudžiu tai tau daryti). Už šį ir kitus "nusikaltimus" E.Čipkus buvo atleistas iš sekretoriaus pareigų. Tačiau 1946m. liepos mėn. iš apskrities vartotojų sąjungos aparato buvo pašalinti Sokolenko, Žarinov ir Semionov. Pasekmių ilgai laukti neteko – už neteisingą liniją komunistų atžvilgiu buvo atleistas apskrities vartotojų sąjungos pirmininkas Kviklys³⁶.

Tikrą įniršį A.Sniečkui sukėlė LSSR AT Prezidiumo pirmininko J.Paleckio pareiškimas apie valdžios aparato "nulietuvinimą" ("obezlitovenije"). LKP/b/ CK XI plenumo LKP/b/ pirmasis sekretorius kalbėjo: "Argi galima rimtai

tvirtinti, kad mūsų aparate iš tikro įvyko koks tai "hulietuvinimas"? Juk kai mes pradėjome kurti sovietinės valdžios organus, jie iš tikro buvo silpni. Kiek mūsų atvažiavo? Keletas šimtų lietuvių, be to, gavome iš divizijos... Kaip mes galėjome organizuoti tą kovą? Mes prašėme pagalbos, ji mums buvo suteikta... Yra, tiesa, atskiri elementai, kurie iš tikro lietuvių nepriims net sargu. Atsiras vienas kitas kvailys, bet negalima šmeižti visą mūsų politiką kadru srityje"³⁷.

Taigi CK sekretorius pripažįsta, kad sovietinei valdžiai įsitvirtinti Lietuvoje savo jėgomis nebuvo jokių šansų, kad buvo prašoma pagalbos iš SSRS, kad buvo didžiarusiško šovinizmo pasireiškimų ir lietuvių niekinimo. Tačiau sekretorius nė vienoje savo kalboje niekada nepasakė, kiek ir kokios žalos lietuvių tautai padarė stalininis režimas ir jo valios vykdytoja bolševikų partija su savo kariuomene, prokuratūra, teismais, NKVD ir NKGB organais.

Išnašos

1. Mickevičius J. Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto veikla tarybiniame užnugaryje. Didžiojo tėvynės karo metais, ruošiant kadrus išvaduoti Tarybų Lietuvai // Už socializmo sukūrimą Lietuvoje. Mokslinės konferencijos medžiaga. 1968 12 26-27. V., 1969. P.255.
2. Ten pat. P.256.
3. Ten pat. P.259.
4. TSKP suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose. D.III. V., 1956. P.425-464.
5. Varašinskas K. Lietuvos TSR gyventojų veikla tarybinėje užfrontėje // Tarybų Lietuva. Didžiajame tėvynės kare. V., 1975. P.183.
6. Ten pat. P.185.
7. Žinios apie atvykusius darbuotojus LKP/b/ CK prašymu. 1945 04 18 // Lietuvos valstybinis visuomenės organizacijų archyvas (toliau – LVVOA). F.1771. Ap.8. B.271. L.52-53.
8. Atvykusių į darbą į Lietuvos SSR iš kitų SSRS respublikų ir sričių darbuotojų sąrašai // LVVOA. F.1771. Ap.7. B.224. L.8; L.10; L.14; L.22; L.25; L.36-38; L.42; L.51-52; L.54; L.55.
9. Pažyma apie lietuvius, esančius SSRS 1945 04 07 // LVVOA. F.1771. Ap.8. B.271. L.56.
10. Žinios apie darbuotojus, atvykusius į LSSR iki 1945 04 01. Priedas Nr.1 // LVVOA. F.1771. Ap.8. B.272. L.1.
11. LKP/b/ CK Karinio skyriaus vedėjui Kopija LSSR Socialinio aprūpinimo ministrui. 1946 12 03. Nr.02053/sl // LVVOA. F.1771. Ap.9. B.268. L.87.
12. Partinio, sovietinio, ūkinio ir komjaunimo aparato darbuotojų sudėtis 1945 04 01 // LVVOA. F.1771. Ap.8. B.272. L.4.
13. Pažyma apie atvykusius į Lietuvą partinius ir sovietinius darbuotojus 1945 08 24-1946 01 28 // LVVOA. F.1771. Ap.8. B.271. L.88.

14. LKP/b/ CK Kadrų skyriaus vedėjo pavaduotojo NŠčepino pranešimas VKP/b/ CK Kadrų valdybai, drg. Charionovskiui. 1945 10 //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.271. L.66.
15. LKP/b/ CK Kadrų skyriaus vedėjo pavaduotojo Ch.Aizeno pranešimas LKP/b/ CK sekretoriui A.Sniečkui. 1945 06 01 //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.272. L.27.
16. LKP/b/ CK sekretoriui kadrų reikalams drg. M.Kučinskui. 1945 12 04. Nr.85 //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.183. L.182.
17. LSSR Teisingumo LK. Aukščiausiasis teismas. Tarnautojo V.Maželio anketa //LVVOA. F.1771. Ap.7. B.254. L.30.
18. LVVOA. F.1771. Ap.7. B.253. L.11; B.255. L.62; L.68; B.254. L.32; L.41; L.38; B.253. L.55; L.60; L.49; B.254. L.45; L.54; B.255. L.42.
19. LKP/b/ CK sekretoriui drg. A.Sniečkui. 1946 04 25. Nr.4/1/2772. Privaloma grąžinti LKP/b/ CK YS //LVVOA. F.1771. Ap.9. B.263. L.8.
20. VKP/b/ CK Kadrų skyrius. 1944 08 17. Nr.1-1 LKP/b/ CK sekretoriui kadrams drg. M.Junčiui-Kučinskui //LVVOA. F.1771. Ap.7. B.248. L.4-5.
21. Visų LKP/b/ apskričių komitetų sekretoriams. 1945 11 15. Nr. 101/sl //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.161. L.7.
22. Pažyma apie VKP/b/ CK 1945 08 15 nutarimo ir LKP/b/ CK VII plenumo nutarimo dėl aparato valymo nuo svetimų ir politiškai abejotinių elementų ir apie darbą su kadrais Švietimo liaudies komisariato sistemoje vykdymą// LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.3.
23. Antisovietškai nusiteikusių asmenų, tikrinamų LSSR Žemės ūkio liaudies komisariato Veterinarijos akademijoje sąrašas. 1945 07.-v.sl. //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.141-142; Antisovietinio elemento, dirbančio LSSR Žemės ūkio LK, sąrašas// LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.143-144.
24. Išvalytų iš respublikinių sovietinių ir ūkinių organizacijų aparato darbuotojų skaičius // LVVOA. F.1771. Ap.8. B.272. L.20-21.
25. LSSR Vietinės pramonės LK Karinio-slaptosios skyriaus vedėjas I.Bulyginas. 1945 02 06. Nr.11/sl. LKP/b/ CK sekretoriui kadrams drg. M.Kučinskui //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.101-104.
26. Lengvosios pramonės LK Karinio-slaptosios skyriaus viršininkas I.Bulyginas. 1945 08 04. Nr.63/vsl. LKP/b/ CK Pramonės skyriui, drg.Ozarskui //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.81.
27. Duomenys apie sovietinio ūkinio aparato išvalymą nuo politiškai abejotinių elementų Tarybinių ūkių LK 1945 10 01 //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.154.
28. Sveikatos apsaugos LK ir Vilniaus m. Sveikatos apsaugos skyriaus suimtųjų tarnautojų sąrašas //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.76. I-II p.
29. Sveikatos apsaugos LK Kadrų valdybos viršininko pažyma // LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.75.
30. Pažyma apie VKP/b/ CK 1945 08 15 ir LKP/b/ CK VII plenumo nutarimų vykdymą dėl aparato išvalymo nuo svetimų ir politiškai abejotinių elementų ir darbo su kadrais Švietimo LK sistemoje //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.162. L.3-8.
31. Žinios apie Vyr. transporto valdybos ir jos įmonių darbuotojus, suimtus LSSR baudžiamųjų organų. Gauta LKP/b/ CK. 1945 02 08. Nr.136/sl //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.168. L.8-9.

32. Žinios apie suimtus LSSR Pramkooperacijos valdybos asmenis. 1945 02 12 //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.168. L.2.
 33. Žinios apie sovietinio ir ūkinio aparato išvalymą nuo politiškai abejotinų ir svetimų elementų Valstybinio tekstilės tresto įmonėse Kauno mieste. 1945 10 01 //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.168. L.27.
 34. Žinios apie sovietinio ir ūkinio aparato išvalymą nuo politiškai abejotinų ir svetimų elementų pagal respublikos apskritis //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.272. L.73.
 35. LKP/b/ CK Kadrų skyriaus ataskaita apie 1945 08 15 VKP/b/ CK ir 1945 08 24 LKP/b/ CK VII plenumo nutarimų dėl respublikos partinio ir valstybinio aparato sustiprinimo rugsėjo-spalio mėn. įgyvendinimo //LVVOA. F.1771. Ap.8. B.161. L.23.
 36. LKP/b/ CK brigados pranešimas LKP/b/ CK sekretoriui A.Sniečkui. 1946 08 22 //LVVOA. F.1771. Ap.9. B.168. L.45-47.
 37. LKP/b/ CK sekretoriaus A.Sniečkaus pranešimas LKP/b/ CK XI plenumui //LVVOA. F.1771. Ap.9. B.21. L.56.
-

KGB PASTANGOS 1989-AISIAIS

Tarp išlikusių KGB dokumentų yra ir buvusio LSSR KGB pirmininko 1989 metų darbo ataskaita, tiksliau, tos ataskaitos juodraštinis variantas. Ši darbo suvestinė, nors konkrečiai ir nenurodyta, matyt, turėjo būti siunčiama į SSRS KGB arba, kaip dokumente ne kartą minima, į Centrą.

Pirmoje ataskaitos dalyje KGB generolas majoras E.Eismuntas apibūdina bendrą Lietuvos politinę padėtį, vertindamas kaip labai sudėtingą. Iš E.Eismunto rašto matyti, kad LSSR KGB pirmininkas nepatenkintas ne tik įvykiais respublikoje, bet ir LKP vadovų pozicija ir veiksmais. E.Eismuntą galima laikyti konservatyviosios sovietinės nomenklatūros atstovu, nelabai pritariančiu senosios partinės nomenklatūros atnaujinimo ir kitoms perestroikos idėjoms. Tai matome iš 1988m. rugpjūčio 30d. Vilniuje, Dailininkų sąjungoje įvykusio LSSR KGB pirmininko susitikimo su Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio aktyvu ir ypač su kitos partinės nomenklatūros srovės šalininkais, remiančiais M.Gorbačiovo politiką (Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje buvo daug LKP narių, vėliau išrinktų į LKP CK, taip pat Valstybinio Vilniaus universiteto ir Rašytojų sąjungos pirminių kompartijų organizacijų sekretoriai):

"V.Petkevičius: Stalinui, kaip sakė A.Jakovlevas (Politbiuro narys, M.Gorbačiovo šalininkas, 1988m. atvykęs į Lietuvą gelbėti Sąjūdžio nuo konservatyviosios

nomenklatūros puolimo- D.S.), lengviausia viską nurašyti. Bet Sąjūdį jaudina pas mus, Lietuvoje, užsilikęs stalinizmas.

E.Eismuntas: Nėra pas mus to stalinizmo, nėra.

V.Petkevičius: Jakovlevas savo pranešime pastebėjo, kad yra /.../

B.Genzelis: Visa Sąjunga kalba apie stalinizmą, objektyviai analizuoja stalinizmo ištakas, o Lietuvoje šito jokių būdu nenorime matyti... Saugumiečiai Lietuvoje kitokie negu Sąjungoje." (Šio susitikimo diktofoninis įrašas išspausdintas "Kauno aide" 1988 08 31.)

Beje, E.Eismuntas savo ataskaitoje mini Vidaus reikalų ministerijoje (MVD) kilusius nesutarimus (buvo bandymų įkurti Sąjūdžio grupę), tačiau iš jo nuogaštavimų dėl KGB darbuotojų kovinės dvasios išlaikymo nesunku pastebėti, kad trintis tarp senosios ir naujosios politikos šalininkų buvo ir pačioje KGB struktūroje. Sovietų istorijoje tai gana dėsninga, nes pasikeitus Generaliniam sekretoriui ir paskelbus naują partijos kursą, dažniausiai suaktyvėdavo kova dėl valdžios ir pačiose represinėse struktūrose (E.Eismuntas iš savo posto atleistas 1990 metais*).

Be abejo, Maskva gerai žinojo LSSR KGB vadovo nuotaikas, todėl galime daryti išvadą, kad E.Eismuntas negaudavo visos informacijos apie Kremliuje sudarytas perestroikos subtilybes ir slapčiausius planus, kad dalis Lietuvoje veikusių agentų ir operatyvinių kombinacijų buvo žinomi tik Maskvos Centrai. Kaip matyti iš ataskaitos, E.Eismuntas nelabai suprato ir LKP vadovų taktikos, kurie šią derino tiesiogiai su Kremliumi. Kita vertus, visiškai akivaizdu, kad 1989 metais KGB padalinys Lietuvoje, nors ir niurnėdamas, ištikimai tarnavo LKP CK ir jo pirmajam sekretoriui A.Brazauskui, siųsdamas išsamias ataskaitas, slaptą medžiagą ir, kaip rašo E.Eismuntas, "dalis šios informacijos lėmė svarbių politinių sprendimų priėmimą".

Vertingiausios iš šio E.Eismunto rašto yra antroji ir trečioji dalys, nes čia atskleidžiamas KGB žvalgybos ir kontržvalgybos skyrių darbas, nukreiptas prieš Lietuvos valstybės atkūrimą. Stai per 1989 metus su žvalgybinėmis užduotimis į

*Eduardas Eismuntas, Adolfo, gimė 1932m. Kaune, juristas, baigė SSRS MGB 2 metų mokyklą Vilniuje, VVU teisės specialybę, SSRS KGB mokyklą Nr.101 Maskvoje; 1947-1949m. Kauno amatų mokyklos moksleivis; 1949-1950m. dirbo Kauno "Raidės" spaustuveje; 1952-1953m. Kauno MGB specgrupės įgaliotinis; 1971-1974m. LSSR KGB 1 skyriaus viršininkas; nuo 1987 04 17- LSSR KGB Komiteto pirmininkas; nuo 1987 06 21- LSSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo narys; nuo 1987 10 31- generolas majoras; iš LSSR KGB Komiteto pirmininko pareigų atleistas 1990 05 10.

Vakarus išvyko 170 agentų, taip pat veikė užsienio (jų terminu- zakordonyj) agentai Europarlamente, Vakaruose gyvenančių lietuvių organizacijose ar kitur. Ataskaitoje minimas ir agentas, slapyvardžiu Kliugeris, apie kurio veiklą "Laisvės kovų archyvas" 1995m. paskelbė dokumentų rinkinį "Iš naujausios Lietuvos istorijos". 1989 metais KGB į JAV bei kitas valstybes išsiuntinėjo beveik 2000 vnt. įvairios propagandinės medžiagos, kurios dauguma, matyt, buvo skirta pasauliui įrodyti, kad lietuviai-žydšaudžių tauta, nes kaip tik tuo laiku užsienio spaudoje ir tarp politikų sustiprėjo tas iki šiol tebeskaluojamas Lietuvos šmeižtas.

Pagrindinė kontržvalgybinio skyriaus veikla buvo nukreipta prieš besikuriančias patriotines organizacijas bei partijas, infiltruojant ten savus agentus ir jas skaldant. Kaip matyti iš ataskaitos, daug dėmesio skirta ne visam sąjūdžiui, o tik jo radikaliajam sparnui, besirengiančiam atkurti nepriklausomybę. Šių politikų bei nepriklausomybės idėjos žlugdymui per spaudą ir kitas masinės informacijos priemones buvo skleidžiama kompromituojanti medžiaga (kartais šmeižtai), kuri, kaip rašo E.Eismuntas, legalizuota ne visa, o tik jos dalis. Kita kompromituojančios medžiagos dalis, palikta ateičiai, kad būtų galima ir toliau šantažu paveikti Lietuvos politinį gyvenimą. Tam pačiam tikslui skirtos ir KGB agentų dosjė, kurios buvo ne sunaikintos, o slapta išgabentos į Maskvą. Beje, dabar galime tvirtinti, kad 1990 metais pasakyti E.Eismunto žodžiai, jog "aš išsprogdinsiu naująją Aukščiausiąją Tarybą iš vidaus" pasitvirtino: po įvairių KGB iniciatyva spaudoje pasirodžiusių skandalingų istorijų Aukščiausioje Taryboje sukelta krizė 1992 metais baigėsi priešlaikiniais Seimo rinkimais.

Daug dėmesio KGB skyrė Bažnyčiai ir Darbininkų sąjungai. Žinodami Lenkijos "Solidarumo" jėgą ir bijodami, kad Darbininkų sąjunga nevirstų jo analogu, KGB per savo agentus (per metus į Sąjungą infiltruoti 32 agentai) šį judėjimą pasistengė užgniaužti dar pačioje jo kūrimosi užuomazgoje. Gal todėl ir šiandien Lietuvoje nėra nei normalios darbininkų organizacijos, nei tikros profsąjungos.

Ataskaitoje E.Eismuntas net keletą kartų mini, kad LKP nebesukontroliuoja masinių informacijos priemonių, tačiau apie KGB įtaką joms užsimena gana kukliai. O juk kaip tik 1989 metais ir buvo įgyvendinami KGB planai, atskiriantys sąjūdietišką spaudą nuo Sąjūdžio. ("Lietuvos aidas, 1992 08 24 "Pranas: aplodismentai generolui".) Kažkodėl šioje ataskaitoje neminimi ir pagrindiniai, įtakingiausi Sąjūdžio lyderiai, o rašoma tik apie atliktas priemones prieš jaunesnius antrojo plano veikėjus, nors rašto pabaigoje E.Eismuntas įspėja Centrą, kad po 1990m. vasario mėn. rinkimų

Aukščiausioji Taryba gali paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Čia pat generolas E.Eismuntas pabrėžia, kad KGB Lietuvoje ruošiasi veikti bet kokiomis ekstremaliomis sąlygomis.

1989m. E.Eismunto ataskaita spausdinama kiek sutrumpinta. Ataskaitoje minimų slapyvardžių iššifruoti nesistengėme, tą darbą palikdami Lietuvos specialiosioms tarnyboms. Šios publikacijos tikslas - atskleisti KGB veiklą, metodus ir nuotaikas 1989 metais.

Ataskaita versta iš rusų kalbos, siekiant išsaugoti E.Eismunto stilių.

Labai slaptai

Ataskaita

Lietuvos SSR KGB operatyvinės ir tarnybinės veiklos 1989 metais suvestinė

Lietuvos SSR KGB operatyvinė-tarnybinė veikla 1989 metais buvo nukreipta įvykdyti partijos nutarimus ir SSRS KGB nurodymus besitęsiančios šalies perestroikos, viešumo ir visuomenės demokratizavimo sąlygomis, užtikrinti valstybės saugumą. Šiems procesams būdinga ypatingas dinamiškumas, tolesnis politinių jėgų susiskaidymas ir poliarizacija, ir visa tai sukomplikavo politinę ir operatyvinę padėtį respublikoje. Respublikos partinė vadovybė suglumo, tapo neveikli ir nuolaidžiavo, todėl Lietuvos judėjimas už persitvarkymą "Sąjūdis" metų pabaigoje galėjo visiškai perimti politinę iniciatyvą, o "Sąjūdžio" radikalusis sparnas, atmetęs bet kokius formalumus ir spekuliuodamas valstybingumo bei nepriklausomybės idėjomis, pradėjo aktyvią, atvirą kovą dėl įstatymų leidimo ir vykdomosios valdžios.

Pagrindiniu stimulu šiam tikslui siekti buvo įtikinanti "Sąjūdžio" šalininkų pergalė SSRS liaudies deputatų rinkimuose, kai jie iš 42 mandatų iškovojo 36. Partija praktiškai nebesukontroliuoja masinės informacijos priemonių, jomis naudojasi "Sąjūdis" ir formuoja sau naudingą visuomenės nuomonę.

Prasidėjo aktyvus psichologinis sovietinio-partinio aktyvo, besiremiančio marksistinėmis-lenininėmis nuostatomis, pjūdymas. Atsirado tarsi partinės vadovybės aljansas su radikaliomis politinėmis jėgomis, kai kurios iš jų yra ryškios antisovietinės, nacionalistinės krypties. Sukurtas vadinamasis "politinių partijų ir organizacijų koordinacinis komitetas", kuriam vadovaujant, ir organizuojamos šmeižikiškos kampanijos masinės informacijos priemonėse, mitingai, demonstracijos, badavimai. "Sąjūdžio" ir kitų neformalių organizacijų kalbos pertekusios ultimatyvių reikalavimų ir neatsakingų provokacinio pobūdžio pa-

reiškimų. Visoje respublikoje atstatinėjami ir restauruojami buržuazinės Lietuvos paminklai, iškilmingai perlaidojami ginkluotų bandų dalyvių, tremtinių palaidai. Tęsiasi išpuoliai prieš teisėsaugos organus, ypač prieš KGB ir MVD, buvusius liaudies gynėjus. Visa ši kampanija savo apogėjų pasiekė per Molotovo-Ribentropo pakto 50-mečio metines ir pasibaigė autokelyje Vilnius-Talinas suorganizuota gyvąja grandine "Baltijos kelias", kurioje dalyvavo daugiau kaip 200 000 respublikos gyventojų.

Taip pat buvo daromas stiprus spaudimas respublikos Aukščiausiajai Tarybai ir atskiriems jos deputatams. Paveikta liaudies deputatų, atstovaujančių "Sąjūdį", Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba priėmė nemažai įstatyminių aktų (dėl pilietybės, referendumų, rinkimų ir t.t.), pakeitė Lietuvos SSR Konstitucijos 6 ir 7 straipsnių redakcijas, taip pat priėmė nutarimą dėl politinių partijų, tuo praktiškai respublikoje įteisindama daugiapartinę sistemą. Apie savo atgimimą pareiškė ir suvažiavimus surengė socialdemokratų ir demokratų partijos, steigimosi stadijoje yra humanizmo ir progreso, krikščionių demokratų, tautininkų (nacionalistų) partijos, pretenzijas tapti politinėmis organizacijomis pareiškė Žalieji, darbininkų sąjunga, tremtiniai ir kt.

Š.m. gruodžio 20d. Lietuvos kompartijos XX suvažiavime buvo priimta deklaracija ir nutarimas apie statusą, kuriuose pažymima, kad KPSS respublikinė organizacija reorganizuojama į Lietuvos komunistų partiją su savo programa ir statutu (įstatais), kurių tikslas - nepriklausomos Lietuvos valstybės ir demokratinės visuomenės sukūrimas. Suvažiavimas skelbė, kad Lietuvos kompartijos ir KPSS bendradarbiavimas ir ryšiai turi būti lygiateisiai, taip pat sąjunginių respublikų ir kitų šalių kompartijų.

Sudėtingi ir prieštaringi procesai vyksta tarp inteligentijos ir jaunimo. Žymi dalis kūrybinės ir mokslinės inteligentijos yra pagrindinė varomoji ir intelektualioji "Sąjūdžio" ir kitų neformalių organizacijų, atgimstančių politinių partijų jėga. Mokslų akademija ir jos institutai, Vilniaus universitetas ir kitos aukštosios mokyklos, kūrybinės sąjungos tapo įvairių idėjų, projektų, programų Lietuvos valstybingumui atkurti generatoriais.

Jaunimas ir studentija, veikiami nacionalinio atgimimo ir politinės nepriklausomybės idėjų, kuria įvairias organizacijas, sąjungas bei grupes, iš esmės atkartojančias buržuazinėje Lietuvoje buvusias struktūras. Jų tikslai - auklėti jaunimą nacionalistinių tradicijų, lietuviško savitumo ir patriotizmo dvasia. Dalis jų propaguoja negatyvų požiūrį į KPSS ir komjaunimą. Šį procesą gerokai paveikė respublikos komjaunimo iširimasis. Tarp studentų labai populiarios aukštųjų mokyklų savarankiškumo ir visuomeninių disciplinų panaikinimo idėjos.

Respublikos Katalikų Bažnyčios vadovybė, iš esmės paremdama Sąjūdžio idėjas ir tikslus, atvirai nekonfrontuoja su sovietų valdžia, bet sumaniai išnau-

doja susidariusią jiems palankią situaciją ir išsikovoja iš valdžios ryškių nuolaidų. Atidaryta antroji dvasinė seminarija, statomos naujos ir atstatomos senos sugrąžintos bažnyčios, bendrojo lavinimo mokyklose pradėtas fakultatyvinis tikybos dėstymas.

Per praėjusius metus susikūrė ir aktyviai veikia kultūrinės lenkų, rusų, baltarusių, žydų ir kitų draugijos, kurių veikla neretai įgyja nacionalistinę kryptį. Keletas Vilniaus krašto apylinkių ir rajoninių tarybų, kurių teritorijose gyventojų daugumą sudaro lenkų kilmės žmonės, paskelbė šių administracinių vietovių autonomijas.

Įtampą respublikoje stiprina neformalų kampanijos prieš SSRS ginkluotąsias pajėgas, už Lietuvos "demilitarizaciją" ir karinių dalinių išvedimą iš jos teritorijos, atsisakymą tarnauti Sovietinėje armijoje. Tuo tikslu suorganizuotos įvairios demonstracijos ir žygiai, piketai prie karinių objektų, parašų rinkimai, šmeižikiškos medžiagos publikavimas spaudoje. Karininkų atžvilgiu buvo socialinės neteisybės aktų, pasitaikė netgi jų ir jų vaikų sumušimo atvejų. Padažnėjo bandymų patekti į saugomas karinių dalinių teritorijas, sargybinių užpuolimas. Kraštutinių ekstremistinių akcijų organizatoriai ir tiesioginiai vykdytojai buvo tokių antisocialistinių formuočių kaip "Lietuvos laisvės lyga", demokratų partija, "Lietuvos nacionalinio jaunimo sąjunga" ir kt. lyderiai bei aktyvistai.

Šiais metais žymiai padaugėjo kriminalinių nusikaltimų, kurie, esant įtemptai politinei situacijai, dar labiau destabilizuoja padėtį, daro nuostolius ekonomiškai, negatyviai veikia gyventojus.

Akivaizdžiai suaktyvėjo priešininko spectarnybų ir reakcingųjų lietuvių emigrantų organizacijų ardomoji veikla. Pakeitę savo veiksmų taktiką, jie plačiai ir atvirai naudojami besiplečiančiais oficialiais tarptautiniais sovietinių įstaigų ir kai kurių respublikos piliečių ryšiais. Žymiai sustiprėjo finansinė ir materialinė pagalba "Sąjūdžiui" ir kitiems neformaliems susivienijimams. Kai kurie radikalai nusiteikę "Sąjūdžio" lyderiai ir respublikos vadovai dalyvavo reakcingųjų emigrantų organizacijų renginiuose ir pasirašė bendrus dokumentus, deklaruojančius siekti nepriklausomybės. "Sąjūdžio" vadovybės atstovai buvo priimti JAV ir kitų valstybių vyriausybiniuose bei parlamentiniuose sluoksniuose, JAV administracija jiems pažadėjo remti procesus, vykstančius Pabaltijo respublikose.

Komiteto žvalgybinis skyrius 1989m. stengėsi surinkti informaciją apie Vakarų valstybių oficialių sluoksnių, priešininko spectarnybų ir reakcingų Pabaltijo nacionalistinių centrų priešiškas akcijas, kurių tikslas, pasinaudojus demokratinių pasikeitimų procesu, susilpninti ir suardyti sovietinę tautų draugystę, kurstyti Lietuvą pasitraukti iš SSRS sudėties. Šia linkme buvo imtasi pasipriešinimo priemonių. Parengta ir pravesta 16 aktyvių ir kontrpropa-

gandinių priemonių, iš kurių 12 įtraukta į PGU "A" tarnybos¹ įskaitą. Tikslingai panaudoti užsienio lietuvių organizacijose autoritetingi ir įtakingi operatyviniai šaltiniai, slapyvardis Kliugeris, Profesorius, Gražys, Konsulas ir kt. Panaudota mums naudinga įtaka Europarlamente padėjo pašalinti iš priimto dokumento skyrių apie Pabaltijo "okupaciją" ir reikalavimą suteikti nepriklausomybę. Į VFR žurnalą "Nemuno kraštas" nusiųsta medžiaga, įrodanti Lietuvos, Latvijos ir Estijos įstojimo į SSRS teisėtumą bei smerkianti neformalių siautėjimų ekstremistinių veiksmus šiuo klausimu. Amerikos visuomenė bei JAV lietuvių emigrantų lyderiai supažindinti su Centro tezėmis, kad "SSRS vidaus padėtį stipriai nulems JAV prezidento užsienio politikos kursas".

Lietuvos SSR KGB iniciatyva respublikinėms žinyboms bei tarptautinėms organizacijoms padedant, daugiau kaip 500-ams adresatų į JAV bei kitas kapitalistines šalis išsiųsta 1886-ios propagandinio pobūdžio knygos ir brošiūros, videokasetės lietuvių ir anglų kalbomis.

Su individualiomis žvalgybinėmis ir kontržvalgybinėmis užduotimis į Vakarų šalis išvažiavo 170 agentų. Pasitikėjimo pagrindu bendradarbiavimui pritraukti 5 užsieniečiai (sl. Olegas, Maksimas, Studentas, Edgaras, Simonas). Užverbuotas užsienio agentas sl. Jutas ir kartu su Centro agentu Kimas, išsiųstas į vieną iš socialistinių šalių. Į respubliką išsiųsti aštuoni operatyvinių parinkimo darbų objektai. Šių priemonių dėka gauta informacija apie JAV ir kai kurių Vakarų šalių griauinančių ideologinių centrų, Vatikano ir lietuvių emigrantų klerikinių- nacionalistinių organizacijų planuojamas akcijas.

Į SSRS KGB PGU pateikta 348 informaciniai pranešimai ir 161 pavyzdys, iš kurių 9 pripažinti vertingais. Pagal specialias žvalgybos linijas pabaigtas tyrimas ir į Centrą panaudojimui ypatingomis sąlygomis perduoti 2 agentai, atrinkti ir perduoti 2 dokumentiniai variantai, 4 informacinės pažymos ir 82 tikri užsienietiški dokumentai.

Sudėtinga operatyvinė padėtis nulėmė pagrindines kontržvalgybos veiklos kryptis; jos svarbiausi darbai buvo neformalių ekstremistinių grupuočių apdorojimas, todėl įvykdytos priemonės, neleidžiančios priešišškai socializmui nusiteikusioms jėgoms konsolidotis, kurti savo pagrindines struktūras, ginkluotas formuotes, - buvo tramdomos ir lokalizuojamos akcijos, nukreiptos prieš dabartinę konstitucinę santvarką. Padedant agentūrai, įdiegtai į pagrindines grandis, bei panaudojant kitas operatyvines galimybes, atsiskleidė "Sąjūdžio" radikalaus sparno planai, taktika ir metodai, skirti Lietuvos pasitraukimui iš SSRS. Visa tai buvo operatyviai pranešinėjama SSRS KGB ir informuojama Lietuvos KP CK. Vien tik tokio pobūdžio apibendrinančių dokumentų buvo išsiųsta 19 ir 16. Daugiausia dokumentuose buvo aprašomi "Sąjūdžio" lyderių kontaktai su valstybiniais ir visuomeniniais - politiniais veikėjais, ryšiai su kapitalistinių šalių diplomatais ir korespondentais (JAV, Prancūzijos, VFR ir kt.),

Lenkijos, Vengrijos, Čekoslovakijos antisocialistinių jėgų atstovais, taip pat Latvijos, Estijos bei kitų sąjunginių respublikų ekstremistinėmis neformaliomis grupuotėmis. Užrašytas šių lyderių antisocialistinės kalbos, legalizuota dalis juos kompromituojančios medžiagos. Per spaudą ir kitus informacijos kanalus respublikos visuomenė supažindinta su savanaudiškomis sąjūdiečių piniginėmis machinacijomis, blogu elgesiu užsienyje ir pan. Visa tai stiprino nepasitikėjimą tarp "Sąjūdžio" vadovų, skatino nesutarmus, nuo darbo vadovaujančiose grandyse buvo mušalinti antisovietišškai nusiteikę aktyvistai A.Skučas, P.Vaitiekūnas, A.Medalinskas ir kiti.

Apdorojant "Lietuvos nepriklausomybės sąjungą" (vienija "Lietuvos laisvės lygą", "Lietuvos demokratų partiją ir Lietuvos nacionalinio jaunimo sąjungą), gauti konkretūs duomenys apie grupuočių lyderių užmačias, užrašytos ypač aštrios antisovietinės jų kalbos ir užfiksuoti ekstremistiniai veiksmai, atliktas kompleksas agentūrinių-operatyvinių priemonių, supriešinančių tarpusavyje "Sąjungą" ir "Sąjūdį", pagilinančių prieštaravimus tiek tarp pačios "Sąjungos" vadovų, tiek tarp jos grupuočių narių, taip pat kompromituojančių "Sąjungos" funkcionierius. Todėl iš "Lietuvos laisvės lygos" buvo priverstas išeiti ORB² objektas, sl. Bojarin, Lietuvos demokratų partijos prezidiume ir taryboje atsirado dvi besivaržančios grupuotės, jos lyderiai sl. Maler ir Krivas išbraukti iš partijos, o aktyvistai Zaborskas ir Degutis pašalinti iš tarybos. Panaudojus priemones, analogiškas skilimas įvykdytas Lietuvos krikščionių demokratų partijoje, esminiai nesutarimai sukelti "Jaunosios Lietuvos" vadovybėje. Pateiktas oficialus įspėjimas operjškai "Kot" objektui, medžiaga apie objektus "Volk" ir "Baltun" taip pat pateikta prokuratūrai. LSSR prokuratūrai iš viso perduota 10 dokumentiškai parengtų bylų, atskleidžiančių antiįstatymišką anksčiau išvardytų grupuočių aktyvistų veiklą.

Ta pačia kryptimi buvo atliekamas darbas "Tremtinių sąjungoje". Organizuojamas apdorojimas vėl atsiradusių neformalių grupuočių: "R.Kalantos lygos", "Tautininkų sąjungos" ("Nacionalistų sąjungos") - veikė buržuazinėje Lietuvoje kaip sukarinta organizacija), "Šaulių sąjungos" ("Šaulių sąjunga" - buržuazinėje Lietuvoje veikė kaip sukarinta organizacija), "Partizanų sąjungos" (vienija buvusius pokario laikų ginkluoto nacionalistinio pogrindžio dalyvius) ir kt.

Pasikeitęs respublikos vadovybės požiūris į Bažnyčią, kryptingas poveikis jos hierarchams per operatyvinius šaltinius ir asmeniniai darbuotojų kontaktai su jais leido apsaugoti tikinčiuosius nuo antisocialistinių jėgų bandymų įtraukti juos į neigiamą politinę veiklą. Per agentus, sl. Dora, Arijonas, Kunigaikštis pratęstos priemonės prieš Vatikaną ir lenkų dvasininkiją kompromituojant reacingai nusiteikusį katalikų Bažnyčios veikėją, sl. Fariziejų. Gauti duomenys apie Romos kurijos ketinimus artimiausiu metu pasiūlyti jam atsistatydinti. Pagal

mūsų duomenis, prokuratūra už antikonstitucinę veiklą oficialiai įspėjo tris Bažnyčios tarnautojus.

Tam, kad sumažintume ekstremistiškai nusiteikusių neformalių grupuočių lyderių priešišką aktyvumą, per agentą sl. Grikštą sėkmingai įvykdyta priemonė "Alternatyva", padėjusi kompromituoti juos visuomenės akyse. Tuo tikslu respublikoje ir vietinėje spaudoje publikuota per 240 straipsnių, parengtų pagal KGB organų medžiagą, transliuotos 8 laidos per respublikinį radiją ir televiziją, komiteto vadovybė ir rajonų darbuotojai davė spaudai 16 interviu, tarp jų ir užsienio leidiniams, 12 straipsnių išspausdinta sąjunginėje spaudoje. Išleista buvusio saugumo organų darbuotojo K.Jevseičio prisiminimų knyga "Giltinės sutramdymas". Propagandiniais tikslais 18 mūsų medžiagų buvo panaudota progresyviuose kai kurių neformalių organizacijų leidiniuose.

Atliktas pozityvus darbas vienijant ir telkiant respublikos veteranus-čekistus, buvusius liaudies gynėjus, pokario metų aktyvistus, taip pat asmenis, nukentėjusius nuo ginkluoto pogrindžio, kurie ryžtingiau pradėjo atsikirsti išpuoliams ir prasimanyms prieš sovietų valdžią, bandymams iškreipti tikrąją klasių kovą pokario metais. Šiais metais Vilnių aplankė 387 (1988m.- 262) kapitalistinių šalių diplomatai, korespondentai; tarp jų nustatyta 16 rezidentūrų darbuotojų, 18 karinių žvalgų ir 28 įtariamai priklausę priešininko specžvalgyboms. Daugelis jų aplankė "Sąjūdžio" štabą, susitiko su jo lyderiais, gavo informaciją apie politinę respublikos situaciją.

Iš daugiau kaip 16,5 tūkst. respubliką aplankiusių užsieniečių išaiškinti 57 asmenys, įtariamai ryšiais su priešininko spectarnybomis ir 88- su užsienio antisovietiniais, nacionalistiniais centrais. Vienam iš jų uždrausta įvažiuoti į SSRS. /.../

Vykdam kontržvalgybinį darbą pagal trečią liniją, pagrindinis dėmesys sutelktas į vidaus reikalų darbuotojų kovinės parengties išsaugojimą. Sudėtinga politinė padėtis respublikoje sudarė sąlygas negatyviems procesams plisti ir tarp šios ministerijos darbuotojų. Buvo bandymų įkurti "Sąjūdžio" rėmimo grupę. Per SSRS MVD ir Liet. SSR MVD vadovybes panaudotos įspėjamosios-auklėjamosios priemonės užkirto kelią neformalių grupių kūrimui.

Nors įvairūs visuomeniniai judėjimai organizavo aktyvias kampanijas kompromituojant karinius komisariatų ir žlugdant naujokų šaukimą į Sovietų armiją, bendradarbiaudami su komisariatų vadovybe, partiniais ir sovietiniais organais, taip pat panaudodami tardymo metodus, šią svarbią karinę-politinę priemonę atlikome sėkmingai; šaukimo planas įvykdytas.

Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 72 metų minėjimo metu kartu su MVD užgniaučėme bandymus sustabdyti karinės technikos paradą.

Ekonomikos pertvarkymo, perėjimo į respublikinę ūkiskaitą metu ypatingą dėmesį skyrėme nepalankių situacijų darbo kolektyvuose išaiškinimui ir loka-

lizavimui, nes aktyviai veikiantys neformalūs judėjimai ("Sąjūdis", "Darbininkų sąjunga", "Lietuvos laisvės lyga" ir kt.) galėjo išprovokuoti antisovietinius ir kitus nepageidaujamus procesus. Realizavus operatyvinę informaciją, buvo išvengta 11 pavojingų atvejų, kai darbininkai, susipykę su administracija, ruošėsi streikuoti (Ignalinos AE, Mažeikių NPG, "Vilma", "Sigma", staklių gamykla "Žalgiris" ir kt.).

Kadangi "Lietuvos darbininkų sąjungos" veikla vis labiau plito, o šios sąjungos vadovaujančias vietas užėmė antisocialistiniai elementai, buvo įvykdytas pagrindinių agentūrinių- operatyvinių priemonių planas, į sąjungą įterpti 33 agentai ir nemažai patikimų asmenų, kuriems padedant, pavyko lokalizuoti priešiškausi nusiteikusių asmenų neigiamą poveikį darbo kolektyvams.

Kartu su SSRS KGB atlikti avarijos Jonavos "Azote", kur buvo žmonių aukų, tyrimai: nenustatyta, kad kas nors būtų kenkęs sąmoningai.

Iš gamybinių objektų į kapitalistines ir besivystančias šalis išvyko 150 specialistų, iš kurių 17 agentų ir 11 patikimų asmenų. /.../

1989 metais padidėjo informacijos srautas, nukreiptas į Centrą ir Lietuvos KP CK; dalis šios informacijos lėmė svarbių politinių sprendimų priėmimą.

Per metus komitete išnagrinėti ir patenkinti 2374 sovietinių piliečių kreipimaisi.

Mob. skyrius atliko plano MP-81 korektivą, darbuotojai praktiškai mokėsi veikti ypatingomis sąlygomis. Buvo tobulinama asmenų sukvietimo, darbuotojų paskirstymo ir evakuacijos sistema.

Didelis dėmesys buvo skiriamas asmeniniam saugumui, Komiteto ir jo rajoninių skyrių fizinei bei techninei apsaugai.

Operatyvinių poskyrių vadovybė bei kolegija pagrindinį dėmesį skyrė valdymo tobulinimui, stengėsi skatinti didesnę darbuotojų atsakomybę už agentūrinį darbą, už slaptų bendradarbių išsaugojimą, jų patikimumo tikrinimą bei principingumo ugdymą esamoje politinėje situacijoje.

Šių priemonių dėka pavyko išsaugoti ir kiekybinį, ir kokybinį slaptų pagalbinių lygį (6377 žmonės). /.../

1989m. operatyvinė ir tarnybinė veikla parodo, kad susiklosčiusioje politinėje situacijoje komitetas yra nepajėgus čekistiniais metodais paveikti operatyvinę padėtį. Operatyviniu būdu praktiškai negalėjome paveikti "Sąjūdžio" ir kitų neformalių susivienijimų lyderių, kurių daugelis yra SSRS liaudies deputatai ir Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos deputatai, kontaktų šalies viduje ir užsienyje, su lietuviškos emigracijos funkcionieriais, kapitalistinių šalių administracijų ir visuomeninių organizacijų atstovai. Galutinių rezultatų nesulaukėme ir lokalizuodami priešišką savarankiškų organizacijų veiklą.

Politis- aiškinamasis ir įspėjamasis- profilaktinis darbas nebuvo pakankamai efektyvus dėl partinių ir teisėsaugos organų pasyvumo (ten buvo siun-

čiami atitinkami dokumentai), dėl to, kad partija nebesukontroliavo masinių informacijos priemonių.

Dalis slaptų pagalbininkų, teikdami patikimą informaciją išsisuka nuo principingo įvykių įvertinimo ir iš baimės dėl savo ateities užima laukimo poziciją.

Kritinė analizė rodo, kad respublikos KGB ir operatyviniai darbuotojai ne visada buvo pasirengę veikti naujomis, ekstremaliomis sąlygomis, lėtai įsivina ir panaudoja naujus darbo metodus su slaptuoju aparatu, nepakankamą dėmesį skyrė ryšiams su darbininkais.

Tolesnė operatyvinės padėties prognozė leidžia daryti prielaidą, kad 1990 metų vasarį išrinkta Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba priims sprendimą apie nepriklausomybę ir pasitraukimą iš SSRS.

Šiomis sąlygomis Lietuvos SSR KGB stengiasi išsaugoti darbuotojų operatyvumą ir mobilizuoti jų pasirengimą veikti bet kokiomis ekstremaliomis situacijomis.

Komiteto pirmininkas
generolas-majoras
E.Eismuntas

Išsiųsti 2 egz.

1 egz.

2 egz.

atlikt. Bertašius, tel.

Inspekcija

spausdino Cuzanovskaja

1990 01 04

PAAIŠKINIMAI

1. PGU- pirmoji vyriausioji valdyba. PGU "A" tarnyba priemonių skyrius, renigiantis kitose valstybėse mitingus, demonstracijas, kreipimuisi į Vyri-ausybes, paklausymus parlamentuose, stengiasi paveikti dokumentų priėmimą tarptautinėse organizacijose, skleidžia dezinformaciją.

2. ORB- operatyvinė ruošimo byla.

Parengė Dalius Stancikas

ATGARSIAI

Dėl antinacinės rezistencijos dokumentų, paskelbtų Laisvės Kovų Archyvo Nr.11

Perskaitęs tuos dokumentus, nemaloniai nustebau, nes bent vieną iš jų daug anksčiau buvau matęs "Akiračiuos" ir, jei neklystu (rašau Kaune, o mano archyvas Kalifornijoje), jam autentiškumą pripažino dr. Saulius Sužiedėlis. Dar įdomiau, kad "Akiračiai" ta proga apkaltino faktiškąją laikinosios (sukiliminės) vyriausybės ministerį pirmininką Juozą Brazaitį (nuolatinį akiratininkų taikinį), būk jis, slėpdamas pronaciškas 1941 metų sukilimo tendencijas, to dokumento savo raštuose sąmoningai neminėjęs.

Dėl tų dokumentų LKA Nr.15 pasirodo keli kritiški balsai iš išeivijos, tik sunku suprasti, kodėl nė vienas iš jų nesuabejojo "Akiračiuose" paskelbto dokumento autentiškumu. Naujokaitis, Reivydas ir Narutis, jei neprenumeruoja "Akiračių", galėjo apie tą dokumentą ir nežinoti, bet Bronys Raila, "Akiračių" šulas, tikrai turėjo matyti.

Šį kartą Raila, berlyniško LAF "propagandos komisijos pirmininkas", daro prielaidą, kad tie dokumentai esą "sovietinių ar kokių semitinių provokatorių darbas", bet neatmeta galimybės, kad galėjo tai būti "kokio aktyviai nusiteikusio berlyniško voldemarininko privatus darbas". Nors jis liudininkais šaukiasi mirusius A.Maceiną ir A.Valiukėną (nauja reveliacija, – būk tuodu vyrai Berlyne artimai dirbę su Raila), bet aš nenustebčiau, jei tie "dokumentai" būtų išjęę ir iš "propagandos ministerijos". Railos logika, kaip teisingai pastebėjo Kęstutis Kasparas (LKA Nr.15) praktiškose išvadose akivaizdžiai nuveda į absurdą.

Apie LKA Nr.11 paskelbtus antinacinės rezistencijos dokumentus esu tos pačios nuomonės kaip ir apie "Akiračiuose" paskelbtąjį: nežiūrint koks provokatorius ar pusgalvis juos paruošė, jų niekas neautorizavo ir prieš sukilimą Lietuvoje jie nepasirodė. Į sukilimo eigą jie tokį pat poveikį turėjo kaip ir pats LAF centras Berlyne. Kitaip sakant,- jokio. Teoretiškai, istorinės reikšmės jie

neturi. Bet praktiškoji pusė kita. Tie niekalai ("dokumentai"), nežinau ar visi atsidūrė Amerikos archyvuos, turbūt jais remiasi T.Venclova, įkyriai įrodinėdamas, kad 1941 metų sukilimas turėjęs pronacinius ir antisemitinius tikslus, vienas jų jau buvo publikuotas ir, tokią medžiagą studijavęs dr. Saulius Sužiedėlis, jo autentiškumu nesusabejojo. Jei LKA jų neskelbtų, galėtų būti apkaltintas konspiracija nuslėpti sukilimo reputacijai nenaudingą medžiagą.

Rekomenduočiau LKA redakcijai tuo klausimu išgauti dr. S.Sužiedėlio nuomonę.

Juozas Kojelis

Redakcijos prierašas. *Dėkojame visiems, pareiškusiems savo nuomones ir pastabas. Visus dar gausimus atsiliepiamus, kritiką šiuo ir kitais klausimais pasižadame publikuoti LKA. Laukiame Jūsų laiškų.*

OKUPANTŲ TERORO ĮTAKA PARTIZANŲ KOVAI (JUGOSLAVIJOS PAVYZDYS)

Antrojo pasaulinio karo fenomenas, kai antikomunistinės šalys sudarė karinę sąjungą su žiauriausia komunistine diktatūra, jaudins dar ne vieną tyrinėtojų kartą. Kodėl vienos tautos, nenorėjusios turėti nieko bendra nei su viena kariaujančia puse, buvo paaukotos "mesianistinei idėjai", kodėl vienos tautos "turėjo" moralinę teisę aukoti kitas, kovojant už savo interesus - šie egzistenciniai klausimai dar ilgai bus ginčų objektu.

Didžiosios Britanijos premjero Antrojo pasaulinio karo metu Vinstono Čerčilio memuarų ištraukos vertimas apie Jugoslaviją, yra savaip įdomus ir pamokantis, leidžiantis net formuluoti analogijas Lietuvos ir joje vykusio Pasipriešinimo atveju. V.Čerčilis faktiškai atsako į klausimą, kodėl Jugoslavijos Pasipriešime ėmė dominuoti komunistai ir kaip gimė Tito nacionalkomunizmas, parodo, kad karo metais britų pragmatinė politika nedarė jokio skirtumo tarp kariaujančių prieš vokiečius ideologinio nusiteikimo, pripažindami vien jų aktyvumą ir tuo būdu tiesiogiai tapdama komunizmo išplitimo Rytų ir Vidurio Europoje vienu iš veiksmų.

Gen. Michailovičiaus četnikų smukimo ir komunistų maršalo Tito partizanų iškilimo istoriją galima panaudoti kaip analogiją Lietuvai. Tampa aišku, kodėl Sovietų Sąjunga taikė masinį terorą civilių gyventojų atžvilgiu, degino partizanų rėmėjų sodybas, trėmė jų šeimas ir giminaičius, o iš kitos pusės savo agentų pagalba stengėsi nukreipti Pasipriešinimą nuo partizaninės kovos prie nekarinio pagrindinio slapstymosi ir demobilizacijos...

Vinstonas Čerčilis. Maršalas Tito ir Jugoslavija

Jugoslavija, Hitlerio įsiveržimo ir užkariavimo 1941 m. balandį tapo baisių įvykių scena. Narsus jaunuolis-karalius rado prieglobstį Anglijoje kartu su tais princo Povilo (Paul) ministerais ir kitais žmonėmis, kurie nepanorėjo paklusti vokiečiams. Kalnuose iš naujo įsiliepsnojo žiaurus partizaninis karas,

kurį serbai nuo amžių kariavo prieš turkus. Generolas Michailovičius buvo pirmasis ir žymiausias šio karo lyderis, o aplink jį susitelkė išlikę jugoslavų elito atstovai. Tarptautinių įvykių kūryboje jų kova nesulaukė beveik jokio dėmesio dėl "žmonių kančios kainos neįvertinimo". Michailovičiui, kaip partizanų vadui, tikrovėje labai kliudė tai, kad daugelis jo šalininkų buvo garsūs, turintys giminačių ir draugų Belgrade, turto ir ryšių įvairiose vietovėse, žmonės. Vokiečiai vykdė kruvino šantažo politiką. Jie keršijo už partizanų veiksmus, sušaudydami Belgrade po keturis ar penkis šimtus atrinktų žmonių. To slepiamas Michailovičius palaipsniui užėmė tokią poziciją, kad kai kurie iš jo vadų susitardavo su vokiečių ir italų kariuomene už ramybę vienoje ar kitoje kalnų srityse nevykdyti beveik jokių ar išvis jokių veiksmų prieš priešą. Tas, kas liko tvirtas panašiose sunkiausiose sąlygose, gali priekaištauti, tačiau istorija, labiau teisingesnė, neišbrauks Michailovičiaus vardo iš serbų patriotų sąrašo. 1941 m. rudenį serbų pasipriešinimas vokiečių terorui tapo tik simbolinis. Nacionalinė kova galėjo tęstis tik dėka įgimtos paprastų žmonių narsos, o jos netrūko.

Nuožmus ir įnirtingas karas už egzistenciją, prieš vokiečius gaisru įsiplieskė tarp partizanų. Jų tarpe iškilo, išsiskyrė pranašumu ir greitai ėmė dominuoti Tito. Tito, kaip jis save vadino, buvo sovietų apmokytas komunistas, kuris iki Hitlerio įsiveržimo į Rusiją ir Jugoslavijos užpuolimo kurstė politinius streikus Dalmatijos pajūryje pagal bendrą Kominternos politiką. Bet vos tik jo sieloje ir mintyse komunistinė doktrina susiliejo su karšta meile gimtajai šaliai, išgyvenančiai ypatingas kančias, jis tapo vadu, kurio šalininkai neturėjo ko prarasti, išskyrus savo gyvybes, kurie buvo pasiruošę mirti, bet mirti naikinant priešus. Tai vokiečiams sukūrė problemą, kurios nebuvo galima išspręsti masinėmis žymių ar turtingų žmonių egzekucijomis. Jie susidūrė akis į akį su pasiryželiais, nesiruošiančiais tursenti į skerdyklą. Tito partizanai išplėsdavo ginklus iš vokiečių rankų. Jų gretos sparčiai augo. Jokios, net kruviniausios represijos prieš įkaitus arba kaimus nesustabdydavo partizanų. Jiems tebuvo laisvė arba mirtis. Greitai jie pradėjo daryti skaudžių nuostolių vokiečiams ir tapo plačių sričių šeimininkais.

Buvo neišvengiama, kad partizanų sąjūdis susidurs aštriausiu konfliktu su tais iš tėvynainių, kurie priešinosi tik puse jėgos arba darydavo neliečiamybės sandėrius su bendru priešu. Partizanai sąmoningai pažeidinėjo bet ko-

kius susitarimus, kuriuos su priešu sudarinėjo četnikai – taip vadinosi generolo Michailovičiaus šalininkai. Tada vokiečiai pradėjo šaudyti įkaitus iš četnikų, o četnikai keršydami ėmė vokiečiams teikti žinias apie partizanus. Visa tai šiose laukinėse kalnų srityse vyko sporadiškai ir nekontroliuojamai. Tai buvo tragedijos tragedija.

Anglai turėjo agentų ir karininkų misijų sistemą, per kurią palaikė ryšius su Michailovičiumi, "kuris atstovavo oficialų pasipriešinimą prieš vokiečius ir Jugoslavijos vyriausybę Kaire". Po įsiveržimo į Siciliją bei Italiją 1943 m. britai nusprendė užmegzti kontaktą su jugoslavų partizanais, "nepaisant to, kad tarp jų ir četnikų vyko įnirtingas karas, nežiūrint į tai, kad Tito kariavo kaip komunistas - ne tik prieš vokiečių užgrobėjus, bet ir prieš serbų monarchiją bei Michailovičių". Gegužės pabaigoje sukurti misiją prie Tito buvo pasiųstas kpt. Dikinas (Deakin). Vokiečiams Balkanuose įklampinus 33 divizijas ir V. Čerčiliui pradėjus planuoti Balkanų operaciją, pas jugoslavų partizanus, jau vertinamus kaip strateginį veiksnį, buvo pasiųsta aukštesnio rango misija, vadovaujama parlamento nario Ficrojaus Maklino (Fitzroy Maclean).

Ši misija, nuleista parašiuotais Jugoslavijoje 1943 m. rugsėjį, atrado, kad padėtis revoliucionizavosi. Žinios apie Italijos kapituliaciją pasiekė Jugoslaviją tik per oficialius radijo pranešimus. Bet, nepaisant, kad jokio perspėjimo iš mūsų pusės nebuvo, Tito ėmėsi skubių ir vaisingų veiksmų. Per keletą savaičių šešios italų divizijos buvo partizanų nuginkluotos, o kitos dvi perėjo į jų pusę kovoti kartu prieš vokiečius. Gavę italų amuniciją, jugoslavai sugebėjo apginkluoti dar aštuoniasdešimt tūkstančių žmonių ir kuriam laikui okupuoti svarbų Adrijos pajūrį. Tokiu būdu, žiūrint iš Italijos fronto, atsirado puiki galimybė sustiprinti mūsų padėtį Adrijos jūroje. Jugoslavų partizanų armija, turinti du šimtus tūkstančių žmonių, nors ir išlaikė partizanijos pavidalą, dabar ėmėsi plačios apimties veiksmų prieš vokiečius, kurie savo ruožtu su vis didėjančiu aršumu tęsė savo nuožmias represijas.

Vienu iš veiksmų suaktyvėjimo Jugoslavijoje rezultatų buvo konflikto tarp Tito ir Michailovičiaus paaštrėjimas. Auganti karinė Tito jėga vis aštriau kėlė klausimą apie tolimesnę jugoslavų monarchijos ir emigracinės vyriausybės padėtį (...) Pagaliau, lapkričio pabaigoje Jaicoje, Bosnijoje, Tito sušaukė savo judėjimo politinį kongresą ir ne tik sukūrė laikinąją vyriausybę, "kuriai priklauso išimtinė teisė atstovauti jugoslavų tautą", bet taip pat formaliai

atėmė iš karališkosios Jugoslavijos vyriausybės, esančios Kaire, visas jos teises. Karaliui buvo uždrausta grįžti į šalį iki jos išvadavimo. Partizanai, be jokios abejonės, tapo pagrindiniu pasipriešinimo Jugoslavijoje elementu, ypač po Italijos kapituliacijos. Bet taip pat buvo svarbu, kad okupacijos, pilietinio karo ir emigracinės (emigre) politikos atmosferoje nebūtų priimta jokių nepataisomų politinių sprendimų dėl ateities santvarkos Jugoslavijoje. Tragiška Michailovičiaus figūra tapo pagrindiniu kliuviniu. Mums teko palaikyti glaudų karinį ryšį su partizanais, ir todėl reikėjo įtikinti karalių nušalinti Michailovičių iš karo ministerio posto. Gruodžio pradžioje mes nustojome oficialiai palaikyti Michailovičių ir atšaukėme britų misijas, veikusias jo teritorijoje.

*Versta iš leidinio Churchill S.W. The Second World War.
Closing the Ring. Boston 1951.*

Vertė Kęstutis Kasparas

BROLIŲ KELIAIS

Mano brolis Vytautas Dručkus, g.1923m. Vaičėnų kaime, Obelių valsčiuje, Rokiškio apskrityje. Žuvo 1951m. balandžio 11d. Strazdų kaime, Utenos rajone.

Mano vaikystė ir pradžia jaunystės praėjo ne mokslo įstaigose, o tuo laikotarpiu grėsmingoje Vaičėnų kaimo padangėje. Kartkartėmis partizanų stovyklavietėse, tai nunešant jiems pavalyti, ar nuėjus paduoti kokią žinutę, o kartais ir šiaip aplankant, pristatant vaistus ir tvarsčius.

Taip buvo jau ir tada, kol mano broliukas Vytautas dar nebuvo įstojęs į partizanų gretas.

Mano brolis Vytautas, vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, gyveno pas tetą ir dėdę Nasvyčius, Margiškių kaime, Žygaičių valsčiuje, Tauragės apskrityje.

Su Vytautu pas tetą gyveno ir sesuo Aldona. Frontui visai priartėjus prie Margiškių, teta ir dėdė, žinodami, kas jų laukia sugrįžus rusams į Lietuvą, ruošėsi trauktis į Vakarus. Vadino ir Aldoną su Vytautu. Aldona išvažiavo su jais, o Vytautas pasakė, kad niekur iš Lietuvos nevažiuosiąs, jei bus lemta žūti, tai nors Lietuvos žemelė priglaus kaulus, "o jei nežūsiu,— sako,— grįšiu į tėviškę, į Vaičėnus".

Taigi Vytautas liko Margiškiuose, o paskui, saugodamasis patekti į rusų rankas, pamažu parėjo į tėviškę, į Vaičėnus. Vėlyvą rudenį gyvas ir sveikas

Anelė Dručkutė-Siniauskienė

Anelė Dručkutė-Nijolė. 1949m.

pasiekė tėvų namus.

Deja, ir Vaičėnų kaimas buvo nebe tas. Keletas vyresnių vyrų buvo patraukę į Radviliškį. Kai kurie jau paimti į rusų kariuomenę. O keturi Vaičėnai: Balys ir Bronius, broliai Edvardas ir Vincas kažkur slapstosi. Vytauto pusbrolis Balys Dručkus taip pat slapstėsi čia pat, apie savo namus. Organizuotų partizanų būrių šiame krašte dar nebuvo. Slapstėsi vyrai pavieniui, kaip kas išmanydami.

Mūsų brolis Petras jau buvo paimtas į rusų kariuomenę. Namuose jokios įrengtos slėptuvės nebuvo, todėl Vytautas tegalėjo pasislėpti tik nuo

kaimynų ar šiaip kokio pašalinio žmogelio. Visa laimė, kad beveik niekas nežinojo, kad jis perėjo per frontą ir sugrįžo namo. Visi žinojo, kad Vytautas gyvena Žemaitijoje. Tada brolis Petras jau buvo paimtas į rusų kariuomenę, todėl visi mus laikė karių šeima, ir sribai retai tesilankydavo. Galima sakyti, mūsų tėvų namuose palyginti buvo ramu. Retkarčiais iš kažkur ateidavo Bronius Vaičėnas, beginklis, kaip paprastas kaimo vaikinąs. Buvo labai tylaus būdo. Prasėdėdavo po kelias valandas, vos žodį pratardamas. Aukštas, tvirto sudėjimo, ramus, lėtas. Beveik niekad nenakvodavo. Kaip neži-

Vytautas Dručkus-Šernas. 1945m.

nodavome iš kur atėjo, taip nežinodavome kur išėjo. Mūsų šeima mėgome Bronių, nors jam atėjus buvo neramu, ar kas nepastebėjo.

Mes gyvenome pačiame kaimo gale, sodybėlėje, apsuptoje gražaus gojaus, todėl mūsų sodybą visi vadindavo gojumi. Į mūsų namus buvo galima ateiti ar išeiti nepastebėtam, nebent kas specialiai sektų. Todėl ir Bronius dažnai užeidinėdavo pas mus. Žinoma, jis žinojo, kad Vytautas grįžęs ir slapstosi. Taigi mūsų šeimai ir be Broniaus kiekvieną dieną grėsė pavojus. Todėl visada kas nors saugodavome, būdami kieme.

Tą dieną, kaip ir kitas dienas, brolis Vytautas buvo namuose. Atėjo Balio Vaičėno brolis Bronius. Buvo žiema. Graži saulėta diena. Abu su Vytautu sėdėjo prie stalo. Vytautas skaitė knygą, o Bronius perrašinėjo eilėraščius. Jokio ginklo įjėdu neturėjo. Sesutė Emiliutė kieme saugojo, kad kas iš netyčių neužkluptų.

Staiga sesutė Emiliutė įbėgo į vidų ir sušuko: "Nuo Lazdynėlių atvažiuoja dvejų rogės, prisėdę stribų!" Vytautas dar suspėjo įbėgti į tvartą ir atsigulė į karvių ēdžias. O Bronius užlindo užkrosnin, nes krosnis buvo didžiulė, vadina ma rusišku duonkepiu. Už krosnies iki sienos dar buvo gal pusmetris tuščio

Dručų namelis Vaičėnų kaime

ploto. Ant to tarpelio buvo pritaisyta lenta uždengimui, kad kas neužkristų. Aš skubiai uždėjau lentą, o ant lentos užmečiau patalynę taip, kad nesimatytų lentos. Stribai buvo girti. Suėję į trobą, pradėjo šokdinti – kamantinėti tėvus, kur banditai Vaičėnai, kur jūsų sūnai!.

Mes, visi šeimos nariai, kalbėjome tą patį: "Petras armijoje, o Vytautas Žemaitijoje." Tačiau stribai naršė po namus, vertė stalčius, dėžutes, lentynas, rausėsi po lovas. Tėvas šyptelėjęs paklausė sribų: "Nejaugi tie banditai tokie maži, kad ieškote mažose dėžutėse?" Stribas užsiutęs suriko: "Šovinių ieškome dėžutėse, o ne banditų!" Po to šovė keletą kartų į užkrosnį. Ten pat stovėjo mano motina. Ji griebėsi sau už krūtinės ir sušuko: "Jėzau Marija!" Motina pagalvojo, kad gali peršauti Bronių. Stribai tuoj sukluso, gal po krosnimi yra bunkeris. Aš pribėgau prie mamos ir sakau sribams, kad motinai iki šiolei niekas į paausį nešaudė, tai ir nusigando! Stribai sugalvojo pasižiūrėti ant krosnies, o tenai tamsu. Reikalavo uždegti lempą, aš išsigandau, kad ir girti, prie šviesos pastebės užkrosnį ir atras Bronių. Degdama lempą, tyčia su degtuku įgrūdau į vidų lempos dagtį, lempa niekaip neužsidegė. Stribai liepė šviesti su degtukais, degtukai labai prasti, greitai užgęsta, o kai užsidega, aš stengiuosi jį taip laikyti, kad nuo rankos kristų šešėlis ant krosnies. Stribai keikėsi, stumdė mane tai į vieną, tai į kitą pusę. Mūsų laimei, per apgirtusias akis nepamatė užkrosnio ir, žinoma, už jo pasislėpusio Broniaus! Bet pastebėjo, kad ten sumesta patalynė, na ir prikibo: "Tai ką, ant pečiaus banditus sušildot!" Aš stengiausi kuo ramiau pasakyti: "Ką jūs, aš gi jums sakiau, kad nesu mačiusi jokių banditų, tai tėvukas mėgsta pagulėti ant pečiaus!" Matyt, tai nelabai įtikinamai nuskambėjo, kad stribai kaip alkani šunys vis niurzgė, keikėsi rusiškai ir vis nesitraukė tolyn nuo krosnies. Man net liežuvį sustingo burnoje iš baimės, kad vis dėlto nesugalvotų užsiropšti ant krosnies.

Tuo metu į trobą įėjo kažkoks stribas ir, pažvelgęs į stypčiojančius prie krosnies sribus, pasijuokė: "Tai ką, jau sušalot, kad niekaip nebegalite pasitraukti nuo pečiaus!" Tada stribai šlykščiai nusikeikė, spjovė man į akis ir išsinešdino į kiemą. Ten švietė vaiski žiemos saulė, o nuo saulės žėrintis sniegas žlibino akis, tuo labiau išlindus iš tamsaus užkaborio. Paskui juos išėjo ir visi kiti buvę troboje, nieko nepešę.

Išėję iš trobos, pasuko į tvartą ir tėvą nusitempė. Stribai Veselovas ir Šerkšniovas stumdė tėvą, purtė, suėmę už baltinių, ir šaukė: "Sakyk, seni,

kur slapstosi banditai, kur Vytautas!" Aš tyčia paėmiau į rankas antspauduotą brolio Petro laišką, kišau Veselovui į akis ir kartoju: "Matote, kad armijoje, jei jums jo reikia, tai rašykite jam, va, ir antras yra." O Veselovas rėkė: "O Vytautas, Vytautas kur slapstosi?" Aš kartoju tėvų žodžius, kad Vytautas seniai čia negyvena, o yra Žemaitijoje. Tačiau sribai visai manęs nesiklausė. Tik vis reikalavo tėvų, kad pasakytų, kur banditai! Tėvas pasakė, kad niekad nėra matęs jokių banditų ir visai nežinąs, kas tai per vieni. Tada Veselovas trenkė tėvą į sieną, sakydamas: "Tai ką, Tu nepažįsti Vaičėno Balio ir kitų Vaičėnų, tai tu jų niekad nesi matęs, prakeiktas seni,"— ir sodriai rusiškai nusikeikė. Iš tvarto, aišku, niekas nepradėjo šaudyti. Dėl viso pikto įgrūdo pirma tėvą į tvartą, o įsidrąsinę sulindo į tvartą visi. Mes žinojome, kad Vytautas įėjo į tvartą, bet kur užsislėpė, nežinojom, ten visai nebuvo kur pasislėpti. Todėl drebančiomis širdimis laukėme, kad kiekvienu metu gali išvilkti iš tvarto brolių Vytautą. Įėjus iš kiemo su skaisčiais žėrinčiu sniegu, tvarte buvo prieblanda, prie karvių ėdžių jau stovėjo kažkoks vyriškis, kuris atvažiavo kartu su sribais, bet kaip ir dauguma sribų, civiliai vilkintis, jokio ginklo neturėjo, gal tik pistoletą. Sribai šakėmis badė mėšlą, stumdė į šalis karves, bjauriai keikdamiesi. Girti ir dar saulės ir sniego apžlibinti sribai, matyt, blogai matė. O tas vyriškis nesitraukė nuo ėdžių, stovi atsukęs nugarą į ėdžias ir sako sribams: "Aš čia jau apžiūrėjau, čia nieko nėra, gana, važiuojam toliau." Visi vėl išsigrūdo į kiemą. Sribas Veselovas išeidamas dar pagrasino mano tėvui. Tas vyriškis, kuris stovėjo prie ėdžių, atsiliko toliau nuo kitų ir sako tyliai tėvui: "Tėvai, tegul sūnus stoja į komisariatą, tik ne Obeliuose, o kur nors toliau nuvežk. Vis tiek neišsilaikys. Nušaus arba įgrūs į kalėjimą!" Tėvas gynėsi, kad jokio sūnaus nėra namuose, o tas vyriokas vis kartojo: "Tegul stoja, vis tiek neišsisaugos, žus!"

Kai sribai išsinešdino iš mūsų sodybos, Vytukas išėjo iš tvarto ir papasakojo, kad buvo atsigulęs ėdžiose, bet buvę labai mažai pašaro, tai niekaip negalėjęs užsimaskuoti. Kai priėjo prie ėdžių tas vyras, tai nuo žemės pagraibęs pašaro ir užmetė, nepasakęs nė žodžio. O kitiems sribams visai trukdė prieiti prie ėdžių!

Pasirodo, jis specialiai gelbėjo Vytautą, jei ne nuo mirties, tai nuo kalėjimo tikrai. Keistas poelgis žmogaus, dirbančio drauge su sribais!.. Atrodė, kad tas žmogus buvo viršesnis už kitus sribus, nes sribai jo paklausė ir

išsidangino ne tik iš tvarto, bet ir iš sodybos.

Vėliau sužinojom, kad tas vyriškis, pagelbėjęs Vytautui, buvo nuo Bagdonišio.

Po šio nuotykio Bronius Vaičėnas pasitraukė toliau nuo mūsų namų, o Vytautas nuėjo pas pusbrolių Balį Dručką pasitarti, ką toliau daryti, nes namuose slapstyti pasidarė labai pavojinga. Tačiau ir pas dėdę nebuvo gerai įrengtos slėptuvės, tik dengta duobė ir apkrauta pašarais. Ten galima buvo pasislėpti. Eiti į tarybinę armiją, aišku, nė vienas nenorėjo, o kur šiuo metu slapstėsi visi keturi Vaičėnai, nežinojome. Neilgai juodviem teko slapstyti. Išgamos sribai Idas Jonas ir jo sūnus Romusis Idas susekė, kur daržinėje,

Vytautas Dručkus-Sernas ir Adolfas Žukauskas. 1946m.

pas Juozą Dručką, slepiasi Vytautas ir dėdės sūnus Balys. Pranešė į Obelius ir pats Idas vieną rytą atvedė visą gaują sribų į Dručkaus namus. Pusseserė Antanina iš tolo pastebėjo atvažiuojant kelis vežimus sribų. Kai sribų pastotes užstojo kalniukas, Vytautas ir Balys, tuo metu buvę girioje, apsilvilkę moteriškais drabužiais ir skubiai nuėjo į daržinę. Sulindo į tą duobę, Antanina užkimšo angą ir grįžo į trobą. Tuoju suvažiavo sribai. Sugužėję į trobą, pradėjo namiškius tardyti, klausinėti, kur pasislėpė sūnus Balys ir Jono Dručkaus Vytau-

tas. Pusseserė Antanina ir dėdė Juozas tvirtino, kad Jono sūnus Vytautas gyvena Žemaitijoje, o jų Balys taip pat seniai iš namų išvažiuavęs, turbūt jau kariuomenėje!

Stribai grasino visus iššaudysią kaip šunis, jei nepasakys, kur pasislėpė Balys su Vytautu! Sakė tikrai žiną, kad jie čia pat slapstosi. Stribai nusitempė Antaniną į daržinę, pastatė prie tos šalinės, kur buvo iškastas urvas, ir liepė parodyti, kur esanti landa. Tai tylint, matyt, pabauginimui šovė neva į Antaniną, bet nepataikė – prašovė pro šalį. Antanina kartojo, kad tikrai nėra jokios landos. Tada stribas Romusis Idas nebegalėjo ilgiau slėptis, kad pats susekė, priėjo ir atkimšo angą.

Prisiminė Antanina, kad prieš porą dienų nuėjusi užtaisyti landos girdėjo kažką čežant ant šiaudų. Dabar suprato, kad tada daržinėje buvo pasislėpęs Idas! Suprato, deja, labai pavėluotai! Išdavystė buvo akivaizdi! Stribai šaukė – reikalavo Balį ir Vytautą ištįsti lauk, o jiems nepaklusus, išėjo į lauką ir pradėjo šaudyti į daržinę. Kažkas iš jų pašaudė padegamomis kulkomis, ir daržinė užsidegė. Stribai praardė daržinės sienas ir vertė lauk degančius šiaudus, ugnį užgesino, ir dabar jau iš atviros duobės ištėmė į lauką abu vaikus, pridususius nuo dūmų. Kulkos nekliudė, nes jie buvo duobėje. Ginklų nerado jokių, bet vis tiek daužė automatų buožėmis ir spardė kojomis, reikalavo, kad pasakytų, kodėl nestojo į tarybinę armiją ir kur slapstosi visi keturi Vaičėnai!

Tuo metu aš buvau savo tėvų namuose. Išgirdusi šūvius dėdės Juozo Dručkaus namų pusėje, aš skubiai pasiėmiau slides ir nučiuožiau pas dėdę. Pakilusi ant kalniuko, pamačiau išverstą daržinės sieną ir krūvą rūkstančių šiaudų. Supratau, kas atsitiko, ir dar labiau paskubėjau. Vos privažiavus prie trobos, vienas stribas sugriebė mane už pečių ir įgnūdė į gryčią. Ten kampe, apstoti stribų, stovėjo nuo daužymo kruvinais veidais abu: mano brolis Vytautas ir pusbrolis Balys. Stribai ir dabar mušė ir stumdė juos. Aš neapsikentusi puoliau artyn prie brolio, deja, vienas stribas sučiupo mane, trenkė į kitą kampą, šlykščiai išvadinęs, o brolių ir pusbrolių ir toliau stumdė ir mušė klausdami, kur laikote ginklus, kodėl jų nebuvo duobėje? Kur slapstosi visi Vaičėnai? Man neleido su suimtaisiais kalbėtis. Paskui abu sugrūdė į roges ir išvežė į Obelių MGB. O Romusis gavo pagyrimą iš MGB už dviejų Dručų susekimą ir išaiškinimą!

Na, ir prasidėjo abiem vaikinams siaubo dienos ir naktys. Mano brolis Vytautas buvo fiziškai labai sveikas, stiprus, tai ilgai išbūdavo nepraradęs sąmonės ir neišgriūdavo, todėl jam teko ypač daug iškęsti.

Apie tai papasakojo man Vytautas, kai po kalėjimo prieš išvežant į Rusiją – į armiją, leido man su juo pasikalbėti. Sako:

– Kai pagaliau nuo smūgių krušos nugriūdavau ant grindų, tada tardytojas užsilipdavo ant kėdės ir su batais šokinėdavo ant manęs. Arba ištraukdavo iš krosnies degantį nuodėgulį ir grūsdavo į burną šaukdamas: "Pasakyk, kur slapstosi Balys Vaičėnas, jo brolis ir pusbroliai Vaičėnai!"

Vytautas Dručkus-Šernas. 1949m. pavasarį netoli Minčios

Taip perkentė tardymus Obeliuose, po to leisgyvius išvežė į Rokiškį, ten vėl tardymai, o po tardymų – kamera, sausakimšai prigrūsta įvairaus amžiaus vyrų, kuriuos graužė ne tik tardytojai, bet ir parazitai. Tiesiog krūvomis apipuldavo, vos įėjus į kamerą. Niekad nevesdavo į pirtį. Ne visi išsitemkdavo nors šiaip taip prigulti ant grindų. Visur baisi nešvara, dvokas. Pralaikė Rokiškio kalėjime apie porą mėnesių ir, nesugalvoję kaip priklijuoti bandito etiketę, pasiuntė į karinį komisariatą. Komisijos metu pusbroliui Baliui Dručkui iš burnos pra-

siveržė kraujas, tai jam leido mėnesį pabūti namuose sveikatos pataisymui. O Vytautą, nors buvo visas mėlynas ir ištinęs, pusiau apkurtes, tačiau šiek tiek tvirčiau laikėsi ant kojų, išvežė į Rusiją, į darbo batalioną.

Neilgai taisėsi sveikatą ir Balys, vos keletą dienų. Matyt, neramu buvo Romusiui ldui po šios išdavystės begyventi Margavonių kaime, tai panoro persikelti į Obelius. Kadangi išdavikai buvo labiau reikalingi kaime, tai reikėjo įrodyti, kad nebegali gyventi kaime per "banditus"! Todėl 1945-ųjų metų gegužės pirmosios naktį ldui, viską išgabėnę iš savo lūšnos, pašaudė iš automatų, sudegino lūšną, o ryte, nuvažiavę į Obelius, pranešė, kad naktį juos užpuolė "banditai", vos jų nenušovė, o namus tai sudeginė!

Na, ir užsiautė vėl per Vaičėnų kaimą girtų stribų banda! Uždegė Balio ir Broniaus Vaičėnų tėvų sodybą. Balį ir tėvą Dručkus išsivarė į Vaičėnų sodybos pusę! Apie 11 val. ryto į gaisro pusę pasigirdo keletas šūvių. Jautėme, kad stribai galėjo sušaudyti Dručkus ir gal įmetė į gaisravietę. Juozo Dručkaus žmona – Balio motina, sesuo Antanina ir mano motina nubėgo prie gaisravietės. Stribų ten jau nebebuvo. Apėjo gaisrą iš visų pusių, bet ką gali pamatyti, kas dega liepsnos! Pagaliais išmaišė moterys netoliese esančią kūdrą, pakrūmius išnaršė, bet lavonų nerado. Manė, kad įmetė į liepsnojančią gaisrą! Mičiūnų kaime pas Klišonius šį tą padėdavo dirbti Balio Dručkaus brolis Andrius. Tą dieną jis parėjo namo ir pasakė, kad per Mičiūnų kaimą stribai išvežė į Obelius tik tėvą, bet prie tėvo nieko neprileido artyn. Balio nebuvo nei gyvo, nei negyvo! Matyt, kur nors pakeliui į Mičiūnus nušovė, bet kurioj vietoj? Kaip surasti lavoną?

Saulei leidžiantis grįžo per Mičiūnus stribų išsivarytosios pastotės, ir vienas iš jų – vežęs ir Dručką, užėjo pas Klišonius ir pranešė, kad Dručkus pasakęs jam – prašęs pranešti, kad Balio lavono ieškotų Klišonio miškelyje, netoli gaisravietės. Taigi dar ne visai nusileidus saulei, surado Balio lavoną miškelyje. Gulėjo kniūbščias, burna įmerkta į griovelį, suklupęs ant vienos kojos, o kita ištiesta. Prie kaklo keletas peilio dūrių. Numuštas nosies galiukas, išdaužyti dantys. Krūtinė peršauta sprogstamomis kulkomis. Buvo dar nesustingęs! Kankinimo vieta ištrypta prie akmens, už kelių metrų! Matyt, paliko dar ne mirusį, tik apalpusį. Vėliau, matyt, atsigavęs, dar šliaužė prie griovelio atsigerti, ten ir numirė. Po girdėtų šūvių iki lavono suradimo buvo praėję kokios 9 ar 10 valandų, o lavonas dar šiltas buvo, taigi dar buvo

prasikankinęs keletą valandų. "Liaudies gynėjai" nukankino visišką "liaudies vaiką", nors tai buvo paprastas kaimo vaikinukas, smulkaus ūkininko sūnus.

Po Balio Dručkaus nukankinimo, kai gavome laišką nuo brolio Vytauto iš Kulebako, aš, rašydama jam, tarp laiško eilučių išdėdėčiau apie Balio nužudymą. Tokią slaptą laiškų parašymo formą mudu su Vytautu buvome sutarę, kai aš kalbėjausi su juo prieš išvežant į Rusiją Rokiškio geležinkelio stotyje.

Gavęs mano laišką, Vytautas surinko tarp eilučių išdėstytus žodžius, sužinojo apie šią Vaičėnų kaimo tragediją ir pažadėjo, kad netarnaus žudikų armijoje, pabėgs. Vytautui dar tebebūnant Kulebake, aš jau kartkartėmis susitikdavau su partizanų būreliais ir su Balio Vaičėno grupe. Vyrų apsilankydavo mano tėvų miškeliuose, iš anksto pranešę, kad rengiasi dienai kitai apsistoti gojuje. Tuo laikotarpiu mūsų šeimą kur kas mažiau sekdamo sribai, nes abu mano broliai buvo tarybinėje armijoje. Todėl partizanams būdavo ne taip pavojinga apsistoti mano tėvų miškeliuose. Motina nešdavo partizanams valgi, nešdavome jiems abi su mama arba su mažąja sesute Irena. Tėvas nueidavo papolitikuoti. Tomis valandomis visi būdavome žvalgiais. Visi dairydavomės, visi klausydavomės! Buvau dar beveik vaikas, bet tų metų įvykiai pavertė mus suaugusiais vaikais. Matydavome miestelių gatvėse nužudytus – išdarytus žmonių kūnus. Ne visada tai būdavo vyrai, būdavo ir moterų ar ir visai jaunų mergaičių kūnai. Tokie vaizdai lydėjo mūsų vaikystę!

Ėjo 1945-ieji metai. Pamažu kūrėsi vis daugiau partizanų būrių. Visa Vaičėnų ketveriukė taip pat jau buvo ginkluoti ir organizuoti. Bronių Vaičėną aš retai tesusitikdavau, po to kai jis išėjo į mišką. Rečiau tekdavo susitikti ir su Vincu Vaičėnu. Šie abu jaunuoliai retai tepasirodydavo mano tėvų namuose ar miškeliuose. Abu vaikinai buvo ramūs, labai gero būdo. Tiesiog stengdavosi kuo mažiau apsunkinti žmones.

Mažas mūsų Vaičėnų kaimelis, tebuvo iš 9-ių kiemų, tačiau iš pat pradžių iš dviejų kiemų buvo po du partizanus. Tai buvo 4 Vaičėnai. Vien kaimo pavadinimas – Vaičėnai sribams buvo kaip aštri rakštis. Todėl sribai kartkartėmis nusiausdavo šį kaimelį. Tai žinojo ir partizanai. Todėl Bronius Vaičėnas netrukus pasitraukė į Latvijos miškus, o jo pusbrolis Vincas taip pat laikėsi toliau nuo Vaičėnų kaimo.

Bronius Vaičėnas ir žuvo Latvijoje 1947 metų sausį. Apie 1947-uosius žuvo ir Vincas Vaičėnas už keleto kilometrų nuo Vaičėnų kaimo.

Partizanų būrių sudėtis keisdavosi. Edvardas Vaičėnas retai būdavo kartu su pusbroliu Baliu Vaičėnu, dažniausiai su kitais partizanais. Kartais ateidavo su Jonu Vainausku-Jaska, Baliu Bisliu, Jonu Juozėnu, Jonu Tamoliūnu, Kaziu Laužadžiu, Vladu Krašausku, Juozu Žaržojumi, Stasiu Kligiu, Jonu Vartibavičiumi, Ksaveru Turkevičiumi, broliais Streikais. Kartais visi šie vyrai ateidavo ir su Baliu Vaičėnu ir su Dominauskais Pranu ir Vladu, su broliais Medikiais iš Niaukių kaimo, Albinu Dručkumi iš Kalnočių kaimo, esančio šalia Vaičėnų kaimo.

Iš pat pradžių dar ateidavo ir Edvardo Vaičėno svainis Povilas Balčiūnas. Tačiau netrukus jis bandė legalizuotis ir buvo suimtas, toks pat likimas ištiko ir Juozą Žaržojų. Ateidavo ir Adolfas Žukauskas iš Gumbiškių kaimo. Vėliau nuo trėmimo pabėgusi prie partizanų prisidėjo ir Elena Mockutė, berods iš Javidžių kaimo du broliai: Edvardas ir Albertas Gameliai. Ateidavo ir tokių partizanų, kurių aš nežinojau.

1945-ųjų metų rudenį Vytautas pabėgo iš Kulebako ir sėkmingai pasiekė tėvų namus. Kurį laiką pasislėpė apie namus.

Vieną vakarą, kai tėvai dar nebuvo grįžę iš Obelių, kur buvo nuvažiavę pasų pasikeisti, pasigirdo sutartas beldimas į langą. Taip belsdavo Balio Vaičėno grupės vyrai ir pats Balys. Mūsų šuo niekad nelodavo partizanų, tik sribus smarkiai puldavo. Aš pradengiau langą ir pamačiau Balį Vaičėną. Keletas vyrų suėjo į trobą, kiti liko lauke. Balys pasakė, kad girdėjęs Vytautą pabėgus iš armijos ir grįžus į namus. Pakviečiau Vytautą, visi nutarė, kad Vytautas tuoj pat išeina su partizanais į jų žiemos stovyklavietę. Namuose tebuvome mes trys sesutės: aš – Anelė, Emilutė ir mažoji sesutė Irena. Taip mes trys išleidom į partizano kelią brolių Vytautą, beveik 6-eriems metams.

Edvardas Vaičėnas dažniausiai laikėsi atskirai nuo Balio Vaičėno. Gal todėl, kad Edvardą jau saistė šeima. Jis buvo slapta susituokęs su Onute Balčiūnaite. Dėl brolio Povilo partizanavimo ji buvo pasitraukusi iš savo gimtojo kaimo, iš tėvų namų. Eidavo siūdama pas vienus ar kitus žmones. Vėliau išėjo į mišką kartu su Edvardu. Paskui sužinojau, kad abu -Edvardas ir Onutė nužudyti, o mažasis Romualdukas – ketverių metų, atiduotas į prieglaudą. Iš ten jį paėmė Romualdo močiutė Balčiūnienė, kuri buvo pasitraukusi į Estiją, ten jį ir augino. Šiandien jis jau suaugęs vyras, žilstelėjęsiais smilkiniais, tik ką persikėlęs gyventi į Lietuvą – į Kauną. Jis ir papasakojo man.

"Prisimenu, kaip mes atėjome į kažkokią gryčią ir ruošėmės gulti. Į vidų įėjo keli vyrai, puolė prie tėvelio ir pradėjo jį mušti. Tėvelis gynėsi, visi stumdėsi. Paskui tėvelis puolė prie durų, matyt, norėjo išbėgti, bet durys iš lauko pusės buvo užremtos, negalėjo atstumti jų. Tie vyrai su kirviu kapojo tėvelį.

Labai daug buvo kraujo, buvo labai baisu! Mama verkė, šaukė! Kai sukapojo tėvelį, tada mamą pradėjo kapoti, tąsė paėmę už plaukų. Iš pradžių mama dar klykė, aš irgi rėkiau, verkiau, paskui mama nutilo. Viskas aplinkui buvo kruvina.

Pirma per duris į lauką ištempė tėvelį, paskui ir mamą išvilko. Aš taip pat norėjau pro duris išbėgti laukan, bet manęs neišleido. Šeimininkas kažkodėl lakstė po kambarį be kelnų, turbūt girtas buvo. Paskui viską plovė, nuo grindų valė kraują, visur buvo prisitaškę kraujo, mėtėsi gabaliukai mėsos. Man taip buvo baisu, kad aš nebegalėjau žiūrėti, kažkas darėsi – nei tėvelio,

Vyties kuopos partizanai: sėdi iš kairės- Vytautas Dručkus-Šernas, Albertas Garnelis-Čigonas; stovi viduryje Petras Cicėnas-Žalgiris, 4-as Vincas Araminas-Šermukšnis

nei mamos, tik tas baisus pusplikis žmogus, lakstantis po kambarį. Vėl noriu išbėgti laukan, neleidžia.. man taip baisu, nebežinau kas toliau darėsi su manimi,— sako Romualdas Vaičėnas. — Ir šiandien, man atrodo, aš matau, kaip kirviu kapoja tėvelį ir mamą, o visur kraujas, kraujas!.. Nuo to vaizdo visą mano kūną supurto šalti šniurpuliai, o vaizdas negreit teišnyksta...”— baigė Romualdas Vaičėnas.

Štai kokią baisią tragediją teko patirti partizanų sūnui, vos ketverių metų!

Žiemą mes retai tepasimatydavome su partizanais. Dažniausiai susitikdavome tokiu metų laiku, kai jau nebepalikdavo pėdsakų. Prisimenu, kai ateidavo partizanai į mano tėviškę, į mano tėvų miškelius, virdavome jiems valgį ir nešdavome. Kur nors pakrūmėje pririšdavome karves, neva einame girdyti. Vesdavausi mažąją sesutę Ireną, kuri pagal savo metus buvo pakankamai protinga ir jau suprato, kokia didelė ir pavojinga paslaptis partizanų aplankymas. Eidavome gerai apsidiarydamos ir pasiklausydamos. Niekada partizanų nematydavau paniurusių, nebent tekdavo pamatyti liūdnus po kokio partizano žuvimo ar sunkiai sužeidus kurį nors. Jie visada keldavo nuotaiką ir tikėjimą laisve ir gražia ateitimi. Po kovos jie būdavo mirtinai pavargę, alkani, purvini, suplėšytais drabužiais, šlapi visi, kai kurių iki kraujo nutrintos kojos. Šio vaizdo jie varžydavosi, todėl stengdavomės neparodyti savo gailėsčio, o tik paprastai šiek tiek stipriau paglobodavome. Išskalbdavome drabužius, susiūdavome skyles. Vos pavalgę, šiek tiek nusnūdę, apsidžiovinę, vėl tapdavo tikrais partizanais kovotojais, pilnais nenuilstamos energijos!

Kaip gražiai partizanai meldavosi prieš valgį, po valgio, po kelionės.

Labai mėgdavo juokauti Vladas Dominauskas, buvęs obelietis. Pasakodavo linksmus nuotykius iš gyvenimo arba iš perskaitytų knygų.

Jonas Tamoliūnas taip pat sėdėdavo su knyga rankose, vis prašydavo atnešti knygų. Visada būdavo labai mandagūs, draugiški, jautrūs, paslaugūs. Aš tokius juos pažinojau!

Tą dieną partizanai apsistojo mūsų tėvų palaukėje, mažuose, bet tankiuose krūmeliuose. Sutartu būdu pasirodė mano motinai, kad atėjo pas mus, vyrukai ilsėjosi po kelionės.

Mano motina, kaip ir kitus kartus, išvirė jiems valgyti. Aš susidėjusi į du kibirus nunešiau jiems į miškelį.

Vyrai susėdo valgyti, palikę tik sargybinių. Buvo Balys Vaičėnas, mano brolis Vytautas, Albertas ir Edvardas Gameliai. Edvardas jau buvo sužeistas, buvo peršautas per peties mentę ir krūtinę, žaizda vis negijo. Be šių, buvo dar 8 vyrai, kurių aš nepažinojau. Pavalgė visi, pakeitė sargybinių, kad tas pavalgytų, susirinkau visus indus, dar šiek tiek pasikalbėjome, ir aš jau ruošiausi eiti namo, kai staiga ėjęs sargybą partizanas davė signalą – pavojus. Paėjau į miškelio pakraštį, bet iš krūmų neišlindau ir suspėjau pamatyti besileidžiančią sribų ir gamizono kareivių grupę. Vedėsi vilkinį šunį. Vyrai skubiai pasiruošė mūšiu. Pastatė kulkosvaidį, sugulė. Trauktis nebebuvo galimybės. Mane ir sužeistąjį Edvardą paguldė. Mūsų laimei, pūtė gana stiprus vėjas iš tos pusės, iš kurios atėjo sribai ir kareiviai su šunimi. Priėję visai netoli miškelio, persiskyrė į dvi dalis. Ta dalis, kuri vedėsi šunį, praėjo ta puse miškelio, iš kurios pūtė vėjas, todėl šuo neužuodė mūsų, nors praėjo vos už kelių metrų, o tie, kurie ėjo pavėjui, praėjo didesniu atstumu nuo mūsų. Balys buvo įspėjęs, kad partizanai nešautų pirmieji, kad patys neišsiduotų čia esą. Ačiū Dievui, nekilo įtarimo dėl tokio mažo miškelio. Taip laimingai baigėsi vienas Vaičėnų kaimo "šukavimas". Sribai su garnizoniečiais, netyčia aplenkę mūsų mažytę slėptuvėlę, patraukė Ratuoklišio miško link. Aš dar kelias valandas turėjau pasisvečiuoti, nes bijojau patekti sribams į rankas su visais indais. Tai buvo pirmas gana didelis pavojus patekti į susišaudymo ugnį, nesant partizane, o tik visai jaunatei mergaitei. O šiaip jau pakliūti sribams į rankas tikrai buvo nemažai baisių progų...

Toks labai nemalonus, tiesiog baises susitikimas su sribais atsitiko Latvijoje, netoli nuo Subatės, Plimbalių miško pelkių palaukėje. Gavau per ryšininkę Teklę Stočkutę žinią, kad kviečia mane partizanų grupė, kurioje yra ir mano brolis Vytautas. Aš nuėjau pas ryšininkės Teklės tetą, kuri gyveno Latvijoje, už kokių 3 ar 4 kilometrų nuo Subatės miestelio, Plimbalių pamiškėje. Ten tuo laikotarpiu ir Teklė Stočkutė gyveno. Plimbalėse – miškuose gan dažnai apsistodavo ir partizanai iš mūsų krašto, iš Lietuvos, nes atstumas nuo Vaičėnų iki Plimbalės nebuvo didelis, kokie 25 kilometrai.

Teklės tetos pavardės neprisimenu, berods buvo ištėkėjusi už latvio, kuris jau buvo miręs. Kartkartėmis partizanai užeidavo ir į Teklės tetos namus.

Nuėjusi Teklę radau pas tetą. Mudviem besišnekant, tetos kaimynas, latvis, maždaug Teklės amžiaus vaikas, pakvietė į brolio vaiko krikštynas.

Nuėjome abi su Tekle. Truputį pabuvusios jau ruošėmės grįžti pas Teklės tetą. Tik tuo momentu prie mūsų namų privažiavo keli vežimai sribų iš Obelių sribyno. Sueję į vidų, paklausinėjo, kas iš kur, ko čia susirinko. Klausė ir manęs, ar aš turinti pasą. Aš atsakiau, kad man dar paso nereikia. Taip ir baigėsi patikrinimas. Sribai atvažiavo jau girti, tad radę besivaishinančius latvius ir patys panoro dar išgerti, tačiau jau mudviejų su Tekle nebeišleido. Šeiminkai, vengdami konflikto, susodino ir sribus prie stalo. Sribai, jau buvę girti, visai nusigėrė. Vienas sribas, vietinis rusas iš Šapelių, baisus drimba, aukštas, stambus, pradėjo kibti prie manęs. Teklei nedavė ramybės kitas sribas. Noriu išeiti, neišleidžia. Užtempė užstalėn, verčia gerti, grubiai bando glamonėti. Aš buvau mažo ūgio ir smulkutė, todėl išsispraudžiau iš užstalės, išlindau per pastalę ir nubėgusi į kitą kambarį, pasislėpiau pas vaikus jų lovelėje, užsiklojau ir galvą. Kambaryje nebuvo šviesos (jau buvo sutemę), tačiau sribas vis tiek surado mane. Vaikai klykdami išsigandę pabėgo į kitą kambarį, kur gulėjo jų motina su naujagimiu. O mane tas dribma sugriebė į glėbį, perplėšė drabužius ir būtų išniekinęs, aš šaukiausi pagalbos. Pribėgo pora latviukų, buvusių svečiuose. Nors šie vyrukai taip pat buvo augaloti ir tvirto sudėjimo, bet vos išlaikė tą sribą, tačiau neilgai. Įsiutęs kaip bulius sribas vėl išsiveržė iš vyrų glėbio, išsitraukė pistoletą ir grasindamas iššovė porą kartų į lubas. Keli miegoję sribai pabudo, šitie jau buvo truputį prasipagirioję, todėl bandė nuginkluoti tą drimbą. Tarp jų kilo grumtynės. Kol atėmė iš jo ginklą, jis dar kelis kartus iššovė, bet, laimei, niekam nepataikė.

Lauke užėjo stiprus lietus su perkūnija. Mudvi su Tekle norėjom bandyti pabėgti, bet šeiminkas sudraudė, sako, nuo žaibų lauke šviesu, pamatys sribai ir nušaus, sakys, kad "banditkas" nušovė! Todėl bėgti pabijojom. Pasislėpėm priemenėje po laiptais į salkas, bet ir čia surado tas pats drimba, nors dabar jau be ginklo. Šiaip taip pasprukom nuo jo. Šį kartą mane paslėpė naujagimio kambaryje po lova, kur pragulėjau, kol sribai aprimo. Dabar sumigo tie, kurie dar buvo nemiegoję, tarp jų užmigo ir drimba sribas. Kai išaušo, budintys sribai leido mudviem išeiti namo, matyt, ir jie suprato, kad, kai pabus tas drimba, vėl gali kilti triukšmas.

Kitą vakarą Plimbalių miške susitikome su mano broliu Vytautu, jo draugu Adolfu Žukausku ir kitais partizanais. Aš viską papasakojau. Vytautas sako: "Aš jaučiau, kad tu, Aneliuke, jau gali būti atėjusi pas Teklę, ir bijojau,

kad sribai gali suimti tave, bet kad užpultų išniekinimui -nepagalvojau! Laimė, kad nežinojau, būčiau atkeršijęs tam sribui už tave!"

Buvo 1946-ųjų pavasaris. Vieną rytąėjau į kūdrą pakrūmėje parsinešti vandens. Kažkas tyliai švilptelėjo, prasiskyrė krūmai, ir pamačiau Balį Vaičėną. Balys paklausė, kas girdėti, ar ramu. Pasakiau, kad šiomis dienomis nieko įtartino nematėme. Balys papasakojo, kad jie atėję labai anksti, bet į vidų nesibeldė. Išsiaiškinę padėtį, vyrai sugulė pailsėti, palikę tik sargybą. Iš viso buvo 14 vyrų. Sutarėme, kad paruošime ir atnešime jiems valgyti.

Nelengvas buvo tuo laikotarpiu mūsų šeimos gyvenimas, nors dar nebuvo kolūkių, bet daug reikėdavo išvežti grūdų valdžiai, o namuose nebuvo stiprių darbo rankų. Tėvas liguistas po Didžiojo karo ir trejų metų nelaisvės

Lokio rinktinės Vyties kuopos partizanai: 1-as Pranas Raščinskas-Drugelis, 4-as Vytautas Dručkus-Šernas

Vokietijoje, o mes, trys dukros belikusios – menkos darbininkės. Tačiau ką turėjome patys, iš to ir partizanams gamindavome.

Pusryčius nešėm su mama į miškelį, mums padėjo ir mažoji Irena (jai ėjo vienuoliktį). Kartais apsistoję pas mus partizanai paprašydavo pakviesti ką nors iš dėdės Juozo šeimos, kartais taip pas partizanus susitikdavome abi šeimos. Andrius Dručkus jau nuo 1946-ųjų metų buvo išvažiavęs gyventi į Radviliškį. Dirbo ten geležinkelio depe, o namo parvažiuodavo kartą ar pora kartų per mėnesį. Jei pasitaikydavo, kad tuo metu būdavo atėję partizanai, Balys Vaičėnas paprašydavo, kad pakviesčiau Andrių ateiti pas juos į miškelį.

Tą dieną atėję beveik visi partizanai buvo man gerai pažįstami: Dominauskai – Vladas ir Pranas, Ksaveras Turkevičius, Jonas Tamoliūnas, du broliai Medikiai iš gretimo Niaukių kaimo, Jonas Juozėnas, Jonas Bislys, Albinas Dručkus iš šalia esančio Kalnočių kaimo, Kazys Laužadis, Balys Vaičėnas, mano brolis Vytautas Dručkus ir dar du nepažįstami vyrukai. Vienas iš tų vyrų nuėjo prie balutės ir nuskynė kažkokį žiedelį, kvėpina ir sako: "Taip ir mano mergelė turi kvėpēt..." Gražus, aukštas ir lieknas vaikiną su gražia partizano uniforma, bet žodžius tarė su kažkokiu keistu akcentu. Aš tyliai paklausiau brolių Vytautą, kas jis. Vytautas atsakė, kad tai vokietušas, pabėgęs iš vokiečių kariuomenės, gyvena su partizanais lietuviais.

Prabuvo tąsyk prie mūsų miškelyje vyrai porą dienų, o kitą vakarą, suokiant aplinkui lakštingaloms, vėl visi išėjo į tamsą, į nežinią. Atrodė, kad ir lakštingalos ne suokia, o aprauda sunkią partizanų dalį. Pirmą ir paskutinį kartą mačiau tą vokietuką, nežinau nei vardo, nei pavardės, kaip dainoj:

Tu nesakyk man savo vardo, nei pavardės,

Kai Tu krisi kovoj pavargęs,

Tavęs gal niekas negailės,

Šakas palenks tik lieknos pušys - tik pušys pagailės...

Netrukus žuvo tas jaunuolis. Toli nuo savo tėvynės, toli nuo gimtų namų. Ilsėkis ramybėje, jaunasis partizane!

Rašau, o akyse matau tą stovyklavietę, matau visus tąsyk buvusius partizanus, aplinkui mėlynuoja žibuoklės ar neužmirštuolės. Viskas, atrodo, taip arti ir kartu labai toli, kaip varganai praėjusi jaunystė.

Vieną pavasarį, atrodo, kad 1947-ųjų metų, Obeliuose susitikau partizanų Žukauskų iš Gumbiškių kaimo seserį levą Žukauskaitę. Ji pasakė man gavusi iš partizanų žinią, kad jiems reikia pristatyti vaistų, tvarsčių, apkabą pusautomatui. Pasakė, kur ir kas paduos tą apkabą. Nuėjau į nurodytą vietą, ten radau vyriškį, iš matymo aš jį pažinojau, ir man visą laiką atrodė, kad tai kažkoks slaptas MVD darbuotojas. Truputį pašiurpau, bet ką darysi, mano pareiga įvykdyti pavedimą. Pasisveikinom. Vyriškis ištiesė kažką popieriuje suvyniotą, aš paėmiau, pasakiau ačiū ir nuėjau tolyn. Paskui pasižiūrėjau, kas ten, tai iš tikrųjų buvo pusautomatžio apkaba. Vaistus ir tvarsčius aš gavdavau per brolių Petrą, kuris tarnavo dabar jau Vilniuje, tarybinėje armijoje, sanitarinėje dalyje. Namų parsiveždavau aš arba tėvukas.

Obeliuose sėdau į traukinį, važiuojantį per Šapelių pustotę, o iš ten teks eiti keliuku į Latvijos pusę keletą kilometrų. Vaistus, tvarsčius ir apkabą buvau pasikišusi po drabužiais, aplink liemenį ir stipriai susijuosusi diržu. Ant viršaus užsivilkau lietpaltį ir tą susijuosiau, kad tvirčiau laikytų mano krovinį... Per liemenį aš buvau plona, tai ir taip apsikaišusi atrodžiau visai normaliai. Mano nelaimė, į tą patį vagoną sulipo būrys stribų, vedini tamybiniu šunimi. Šunį pro mane nusivedė į kitą galą vagono, o aš jau buvau atsisėdusi prie kiniamo gale. Išlipti lauk nebegalima, kils įtarimas, kad aš pabūgau stribų! Nieko kito neliko, kaip tik sėdėti. Sėdžiu, o per nugarą šurpuliukai laksto. Tačiau stengiuosi laikytis taip, lyg niekur nieko, kuo ramiausiai. Vienas stribas atsistoja (buvo jau atsisėdęs toliau už kelių suolų) ir ateina prie manęs, aš pašiurpstu, bet laikausi ramiai. Atsisėda šalia ir kalbina, klausia: "Tai kur, mergaite, išvažiuoji?" Atsakau, kad čia pat prie Šapelių, į kaimą, pas tetą. Bijau, kad nepaklaustų kaimo pavadinimo ir tetos pavardės. Aš nieko nepažįstu prie Šapelių, ten daugiausia gyveno rusai. Mano laimei, šito nepaklausė. Pokalbis vedė tiesiog flirtuodamas.

Šapeliuose skubiai išlipau iš traukinio. Skubu atsikratyti stribo kompanijos, einu nė nepasisukdama atgal į traukinį, bet, o Viešpatie, girdisi ir stribai išlipa! Skubėjau lyg ėriukas pasišokinėdama, tarsi pavasariu džiaugdama, kad tik stribai nepastebėtų mano nerimo... Girdžiu, už nugaros visai netoli to paties stribo balsą: "Mergaite, lieptas apsemtas, gal pamešti, sušlapsit kojas." Man iš baimės net liežuvis burnoje pridžiūvo, jei paims į glėbį, pajus vaistų bonkutes ir apkabą, bus baigta. Bandau nusijuokti ir sakau: "Pavojinga eiti

dviem siauru liepteliu, abu įkrisime!" Skubiai nutraukiu nuo kojų basutes, perbrendu per apsemtą lieptą, skubiai vėl apsiaunu ir atsisukusi į sribą sakau: "Matote, kaip gerai, basutės sausos liko, o kojos nudžius." O pati galvoju: "Dieve, nejaugi sribai eina siausti į tą patį mišką iš Latvijos pusės." Ką daryti? Kol kas jokio kito kelio nėra, atgal grįžti neįmanoma, tad ir einu sribų kompanijoje. Priėjome kryžkelę, man dar nereikėtų sukti į šalį, bet ieškau galimybės greičiau atsikratyti šios baisios draugystės, suku į dešinę, tolyn nuo miško pusės, skubu atsisveikinti, o sribai apgailestauja, kad jiems reikia sukti į kairę. Paėjau tuo keliuku, kol sribai dingo už miškelio, reikėtų grįžti atgal iki kryžkelės, bet ką gali žinoti, gal sribai stebi mane iš už miškelio. Tada bandžiau išeiti įstrižai tą kelią, kuriuo man reikėjo eiti, nors gerai nežinojau kur. Vis dėlto šiaip taip pasisekė surasti tą kelią ir pasiečiau Latvijoje esančius Mildos Nešpars tėvų namus. Milda turėjo mane nuvesti į partizanų stovyklą.

Mildą aš pažinau jau ir anksčiau. Ji gyveno to paties miško kitoje, jau Latvijos pusėje. Papasakojau, kad kartu su manimi traukiniu atvažiavo Obelių sribų gauja su šunimi į Šapelius ir nuėjo į mišką. Matyt, "šukuos" mišką iš Lietuvos pusės! Milda liepė man greitai persirengti kitais drabužiais, o manuosius kažkur paslėpė. Pasiėmėm krepšius ir einame į mišką neva kiaulėms žolės. Manęs čia niekas neturi pamatyti, nes aš nemoku latviškai kalbėti, tuoj kiltų įtarimas. Taigi abi gerai apsidairiusios, ar kas neseka, mudvi su Milda nuskubėjome gilyn į mišką, į partizanų stovyklavietę. Mus pasitiko partizanų sargybinis, bet Mildą pažinojo ir nulydėjo į stovyklą. Partizanų buvo nedidelis būrys. Tuo metu būriui vadovavo Balys Vaičėnas. Iš pažįstamų dar buvo Adolfas Žukauskas ir mano brolis Vytautas. Kiti man buvo nepažįstami. Papasakojau partizanams apie tai, kad į mišką iš Lietuvos pusės atvažiavo didelis būrys sribų su šunimi.

Man bepasakojant, toje miško pusėje – gana toli, pasigirdo keletas pavienių šūvių, bet buvo aišku, kad tai ne susišaudymas. Tikriausiai gilyn į mišką neįėjo sribai, o tik pamiškėje į pakrūmes pašaudė. Bet dėl viso pikto partizanai skubiai pasiruošė galimam susišaudymui. Mildą kuo greičiau pasiuntė eiti namo, o mane paliko stovykloje.

Kai mudvi su Milda atėjome į partizanų stovyklą, mano brolis, sėdėdamas ant kelmo, valė automatą. Aš atsisėdau priešais brolių, ant kito kelmo. Kai aš

papasakojau apie sribus, partizanai ruošėsi ginklus galimai kovai. Vytautas taip pat baigė valyti automatą. Apkaba gulėjo ant žemės. Kažkas įstrigo automato, Vytautas truputį jį krestelėjo. Staiga pajutau paausyje kažkokį virptelėjimą, lyg vėją ar šilumą. Brolis pabalo, o automatas išslydo iš rankų. Šūvio garsą suvokiau – tačiau nesupratau kas įvyko. Nuo garso apstulbau... O Balys Vaičenas pasakė: "Vytautai, kaip gi tu nepatikrinai vamzdžio prieš pradėdamas valyti, jei dar koks milimetras į kairę, būtumei nušovęs sesutę!"

Pasirodo, vamzdyje buvo užstrigusi kulka, kuri, krestelėjus automatą, iššovė pro pat mano smilkinį. Plaukus apsvilino, bet odos nepalietė, tik ties ta vieta truputį paraudo. Šūvio garsas nuaidėjo per mišką, bet sribų neprišaukė.

Po įvykio su šūviu brolis buvo labai sukrėstas, o aš pavargusi nuo kelionės, sribų ir dėl brolio nesėkmės. Partizanai nerizikavo išleisti mane pas

Partizanų rikiuotė: 1-as Petras Cicėnas-Žalgiris, 4-as Petras Araminas-Varnas, 6-as Vytautas Dručkus-Šernas, 7-as Albertas Garnelis-Cigonas. Prieš rikiuotę stovi Pranas Raščinskas-Drugelis. 1949m. vasara.

Mildą, bijojo, kad ten gali pasirodyti sribai. Todėl paliko mane stovykloje nakvoti. Balys leido mudviem pamiegoti, stengėsi netrukdyti. Man nepratusiai žeme pasikloti, dangumi apsikloti, aplinkui užstaugiant vilkams, nesisėkė miegoti. Nebuvo kuo nors truputį apsikloti. Nuo vėsos, o gal nuo vilkų dainų aš krūpčiodama glaudžiausi prie brolio, trukdžiau miegą ir jam. Brolis guodė: "Nebijok, Aneliuke, stenkis nors kiek numigti, vilkai užuodžia ginklų kvapą ir neina artyn prie ginkluotų žmonių. Be to, mūsų vyrai paeiliui budi, jei kiltų koks nors pavojus, iš karto pažadintų!" Taip aš pabuvau su partizanais iki kitos dienos popiečio, kol atėjusi Milda pasakė, kad aplinkui ramu, ir mudvi atsisveikinusios su miško broliais, išėjome pas ją.

Neminkšti, oi neminkšti miško brolių patalėliai, jei buvo samanėlių pasikloti, tai po jomis liulėjo vandenėlis, o jei sausas eglynėlis – tai spygliai vietoj pagalvėlės, kurie badė veidelius. Žagarėliais pasiklodavo, medžių šakelėmis apsiklodavo. Neretai tekdavo pelkynų liūnuose išsimaudyti, tik drumzlinio vandenėlio atsigerti. O šilto viralėlio kartais netekdavo paragauti ištais savaitėles. Alkis, nuovargis, šaltis, nemiga, pavojai, nežinia, kartais permirkę nuo lietaus, purvini, kruvini, nutrintomis kojomis ir sužeisti – toks jų kasdieninis gyvenimas.

Mano brolis Vytautas nebuvo iš šnekiųjų, nemėgdavo daug pasakoti apie praeities pavojus, apie sunkų partizano kelią. Tyliaiėjo šventu Tėvynės laisvės kovų keliu, negailėdamas savo jaunystės ir gyvybės!

Todėl nežinau aš visų jo kovos kančių. Vengdavo pasakoti, nenorėjo jaudinti savo jaunos sesutės širdies.

Jei neklystu, buvo 1947-ųjų žiema. Gavau iš partizanų žinią, kad jiems reikalingi vaistai ir tvarsčiai. Nurodė, kad vaistus turiu pristatyti ketvirtadienį į Obelių turgavietę, kur mane užkalbinsiąs žmogus, sakydamas: "Pirk vilnonį baltą šalikėlį..."

Nuėjau į Obelių turgavietę, pamačiau vaikščiojančią levą Žukauskaitę iš Gumbiškių kaimo. Tai buvo partizanų Adolfo ir Juozo sesuo, jų ir tėvas partizanavo. Prasilenkiant leva šnipštelėjo man: "Pirk vilnonį baltą šalikėlį..." MGB jau buvo žinoma, kad Žukauskų trijulė slapstosi miške, todėl likusieji namuose Žukauskų šeimos nariai buvo stebimi sribų arba jų pakalikų!

Aš buvau "karių" šeimos narys ir dar galėjau veikti pusiau ramiai. Todėl vengdavau atvirai susitikinėti su leva Žukauskaite ir kitais, kuriuos

žinojau esant sekamais, kad neužsitraukčiau ant savo galvos seklių, nes tada sunku būtų bepadėti partizanams. Lyg atsitiktinai mudvi su leva nuėjom tolyn nuo žmonių. leva paklausė, ar turiu vaistus. Pasakiau, kad turiu. Paskui leva paklausė, gal ir aš noriu susitikti su broliu, nes ji pati pristatysianti tuos vaistus partizanams. Aš apsidžiaugiau, nes namiškius buvau perspėjusi, kad turiu svarbių reikalų ir galiu kartais šiandien negrįžti.

leva man papasakojo, kur pririšusi arklį, kaip atrodo jo pakinktai, ir liepė nueiti prie geležinkelio pervažos. Atvažiavo leva, ir mudvi nuvažiavome į Gumbiškius, į levos namus.

Sulaukėme vakaro ir išvažiavome. Nors nešvietė mėnuo, bet buvo giedras dangus, žemė balta nuo sniego, todėl nebuvo tamsus vakaras. Važiavome gan ilgai. Įvažiavome į mišką, ten jau buvo tamsoka, kelias neplatus, apgaubtas šakų abipus keliuko. Eglių šakos sviro žemyn nuo sniego naštos. Kartais arklys užkliudydavo kokią labiau palinkusią, ir sniegas siūbtelėdavo ant mūsų taip, kad ne tik kelio nebematydavome, bet ir arklio. Jei rūpestis nebūtų slėgęs mūsų galvų, būtų buvę labai gražu – romantiška. Bet neramu buvo vienoms važiuoti per mišką. Viena, tuose Latvijos miškuose būdavo vilkų, o svarbiausia, pikčiau kaip vilkai, visur pamiškėse bastydavosi stribai, nors gilyn į didesnius miškus neidavo be gamizono kareivių.

Pravažiavome keletą laukymių, ir vėl miškas, pagaliau išvažiavome į palaukę. Buvo matyti didelė sodyba, tačiau jokios švieselės, jokio šuns amtelėjimo. Gal visi miegojo, o šuns iš viso nebuvo. O gal tik atsargiai pasiruošę laukė mūsų. Staiga iš po eglių išniro ginkluotas vyriškis. Aš krūptelėjau.

Mūsų laimei, tai buvo mano brolio draugas, levos brolis Adolfas Žukauskas. Buvome nuvažiavę ilgą kelią, važiavome greitai, arklys buvo visas šlapias. Reikėjo duoti arklui paėsti ir pailsėti. Arklį pakinkytą įvažiavo į kažkokią daržinę. Adolfas pasakė, kad sodyba gali būti sekama. Atėjo ir Vytautas. Kambarys nebuvo šaltas, bet jokių šeiminių nebuvo. Vyrukai šviesos nedegė, tik labai atsargiai truputį pasišvietė su kišeniniu žibintuvėliu, kolei padaviau vaistus. Buvome įpratę neklausinėti to, ko partizanai nepasakoja.

Trumpai pasikalbėjus, broliai liepė mums gultis ant grindų, pasiruošę automatus.

Tokioje nežinioje slinko valandos, kalbėjomės tik visai tyliai. Taip praėjo dvi ar trys valandos, buvo tylu, ramu, o gal tai tik tylą prieš audrą... Ilgiau

laukti nebegalėjome, norėjome dar neišaušus pasiekti Gumbiškius.

Brolis Vytautas atsargiai išslinko į kiemą, pasiklausė, apsidairė. Buvo tylu. Visi keturi susėdome į važelį, jie iš kraštų, automatus laikė paruoštus. Broliai nutarė mus pravesti kitu, jų nuomone, mažiau pavojingu keliu.

Artėjome prie pavojingiausios vietos. Adolfas liepė varyti arklį iš visų jėgų, kad greičiau pravažiuotume tą vietą, kur galėjo būti pasala. Kartais mus tiesiog užpildavo sniegas, krintantis nuo eglių. Vyrai nusitaikė automatus į abi kelio puses, ir lėkte lėkėme.

Pasirodo, kad sodybos šeimininkai buvo išėję iš namų, nes bijoję, kad gali įvykti susišaudymas. Atsisveikinome su broliais miško pakraštyje. Jiedu pasuko į dešinę, atgal į mišką, o mudvi į kairę, į lauko keliuką. Rytuose jau švito ryto aušra, mudvi truputį lengviau atsikvėpėme. Gumbiškius pasiekėme jau visai išaušus, namuose buvo ramu. Namiškiams smulkmenų nepasakojome, tik pasakėme, kad susitikimas praėjo laimingai, susitikome Adolfą ir Vytautą, vaistus perdavėme. Kritome į lovą ir užmigome palaimintu jaunystės miegu.

Pavakare leva pavėžėjo iki Obelių, o iš ten pėstute grįžau į namus.

Tą pačią žiemą po šios kelionės išgirdau, kad Latvijoje, netoli Eglinės, sribai nušovė vieną miško brolių-partizaną, o antras pasitraukė gyvas. Paskutiniu metu mačiau savo brolių Vytautą ir Adolfą Žukauską dviese, todėl man į galvą įsirėžė mintis, kad žuvo kuris nors iš jų. Ryžausi važiuoti į Latviją pas Mildą Nešpars, kuri palaikė ryšius su partizanais iš Lietuvos. Ta vietovė nuo Vaičėnų kaimo buvo tolokai, tai aš nuėjau į Obelių geležinkelio stotį ir traukiniu pavažiavau iki Šapelių stoties, sutrumpindama kelią daugiau kaip 20-čia kilometrų. O iš ten lauko keliukais ir vieškeliais pėstute iki Mildos tėvų sodybos. Pūtė žvarbus vėjas, po truputį pustė sniegą. Bridau per pusnis, vėjas ir sniegas svilino veidą.

Nejutau nei deginančio šalčio su vėju, nei nuovargio. Visą laiką galvojau, kuris iš jų žuvo, kuris jau guli ant gatvės? Nuo Šapelių į Nešpars namus buvo 10-12 kilometrų, o gal ir toliau. Milda, pamačiusi mane, aiktelėjo: "Viešpatie, kas atsitiko?" Papasakojau, ką girdėjusi, kad mano brolio Vytauto arba Žukauskų Adolfo nebėra gyvųjų tarpe... Milda guodė mane, kad negali būti. Milda pasakė, kad kaimynas Azols kažką svarbaus turi mums pasakyti! Nesitikėjau nieko gero išgirsti. Pagaliau išėjom. Kaimynai gyveno visai netoli.

Mildai kelias įprastas, tik dabar, gerokai užпустytas, be to, jau buvo sutemę. Nuėjusios pas Azols, abi jų dukras radome namuose, jaučiausi labai nemaloniai. Jos pastebėjo mano nerimą ir pradėjo mane kalbinti lietuviškai, pasakė, kad jos tikrai žino, kad Eglainėje paskutiniu laikotarpiu tikrai nebuvo nušautas joks partizanas, kad Vytautas ir Adolfas tikrai gyvi! Bet aš vis tiek nenusiraminau, tada viena iš jų kažkur išėjo. Grįžo gal po kokios valandos, o su ja į vidų įžengė keli ginkluoti partizanai, tarp jų ir Vytautas su Adolfu. Dieve, kaip aš apsidžiaugiau, apkabinau brolių ir tiesiog pradėjau kūkčioti, brolis kaip įmanydamas ramino mane.

Baisiausias metų laikas partizanams būdavo žiema. Reikėdavo susirasti vietą, kur tinkamai įsirengti saugų bunkerį. Išgyventi be žmonių pagalbos tikrai buvo neįmanoma.

Vyties kuopos partizanai: 1-as Petras Araminas-Varnas, 3-as Vytautas Dručkus-Šernas; 2-oje eilėje sėdi- 1-as Vincas Araminas-Šermukšnis, 3-as Albertas Garnelis-Čigonas; stovi 2-as Petras Cicėnas-Žalgiris, 4-as Pranas Raščinskas-Drugelis, 5-as Balys Vaičėnas-Pavasaris

Daugiausia tekdamo bendrauti su partizanais vasarą, kai žaliuodavo gojau miškeliai, tada partizanams būdavo kur kas saugiau, nes iš miškelių partizanai matydavo laukus, o iš tolo iš laukų nesimatydavo, kas yra miške-liuose.

Kartais į mažus miškelius sulįsdavo sribai ir sekdamo, ar nepamatys, kur praeinančių partizanų, tačiau partizanai labai retai vaikščiodavo dieną, daugiausia eidavo, kai ant žemės nusileisdavo sutemos. Ne veltui jie ir savo laikraštelį buvo pavadinę "Sutemų keleivis". Tokiu pavadinimu laikraštelį leisdavo Švėdriškių apylinkių partizanai. To krašto partizanai daugiausia laikydavosi Aukštaitijos draustinio teritorijos miškuose. Vėliau į tą kraštą pasitraukė ir mano brolis Vytautas. Iš pradžių jis laikėsi dar čia pat, apie tėviškės apylinkes arba kur nors Latvijos pakrašty, arčiau Lietuvos pasienio.

Aprašysiu vieną epizodėlį, kaip kartais "sekdamosi" gauti vaistų bei tvarsčių partizanams.

Buvo gan vėlyvas rudens metas. Sužinojau, kad partizanai prašo pristatyti vaistų. Jų namuose nebebuvo. Laiškais susirašyti su broliu Petru, esančiu tarybinėje armijoje Vilniuje nebuvo laiko, skubiai reikėjo vaistų. Brolis Petras turėjo šokią tokią galimybę gauti – tiesiog pavogti vaistų, nes dirbo sanitarinėje dalyje. Žinoma, rizika buvo labai didelė – imti vaistus iš tarybinės armijos atsargų ir perdavinėti vadinamiesiems "banditams". Aš buvau susitarusi su broliu Petru, kokiais žodžiais parašyti, kad brolis suprastų, kokie vaistai reikalingi. Laukti, kol nueis laiškas ir gausiu atsakymą, aš negalėjau. Todėl, nieko nelaukusi, išvažiavau į Vilnių. Paso aš dar neturėjau, tik šokią tokį pažymėjimą, kuriame mano amžius buvo sumažintas trejais metais. Buvau mažo ūgio, smulkutė, tai niekas ir neįtarė. Taip ir važinėdavau tik su tokiu pažymėjimu. Kai Vilniuje pasiekiau Šiaurės miestelį, kreipiausi į budintį kareivį, prašydama, kad iškviestų iš sanitarinės dalies einantį felčerio pareigas Petrą Dručkų. Ilgokai palaukus, sužinojau, kad Dručkus iškomandiruotas į Pabradės miškus prie mišką kertančių kareivių kaip felčerio padėjėjas. Tuo tarpu pro vartus išėjo vienas kareivis ir, išgirdęs mūsų pokalbį, pasakė, kad ir jis ten komandiruojamas. Sako, kad daug kareivių kerta mišką prie Baltarusijos Belovežo girios. Ten dirba ir daliniai iš Vilniaus, jis dabar ten grįžtas! Kareivis buvo lietuvis, jis pasiūlė man važiuoti drauge. Apsidžiaugiau, kad man pasisekė, bus nesunku surasti brolių. Ir išėjau su tuo kareiviu kartu į

Vilniaus geležinkelio stotį, ir išvažiuoju į Pabradę. Pabradėje išlipę iš traukinio, patraukėme į miško pusę. Kai jau buvome nuėję kokius 8 ar 10 kilometrų, kareivis paklausė mane, kokiam dalinyje tarnauja mano brolis? Aš pasakiau dalinio numerį, kad brolis minosvaidininkas. Kareivis sako, kad tai ne jų dalinys. Kažkur giliau miškuose dirba kiti daliniai, bet kokie jis nežina.

Jau vėlus vakaras. Einame į tą stovyklavietę, kurioje jie apsistoję, ten galėsiu pernaktuoti sargybos būste. Užėjome į kažkokį barako stiliaus namuką, ten sėdėjo keletas kareivių prie besikūrenančios krosnelės. Vyrukai nustebė, kad vakare kareivis atsivedė kažkokią mergaitę, pradėjo šaipytis, bet kareivis paprašė patylėti ir pasiklausyti. Tada jis papasakojo, kodėl aš su juo atėjau. Dabar jau visi pradėjo mane raminti, kad rytoj rytą, kai visi susirinks prieš išeidami į miško darbus, tai ir paklausinėsią, gal kas žinos, koks dalinys dirba ten toli miške. Vienas iš kareivių pasiūlė man gulti ir pamiegoti iki ryto, o jis vis tiek šią naktį turįs budėti. Visi kareiviai buvo lietuviai. Atsiguliau, bet vis tiek buvo neramu. Naktis, aplinkui miškas, o aš vienui viena tarp kareivių. Raminausi tuo, kad tai lietuviukai! Žinoma, miegas neėmė, tik snūduriavau. Girdžiu, į patalpą įeina keletas kareivių, turbūt budėjimo pamaina pasikeitė. Vienas iš jų ir klausia, kas ten guli ant gulto? Budintis atsako: "Tyliau, neprižadinkite, tai mergaitė." "Mergaitė?.. matyt, gera..." – nusikeikė mano adresu. Tada budintis kareiviukas subarė tą nepraustabumą ir papasakojo apie mane. Aš, besiklausydama to jų pokalbio, vos nepravirkau iš nevilties ir apmaudo. Galiu visai nė nesurasti brolio, o čia dar taip bjauriai keiksnėja mane!

Rytą vyrukai, paklausinėję kitų kareivių, sužinojo, kad tikrai kažkur už keleto kilometrų dirba kitas dalinys iš Vilniaus. Vienas kareiviukas palydėjo mane gilyn į mišką iki kryžkelės ir sako neišklysti iš kelio, nes per daug pasukus į dešinę, pateksiu į Belovežo girią, kuri tęsiasi apie tris šimtus kilometrų. Be to, čia miške yra vilkų, nors iš rudens jie dar nepuola žmonių, bet kas žino... Taigi žinios nebuvo labai džiugios, tačiau aš neturėjau pasirinkimo, privalėjau eiti, nes tėviškėje laukė sužeisti mielieji miškiniai.

Ėjau, ėjau, miško keliai klaidūs, einu ir vis kaip tyčia kelias sukasi į dešinę, tada aš einu tiesiai pirmyn, per brūzgynus. Prieinu keliuką ir einu juo. Po kiek laiko ir šis pasuka į dešinę, aš vėl bijodama patekti į Belovežo girią, traukiu tiesiai pirmyn, kol prieinu vėl keliuką, kuriuo einu tol, kol ir šitas pasisuka į

dešinę pusę. O šie keliukai, matyt, suko į kokią platesnį mišką, tuo keliu gal ir būčiau nuėjusi į Vidugirių kaimelį, už kurio sakė esant miško kirtimo darbus, bet aš, vis neprieidama iki to kelio, ties posūkiiais nueidavau tiesiai pirmyn per mišką!

Rytą kareiviai man buvo sakę, kad nelabai toli esąs tas tarp miškų kaimelis, prie kurio yra dirbančių kareivių stovyklavietė! Man atrodė, kad aš jau toli nuėjau. Išėjau iš pat ryto, o dabar jau buvo pavakarys. Buvau radusi kelias sodybėles netoli nuo savo nakvynės vietos, bet ten buvo ne Vidugiriai!

Pradėjo dribti šlapdriba. Einu kažkokiu keliuku, ir šis suka į dešinę. Ak, toji nelaimingoji Belovežo giria!.. Sustoju ir klausausi, gal išgirsiu kurioje nors pusėje šunis lojant ar mišką kertant. Deja, tylu tik kažkur toli pasigirsta vilko staugimas. Stoviu ir galvoju, kad protingiausia būtų grįžti atgal, bet aš tikrai neberasiu kaip grįžti. Niekio kita nelieka tik eiti pirmyn. Einu vėl tiesiai, be kelio ir be tako, sustoju pasiklaudyti, ir kažkur užstaugia vilkai. Per šlapdribą atrodo, kad jau temsta. Kojos peršlapę, drabužiai taip pat šlapai. Neramu darėsi, ar tik neišsukau į Belovežo girios masyvus. Bijojau ir vilkų, man vis atrodydavo, kad gėda būti suėstam vilkų, be to, aš turėjau grįžti namo su vaistais!

Einu pirmyn gal 20 minučių, vėl bandau pasiklaudyti kaimo šunų lojimo, bet išgirstu tik vilką... ir o džiaugsme! Girdėti kirvio smūgių dūžiai. Pagal tą garsą pasuku truputį į kairę ir einu tiesiai į tą garsą, sustoju pasiklaudyti – tylu. Dieve, nejaugi man tik pasigirdo! Pagaliau vėl išgirstu kirvių aidą, dabar jau truputėlį stipresnį -garsesnį! Dar truputį reikia sukti į kairę. Nors miškas nebuvo tankus, bet tiesiai beeidama prieidavau senas kirtavietes, kur mėtėsi apipuvusios šakos, medžių nuolaužos, kurios bražė kojas. Nulūžo bato kulniukas, įsidėjau jį į kišenę ir klampoju šlubčiodama toliau. Krūmokšniai kabinasi už plaukų ir braižo veidą arba kimba už drabužių. Dabar jau aiškiai girdėjau, kad dirba medkirčiai. Kas jie per žmonės, gal kokie valkatos, bet vis dėlto turbūt truputį geresni už vilkus... Vis aiškiau girdėjau, atrodo, lengviau darėsi ir eiti, kad tik greičiau, kad tik tiesiau! Bet nelabai sekėsi, nes kai kur išgriuvę apipuvę sausuliai priversdavo pasukti į šalį, arba už ko nors užkliuvus kojai, parklupdavau į žagaryną. Pagaliau priėjau kirtavietę, kurioje dirbo keletas civilių žmonių, vyrų ir moterų. Kūrenosi lauželis. Aš priėjusi pasisveikinau ir paklausiau, gal girdėjo, kur mišką kerta minosvaidininkų dalinys. Žmonės

man pasakė, kad už kokių 5 ar 6-ių kilometrų nuo čia yra Vidugirių kaimelis, o kažkur už kaimo į kitą pusę yra apsistojusių kareivių ir kerta mišką. Kartais į kaimą ateina po kelis kareivius, bet kaip vadinasi tas dalinys, jie tikrai nežina. Pakvietė pasidžiovinti prie ugnies ir visiems kartu eiti į kaimą. Eidama kartu su medkirčiais, papasakoju, kaip klaidžiodama po mišką vis pasiklausydavau bene išgirsiu kur lojant kaimo šunis. Viena moteris ir sakė: "Vaikeli, kur tu girdėsi šunis lojant, kad ir mūsų kaime žiemą visus šunis išpjovė vilkai!" Na, ir vilkeliai! Medkirčiai pažadėjo, kai tik sutiksią kokį kareivį, pasakys kas ko ieško. Mane priėmė apsistoti viena moteriškė, pavardės neprisimenu. Ji gyveno visai viena.

Jau seniai buvo sutmę, rudenį anksti temsta, o šį vakarą buvo apniukę, dulksnojo šlapdriba. Nebesitikėjau tą vakarą sulaukti kokios nors žinios apie broliuką Petrą.

O džiaugsme! Atsidaro trobos durys, ir tarpduryje pamatau du kareivius! Įeina į vidų mano brolis Petras ir jo draugas. Draugas juokiasi, kad Petras niekaip nepatikėjo, kad į šį Dievo užmirštą miško užkampį galėjo atvažiuoti sesutė. Niekaip man nesisekė pakalbėti su broliu apie reikalą. Vis sukinėjosi jo šnekusis draugas. Paskui vis dėlto susiprato ir paliko mudu vienus. Papasakoju broliui, kokios bėdos atvijo mane. Brolis pažadėjo vaistus atnešti rytoj. Pernakvojau pas šią moteriškę. Po pietų atėjo brolis Petras ir pasakė, kad viršininkas jį išleidęs nuvažiuoti į Vilnių parvežti vaistų, tai galės mane palydėti. Eidami pasiklydome. Visą naktį praklaidžiojome po mišką. O aplinkui tai vienur, tai kitur užstaugdavo vilkai. Brolis ginklo neturėjo, bet guodė mane, kad dar ne žiema, vilkai dar nėra peralkę. Tik paryčiu išgirdome važiuojant traukinį. Dar negreit pasiekėme upę, per kurią negalėjome pereiti. Paėję šiek tiek paupiu, radome medį, nuvirtusį per upę, tai šiaip taip perslinkome. Dabar jau netoli pradundėjo traukinys. Skubėjome. Pagaliau pasiekėme geležinkelio stotelę, nors ir ne tą, į kurią skubėjome visą naktį – keletą kilometrų toliau nuo Žeimenos, tolyn nuo Vilniaus. Kol sulaukėme traukinio, jau buvo išaušęs rytas. Vilniuje abu nuėjome prie Šiaurinio miestelio. Palaukiau kiek toliau, kol sugrįžo brolis, atnešė dar vaistų, ir vėl abu skubėjome į Vilniaus geležinkelio stotį. Įlipome į traukinį ir važiavome atgal. Brolis į Žeimenos stotelę, o aš tolyn, per Daugpilį į Obelius, o iš ten į Vaičėnus. Džiaugiausi, kad ir nelengvai, bet vis dėlto savo užduotį įvykdžiau gana sėkmingai. Vaistus

turėjau, dabar tereikėjo kiek įmanoma skubiau pristatyti vyrams. Tai aš ir padariau.

1947-ųjų metų vėlų rudenį, kai žemė jau buvo sustingusi nuo gruodo, grupė partizanų atėjo į mano tėvų sodybą. Medžiai jau buvo be lapų, nors kartais partizanai tyliai dainuodavo: "Priglaus dabar miškas lietuvi..." Deja, plikos medžių šakos nebegalėjo paslėpti partizanų nuo išgamų akių!

Todėl partizanai apsistojo mano tėvų daržinėje ant šieno, prabuvo dvi paras. Mudvi su mama, kaip ir kitus kartus, virėme ir nešėme jiems valgyti, o mano tėvas tas dienas ištiesai sėdėjo pas vyrus ant šieno ir politikavo, per kiek laiko rusus išgrūs iš Lietuvos...

Kasdien galėjo pasnigti, tad partizanams reikėjo skubiai pasiekti žiemos stovyklą. Ir išskubėjo jie į tolimą kelią.

Per vieną ryšininką (jo tėviškė buvo už Obelių ežero, o jis pats dirbo Tauragnų girininkijoje) Balio Vaičėno grupė gavo pakvietimą pasitraukti į Aukštaitijos draustinio miškus, netoli nuo Ignalinos ir prisijungti prie to krašto partizanų. Balys Vaičėnas su likusiais savo būrio vyrais nutarė išeiti į

Partizanų pratybos. 1949m. ruduo

Utenos-Ignalinos rajonus. Atvažiuo pas mus iš Utenos rajono Tauragnų girininkijos (buvusios Svėdriškių bažnytkaimyje) girininkas Vincas Araminas-Šermukšnis ir išvedė grupelę partizanų. Išėjo: Balys Vaičėnas, mano brolis Vytautas Dručkus, broliai Edvardas ir Albertas Garneliai ir dar keletas vyrų. Netoli nuo mūsų tėviškės tasyk tenuėjo, vos už keleto kilometrų, dėl vienos išdavikės moters, kuri pastebėjo jų būrelį miškelyje ir pranešė sribams. Įvyko susišaudymas, bet, ačiū, Dievui, nei vienas iš jų nežuvo, tik išsiblaškė kas kur. Grįžo į mano tėviškę tik vienas Vincas Araminas, nes jis buvo neginkluotas ir sribų užpuolimo metu buvo išėjęs į miestelį. Jam lengviau buvo grįžti į Vaičėnus.

Iš pradžių lindo mintys, o gal kaip tik šis vyrukas kaltas dėl susišaudymo! Kas išdavė, paaiškėjo gerokai vėliau. Po kurio laiko (1948m. rugsėjo mėn.) vėl visi susirinko į mano tėviškę ir vėl Vincas Araminas išvedė į Utenos-Ignalinos krašto miškus tuos pačius partizanus. Šį kartą jau sėkmingai visi pasiekė tikslą.

Vincas su mūsų krašto vyrais susisiekė per savo brolių Petrą Araminą, gyvenusį jų abiejų tėviškėje – Papilių kaime. Abu broliai pasiaukojančiai dirbo partizanų labui. Vincas savo girininkijos krašte dirbo kaip labai sumanus ir pasiaukojantis partizanų padėjėjas, buvo net daugiau negu ryšininkas, galima sakyti, pats buvo partizanu, nors dirbo girininku. Jo brolis Petras palaikė ryšius su mūsų krašto partizanais, o vėliau ir pats pasitraukė į partizanų būrį. Vincas Araminas taip pat tapo tikru partizanu!

Vincas Araminas, dar būdamas girininku ir jo brolis Petras ryšininkas gyveno Papilių kaime, Obelių valsčiuje. Netrukus po partizanų išėjimo į Utenos-Ignalinos rajonus, atvažiuo į mano tėvų namus ryšininkas iš to krašto su korespondencija iš partizanų. Savo pavardės jis nepasakė, bet aš prisiminiau, kad, vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, šis vyriškis buvo atvažiavęs pas mus su mano pusbrolio Jono Jesinevičiaus šeima. Tai buvo pusbrolio Jono žmonos brolis, Stepas Grumbinas. Dabar jis atvažiuo kaip to krašto partizanų ryšininkas – partizanų pasiūstas. Taip užsimezgė ryšys su to krašto partizanais. Ne dažnai jis atvažiuodavo, bet mes jo nekantriai laukdavome! Atveždavo to krašto partizanų leidžiamą laikraštėlį "Sutemų keleivis". Atveždavo nuotraukų, kuriose buvo jau ir mūsų krašto vyrai.

Ne visi mūsų krašto partizanai buvo išėję, dar buvo likusių. Vieną kartą

Steponas Grumbinas atvežė man paketėlį, kuriame buvo laiškas, nuotraukos ir "Sutemų keleivis". Kitus vokus aš turėjau perduoti kitoms ryšininkėms. Po kurio laiko išgirdau, kad suėmė ryšininkę Antaniną Bakutytę. Žmonės kalbėjo, kad Bakutytė išdavinėja kitus ryšininkus. Buvo neramu. Deja, paaiškėjo, kad kalbos buvo pagrįstos!

1949-ųjų kovo 8-ą aš su tėvu išvažiauvau į Žirnų malūną. Mums supylus grūdus į gimas prie manęs priėjo 3 vyrai, apsilikę civiliais. Vienas paklausė, ar aš Anelė Dručkutė, ir liepė eiti kartu su jais. Norėjau prieiti prie tėvo, bet man neleido prieiti artyn! Nusivarė mane į namuką prie malūno. Viduje buvusių žmones išvarė į lauką. Vienas rusas išsitraukė iš užančio pora vokų melsvos spalvos. Tai buvo paketėliai, mano perduoti Antaninai Bakutytei. Vis dėlto išdavė mane! Vyriškis, išsitraukęs tuos vokus, klausia manęs rusiškai, aš nesuprantu ką sako, žiūriu ir tyliu. Vertėjas (vyras, kuris mane sulaikė) išverčia: "Sakyk kas čia!" Atsakau – "nežinau". Paskui pradeda bjauriai keiktis, stumdyti mane kaip kamuolį kiekvienas nuo savęs ir trenkia nežiūrėdami kur, bet daugiausia per galvą! Minutėlę nustoja stumdyti ir mušti ir vėl klausia: "Ar matei kada nors šituos vokus?" "Mačiau", – atsakau, – prieš gerą pusvalandį jūs man rodėte!" Po šių mano žodžių tardytojai tiesiog pasiunta, keikdamiesi daužo man per galvą, per ausis, per sprandą, aš tiesiog pradėdau klupti ant grindų. Kaip vėliau sužinojau, šie tardytojai buvo atvažiavę iš Rokiškio. Majoras Dudinas ir vyr. leitenantas Kačetkovas. Dudinas ypač buvo žiaurus! Čia, vietoje, neišgavę prisipažinimo, išsivarė per apsemtą Žirnų ežerą. Stribai ir tardytojai su auliniais batais, o aš tik su sportiniais bateliais, brendu per vandenį vos ne iki pusės blauzdų. Iš šalių eina būrys ginkluotų stribų. Atėjom iki Aleksandravėlės vieškelio. Ant vieškelio stovi sunkvežimis, jame taip pat apie 10 ginkluotų stribų ir šuo. O Dieve, sunkvežimyje sėdi ir Antanina Bakutytė. Privedę prie sunkvežimio, išlaipina iš sunkvežimio Bakutytę, vėl išsitraukia iš kišenės tuos du nelaiminguosius vokus ir klausia šį kartą Bakutytės: "Sakyk, kas tau atnešė ir padavė šiuos vokus?" Bakutytė rodo į mane ir sako: "Ji atnešė ir padavė man šiuos vokus. Tai Anelė Dručkutė!" Aš viską neigiu. Po kiekvieno mano paneigimo pasipila į mane kruša smūgių. Tai tęsėsi, man atrodė, gana ilgai.

Aš jau nebepajėgiau išsilaikyti ant kojų. Tada ir mane įgrūdo į tą sunkvežimį ir pasodino šalia Bakutytės. Aš tyliu, nes per tardymą sakiau, kad aš

Bakutytę tematydavau bažnyčioje, nes ji labai aukšta ir būdavo didesnė už kitas. Apsimečiau, kad jos asmeniškai visai nepažinojau. Pardavė mane Bakutytė ir tiek! Jos niekas nemušė.

Rašau tuos žodžius lyg šaukdama gūdžioje naktyje – tuščioje dykumoje. Supraskite pagaliau žmonės, kad reikia tai žinoti visiems! Bet ar išgirs kas nors tą šauksmą, ar neišblės šauksmo aidas beribėje vienišos klaikumos jūroje?!

Turiu aprašyti pirmąjį savo areštą ir jo pasekmes, kurios vos neatvedė manęs iki išprotėjimo ar savizudybės. Taigi grįžtu prie 1949-ųjų metų kovo 8-os dienos, mano arešto dienos.

Veždami mane į Rokiškį, sribai stabdo sunkvežimį Apeikiškio dvaro pasodėje ir nusiveda mane į upės šlaite esančią pirtele, kur vėl atveda Bakutytę, kuri tvirtina šiuos vokus gavusi iš manęs! Neaprašinėsiu visos egzekucijos, manau, jos visos buvo panašios, be to, manau, jau ir be manęs yra nemažai apie jas rašyta. Iš tardymų eigos puikiai suprantu, kad mano veiklą

Vytauto apygardos Lokio rinktinės partizanai: pirmoje eilėje 1-as Albertas Garnelis-Čigonas, 2-as Vytautas Dručkus-Šernas, 3-as Vaclovas Mikolaičiukas-Sakaliukas; 2-oje eilėje 1-as Balys Vaičėnas-Pavasaris, 2-as Petras Cicėnas-Žalgiris. 1949m. pavasaris

nutrauks kalėjimas. Dabar svarbiausia kaip nors iškęsti, išsisukti, kad neįvelčiau į šį pragaro ratą naujų aukų! O ar užteks sugebėjimo ir jėgų pakelti fizines kančias, kryžminę apklausos ugnį bei suktumą.

Kankinimai dar padidės, kai sribai ir MGB tardytojai įsitikins, kad aš meluoju, o tai jau ir dabar jiems akivaizdu po Bakutytės patvirtinimų, nors aš ir neigiu šių laiškų perdavimą Bakutytei. Tardytojai supranta, kad aš tik ginuosi, kad iš tikrųjų aš perdaviau tuos vokus! Skubiai sugalvoju savo versiją ir laikausi jos visomis jėgomis, visu protu!

Užveža į Obelius. Tardytojai prie krosnies džiovinasi savo aulinius batus, o man neleidžia iš paprastų batelių nė vandens išsipilti! Vėl tardo, kol džiūsta jų batai, žinoma, nepamiršdami dar ir "švelniai paglostyti" ir išvadina "banditų" k... Aš nė pati nepajuntu, kaip pašoku tarsi įgelta nuo kėdės ir sušunku, kad aš dar niekad niekieno nebuvau k..., ne tik "banditų"! Šie žodžiai kur kas mane labiau įžeidė nei tardytojų kumščių smūgiai! Vėliau, aišku, priprasiu. Paskui

Vyties kuopos partizanai

mane nuveža į Rokiškio MGB ir pastato koridoriuje prie sienos, bet aš nebeturiu jėgų stovėti ir sudrimbu, dar gaunu keletą bato spyrių nuo sargybinio.

Dieną praeidami pro šalį, MGB darbuotojai apspardo mane, o naktimis muša tardytojai. Ir vis keikiasi. Tiesiog nebėra jėgų tokiam gyvenimui, bet ir norėdama neturėtum galimybės nusizudyti! Per vieną tokį tardymą tardytojas išsiima iš stalčiaus pistoletą, pavarto jį rankose, klausdamas manęs vis to paties, kur "banditų" bunkeriai! Aš tyliu, žiūrėdama į pistoletą, ir galvoju, ar suspėčiau pačiupti pistoletą, nušauti tardytoją, o po to pati save... Nors aš buvau ir nemažai bendravusi su partizanais, bet nemokėjau elgtis su ginklu! Tiesiog rankos virpa iš įtampos, vos susilaikau negriebusi pistoleto! Tardytojas elgiasi taip, tarsi būtų užmiršęs, kad ant stalo pasidėjo pistoletą. Man kyla mintis, kad ginklas neužtaisytas, jame nėra šovinių. Tuo tarpu tardytojas atsistoja nuo kėdės, dešinė ranka kelnų kišenėje, ir aš pastebiu, kad kišenėje – rankoje tardytojas laiko kitą pistoletą! Tik jau šį, aišku, užtaisytą! Laiku supratau, kad padėtas ant stalo pistoletas tai tik provokacija, kad sugundytų mane jį čiupti. Bandymas nepavyko, pistoletą įdėjo į stalčių ir uždarė.

Nuo kankinimo ir amžinai suktų klausimų mano liežuvis pasidarydavo kaip medinis ir beprotiškai norėdavau nors lašelio vandens, o lūpos jau nebepajėgdavo ištarti žodžio. Tardytojas, matydamas, kad aš jau beveik alpstu, paimdavo stiklinę su vandeniu, prikišdavo prie veido ir klausdavo: "Gal nori gerti?" Aš tylėdavau, tik sutrūkčiodavo lūpos, o tardytojas liepdavo pasakyti, kur yra bunkeriai, tada duosiąs atsigerti, kiek norėsiu! Tai kartodavosi labai dažnai, o kai nugriūdavau ant grindų be sąmonės, tada jau išliedavo ant manęs visą kibirą šalto vandens. Atsigaudavau visa šlapia ant šlapių grindų!

Keturias paras po suėmimo neleido man perduoti jokio maisto. Šiaip kitiems, sėdintiems to paties koridoriaus pasieniais, anksti rytą atnešdavo iš lauko su ledais kibirą vandens ir duodavo puoduką atsigerti. Deja, ne visi koridoriaus budintieji sribai malonėdavo atnešti vandens. Kiti sakydavo: "Paprasyk savo banditų", – ir užsikeikdavo rusiškai.

Mane jau atvežė į Rokiškį su permirkusia avalyne, neleidę nė vandens išsipilti iš batelių, kol pamažu kojinės ir batai supelijo ant kojų. Koridoriai šalti, nekūrenami. Jei pasitaikydavo kokį vakarą nepaima iš vakaro tardymams, tai paryčiui veda tardyti. Kartais, kai vakarais sribai ir MGBistai būdavo išlėkę

"medžioklėn", o koridoriaus budintis sribas pasitaikydavo kiek žmoniškesnis, nors pusvalandžiui naktį išsitiesdavome ant grindų. Kartais ir sėdėdama truputį užsnūsdavau, kol koks nors išgama, eidamas pro šalį spirdavo batų į šoną keikdamasis ir su tokia baisia neapykanta pažiūrėdavo į mane, kad rodės griebis už gerklės ir pasmaugs.

Taip slinko dienos ir naktys. Kai pati nebūdavau tardyme, o sėdėdavau koridoriuje, girdėjau, kaip kankina kitus. Vieną kartą, kaip paprastai, vertėjas nuvedė mane į kažkokį kabinetą tardymui, bet kabinete buvo kažkokių kitų

Lokio rinktinės Vyties kuopos partizanai Vaclovas Mikolaičiukas-Sakaliukas, Vytautas Dručkus-Šernas. 1949m. prie Baltos ežero

MGBistų, ir jie dalijosi rusiškai savo įspūdžiais iš kažkokios savo "operacijos". Įėjo dar vienas sribas į kabinetą ir sako lietuviškai: "Žinot, kai apsupo bunkerį ir banditai suprato, kad nebe paspruks, tai puolė kaip žvėrys šaudydami ant mūsų ir šaukia "Už Lietuvą tėvynę, už laisvę Lietuvos!" Visus iššaudėm kaip šunis, nei vieno neliko gyvo!" Nuo šių žodžių man pasidarė silpna, matyt, išbalau. Stribai ėmė plūsti mane paskutiniaisiais žodžiais. Kur buvo tas susišaudymas, kur išžudė partizanus, aš taip ir nesuspratau, nes jokios vietovės neminėjo. Įėjo mane tardantis tardytojas, kiti išgarmėjo, erzeliuo-

dami, kad eisią atšvęsti pasisekusios operacijos! Tardytojas man apie tai taip pat nieko aiškiau nepasakė, tik pasidžiaugė: "Iššaudėm keletą banditų, gerai pasisekė, greit ir visus likusius likviduosim!" Matyt, tai buvo kažkur toliau nuo mano tėviškės, kad nieko apie juos neklausinėjo manęs.

Vieną naktį niekas manęs neveda į tardymą, o rytą įveda į kažkokį mažą kambarėlį, kuriame nėra jokio baldelio, tik ant grindų sėdi moteris. Vos užsidiarius durims, ji pripuola prie manęs "su giliausia užuojauta" ir visaip bando su manimi nuoširdžiai kalbėtis! Įtariu, kad tai šnipė, bet stengiuosi neparodyti. Kalbu nereikšmingus žodžius, vaizduoju nekaltą atsitiktinę auką, reiškiu viltį, kad greitai išleis mane namo. Nieko neišpešę, kitą rytą vėl išgrūdo mane į koridorių ir toliau tęsia tardymus, daugiausia naktimis.

Vieną dieną vėl atvedė mane į tą patį kambarėlį, tik šį kartą nėra jame jokios moters. Prabuvau jame gal pora valandų ir mąstau, gal vėl kažką rezga, jei jau uždarė čia. Ir neapsirikau... Staiga atsidaro durys, ir pamatau tarpduryje kareivio uniforma savo brolių Petrą. O už jo nugaros mano tardymuose dalyvavęs vertėjas. Brolis įeina į kambarėlį, aš labai nustembu. Nejaugi jį iškviatė iš Vilniaus, nejuo ir jį kas nors išdavė? Mus paliko vienus. Brolis Petras prideda pirštą prie lūpų – tylėk. Supratau, kad jis niekam nesakė apie mūsų veiklą. Paskui sako garsiai: "Sesut, tu dar tokia jaunutė, argi nuo šių dienų verta tau palaidoti jaunystę, leistis lyg gyva palaidojama! Papasakok viską, ką žinai, ir išleis namo." Man dabar jau aišku – jį iškviatė, kad pabandytų per jį išprovokuoti mane.

Žinoma, brolis to nenori, todėl ir rodė man ženklais, kad aš nieko nekalbėčiau. Taip pat garsiai atsakau: "Petriuk, jei aš žinočiau ką apie "banditus", tai seniai jau būčiau pasakius per tardymus, niekad aš nekontentėčiau per juos!" Brolis išklauso mano kalbos ir sako: "Pagalvok, sesut, gal ką žinai, bet buvai užmiršusi", – ir vėl prideda pirštą prie lūpų. Po šių savo žodžių brolis skubiai prieina prie palangės, kažką apžiūrinėja, paskui apžiūri visus kampus, pasižvalgo po sienas ir lubas. kažko ieško. Bet ko? Atrodo, nieko nepastebėjo.

Per tardymus iš apklausos supratau, kad ryšininkė Teklė Stočkutė taip pat išaiškinta ir yra sekama, o ji net neįtaria šito, ir vėl pasidarys nemažai aukų! Reikia ją perspėti. Bet kaip? Vienintelė galimybė per brolių Petrą. Aš surizikuoju, nusiisuku nuo durų į kitą pusę ir pusiau pašnibždomis, kad neišgirstų už durų esantis vertėjas, sakau: "Petriuk, vardan Visų Šventųjų, surask

išėjęs Teklę Stočkutę. Perspėk ją, kad pas ją gali padaryti kratą ir surasti tuos paketus, kuriuos jai perdaviau. Greit ir ją gali suimti!" Dar kartą pakartoju pusiau pašnibždomis: "Vardan Dievo perspėk Teklę Stočkutę, tegu skubiai išvažiuoja iš namų, kol nevėlu." Vėl jokio atsako į šiuos žodžius. Brolis atsi-sveikino ir sakė: "Aš grįžtu į Vilnių, tikiu, kad greit pasimatysime." Nors kalbėjau pusiau pašnibždomis, šie mano žodžiai atsirado įrašyti pas tardytoją. Matyt, kažkur buvo įtaisyti pasiklausymo aparatai. Teklę Stočkutę dar ilgokai palaikė neareštavę, matyt, paliko kaip sekimo objektą. Tiksliai, kada buvo suimta Teklė, nežinau, aš su ja neturėjau jokių akistatų. Brolis Petras pats Teklės nebuvo susitikęs, kažkas buvo

Aldona Dručkutė, 1941-ųjų metų birželio sukilimo Kaune dalyvė

prizadėjęs perspėti Teklę apie pavojų. Atrodo, kad tai buvo mūsų pusseserė Antanina Dručkutė, ar išvis niekas Teklės neperspėjo, bet ji niekur nepasitraukė.

Daugiau MGB man nebeteko susitikti brolio Petro.

Tardytojas taip pat klausinėjo apie Petrą Araminą iš Papilių kaimo. Aš pasakiau, kad visai nesu girdėjusi tokios pavardės. Papilių kaimas buvo nuo mūsų dar už Obelių miestelio, taigi galima patikėti, kad aš tikrai nežinau apie ten esantį Araminą! Tačiau man jau buvo aišku, kad ir jis yra sekamas, nes Araminas taip pat buvo ryšininkas. Supratau, kad jei dar galėčiau iš čia ištrūkti nors keletui dienų, galėčiau tikrai dar nemažai padaryti gera, išgelbėti keletą gerų žmonių nuo arešto.

Kai man tardytojas pasiūlė užsiverbuoti šnipinėti, aš širdies gilumoje apsidžiaugiau, kad galėsiu padaryti tai, ko taip labai norėčiau – perspėti partizanams taip reikalingus žmones! Norėdama nuslėpti, kad šis pasiūlymas atitinka mano planus, aš kračiausi, sakydama, kad aš nieko nežinau, aš nesu-

Irena Dručkutė

prantu, nemokėsiu...

Tardytojas paguodė, kad pamokysią, duosią instrukciją kas ir kaip daryti. Tada vėl sakau: "Aš bijau, nušaus mane "banditai"! Tardytojas pasakė, kad jie niekam nepasakosią, kad užverbavo mane, o tu taip pat turėsi pasirašyti, kad niekam neišduosi šios paslapties, nes už paslapties išdavimą be jokio teismo pasodinsim trejiems metams į kalėjimą! Surašė tokį raštą, ką aš turėčiau daryti, tai išėjo pasižadėjimas sekti ir išdavinėti, prisžadėjau niekam neišduosianti paslapties ir kad žinau, jog už paslapties išdavimą būsiu nuteista trejus metus kalėti. Pamokė, kaip atsargiai dirbti, bet kol kas jokių užduočių nedavė, bet patarė visur ir visada stengtis pasiklausyti, kas ką ir apie ką kalba. "Šiaip tai

kol kas pailsėk, o vėliau mes pasakysime, ką daryti, kur eiti, su kuo pasikalbėti ir apie ką."

Išleido kaip tik tokią dieną, kai tėvas atveždavo man valgyti, ir pranešė jam, kad paleido mane namo. Tėvas parsivežė mane visai bejėgę, gulinęčią rogėse, nes aš negalėjau išsilaikyti sėdėdama.

Man labai pasisekė. Vos įvažiavome į Obelių miestelį, ties pienine sutikome su vežimu bevažiuojantį Petrą Araminą -ryšininką. Apsidairiau aplinkui, arti nebuvo žmonių ir šūktelėjau: "Petrai, tu sekamas, skubiai bėk iš namų, nes suims tave." Pasakiau, kad mane užverbavo.

Petras Araminas paklausė manęs ir pabėgo iš namų! Petras (slp.Varnas) pabėgo į partizanų gretas ir žuvo kaip partizanas. Tebūnie lengva jam Lietuvos žemelė! Nuo kalėjimo išgelbėjau, o nuo mirties negalėjau.

Pati dar ilgai negalėjau gerai vaikščioti, bet per kitus kai ką bandžiau perspėti. Taip pat pakartotinai perspėjau ir Teklę Stočkutę, tačiau ir šį kartą

Teklė nepaklausė manęs, matyt, tam turėjo rimtų priežasčių, savų paslapčių.

Vos grįžusi į namus, pirmiausia įsisiuvau į palto apykaklę opijaus tablečių, kad turėčiau kuo nusinuodyti, kai vėl suims, o kad areštuos vėl, puikiai žinojau, nes supras, kad aš tik savais sumetimais sutikau būti užverbuojama. Tik dar neaišku, per kiek laiko tai išaiškės. Netikėjau, kad dar kartą galėčiau gyva pakelti tokias kančias, geriau jau bus mirti, negu vėl perkęsti viską iš naujo! Nepasisekė man su tabletėmis. Mama atradusi išėmė visas tabletes ir privertė mane prisiekti, kad ir kas beatsitiktų, kad aš nesizudysiu. Na, ir prasidėjo mano gyvenimo žemiškas pragaras, kuris truko 10 mėnesių. Tardytojas vis

Vytauto Dručkaus-Šerno tėvai su jaunesniąja dukra Irena

priekabiavo, kad aš nesugebanti ar nenorinti nieko jiems naudinga pranešti. Ką aš išgyvenau per tuos 10 mėnesių, tegali suprasti tik tas, kas taip pat buvo užverbuotas, bet nedirbo išdavikiško darbo ir netapo Tautos išgama! Duodavo man adresus žmonių, nuoširdžiai dirbančių Lietuvos laisvės labui, papasakodavo, apie ką maždaug gali jie žinoti ir prisakydavo išsiaiškinti apie jų darbus, jų ryšius su "miškiniais" ir taip pat gal sužinosianti, kur yra "banditų" bunkeriai.

Taip pat nusiųsdavo ir pas tikrus šnipus – Lietuvos išdavikus, per juos tikrindavo mane, ar aš dirbu šnipu darba ir ar

stengiuosi surasti partizanų bunkerius. Kaip būdavo sunku suprasti, kokiai grupei žmonių priklauso vieni ar kiti asmenys — išdavikų ar tikrai dirbančių Lietuvai. Kartais pasitaikydavo, kad nusiųsdavo ir pas tokius, kurie nebuvo išdavikai, bet ir su partizanais neturėjo jokių ryšių ir, ką nors išgirdę apie praėjusius partizanus, apsimesdavo nieko nežiną ir neidavo pranešti stribams. Tai buvo neutrali bailių, saugančių savo kailį, grupė!

Mano laimei, aš gana daug iš tų man pavedamų iššifruoti žmonių pažinojau arba žinojau esant partizanų rėmėjais. Tas žinojimas palengvindavo mano veiklą, aš žinodavau, ką man daryti. Jei nebūdavau visai garantuota, tai stengdavausi taip kalbinti, klausinėti, kad neišsipasakotų, neatvertų širdies. Arba kai vis tiek išsipasakodavo palaiką ryšį su partizanais, rizikuodavau pasisakydama, kad esu užverbuota, kad mane pas juos atsiuntė MGB ir liepdavau — prašydavau, kad gelbėtų patys save ir tuo pačiu padėtų man, tuoj pat pranešdami į artimiausią MGB apie atėjusią pas juos merginą ir ieškančią "banditų" arba jų ryšininkų! Ne visus pajėgdavau įtikinti, kad būtina išduoti mane, jog aš norinti patekti pas "banditus", kad nuo to "išdavimo" bus geriau jiems patiems, nes MGB patikės, kad tikrai esate ne partizanų rėmėjai, o jų priešai, neturintys jokio ryšio su "miškiniais", ir manimi, kad aš tikrai dirbu MGB naudai ir ieškau, pasak jų, ryšio su "gauja".

Taip kartą nusiuntė mane į Obelių miestelį pas Černiauskus. Aš žinojau, kad tai tikrai dori žmonės, nors, žinoma, pas juos neužeidavo partizanai. Bet Černiauskienė, buvusi Krasauskaitė, partizano sesuo, tik šį kartą stribai žinojo, kad nuo senų laikų ji pykosi su broliu ir nebendravo su juo. Černiauskai jautė, kad aš turiu ryšių su partizanais, be to, juk aš buvau iš Vaičėnų kaimo! Su šia šeima neturėjau jokių partizaniškų reikalų. Iš pradžių nenorėjau sakyti esanti verbuota ir nesakiau. Patariau jiems nueiti į MGB ir pasakyti, kad atėjo kažkokia mergina ir ieško ryšio su partizanais. Černiauskai spyriojosi. Tada išklojau viską, pasisakiau, kad esu užverbuota ir specialiai atsiųsta pas juos iššnipinėti, kad Černiauskus kažkas yra įtaręs palaikant ryšį su partizanais. Todėl būtinai reikia apskųsti mane MGB. Pagaliau Černiauskas sutiko suvaidinti šį spektaklį, nuėjo į MGB. Grįžęs jis viską man papasakojo, pasakė, kad MGB mane suims. Aišku, jiems dar buvo ne laikas suimti mane. Mūsų planas suveikė. MGB Černiauskus paliko ramybėje ir įsitikino, kad "sąžiningai" dirbu.

Vėliau vėl išsiuntė mane į Pakriauinių kaimą Obelių parapijoje pas vieną ūkininką. Buvo talka, tie žmonės su arkline mašina kūrė javus. Kūlimą sustabdžius, pasikviečiau šeimininką į šalį ir pradėjau kalbėti MGB nurodyta forma. Žmogus, kaip sakoma, pradėjo kibti ant kabliuko. Mano galvoje žaibiškai sukosi mintis, kas jis, ar tikrai padorus žmogus, ar tik apsimeta ir nori ištirti mane, gal ir jis užverbuotas ir visą mūsų pokalbį praneš MGB. Ką man daryti? Jei šnipinėja mane, o aš nepapasakosiu, ką jis pasakojo apie savo ryšius su partizanais, tada žuvusi mano laikina laisvė! O jei pranešiu, o ši šeima padorūs žmonės, tada aš tikrai atliksiu išdavikės vaidmenį, pražudysiu žmones! Viešpatie Dieve, ką man daryti? Ką? Ne, ne, aš negaliu rizikuoti tapti išdavike, geriau jau rizikuosiu išsiduoti pati save ir gauti papildomai trejus metus kalėjimo! Tai ir pasakiau tam žmogui: "Kaip gi jūs pasakojatės man, visai nepažįstamai merginai, nežinodamas kas aš per žmogus, tokiuos dalykus, už kuriuos MGB sukištų visą jūsų šeimą į kalėjimą! Tai MGB tardytojas atsiuntė mane pas jus. Jūs esate stipriai įtariamas, todėl kuo skubiau sėskite ant arklio ir jokit į Obelių MGB ir praneškite, kad mane suimtum, nes ieškau ryšių su "banditais". Aš palauksiu, kol grįšite su žiniomis." Sugrįžęs papasakojo, kad MGB suims mane tik vėliau.

Koks buvo tolesnis tos šeimos likimas, aš nežinau, atrodo, kad ši vaidyba nutolino nuo jų įtarimą, nes nebuvo girdėti, kad juos būtų suėmę ar išvežę į Sibirą.

Tokios situacijos vesdavo mane iš proto, aš visai nebegalėjau miegoti naktimis, sapnuodavau baisius košmarus. Po tardymų "malonumų" ir besiplūkdama MGB voratinklyje, buvau netoli išprotėjimo. Apie savo užverbavinimą buvau pranešusi ir Baliui Vaičėnui-Pavasariui. Partizanai žinojo, kad tai tik fiktyvus sandėris.

Dieve mano, kiek daug būtų buvę galima pražudyti žmonių, jei būčiau iš tikrųjų dirbusi MGB nauda! Kiek žmonių pražuvo per savo patiklumą! Skaudu tai prisiminti ir dabar rašyti. Vis dėlto nemažai ir tokių, kurie tyliai, slapta dirbo juodą išdaviko darbą, gelbėdami savo kailį! Tegul Dievas juos teisia!

Vieną dieną pas mus – į mano tėvų namus atėjo vienas jaunas vyriškis. Sakėsi esąs iš Lukštų bažnytkaimio (Obelių valsčiaus). Pasisakė ir pavardę, lyg tai Paulavičius, esąs ryšininkas, pas mane jį atsiuntė miškiniai. Vakar prie Lukštų buvęs partizanų su stribais susišaudymas, ir sunkiai sužeidę vieną

miškinį. Žaizda stipriai kraujuojanti, reikia skubiai vaistų ir tvarsčių. Dieve mano, iš kur man sužinoti, kas tai per žmogus. Partizanai turėtų ir tame krašte žinoti, kad aš buvau suimta ir išleista užverbuota ir sekama! Kaipgi čia yra iš tikrųjų? Bandau išsiaiškinti ir klausinėju tą vyruką vienaip ir kitaip. Pradedu jis painiotis ir kuo toliau, tuo labiau. Man vis didesnis kyla įtarimas, kad tai melas – pasakėlė! Šis vyrukas tikriausiai taip pat užverbuotas ir atsiųstas provokuoti mane, tik, matyt, nelabai sugeba arba visai nenori, kad aš juo patikėčiau ir duočiau vaistų, išsiduodama nederbanti MGB naudai, o aš ir toliau bandanti padėti partizanams. O gal jam net pasakė, kad aš esu užverbuota, o jie įtaria, kad aš nederbu šio darbo!

Klausinėju, klausinėju ir taip atidžiai klausausi jo atsakymų, stengiuosi, kad vyrukas išsiduotų kas esąs iš tikrųjų! Kuo toliau, tuo labiau įsitikinu, kad jis specialiai yra atsiųstas, taigi užverbuotas. Vis dėlto aš nesiimu jokių konkrečių veiksmų. Rytoj Obeliuose turgus, sutiksiu ką nors iš pažįstamų, nugirsiu apie įvykį Lukštuose ir per ką nors kitą perduosiu vaistus. Juk paprastai ryšininkai nesisako iš kur yra ir tikrų savo pavardžių! Taip sugalvojusi sakau tam vy-

Petras Dručkus- medikamentų partizanams tiekėjas

rukui: "Labai gaila, bet aš tikrai neturiu ir niekuo negaliu jiems padėti!" Tas vyrukas labai neryžtingai išėjo iš trobos, dar truputį pastoviniavęs kieme, pasuko į vieškelio pusę.

Kitą rytą kuo anksčiau nuėjau į Obelius ir sužinojau, kad ne tik Lukštuose, bet ir niekur aplink nebuvo jokio susišaudymo. Lengviau atsikvėpiau, tai tikrai buvo provokacija!

Ketvirtadienio pavakare pasikviečia mane į MGB ir klausia: "Na, ką naujo sužinojai?" Papasakoju apie vyruką, ieškojusį vaistų "banditams". Pavardės specialiai nepasakau, o jie norėjo žinoti, ar jį pažįstu. Vėliau sužinojau, kad Lukštuose buvęs suimtas kažkoks Paulavičius ir netrukus paleistas, galbūt jis buvo užverbuotas ir atsiųstas pas mane, o gal ir visai kitas, tik pasakęs tokią pavarde.

O mano dienos ir toliau slinko pragaro katile! Amžinai kieno nors sekama, amžinai belaukianti, kada vėl suims, juk aš neduodavau MGB tardytojams jokios naudingos medžiagos, todėl kiekvienu metu galėjo mane suimti ir perduoti teismui. Pagaliau įsitikins, kad aš juos tik už nosies vedžioju. Be būtino reikalo aš niekur nesisakiau apie savo užverbavimą. Kartą išduota, aš buvau daug atsargesnė, kad ir prijauciantiesiems partizanams ne visiems galima patikėti ir tuo labiau ne visais galima pasitikėti. Nežinojo apie mano užverbavimą nė mano pusbroliai Andrius ir Antanina Dručkai. Aš jų neišdaviau per tardymus, vis tvirtinau, kad mūsų tėvai nuo senų laikų pykstasi, kažko nepasidalijo jaunystėje, tai ir mes, jų vaikai, niekad artimai nebendravome. Taip mes buvome susitarę su dėdės Dručkaus Juozo šeimos nariais sakyti, jei sribai ko klausinėtų vienu apie kitus. Sekti Andrių ar Antaniną manęs neįpareigojo.

Nuo 1948m. rugsėjo mėnesio mūsų brolis Vytautas Dručkus, Balys Vačėnas, Gameliai – Edvardas ir Albertas ir dar keletas kitų partizanų buvo pasitraukę į Tauragnų -Švėdriškių miškų masyvus. O kiti partizanai jau labai retai beužeidavo, nes žinojo, kad dabar ir mūsų namai jau sekami. Apsistoti mūsų miškeliuose partizanams jau buvo beveik nebeįmanoma, labai pavojinga.

Taip atėjo 1949-ųjų metų ruduo, gal rugsėjo mėnuo. Gaunu iš MGB nurodymą vykti į Tauragnų girininkiją, bet nepasakė, kad Tauragnų girininkija yra Švėdriškėse, gal už kokių 15 ar 20 kilometrų nuo Tauragnų! Gaunu nurodymą išaiškinti Tauragnų girininkijos eigulį Eiduką ar Aiduką ir Švėdriškių

bažnytėlės kleboną. Buvau girdėjusi, kad eigulys mūsų žmogus ir nemažai padeda partizanams. Ir kunigas daug padedąs partizanams.

Niekad nebuvau buvusi tame krašte ir nežinojau, kaip ten patekti. Tardytojas davė nurodymą važiuoti iki Radviliškio, lipiti į siauruką ir važiuoti iki Kuktiškių geležinkelio stotelės, kažkur už Ūtenos. Kuktiškes privažiavau jau vakare, kelio į Tauragnus nežinojau, tai užėjau pas žmogų ir paprašiau leisti man pamakvoti. Rytą šeimininkas mane pavėžėjo kelis kilometrus, ir aš nuėjau į Tauragnus. Tik tada sužinojau, kad Tauragnų girininkija yra Švėdriškių bažnytkaimyje, tarp miškų, nuo Tauragnų už kokių 15 ar 20 kilometrų. Vos susiradau tas Švėdriškes, paskui Aidukus. Radau tik Aidukienę su dviem vaikais namuose. Aidukas buvo darbe. Aidukas tik trumpam tebuvo pasirodęs, todėl daugiausia kalbėjausi su Aidukiene. Jai aš viską papasakočiau, taip pat tai, ką sužinojau apie jų šeimą iš MGB darbuotojų. Taip pat pasakiau, ką man pavadė sužinoti iš Aiduko bei Švėdriškių klebono. Papasakočiau, kad buvau suimta, užverbuota ir vėl išleista. Tačiau nesu išdavikė ir nesiruošiu nieko išdavinėti. Esu Šerno sesuo, pažįstu Pavasarį-Šermukšnį ir

Anelė Dručkutė-Siniauskienė prie partizanų buveinės šalia Baltalos ežero

kitus jo grupės vyrus. Aidukas turi pranešti vietos MGB, kad pas jį buvo atėjusi "banditų" ryšininkė ir prašo suvesti su miškiniais.

Aidukienė iš pradžių atsisėdė, visai atvirai kalbėjo apie partizanus, kad gana dažnai susitinka, kad šiose apylinkėse vieni sribai nedrįsta įsti į miškus be garnizono kareivių. Kad dabar, šiuo metu, partizanai tikriausiai esą už ežero miške, kad Aidukas nuplauks ten su valtimi ir praneš Pavasariui ar Šemui, kad atvažiuojo jo sesutė, o vakare, kai sutems, mane nuves pas juos. Laukdama, kol sugrįš Aidukas, nuėjau pas Švėdriškių kleboną ir jam tą patį papasakojau. Paprašiau pranešti vietos MGB.

Deja, klebonas visai nesileido į kalbas, pareiškė, kad esąs kunigas, nieko nežinąs ir nenorįs žinoti, niekur neisiąs ir manęs niekam neapskųsiąs. Atidarė duris ir išprašė mane lauk, sakydamas: "Palikite mane ramybėje!"

Grįžęs Aidukas pasakė, kad neradęs partizanų ir nežinąs, kur šiuo metu juos būtų galima surasti. Aidukas vėl kažkur dingo, o Aidukienė pradėjo išsiginti visko, ką buvo man kalbėjusi apie partizanus.

Kaip aš bekalbėjau, kaip beįtikinėjau, viskas buvo kaip žiniai į sieną! Gynėsi nieko man nepasakojusi, nieko nežinanti. Aidukas visai nebesirodė, gal jis ieškojo ryšio su partizanais, tik man nieko nebesakė, aš taip ir nesužinojau šito. Aš iš Aidukų niekur nėjau, prašiau leisti man pernaktuoti pas juos. Pernaktuoti leido, dar ir pavalgyti davė. Vėlai vakare grįžo Aidukas, kažką abu su žmona kalbėjosi, bet ką, aš nesupratau, nes menkai tesigirdėjo. Aiduko daugiau nebepamačiau. Rytą Aidukienė pamaitino mane ir liepė išeiti iš jų namų. Vėl dar bandžiau prašyti padėti man susitikti su partizanais. Viskas buvo veltui. Aidukienė palydėjo mane iki kryžkelės miške, kad neišklyščiau iš keliuko, einančio į Minčią. Patarė užėiti pakeliui į vieną sodybą ir paklausinėti apie partizanus. Tegul praneša partizanams, kad jų ieško Šemo sesutė. Viską dariau kaip man patarė Aidukienė. Sodyboje gynėsi nieko nežiną, bet patarė palaukti vakaro, sūnus eisiąs į šokius, gal ką sužinos. Aš iš jų kalbos supratau, kad jie tikisi susisiekti su partizanais, tik jie bijo man atvirai tai sakyti. Pasilikau laukti vakaro, šeimnininkė pavalgydino mane. Vaikinas, kaip buvo sakęs, išėjo į šokius, o mes atsigulėm. Grįžo labai vėlai. Rytą vaikinas pasakė nieko nesužinojęs ir patarė grįžti atgal per Švėdriškes. Vyrukas palydėjo mane iki tos pačios kryžkelės, iki kurios buvo palydėjusi mane vakar rytą Aidukienė.

Širdies gilumoje tikėjau, kad vyrukas tik vaidina nieko nesužinojęs, ir mes būtinai susitiksim partizanus. Staiga iš miško išeina pora uniformuotų ir ginkluotų vyrų. Sulaiko mudu ir klausia, kur ir ko einą? Kas mes per vieni esame? Pažinau, kad tai partizanai, supratau, kad šis sulaikymas suvaidintas, matyt, mano palydovas buvo susitikęs partizanus, ir jie buvo susitarę dėl viso pikto, jei paaiškėtų, kad aš nesu visai geras žmogus. Partizanai vaidino rūščius, griežtus, bet manęs tai visai nebaugino. Jie žadėjo mūsų neišleisti tol, kol partizanai išeisią iš šitų miškų, kad mes negalėtume pranešti stribams.

Paprašiau, kad apie mus praneštų Pavasariui arba Šernui, arba Šermukšniui. Palydėjo mudu tolyn nuo kelio, gilyn į mišką, ten vienas pasiliko mūsų saugoti, o antras nuėjo gilyn į mišką. Netrukus grįžo trise. Balys Vaičėnas, mano brolis Vytautas Dručkus ir vienas man nepažįstamas partizanas. Vienas pasiliko neva saugoti mane lydėjusį vyruką. Sakė, kad kai partizanai vakare iš čia išeisią, tai paleisią namo mano palydovą. Taigi mano palydovas atseit pasiliko iki vakaro saugomas ginkluoto partizano, o mane nusivedė prie nemažos grupės

Aldona Dručkutė (gyv. Kanadoje) prie Utenos rajone, Strazduose, pastatyto kryžiaus partizanams

partizanų. Ten buvo abu broliai Garneliai, abu Araminai, o kitų aš nepažinojau. Dabar jau prie visų partizanų papasakojau apie savo odisėjas, apie bjaurų MGB tardytojų siuntinį, tuo pačiu ir apie mano užduotį šiame krašte, apie pokalbį su klebonu. Tada kažkuris iš partizanų pasakė, kad MGB netiksliai žinojo. Visai ne klebonas jiems talkininkauja, o kitas kunigas. Klebonas čia niekuo dėtas! Pasakiau, kad labai pavargau, tiesiog nebeturiu jėgų žaisti šį baisų žaidimą. Tada Balys Vaičėnas patarė man nebegrįšti į namus, o pabūti pas juos miške arba nuvesią mane į kokį užkampį, kol partizanai suorganizuos dokumentus kita pavarde. Jie puikiai suprato, kad mano dienos laisvėje jau suskaičiuotos!

Negalėjau aš pasinaudoti Balio Vaičėno patarimu, nes man pabėgus iš Vaičėnų kaimo, būtų suėmę ar išvežę tėvus ir mažąją sesutę Ireną. Sesutė Emilija jau buvo mirusi 1948m. rugsėjo 18d. ir palaidota Obeliuose.

Tokia brangia kaina aš negalėjau ryžtis išsisukti nuo kalėjimo. Taip ir pasakiau Baliui Vaičėnui, kad kaip bus, taip, bet aš negaliu, pabėgdama iš namų, sąmoningai pražudyti savo senus tėvus ir mažą sesutę! Tai buvo paskutinis mano pasimatymas su partizanais, išėjusiais į Utenos, Ignalinos miškus prieš metus, t.y. 1948m. rugsėjo mėn. Tą mano pasimatymo dieną visi išėjusieji iš mūsų krašto partizanai dar buvo gyvi. Atsisveikinau su visais, aiškiai suprasdama, kad niekad nebesusitiksiu su jais ir savo mylimu broliu Vytautu. Dieve mano, kaip buvo sunku išsiskirti! Nebemačiau nei ežerų grožio, nei tako po kojomis. Juk jie buvo mano jaunystės idealas!

Grįžusi į Vaičėnus, vėl susitikau su MGB tardytoju. Pasakiau, kad išsigynė nieko apie "banditus" nežiną Aidukai ir klebonas. Tardytojas labai užsiuto ant manęs: "Tai taip ir klausinėjai, kad nieko nesužinojai! Mes tiksliai žinome, kad abu šitie – Aidukas ir Švėdriškių klebonas tikrai palaiko ryšį su "banda". Nenori, ar nesugebi dirbti?"

Niekam nepasakojau, kad buvau išvažiavusi tokiais reikalais, kad buvau susitikusi su partizanais. Papasakojau tik savo tėvams, žinoma, ir mažajai sesutei Irenai, kad visi pėmai išėję partizanai dar gyvi ir siunčia jiems visiems trims kuo nuoširdžiausius linkėjimus.

Sulaukus žiemos, 1950m. sausio mėn. 20 dieną mane vėl suėmė. Teisė neakivaizdžiai Maskvos ypatingojo pasitarimo teismas nuteisė 10 metų griežto režimo lagerių ir trėnimą iki gyvos galvos! Tačiau mes, buvusios kalinės,

niekad neprarasdavome vilties sulaukti laisvės ir sugrįžti į Tėvynę Lietuvą.

Kaip jau minėjau, lageris buvo griežto režimo. Per metus buvo leidžiama į namus parašyti tik 2 laiškus. Kai kurioms visai neleido susirašinėti. Aš parašydavau 2 laiškus per metus, bet namiškiai tegaudavo tik vieną, o kai kuriais metais negaudavo ir to vieno. Man galėjo rašyti daugiau, tik, žinoma, visus laiškus griežtai kontroliuodavo. Parašyti atviruką su standartiniu prašymu ką nors atsiųsti leido vieną per mėnesį. Žinoma, buvo nurodoma, ką galima prašyti atsiųsti. Siuntinius taip pat tikrindavo. Lagerio senbuvės pasakodavo, kad lageryje esą šnipinėjama ir tarp lietuvių, gal jos nepolitinės kalinės, o kriminalinės, tikrai nežinau. Bandžiau suskaičiuoti, kiek buvo lietuvių kalinių, tai buvau priskaičiavusi maždaug 300 moterų. Buvau susidariusi jų sąrašą, bet per vieną kratą tą sąrašą surado ir sunaikino. Bandė išsiaiškinti, kas jį sudarė, bet nesužinojo, mano laimei. Iki Stalino mirties buvome numeruotos. Mano numeris buvo rusiška Ж 339. Likimo ironija, mes siūdavome rusų kariuomenei vadinamuosius žieminius "bušlatus". Darbo valandų būdavo 12. Jei nesuspėdavome padaryti normos, palikdavo siuvyklos zonoje per patikrinimą, kuris tęsdavosi 2, 3 ar kartais net 4 val. Kartais net po suguldymo vėl suskambėdavo skambutis, ir vėl išgindavo į rikiuotę kelioms valandoms. Kartais per naktį net kelis kartus išvarydavo ir skaičiuodavo, skaičiuodavo. Vasarą dar būdavo pakenčiama, nors pulkdavo uodai. Lageris buvo šalia pelkės, kemsynų su krūmokšniais.

Maistas buvo labai prastas, mažos normos, duona amžinai pusžalė ir šlapia, todėl labai sunki. Nors pilna norma dienai turėjo būti 600 gramų, deja, dėl to sunkumo būdavo visai nedidelė "paikutė".

Nepajėgus per pamainą pasiūti nustatytos normos, gauni mažiau maisto (200 g duonos) arba net sodina į karcerį.

Iš pradžių man teko dažnai gauti tik pabaudinį maistą, bet į karcerį nepatekau. Be to, kitos lietuvaitės, gavusios davinį, duodavo ir man, todėl aš nebadavau.

Žinoma, aš patekau į lagerį jau 1950-ųjų metų rudenį, tai jau buvo žymiai geresnės sąlygos, negu anksčiau. Be to, tai nebuvo Sibiras, o Mordovija. Nors žiemą per šalčius ir čia siekdavo 40-50 laipsnių šalčio, bet nebūdavo Sibiro pūgų ir darbas vykdavo ne šachtose ar miškuose. Tai buvo siuvyklų lageris. Darbas nebuvo sunkus, tik labai varginantis nuo skubėjimo, ilgo sėdėji-

mo. Sunkiausia būdavo naktinėse pamainose. Po Stalino mirties pajutome šią tokį maisto pagerėjimą, nuėmė numerius. O kaip mes džiaugėmės išgirde per radijo tašką žinią, kad mirė Stalinas, šokinėjome iš džiaugsmo.

Prisimenu ėjo 1951-ieji metai. Mane iškvietė pas vadinamąjį lagerio operatyvinį darbuotoją. Jis sako man: "Tai tavo brolis Petras taip pat palaikė ryšį su ginkluota banda?" "Ką jūs,— sakau,— mano brolis tamavo tarybinėje armijoje ir savo dalinio viršininkų buvo gerbiamas žmogus!" Dar klausinėjo apie Vaičėnų kaimo Adelę Dručkutę, Antaniną Dručkutę. Išsigyniau, kad mes nebendravome, nes mūsų tėvai nuo senų laikų pykdavosi, tai ir mes vaikai nebendravome. Reikalavo prisipažinti, kad buvau Ratuokliškio miške pas "banditus", kur buvo nuėjęs brolis Petras, Antanina Dručkutė, Andrius Dručkus, Emilija Vaičėnaitė ir Adelė Dručkutė, kad nusifotografavome, nes turėjo nuotrauką. Laimė, kad manęs nuotraukoje nebuvo, todėl viską paneigiau. Taip ir užbaigė šį pokalbį, o mane paleido eiti atgal į baraką, bet liepė niekam nepasakoti, apie ką buvo kalbama su manimi.

Kad MVD darbuotojai sakė tiesą apie tokią nuotrauką, aš žinojau. Tokia nuotrauka buvo daryta dar man būnant laisvėje, bet aš jos nebuvau mačiusi.

Buvo tąsyk taip: atvažiavo porai dienų iš kariuomenės mano brolis Petras ir, sužinojęs, kad už puskilometro nuo mūsų namų, Ratuokliškio miške, yra apsistoję partizanai, o tarp jų ir brolis Vytautas, taip pat Balys Vaičėnas. Brolis Petras panorą su jais pasimatyti. Aš ruošiausi tik palydėti brolių Petrą, nes jau buvau ten buvusi. Tuo tarpu pas mus užėjo pusbroliai Antanina ir Andrius. Andrius tą dieną kaip tik buvo trumpam parvažiavęs iš Radviliškio. Jis nešėsi per petį užsikabinęs foto aparatą. Andrius pakvietė nusifotografuoti. Aš nėjau, nes buvau tik ką grįžusi iš jų, nunešusi pavalgyti.

Man taip ir liko paslaptis, kodėl mane išsikvietė tardyti? Kas nutiko Vaičėnuose? Petriukui tai nebėra jokio pavojaus. Jis jau po žeme, o ką gali žinoti, o gal todėl ir po žeme, kad paaiškėjo, jog Petras palaikė ryšį su partizanais. Dar tebebūdama Potmos persiuntimo lageryje, aš buvau gavusi vieną siuntinėį iš namų, kuriame, ant viršaus buvo padėta brolio Petro nuotrauka — laidotuvių nuotrauka, ant kurios buvo užrašyta: "Ši nuotrauka teprinėna tau skaudų įvykį, kurį pergyveno mūsų šeima, prigėrus broliui Petriui." Užrašyta buvo sesutės, data 1950m. gruodžio 27d. Tą siuntinėį buvau gavusi gal kokį vasario mėnesį 1951 metų. O laiškų iš namų negavau dar kelis

mėnesius. Šis užrašas man buvo pirmoji žinia iš Lietuvos, iš namų!

Po Stalino mirties atvažiavo į lagerį komisija iš Maskvos. Jie sukvietė mus į valgyklą ir kalbėjo maždaug taip: "Jūs nekaltai čia atsidūrėte, nes į valdžią buvo patekę visokių valkatų (matyt, tai buvo kalbama apie Lietuvą), kurie, bjauriai elgdamiesi su jumis ir kitais jūsų tautiečiais, sudarė tokį vaizdą, kad pas jus atėjo kažkokie baisūs baisios valstybės žmonės, kurie daug ką be reikalo išvežė į Sibirą, daug ką sukišo į kalėjimus, kai kuriuos ir iššaudė! Tai argi galėjote jūs gerbti tokią valdžią? Jūs gerbėte savo tėvynę, mylėjote ją ir savo tautą. Jūs kaip įmanydamos kovojote už savo tautos laisvę! Ne pasmerkimo jūs vertos, o didžiausios pagarbos, ne nusikaltėlės jūs..." – panašius žodžius kalbėjo gan ilgai, mūsų buvo suvaryta pilnutėlė didžiulė valgykla. Mes žiūrėjome viena į kitą klausdamos, kas čia darosi? Nebevadina "banditkomis", o patriotėmis!..

Komisija, pabuvusi keletą dienų, vėl išvažiavo į Maskvą, pažadėjo greit vėl atvažiuoti! Tada nuėmė nuo mūsų drabužių numerius, pagerėjo maistas, mažiau bekišdavo į karcerius, sumažino normas. Nebebausdavo pabaudiniu maisto daviniu, pakeitė lagerio viršininką žmoniškesniu. Tačiau į laisvę išleisti, kaip buvo pažadėję, neskubėjo!

Taip sulaukėme 1956-ųjų. Pagaliau pasirodė ir lauktoji komisija. Ir 1956-ųjų metų balandžio mėn. 30 dieną pasiekiau savo tėvų namus Vaičėnuose. Grįžusi iš karto bandžiau ką nors sužinoti apie tolesnį partizanų likimą po mano arešto. Mano paliktoji mažoji sesuo Irena, dabar jau suaugusi panelė, šį tą papasakojo iš tų įvykių.

1950-ųjų metų vasarą, vieną dieną iš Lukštinių kaimo pusės pasigirdo šaudymas. Atbėgo sužeistas Albinas Dručkus iš Kalnočių kaimo. Jų būrį užpuolę stribai, per susišaudymą visi išsiblaškė, vieną nušovė, o jam sužeidė koją. Mama sutvarstė koją, davė pavalgyti, dar įdėjo į kuprinę vaistų ir tvarsčių ir nuvedė į tokį miškelio kampą, iš kurio būtų lengviau pabėgti. Paskui mama nuėjo pas dėdę Juozą ir papasakojo Antaninai, kas atsitiko, parodė, kur nuvedėm Albiną. Tą naktį Albiną išvežė į Mažeikių mišką. Atrodo, dėdė Juozas su arkliu pavėžėjo, nes Albinui buvo sunku eiti su peršauta koja. Daugiau jo nebebuvome sutikę. Irena papasakojo, kaip žuvo brolis Petras. Brolis važiavo į Obelius, nes buvo kviečiamas į MGB dėl tos nuotraukos. Atrodo, kad išdavė Kazimiero Dručkaus duktė Adelė. Pas ją rado nuotrauką,

darytą Ratuoklišio miške kartu su partizanais.

Grįžęs iš armijos, brolis dirbo Galažeriuose skaitykloje. Tą dieną gavo pranešimą nuvykti į Obelių MGB. Prisistatyti turėjo 12 valandai, o pranešimą gavo jau po 12-os valandos. Obeliai už 9 kilometrų, tad važiavo dviračiu tiesiai per užšalusį ežerą. Petriukas pataikė užvažiuoti ant properšos ir įlūžo. Aplink tą vietą buvo išlaužyti keli kvadratiniai metrai ledo, matyt, Petras vis bandė rankomis užsiremti ant ledo krašto ir vėl įlūždavo, nes nuo abiejų alkūnių buvo nudrėksta oda, tiesiog iki kaulų. Kol ištraukė broliuką iš vandens, mama dvi valandas išklūpojo ant ledo. Po to jai ant kelių atsirado vandens, tino kojos, kurį laiką nebegalėjo vaikščioti.

Tai buvo paskutinė brolio kelionė į Obelių MGB. Taip šitie niekšai pražudė, galima sakyti, nužudė brolių Petrą!

Irena papasakojo, kaip brolių Vytautą matė paskutinį kartą 1951-ųjų metų žiemą sausio mėnesio pabaigoje, o gal vasario pradžioje. Vieną naktį įėjo kokie 7 ar 8 vyrai. Buvo Balys Vaičėnas, mūsų Vytautas ir dar keletas vyrų. Tėvai nutarė juos priglauti mūsų klojime. Taip jie, mūsų klojime įsirengę slėptuvę, prabuvo iki pavasario. Per tą laikotarpį mūsų namuose stribai neapsilankė nė karto. Tai buvo paskutinis pasimatymas.

Grįžusi iš Mordovijos lagerių, kuo greičiau pasistengiau aplankyti savo kalėjimo ir lagerio draugę Zuzaną Rukaitę. Su ja susipažinau dar Panevėžio kalėjime. Zuzana Rukaitė pažinojo mano brolių Vytautą-Serną ir Balį Vaičėną-Pavasari. Iš jos sužinojau, kad prieš ją suimant dar buvo gyvas brolis ir Vaičėnas. Mergina, pažinojusi mano brolių, man buvo artima kaip sesuo.

Vėliau į tą patį lagerį, kur jau buvau aš, atvežė ir Zuzaną Rukaitę. Laukėme žinių iš Lietuvos. Deja, laiškų ji labai mažai gaudavo. Jos namuose buvo likusi tik sena mama, tėvas jau buvo išvežtas į Rusiją, nebuvo kam rašyti. Taigi jokių naujų žinių apie partizanų likimus negavome. Zuzanos du broliai partizanavo. Vyresnysis brolis Jonas jau prieš Zuzanos areštą buvo nužudytas, o jaunėlis Jurgis tuomet dar buvo gyvas.

Iš savo sesers Irenos pasakojimo sužinojau, kad 1951m. ją buvo iškviėtę į MGB ir klausinėjo apie brolių Vytautą. Bet Irena atsakiusi, kad nieko nežinanti. Tada vienas MGB darbuotojas žiobtelėjo: "Tavo brolio nebėra, nušovėm jį šių metų balandžio mėnesio 11 dieną Anykščių rajone, Strazdiškyje!"

Kai prasidėjo Atgimimas Lietuvoje, man vėl labai panūdo ieškoti brolio

žuvimo vietos. Rodos, 1989-aisiais vėl bandžiau ieškoti ką nors žinančių. Deja. 1991-aisiais ieškojome Utenos rajone apie Švedriškes. Paskui vasarą su sūnumi Artūru ir Andriumi Dručkumi vėl išvažiavome į paieškas. Žinojau, kad Adelė Dručkutė-Dudonienė apie 1951 ar 1952 metus MGB buvo nuvežta į Ignaliną atpažinimui dviejų partizanų kūnų. Stribai sakė, kad tai turėtų būti Balys Vaičėnas ir Vytautas Dručkus, bet ar tikrai -neatpažinusi, nes buvo labai subjauroti.

Po ilgų klaidžiojimų ir ieškojimų pagaliau sužinojome apie tą baisų įvykį 1951m. balandžio 10-11d. naktį. Tai buvusi išdavystė. Strazdų kaime, Čihiro sodyboje, buvo iššaudyti 7 partizanai, pakviesti vakarienei. Žmonės kalbėjo, kad būtent pats Čibiras išdavęs partizanus, bet per susišaudymą žuvęs ir pats. Pagaliau iš Aldonos Žilėnaitės-Šuminienės ir Vytauto Šumino iš Šuminių km. sužinojome, kad tikrai Strazdeliuose žuvo iš mūsų krašto išėję partizanai – Šėmas – mano brolis Vytautas, Pavasaris-Balys Vaičėnas, Čigonas-Alfredas Gamelis, Tėvas-Jonas Čičelis, Dobilas, Sakalas ir Papartis. Žuvimo vietą suradome, o kur juos užkasė nepavyko sužinoti.

Prie Vaičėnų kaimo atminimo akmens Vytauto Dručkaus-Šėmo giminės. 1995m.

Dar anksčiau beklajodami apie Strazdų apylinkes, išsiklausinėjome apie buvusį ryšininką Povilą Grašį iš Poažvinčio kaimo, netoli nuo II Minčios. Jis, buvęs ryšininkas, nuvedė mus prie paskutinės šios partizanų grupės stovyklavietės, esančios už kokių 1,5 km nuo Povilo Grašio namų. Baltalos miške, tarp pelkių esančios salelės kalnelyje, 1950m. rudenį partizanai buvo įsirengę žiemos stovyklą, iš kurios taip pat per išdavystę buvo išguiti 1951m. sausio mėn. pabaigoje ar vasario pačioje pradžioje. Tada per susišaudymą partizanų vadas Drugelis ir kitas sužeistas patys nusišovė.

Šiandien kiekvienas, tais metais bendravęs su mano broliu Vytautu, man yra artimas, brangus žmogus. Prie tokių aš priskiriu: Zuzaną Rukaitytę-Svikliuvienę, Aldoną Žilėnaitę-Šuminiene, Vytautą Šuminą ir Povilą Grašį, kurio šią dieną jau nebėra.

PASKUTINIS PARTIZANAS

Algirdas Šiukščius

Kada mes iškovosime laisvę.

Padėkos mums už tai Lietuva.

(Iš dainos, kurią mėgo S.Guiga)

Gal nelabai patraukia žvilgsnį didingas su didžiuliu užrašu paminklas Švenčionių kapinėse ant Stasio Guigos kapo. Originalią Lietuvos laukų granito skulptūrą savo lėšomis pastatė "Valstiečių laikraščio" redakcija, tuo parodydama gražų pagarbos kovojusiems už tautos laisvę partizanams pavyzdį. 1986 metais mirusiam paskutiniajam nepasidavusiam laisvės kariui padėkojo į atidengimo iškilmes susirinkę žmonės. Tai buvo lietuvių patrioto ir doro žmogaus žygdarbis, atliktas ne vieną dešimtmetį išnešiojus savyje tikėjimą Tėvynės laisve. Ilgai, labai ilgai Stasys Guiga laukė tos dienos, kai galės nieko nebijodamas išeiti į saulės šviesą, atsikratys nuolatinės baimės, slėgusios jį tiek metų. Deja, iki to tetrūko vos keletos metų.

Gimė jis 1920 metais Švenčionių apskr. Mežionių k., paprastoje kai-

miečių šeimoje. Švenčionėliams išsiplėtus, jo gimtosios sodybos neliko nė žymės. Beveik nėra ir senųjų kaimo gyventojų. Kadaisė čia gyventa gana gražiai ir gerai, nes žemės buvo nepras-tos. Savo pėdsakus paliko lenkų oku-pacija: vieni galutinai sulenkėjo, kiti dar labiau užsigrūdino ir tapo nepakantūs bet kokiai svetimai priespaudai. Šis laikotarpis išugdė tvirtą Vilnijos lietu-vių kartą, kuriai galėtų pavydėti kitų Lietuvos kraštų žmonės. Toks buvo ir Stasys, savo gyvenimu parodęs be-galinio tvirtumo ir nesitaikstymo su priespauda pavyzdį.

Stasys Guiga

Stasys buvo antras sūnus po bro-lio Juliaus, karo pabaigoje atsidūrusio Vokietijoje ir ten neseniai mirusio. Vo-kiečių okupacijos metais Julius įsivėlė į muštynes tautiniu pagrindu ir, patekęs į kalėjimą, buvo išvežtas į Vokietiją. Tai išgelbėjo jį nuo didesnių pavojų bolševikų okupacijoje.

Antrasis okupantų antplūdis apvertė aukštyn kojomis daugelio žmonių gyvenimą. Traukiantis iš šių kraštų vokiečiams, Stasys taip pat bandė palikti tėviškę, tačiau sumanymas nepasisekė: po kurio laiko jis sugrįžo namo. Įsi-darbino Švenčionėlių geležinkelio stoties dirbtuvėse kalviu, nes fizinę jėgą turėjo nepaprastą. Jauniausias brolis Pranas dabar pasakoja, kad Stasys porą grūdų maišų po pažastimis lengvai panešdavęs. Kartą net tėvo pirktą arklioką apnešęs aplink kiemą, sau ant sprando užsikoręs.

Mokytis galėjo nedaug ir baigė tik keturis pradžios mokyklos skyrius. Tarp kaimo vyrų ir bendraamžių išsiskyrė blavia galvosena ir charakteriu, nelabai įprastu paprastiems žemdirbiams. Pasak brolio, buvo labai geros šir-dies ir niekada neatsisakydavo kitiems padėti ar ką padaryti. Labai mėgo dainuoti, nes turėjo gražų balsą, o vakarėliuose ne viena mergina norėdavusi jam patikti. Vyras jis buvo gražiai nuaugęs, malonių veido bruožų, aukštas ir

patrauklus visiems. Vėliau pats sakėsi, kad turėjęs puikią merginą mokytoją, tik likimas viską sujaukė. Trumpai tepadirbėjęs geležinkelio dirbtuvėse, po kelių mėnesių, 1945 metais, buvo priverstas išeiti į mišką pas partizanus. Mat tuomet Mežionėlių kaime įvyko mįslinga ir tragiška istorija, nulėmusi tolesnį Stasio likimą ir likusi neaiški iki šiolei.

Kaime apsigyveno atvykėlių iš Baltarusijos Karlių šeima, kuriai priešišku-
mo lyg ir niekas neįtė. Kitame trobos gale įsitaisė kažkoks saugumietis
taip pat su šeima. Po vienos nakties baltarusiai buvo rasti išžudyti— nušauti
kažkokiu ginklu. Keista, kad jų kaimynai sakėsi nieko negirdėję ir miegoję
kaip niekur nieko. Be abejo, sugumas pradėjo įtarinėti jaunus vyrus, tarp jų
ir Stasį. Niekas nežinojo savo likimo patekus į jų rankas, tad jam beliko
vienintelė išeitis— pasitraukti ten, kur kitas ne vienas jau buvo išėjęs.

Dabar beveik neįmanoma nustatyti, kokiame būriui jis priklausė, greičiau-
siai Adolfo Grigonio-Paberžio, su kitais nuleisto parašytu į Linkmenų apy-
linkes. Didesnius partizanų junginius Labanoro girioje po Kiauneliškio mūšio
išsklaidė NKVD kariuomenė, todėl Paberžio būrys pasitraukė arčiau Baltarusijos
į Kasčiukų, Gelednės ir kitus miškus. Stasiui teko dalyvauti ir kautynėse
žiemą ant Reškutėnų ežero su Kaltanėnų skrebais, kai tie vijosi besitrau-
kiančius nuo Labanoro vyrus. Persekiotojai tada smarkokai nukentėjo, o
patys partizanai sėkmingai pasitraukė į Vidžių miškus.

Neilgai trukus 1946 metais suėmė tėvą, išvežė į Archangelsko srities
lagerius, iš kurių jis pasirodė po poros metų. Sugrįžo paliegęs, pasak Prano,
kaip šakaliukas. Net visi kaimynai stebėdavosi tokiu žmogaus išsekimu. Neil-
gai namuose pabuvo— vos kelis mėnesius, o po to visą šeimą 1948 metais
ištrėmė į Sibirą. Ten atsidūrė abu tėvai, sesuo ir jauniausias Pranas. Atgal
sugrįžo tik motina ir jis, dar kelis metus atsėdėjęs už dainas. Tėtis amžinai
liko Sibire, nes buvo palaužta jo sveikata, o seserį kažkoks banditas nužudė
peiliu. Šeimoje dar buvo vienas brolis— Juozas, galėjęs daug pasiekti gyve-
nime, deja. Mokėsi jis labai gerai, buvo bebaigiąs vidurinę mokyklą, o ypač
gabus užsienio kalboms. Pašauktas į armiją, įstojo į karo mokyklą, tačiau
netrukus buvo pašalintas dėl to, kad Stasys partizanavo. Net iš karinės tarny-
bos atleido jį pirma laiko: buvo nepatikimas elementas. Tremiant šeimą, jis
pabėgo, taip pat tapo partizanu ir žuvo apie 1951 metus, išduotas ryšininko.

Stasiui pasirinkus partizano kelią, šeima neteko ramybės. Nesibaigė dažni

saugumiečių lankymaisi ir grasinimai bei pasalos, tikintis, kad ir Stasys pareis. Jauniausią brolių Praną, tada dar paauglį, tardydavo, buvo suėmę, tačiau nieko neišpešė. Vieną kartą, apie 1947 metus, apylinkėse pasirodė pirmieji Sokolovo "partizanai". Tai prisimena Pranas:

Švenčionėliuose MTS partorgas (Pranas jį vežiodavo arkliu tamybės reikalais) kartą man sako: "Pakinkyk arklį, atvažiuok ir pas mane pernaktvosi. Jūsų kaime šiąnakt bus šaudoma." Atvažiauvau tada pas jį, pavakarieniavom ir atsigulėm. Rytą pareinu namo, ogi motina pasakoja, kad baisus daiktas, kas darėsi naktį.

– Buvo susišaudymas, o sužeistus tik tempia, neša. Užaina ginkluoti pas mus, privirsta jų pilna gryčia. Rodo į kepure: "Ar pažįsti ženklus?" "Ar man, ar užpakaliui rodot – tas pats." Vyresnysis liepia kitam: "Duok jai per galvą." Vienas priėjo, kaip šerė, tai ir nugriuvau ant lovos. "Kaip tu nepažįsti – čia Lietuvos partizanai! Mes su tavo sūnum vaikščiojam." "Aš nieko nežinau: nei jūsų, nei jo, ar vaikštot kartu, ar ne."

Tada pradėjo kratą. "Tai ko jūs ieškot – skrebo ar partizano? Dėžutėse gi jų nėra. Aš nepripažįstu nei sūnaus, nei jūsų," – ginasi mama. Sako vėl: "Trenk gerai." Vėl man šerė, ir vėl nugriuvau." Išėjo tuoj visi, o priemenėj buvo kuparas, kur laikėm sviestą, grietinę. Žiūrim – ogi, puodynės sviesto kaip nebūta. O rytą kaime švaru, gražu, nei kraujo žymių, nei ko – tyku po nakties mūšio.

Prano pasakojimu, įdomus buvęs žmogus tas Švenčionėlių MTS partorgas. Kariavęs fronte, turėjęs papulkininkio laipsnį, tačiau kažkodėl nebijo davęs partizanų. Pats Pranas matė, kaip tas prie Labanoro su jais susitiko ir buvo gerai nugirdytas. Įdomu, ar tai buvo nuoširdus elgesys, ar tokiu būdu saugumiečiai bandė išprovokuoti partizano brolių paauglį? Po kelerių metų, jau vedęs vietinę lietuvaitę, tas buvęs partorgas sugrįžo į Leningradą, labai nuoširdžiai atsisveikinęs su savo važnyčiotoju Pranu. Dar viena mįslė ano meto painiose istorijose...

Apie Stasio Guigos-Tarzano veiklą partizanaujant duomenų beveik nėra. Be to, ir jis pats mažai apie tai pasakodavo kam nors, net broliui, grįžusiam iš lagerio. Paslėpta Mežionėliuose ant tvarto planšetė su dokumentais dingo perstatant tvartą, kaip ir automatas, paslėptas kartu. Gana smulkiai žinoma tik apie 1952 metais vasario mėnesio pradžioje įvykusią tragišką Adolfo

Grigonio-Paberžio trijų vyrų žūtį ir jo paties beveik stebuklingą išsigelbėjimą.

Tai įvyko Gelednės miške netoli Baltarusijos sienos. Vietinis išdavikas nurodė vietą, kur yra bunkeris su keturiais Švenčionių apylinkių partizanais: Adolfu Grigoniū-Paberžiu, jo broliu Pranu-Ažuolu, Broniumi Laurikėnu-Ulosiu ir Stasiu Guiga-Tarzanu. Vyrų bunkeryje miegojo, o kai pajuto, kad yra prieš apsupti, buvo jau per vėlu. Apie rimtesnį pasipriešinimą negalėjo būti nė kalbos. Sunkiai sužeistas Bronius Laurikėnas prašė Stasį, kad tas jį pribagtų, tačiau to nereikėjo – pakirto svetima kulka. Trys partizanai buvo nukauti vietoje, o Stasys spėjo ant baltinių užsimesti milinę, sučiupti ginklus, planšetę su dokumentais ir išbėgti iš bunkerio. Netoliese gulėjo išvirtusi didelė eglė, po kurios šakomis jis ir pasislėpė. Pasibaigus šaudymui, aplinkui susirinkę NKVD kareiviai ir skrebai pasiėmė tris lavonus, nuvežė į Švenčionis ir priėjo prie stulpų miesto aikštėje. Jų nemažam apmaudui, ketvirtasis partizanas kaip į vandenį įpuolė, paieška nebuvo sėkminga. Vėliau Stasys pasakojo, kad tada jį gal Dievas gelbėjęs. Mat pradėjo snigti, sniegas paslėpė pėdsakus, ir šunys negalėjo jų užuosti. Vienas kareivis, praeidamas pro eglę pajuto, kad šuo kažko nerimauja ir pamatė į jį nukreiptą Stasio automatą. Turbūt kareivėliui prabilo savisaugos instinktas, jis truktelėjo šunį į šalį ir, apsimetęs, kad nieko nepastebėjo, nuskubėjo tolyn. Miške tęsėsi kruopščios paieškos, ir vienišam partizanui teko ilgai tūnoti po egle, nors šaltis negailestingai skverbėsi į kūną. Pasakoja, kad toliau paminėto saugumiečio iš Švenčionių motina, sužinojusi, jog nušauti trys partizanai, labai nudžiugusi. "Slava Bogu – banditov zastrelili," – dėkojusi Dievui.

Tragiška buvo paskutiniams Švenčionių krašto partizanams 1951-ųjų pabaiga ir 1952-ųjų pradžia. Iš Adolfo Grigonio-Paberžio ir Vinco Želidonio-Roko būrių, veikusių šiose apylinkėse, beliko ne daugiau kaip 20 vyrų. Spalio pabaigoje infiltruotas į Roko būrį smogikas Ūngurys pats nušovė du partizanus, o dar du jo parodymais žuvo po kelių dienų nuo emgebistų kulų. Kiti vado įsakymu išsiskirstė grupelėmis po 2-3 praleisti sunkius žiemos mėnesius kur kam patogiau: suimti gyvi Juozas Guiga-Lakūnas ir Kazys Grybauskas-Barsukas. Žiemoti beliko tik keturiese, pasirinkę bunkeriu Gelednės miškus pačiame Baltarusijos pasienyje, Postavų rajone.

Glausti, tačiau daug ką sakantys faktai išdėstyti Švenčionių rajono MGB skyriaus viršininko pranešimuose į Vilnių savo vyresniesiems. Juose rašoma,

kad vasario pradžioje suimta Ona Laurikėnaitė, Paberžio bandos nario Broniaus Laurikėno sesuo. Tekstas lakoniškas: "Švenčionių rajono MGB skyriaus Švenčionėlių rajono teritorijoje kartu su Vilniaus srities MGB valdybos specgrupe pravedė specpriemonės su areštuota Uosio seserimi Laurikėnaite Ona" ¹. Vėliau rašoma, kad suimtoji po trijų parų išprotėjo ir išvežta gydymui į Kazanę. Tose "specpriemonėse" dalyvavo net atstovas iš Vilniaus. Saugumiečiams svarbiausia buvo sužinoti, kur slapstosi paskutinieji Paberžio būrio partizanai. Kažkokį siūlo galą jiems vis dėlto pavyko užčiuopti, nes pranešimuose pasirodo naujos pavardės. "Ona (agentė) sužinojo, kad bunkerį žino Grigonio giminaitis Meškauskas Adolfas iš Kaščiukų kaimo ir Chmilko, gyvenantis Rinkėnų (?) kaime, Postavų rajone" ². Pirminis jų, regis, bunkerio vietos nenurodė, todėl Chmilko palaužimui panaudotos visos priemonės. Jis, iššauktas į MGB, jau "po 2 valandų aiškinamojo darbo atvirai pasakė, kad žino, kur yra bunkeris, nes vieną kartą vežė ten valgyti." Tad partizanų slapstymosi vietą pavyko sužinoti, ir beliko tik veikti kuo operatyviau. Sužinota, kad "bunkeris įrengtas tankiame miške vienoje iš aukštumų dzoto pavyzdžiu. Žemės lygyje yra trys nedideli langeliai, kurie gali būti panaudojami kaip ambrazūros šaudant staciomis. Bunkeris labai kruopščiai užmaskuotas. Dieną banditai išstato sargybinį, o naktį langelius uždengia iš vidaus. Duryse taip pat yra langelis, kuris taip pat uždengiamas. Viduje įrengta kombinuota krosnis maistui virti ir kepti duonai, o jo kampe šulinyš.

Gavus anksčiau nurodytus duomenis, nuspręsta vykdyti čekistinę-karinę operaciją naktį, pasinaudojant mėnulio šviesa, kada bunkeris nesaugomas.

Vasario 16-osios pabaigoje buvo sutelkta 65 liaudies gynėjai ir 206-ojo MGB skyriaus kareivių. 02 30 val. bunkerio rajonas buvo blokuotas porinėmis liaudies gynėjų ir kareivių priedangomis. Kareiviai pasiūstę prie bunkerio ir paieškom.

Dėl kruopštaus maskavimo bunkeris rastas tik po dviejų valandų paieškų.

Kai tik jis buvo aptiktas ir blokuotas kareivių, seržantas Andrejevas prišliaužė ir bandė į neuždengtą langelį mesti granatą. Jis tuo metu atsidūrė prie kito užmaskuoto langelio, iš kurio į jį buvo atidengta banditų* ugnis ir jis buvo nušautas.

* Palikta dokumente naudota terminologija.

Po to į kareivių ugnį banditai iš bunkerio atsakė automatų ir kulkosvaidžio ugnimi. Tuo pačiu metu uždegė bunkerį ir tuo pasinaudodami bandė pabėgti, tačiau atsakomaisiais šūviais banditai buvę sunaikinti. Atpažįstant vietoje nustatyti:

Bandvadeiva Grigonis Adolfas, g.1915m., iš Kaščiukų km., Švenčionių rajono, buvęs policininkas (netiesa – A.Š.), vokiečių parašiotininkas ir žvalgas, banditinis slapyvardis Paberžis, iš vidutinių valstiečių,

– jo brolis Grigonis Petras, g.1925m., iš Kaščiukų km., Švenčionių rajono, Raudonosios armijos dezertyras, banditinis slapyvardis Narbutis,

– banditas Laurikėnas Bronius, Stasio, g.1918m., iš Kaščiukų km., Švenčionių rajono, iš vidutinių valstiečių, gaujoje nuo 1945 metų, banditinis slapyvardis Uosis.

Paimta: kulkosvaidis – 1, šautuvas SVT (1941m.) – 1, automatas PPŠ (1937m.) – 1, mauzeris – 1, revoliucinis naganas – 1, šovinių įvairių – 526 vnt. Be to, paimta tarybiniai ženklai, 17 755 rub. pinigų ir rankinis laikrodis "Pobieda".

Likviduojant Paberžio bandą banditui Tarzanui pavyko pasislėpti, kuris nepastebėtas išbėgo pro bunkerio apsuptį, nes buvo vienais baltos spalvos apatiniais baltiniais ir maskuodamasis sniegu iššliaužė iš kareivių apsupties. Organizavus paiešką pagal pėdsakus, buvo sekamas iki 15 valandos, persekiojimo metu 4 kartus išėjo ant mūsų užtvarų ir 2 kartus buvo jų apšaudytas, bet jam pavyko pasislėpti. 15 val. šuo pametė pėdsakus ir paieška rezultatų nedavė"³.

Šitaip baigėsi dar viena miško tragedija iš gausybės jų visais pokario metais, aprašyta pačių saugumiečių.

Tačiau ji nebuvo užbaigta galutinai ne vien dėl vieno "bandito" Stasio Guigos-Tarzano netikėto pabėgimo, kas, suprantama, sukėlė didelį baudėjų įniršį bei sukėlė papildomo darbo.

Tuoju po šio įvykio MGB 2N valdybos viršininkas Župikovas rašo Vilniaus srities MGB viršininko pavaduotojui Figurinui, kad čekistinės-karinės operacijos metu turimais duomenimis, Paberžio bunkeryje turėjo būti iki 60 tūkstančių rublių, kuriuos banditai paėmę nušovus Gelednės geležinkelio stotyje 1951-ųjų spalio pabaigoje kasininką Laščuk. Prašo gerai ištirti faktą, kodėl bunkeryje rasti pinigai neatitinka pagrobtos sumos, nors dalis– apie 9

tūkst. rublių— rasta pas suimtają Oną Laurikėnaitę⁴.

Įdomu sekti aukšto rango emgebistų tarpusavio susirašinėjimą, iš kurio matyti, kaip jie nepasitikėjo vieni kitais. Gal dėl to byloje nėra žinių apie apdovanojimus arba premijas už sėkmingai atliktą "operaciją", nors tokie atvejai nebuvo reti.

Šio rajono operatyvinėje byloje yra dar vienas raštas, kuriame išvardijami vadinamieji teraktai. Tai būdavo visai normalu MGB darbo praktikoje, nes jie neišaiškintus įvykius visada suversdavo nušautiems partizanams. Šitaip jiems buvo parankiausia, kadangi nebereikėdavo daugiau ieškoti kaltininkų ir gaišti laiką. Tarp tų teraktų įrašytas ir paslaptingas netoli Švenčionėlių gyvenusio atvykėlio iš Baltarusijos Karlo šeimos išžudymas 1948-ųjų gruodžio 18-os naktį. Tos dienos ryte buvo nušautas jis, žmona ir trys vaikai. Pasak vietinių žmonių, tai nebuves piktavalis ar kam nors daręs bloga žmogus. Keista, kad kitame namo gale gyvenęs saugumietis išliko nepaliestas ir sakėsi net negirdėjęs, kas vyko pas kaimynus. Regis, tai akivaizdus pavyzdys, kaip anuomet kaltė buvo suverčiama tiems, kurie negalėjo patys apsiginti.

Stasio Guigos-Tarzano ištrūkimas iš mirties žiedo, kaip liudija ir dokumentai, buvo tikras stebuklas. Vienas iš draugų— Laurikėnas, sunkiai sužeistas, dar prašėsi pribaigti, tačiau to nereikėjo: svetima kulka nutraukė jo kančias.

Stasys, išlikęs gyvas, ir įsitikinęs kad nebėra pavojaus, pamažu patraukė į miško pakraštį Baltarusijos link. Siena buvo visai netoli, todėl nusprendė pabandyti kur nors prisiglausti. Sušalęs ir alkanas pamatė vienišą skurdžią trobelę. Šliauždamas per atviras vietas (buvo kitos dienos rytas), susigūžęs jis priartino prie tos trobelės ir atsargiai pabeldė. Niekas neatidarė, nors jautėsi, kad viduje kažkas yra. Beliko nukelti duris nuo vyrių ir įsibrauti vidun. Tada jis pamatė nusigandusią moteriškę ir prie jos prisiglaudusį kelerių metų berniuką. Matėsi, kad čia gyvenama dideliame skurde. Viename kampe pri-rišta ožka, kitame supilta krūvelė bulvių, ir beveik viskas, nebent kelios vištos. Pasikalbėjimas su šeimininke buvo ne iš maloniųjų, teko net pistoletą parodyti, kad ji tylėtų. Matyt, ji turėjo išeiti dirbti į kolchozą, o vaiką vieną palikti su ginkluotu vyru bijojo. Stasys prigrasino, kad niekam neprasitartų. Taip ir išleido jis šeimininkę į darbą, pasilikdamas su vaiku. Tas iš pradžių labai nepasitikėjo svetimu žmogumi, tačiau, matydamas, jog dėdė nieko bloga nesiruošia daryti, pamažu atkuto. Juolab kad Stasys buvo geros sielos

ir mokėjo bendrauti su vaikais. Jis patraukė berniuką drožinėdamas žaislus, ir abu susidraugavo. Vakare grįžusi motina nustebo radusi juos linksmai žaidžiant ir pamatė, kad įsibrovėlis nėra blogas žmogus, ir vyriškos rankos pravertė. Čia Stasys prabuvo iki pavasario, kol neliko sniego, tada galėjo išeiti į savus kraštus. Apsivilkęs našlės vyro padėvėta šimtasiūle, dar vieną kitą drabužį gavo. Maloniai išsiskyrė su savo globėja ir berniuku.

Savų namų ir namiškių jau nebebuvo – išvežti į Sibirą, o brolis Juozas kažkur žuvęs. Nežinia, pas ką pirmiausia jis užsuko tą pavasarį. Paskui pasirodė jis pas Onutę Činčikaitę ir jos motiną Činčikų kaime, netoli Švenčionių, ir pas Martyną Džiaukštą Drustėnuose prie Švenčionių. Pas Džiaukštus atėjo prieš pačias Velykas, ginkluotas automatu ir pistoletu. Šeiminkė, jį pamačiusi, išsigando. Tačiau Martynas Džiaukštas galvojo kitaip: "Kol Stasys gyvas, mūsų tikrai Sibirą nevaž." Jis buvo teisus, mat saugumas Stasio ieškojo visose apylinkėse, žinodamas, kad tas vis tiek be savų žmonių paramos ir prieglobsčio neišsivers. Tolesni įvykiai tai patvirtino.

Išlikusios Švenčionių ir Švenčionių rajonų MGB operatyvinės bylos (iki 1954 metų) aiškiai rodo, koks didelis dėmesys buvo skiriamas Stasiui Guigai. Išlikę sąrašai jo šeimos narių, giminių, kaimynų, kitų žmonių, pas kuriuos jis galėtų užsukti arba slapstyti. Nurodyti visi ryšiai, adresai, pilna pavardžių ir agentų slapyvardžių, turėjusių jo ieškoti. Plečiamas agentų ir pranešėjų tinklas. Vienas giminaitis užverbuotas jau 1950 metais, slapyvardžiu Grybas, pasižada tikrai sužinoti, kur jis slapstosi. Po kiek laiko jis atnešė laišką, kuriame buvo parašyta, kad Tarzanas yra Labanoro miškuose, 14 partizanų būryje. Suprantama, kad 1953 metais vargu ar bebuvo likę tiek partizanų šiuose kraštuose. Saugumiečiai nustatė, kad laiškas klaidinantis, o Grybas dirba nesąžiningai. Per šį agentą susisiekti su Tarzanu bandė ir smogikų grupė, bet sumanymas nepasisekė.

Dėl vienintelio jo neturėjo ramybės ir abiejų rajonų MGB skyrių viršininkai, nuolat kurdami ir siųsdami į Vilnių priemonių planus, kaip suimti arba likviduoti "vienišką banditą Guigą Stasį-Tarzaną". Tie planai būdavo nuo 2 iki 7 lapų. Ant vieno tokių priemonių plano, rašyto 1952-ųjų birželį, kažkoks Vilniaus viršininkas parašė: "Eto ne meroprijatija, a nedorazumenije!"⁴. (Tai ne priemonės, o nesusipratimas!).

Jau per pačias 1952m. Velykas pas Džiaukštus atėjo neva pasveikinti su

šventėmis kaimyno sūnus, dirbęs Švenčionių saugume nelabai pas juos ankščiau lankydavęsis. Kilo įtarimas, kodėl jis apsilankė tada, kai Stasys vos tik pasirodė šiame krašte: matyt, yra ieškomas. Reikėjo imtis atsargumo priemonių. Iš pradžių Stasys slėpėsi slėptuvėje po mėšlo krūva, o vėliau, atšilus orams, netoliese miške. Kartą vasarą jis pamatė saugumietį, besivarantį mišku dviratį ir kas kelintas žingsnis vis pasiklausantį. Tapo aišku, kad ir čia nebus ramu. Tada galutinai susirado prieglobstį naujoje vietoje pas jau minėtą Onutę Činčikaitę ir jos motiną. Jos abi buvo tikrai patikimos ir doros moteriškos. Pas jas ir ankščiau partizanai užeidavo, o Onutės mylėtas Adolfas Grigonis žuvo tą tragišką vasario rytą Gelednės miške.

Onutė dabar pasakoja:

– Pabuvo kiek, išėjo, paskui vėl sugrįžo. Sako: "Nerandu kur pasislėpti daugiau, visi bijo priimti. Gal kiek ilgiau čia galėsiu pabūti?"

Nepasisakė kas esąs, nė iš kur, kodėl prašosi prigludžiamas, tačiau moteriškos jautė, kad tai doras ir nelaimės ištiktas žmogus. Jos pačios nebuvo labai smalsios: dar nepamiršo anų metų taisyklės – kuo mažiau žinai, tuo geriau. Puikiai suprato, kad per jį gali užsitraukti nelaimę, tačiau kaipgi nepadėsi kitam, atsidūrusiam bėdoje. Iš pat pradžių, nežinodama, kas daryti, ir ieškodama išeities, motina atskleidė paslaptį kunigui. Tas išklausė ir pasakė, jog būtų nekrikščioniška išvaryti be pastogės likusį žmogų, geriau prašyti, kad jas paliktų gražiuoju.

Kartais jos norėdavo priminti Stasiui, kad išeitų kur nors kitur. Bet jam niekur nebuvo vietos, matė, kad daugiau niekas nepriglaus. Tad teko net ginklu pagrasinti, nors, be abejo, jis tikrai nieko nebūtų padaręs. Antra vertus, nesunku ir joms būtų buvę pranešti saugumiečiams. Bet ir jos to nepadarė.

Jos nežinojo, kad Stasys yra vienintelis išlikęs gyvas po to vasario mūšio. Tik kartą vėliau atsitiktinai išgirdo, kad ieškoma tokio Stasio Guigos. Tada viskas tapo aišku.

Vasarą Stasys slapstėsi netoliese miške. Moteriškos atnešdavo valgyti eidamos melžti ar girdyti karvės. Prasidėjus uogų metui, tekdavo kuriam laikui pasitraukti ir slapstytis trobesiuose, daugiausia tuščiuose kolchozo klojimuose. Čia glausdavosi ir vėliau, jau suvežus derlių rudenį. Retkarčiais, kaip pasakoja Onutė, jis kažkur išeidavo, tačiau, neilgai trukus, vėl sugrįždavo. Tur būt tada aplankydavo Džiaukštus arba susitikdavo su broliu, kai tas

sugrįžo iš lagerio.

Vasarą rūpesčių nebūdavo: kur atsigulsi, ten išsimiegosi. Atėjus rudeniiui ir žiemos šalčiams, reikėjo ieškoti kur šilčiau. Geriausia būdavo ant tvarto, o kai visai šalčiai užspausdavo— prie galvijų. Blogiausia, kad žiemą ant sniego lieka pėdsakai, todėl reikėdavo laukti, kol kas nors pramins takelius. Tada bus galima bent naktį ateiti trobon pasišildyti, užvalgyti ko nors karšto. Netoliese buvo kaimynų trobos, tad reikėjo saugotis. Dabar belieka tik stebėtis, kaip tiek metų buvo galima išlikti nepastebėtam.

Kai senieji sodybos pastatai buvo nugriauti, naujai statomam tvartui su daržine Stasys pats nubraižė planą, viską apgalvojo, tik niekuo daugiau negalėjo padėti, nors rankos tiesiog prašyte prašėsi darbo. Netoliese numelijoravus šlapią pievą, naktimis dirbdamas, visus akmenis į žemę sulaidojo. Taip pat naktimis šienaudavo, kitus darbus dirbo. Ne veltui jis yra sakęs: "Mano saulė yra mėnulis." Kai mirė motina, Onutei vienai darbų buvo per akis, o dar reikėjo dirbti fermoje. Likimo ironija — čia gyveno jaunas ir stiprus vyras, tačiau priverstas būti pusiau dykaduoniu ir išlaikytiniu. Stasys visa tai suprato ir kaip tik sugebėdamas jai padėdavo. Jo padaryti įrankių kotai, įvairūs namų apyvokos daiktai, apsiūta žieminė avalynė liudija jį turėjus nagingas rankas ir neeilinius su-

Ona Činčikaitė

gebėjimus.

Aplinkos stebėjimui jis pragrėžė tarp sienojų skyles tvarto ir daržinės skliautuose, o pamatuose padarė landą, kad kiekvienu momentu galėtų išlįsti į lauką. Naktimis dažnai neduodavo ramybės žiurkės, todėl jis pasidarė skrynelę iš storų lentų maistui laikyti. Priestatėlyje prie tvarto tebestovi jo pasidarytos koja sukamos tekinimo staklės. Visa tai pamačius, galima įsivaizduoti, kaip jis gyveno tiek metų atsiskyręs nuo visų ne savo valia. Stasys galėjo tik svajoti. Jam liko tik naktys, mėnulio šviesa ir viltis, kad kada nors vis tiek grįš Laisvė.

Taip ėjo ne metai, o dešimtmečiai. Guodėsi pats ir kitus guodė klausydamasis užsienio radijo laidų, kuriose nestigo gražių pažadų. Onutė sako, kad iki 1955 metų retkarčiais ir į šokius nueidavęs, žinoma, ten, kur negrėsė pavojus. Kai kada apsilankydavo ir pas Džiaukštus, ir visada beveik tuo pačiu laiku. Vasaros naktys trumpos, todėl šeimininkui buvo aišku, kad Stasys slapstosi kažkur nelabai toli. Sutartu ženklų— nagu brūžuodamas į lango stiklą, pranešdavo, kad atėjęs. Krisdavo į akis jo baltos rankos, be jokių nuospaudų, vadinasi, nedirbo sunkesnio fizinio darbo. Ir veidas nebuvo saulėje įdegęs. Stasys vengė sakyti kur slapstosi: viską paversdavo juokais. Kai iš lagerių grįžo Pranas, per Džiaukštą jam pranešė, kur ateiti susitikti, tačiau apmaudus atsitiktinumą pasimatymą nukėlė į kitus metus. Vėliau viskas susitvarkė, ir broliai susitikdavo kas pavasarį ir rudenį. Pasikalbėdavo abu nuoširdžiai ir išsiskirdavo miške, nueidami kas sau. Pranas taip pat nežinojo, kur yra Stasio prieglobstis ir tenkinosi tik pastarojo pažadu, kad ateis laikas, kai viskas paaiškės. Be abejo, jis turėjo galvoje, kad sugrįš lauktoji laisvė. Tai tikrai išsipildė, tik, deja, pačiam jos nesulaukus. Buvo porą kartų apsilankęs ir Prano namuose Švenčionėliuose, tačiau abu jautė, kad kažkas slampinėjo pašaliais. KGB niekada nepamiršo, kad partizanas gali slapstyti kažkur Švenčionių apylinkėse. Juk negalėjo jis prasmegti skradžiai žemės, todėl visokiais būdais buvo bandoma išsiaiškinti šią paslaptį. Retkarčiais jie pasikviisdavo Džiaukštą ar Praną, o kad turi slaptų agentų, visiems buvo aišku. Yra išlikęs 1979 metais KGB išleistas slaptam naudojimui "Paieškomų tėvynės išdavikų, užsienio žvalgybos agentų, baudėjų ir kitų valstybinių nusikaltėlių abėcėlinis sąrašas"— knyga, kurioje Stasys Guiga įrašytas 169 numeriu. Jis kaltinamas, kad be kitų nusikaltimų dar ir žydus šaudęs Švenčionėliuose

1941 metais. Tokias "tikras" žinias ir dabar kai kas paskleidžia.

Brolis, sužinojęs, kad Stasio nuotrauka su aprašymu iškabinta Vilniaus geležinkelio stotyje tarp paieškomų nusikaltėlių, važiavo specialiai tuo įsitikinti ir po to susirgo nervine liga. Jo bendrapavardžiai buvo sulaikomi Sąjungos aerouostuose ar kitur, kad patikrintų, ar tikrai ne tie patys asmenys. Kartą Švenčionėliuose saugumietis iš Vilniaus Pranui net pusę litro degtinės teikėsi dovanoti, bandydamas sužinoti, kur slapstosi Stasys.

Stasys nuolat klausydavosi užsienio radijo laidų, iš pradžių pasidaręs detektorinį imtuvėlį, o vėliau Onutė nupirko tranzistorių. Tos laidos buvo vieintelė moralinė paguoda abiem, nors gerai žinome, kiek ten būta teisybės. Jis ne kartą sakydavo, kad vis tiek ateis diena, kai už laisvę kovojusių vardai bus įrašyti aukso raidėmis į tautos istoriją. Jo žodžiai iš dalies išsipildė, nors akivaizdu, kaip nerangiai dabar viskas daroma.

Augęs doroje šeimoje, Stasys liko ištikimas tikėjimo tiesoms. Brolis pasakoja, kad jis niekada nepraeidavęs pro kryžių, nors trumpai nepasimeldęs. Nuolat turėjo su savimi rožančių, o rytais ir vakarais kalbėdavo poterius. Gal todėl jį Apvaizda saugojo nuo visokių negandų, ligų ir persekiojančių kagebistų. "Gal Dievas jį saugojo," – taip dabar sako Onutė Činčikaitė, pamiršdama, kad tai nemažas ir jos nuopelnas. Per visus slapstymosi metus nė karto nebuvo rimčiau susirgęs, nereikėjo kviestis gydytojų.

Daugeliui yra buvę, kad likimą nulemtų vienintelė padaryta klaida. Taip atsitiko ir Stasiui. Kartą 1984 metais, rudenio pabaigoje jis susiruošė į pirtį visai netoliese. Visada nešdavosi pistoletą, o tą vakarą, kaip tyčia, jį paliko. Onutė tada buvo išėjusi į fermą. Vakaras buvo tykus, ir ji išgirdo kažkokių šauksmus, triukšmą. Nuskubėjo į namus, nujausdama, kad atsitiko kažkas negera. Nuojauta jos neapvyklė, Stasys buvo patekęs į kritišką padėtį. Pasirodo, prie pirties sėdėta keleto išgėrusių jaunuolių su merginomis. Pamatę kažkokį atsargiai besišvalgantį nepžįstamą, jie nusprendė pasidomėti, kas jis. Stasys buvo be ginklo, jam beliko pasikliauti tik savo kojomis. Tačiau anie jaunesni, greitesni ir miklesni. Sučiuopę jį nusitempė pas kolūkio pirmininką išsiaiškinti. Stasys iš visų kaimo žmonių labiausiai pasitikėjo Onutės pusbroliu Kostu Činčiku, todėl paprašė pirmininko, kad pašauktų pastarąjį. Činčikas atėjęs paprašė, kad šito žmogaus (Stasio) neliestų-tegu eina savais keliais. Kostas nujautė, kad Onutė kažką slepia, tačiau nebuvo smalsus ir neklausinėjo. Stasį pa-

leido, tačiau jo savijauta buvo labai bloga: atrodė tarsi žemė būtų išslydusi iš po kojų. 32-ėjus metus išgyvenęs nepastebėtas ir neišduotas, dabar taip apmaudžiai įkliuvo. Tai buvo jo gyvenimo tragedijos pabaiga. Onutė pasakoją:

– Parėjau iš fermos, išviriau bulvių, atnešiau pieno, sviesto. Šaukiu: "Stasy, Stasy!" – niekas neatsiliepia nuo tvarto. Užlipau ir žiūriu – nėra. Viskas užmaskuota, šiaudai ant guolio užversti. Praėjo diena, kita, ausyse spengia, net nebegirdžiu, nieko negaliu. Einu darban, rankos dreba, ir nežinau kodėl. Tada girdėjau balsus, o kas ten buvo iš tikrųjų, tai ir nežinau. Stasys nepasirodė dvi savaites. Ir koks siaubas – likau kaip šakaliukas ir nežinau, kur jis yra. Verkiu: gal kas sugavo? Ir kaimynai niekas nieko nesako. Na, ir nesusilaukiu, nežinau, kas atsitiko. Sakau, gal sugautas, gal ir man padarys ką nors.

Po dviejų savaičių parėjo, bet man nieko nesakė, kas atsitiko. Kažkoks liūdnas buvo ir nevalgė nieko. Po to atsitikimo, matyt, buvo labai išsigandęs, vėliau net sunkiai vaikščiojo. Ir gyveno nebedaug – gal kokius dvejus metus.

Vėliau jis man prisipažino, kaip ten buvo. Galėjo būti ir visai blogai. Gera, kad ginklo neturėjo, nors šiaip be jo niekada neišeidavo.

Bemiukus, kurie jį buvo sugavę, tik po metų saugumas iškviatė. Ir Kostą buvo du kartus paėmę, žadėjo sulaikyti, bet gal kas užtarė, kad paleido. Aš tai nieko nebijojau: mirsiu nemirsiu, jau vis tiek. Kai prie pirties išėjo, galvojau, kad bus blogai. Kalbos iš kolūkio pasklido, bet man niekas nieko nesakė.

O Stasys persišaldė ir susirgo. Aš taip ir supratau, kad yra plaučių uždegimas: sunkiai alsavo, atsikosėti negalėjo. Sako: "Onut, aš negaliu kentėti, šaltis krečia." Nunešiau jam termose karštos arbatos, sūrio, sviesto. Atsiplovė: "Ne, negaliu valgyt." Paskui sako: "Negaliu kentėti." Lovą pastatė kambario už sienos. Tik šniokščia, karkia visas baisiausiai, net namas dreba. Kad nors gydytojai savo mašiną būtų turėję, bet nė vienas neturėjo. Su greitąja jeigu atvažiuos, viskas bus aišku. Aš fermoje dirbau, galėjau pakviesti gydytoją Jablonskį arba Šidlauską, kuris išvežtas buvo, bet dėl kaimynų niekaip nesiryžau. Pati nupirkau visokių vaistų, kokių tik buvo galima. Ir taures stačiau, ir medų su pienu gėrė, ir tabletes. Karščio jokia būdu numušti negalėjau – vis 42 ir 42. Turbūt abiejų pusių plaučių uždegimas buvo. Dar mane paprašė, kad nuvažiuočiau į Švenčionėlius pas brolių, bet aš nesuradau tokio žmogaus. Apsiverkė jis. Kitą dieną nuėjau Beržuvį sumokėti draudimo. Bijojau, kad

agentė namo neateitų.

Grižtu, o jis, vargšas, jau nebekalba. Uždegiau žvakę, ir viskas. Susiradau Kostą, pasakiau jam viską. O Stasys manęs buvo parašęs: "Kai aš numirsiu, jūs mane išneškit daržinėn, palaikykite parą, o paskui ištempkit miškelin ir užkaskit."

O tokia šalta žiema buvo, šaltis 35-36 laipsniai, sniego labai daug. Ir naktytys šviesios, matyti kaip dieną. Sakau Kostui, kad viena nepakelsiu. Atitemčiau rogutes, ant jų uždėjom ir nuvežę paguldėm daržinėj. Pavasarį pradėjo kvapas jaustis. Tai balandžio mėnesį, po Velykų, mano dėdė ir Kostas atkasė ir nuvežė miškelin.

Kai Stasys mirė, užlipau ant tvarto, kur jis būdavo, kol persikėlė trobon. Žiūriu – atidarius dėžę, kurioj laikydavo maistą, ogi ji prikrauta sausainių, sviesto, kito valgio. Mat jis, vargšas, sirgdamas, nebegalėjo valgyti, tai viską krovė jon, o man nieko nesakė. Nenorėjo, kad aš žinočiau, kad jis taip blogai jaučiasi, – baigė Onutė.

Štai ir visa istorija, kurios pabaigą geriausiai papasakojo pati Onutė. Apie tai, kad miške yra palaidotas Stasys Guiga, buvo sužinota tik po penkerių metų. Atrodo, jog pradžią tam bus padaręs Kostas Činčikas, po to ši žinia pasiekė Švenčionių Sąjūdį, Kultūros paveldo inspekcijos darbuotoją Valdą Striužą. Ir brolis Pranas

Paminklas partizanui Stasiui Guigai

tik tada sužinojo, kad Stasys jau miręs. Jis juto, kad kažkas negerai, nes sutartoje vietoje ir sutartu laiku Stasio nebesulaukdavo. Beje, dėl Jakučio pavardės. Jų abiejų buvo sutarta, kad tokia pavarde brolio ieškotų. Net prieš mirtį Stasys nenorėjo pasakyti, kur gyvena jo brolis— taip giliai į pasąmonę buvo prasmelkęs tas savisaugos jausmas...

Vėlyvą spalio vakarą palaikai miške buvo iškasti ir su kuklia pagarba pervežti į Švenčionių kapines. Nelabai malonus atvejis šiek tiek aptemdė viską. Perlaidojant dvasiškis (pavardės nesinori minėti) atsisakė atvykti Stasio perlaidoti, nors tai buvo tiesioginė jo pareiga. Gerai, kad atsirado jaunas kunigėlis.

Nuostabi moteris Onutė Činčikaitė nesivaikė jokios šlovės, jokio atlyginimo. Paskutinis partizanas deramai pagerbtas, tačiau kol kas neatsiranda, kas pagalvotų apie ją.

Nuorodos

1. Buv. LTSR VSK archyvas. F.16. Ap.39/5. T.3. P.74. F.16. 39/23. T.3. P.24.
2. Ten pat. P.75.
3. Ten pat. P.76-77.
4. Ten pat. P.113.

ŽVEJO KAZIO JUREVIČIAUS DIENORAŠTIS

Pagal jo paliktą švedų pasą Jurevičius Kazys yra Lietuvos pilietis, gimęs 1921 metų gruodžio 6 dieną Moniškiuose. Motinos mergautinė pavardė Šersaitė. Kazys buvo apskrito veido brunetas, 180 cm ūgio, mėlynakis. Jo profesija - žvejys. Pasas išduotas Stokholme 1943 metų rugpjūčio 24 dieną. Paso numeris - 1985. Dienoraštis pradėtas 1944m. sausio 1 dieną ir nutrūksta tų pačių metų rugsėjo 9d. Dienoraštyje aprašomos jo kelionės, iš Lietuvos į Švediją ir atgal gabenant žmones.

Sausio 1. Gotlande. Burgsvik. Naktis praleista laive. Pasigėrus su mergaitėmis Naujų Metų išvakarėse.

Sausio 2. Iš nakties – sniegas, audra su lietumi per dieną. Per dieną Gotlande, Burgsvike.

Sausio 3. Audra, lietus, blogas oras. Laukiame toliau Gotlande, Burgsvike.

Sausio 4. Audra pradėjo tilti. Pamažu tvarkomės Gotlande, Burgsvike.

Sausio 5. Audrai nutilus, naktį pasiruošta plaukti. Vėl bėda – sugedo motoras. Dirbta per naktį.

Sausio 6. Taisomas motoras. Naktį praėjo smarkiausia audra. Vėl palikti Burgsvike.

Sausio 7. Audra per dieną ir naktį. Ryte nutilo audra. Gotlande, Burgsvike.

Sausio 8. Naktį plaukiam 12 valandų. Sutikta audra. Laivas leidžia vandenį. Sustota 2 valandoms. Pumpuotas vanduo -sumažintas šiek tiek. 6 valandą pradėta plaukti atgal į Burgsviką. Plaukimas per dieną audros metu.

Sausio 9. 1 val. po pietų įplaukta į Burgsviką su audros vėjais. Remontą nuspręsta daryti Burgsvike.

Sausio 10. Rytą 6 val. išplaukta (?), vykstame remontuotis į Gotlando didžiausią uostą Visbi – 40 mylių.

Sausio 11. Dieną jau buvom Stokholme savo įstaigose tartis dėl tolesnio darbo vykdymo.

Sausio 12. Dieną vaikščiota Stokholme ir apgalvotas tolesnis vykdymas. Vakare darbas...

Fram till Rigabukten

K.Jurevičiaus naudoto žemėlapis kopija. Kryželiu pažymėta vieta, iš kur plaukiodavo į Švediją

Sausio 13. Pasitarimai po sunkių ligų ir nemalonumo po raštine Stokholme.
Sausio 14. Ėjimai, bėgimai ir pasitarimai tolimesniam vykdymui Stokholme.
Sausio 15. Tvarkymams praleista diena. Vakare pasivaikščiojimas po kinus Stokholme. Taip per visą naktį be ramumo ir be miegojimo su betvarke – pasidarė dėl draugų.

Sausio 16. Pas sekretorių. Buvau Stokholme.

Sausio 17. Taip sau praleista diena kambary Stokholme.

Sausio 18. Pradėta laikraščius tvarkyti ir iš jų iškarpos sudėti į bylas raštinei Stokholme.

Sausio 19. Toliau vedamas tas pats darbas po raštine Stokholme.

Sausio 20. Tas pats darbas su pagražinimu toliau. Buvau Stokholme.

Sausio 21. Tarimasis dėl Antano Smetonos mišių bažnyčioj. Buvau Stokholme.

Sausio 22. Dalyvauta jose, kartu 100 kviestinių žmonių. Buvau Stokholme. Antanui Smetonai – mišios prezidentui.

Sausio 23. Buvau Stokholme pas sekretorių.

Sausio 24. Buvau Stokholme savo raštinėje... Paimtos muilo kortos.

Sausio 25. Buvau Stokholme pas sekretorių dėl dainų.

Sausio 26. Buvau tartis dėl vasario 16 dienos dainavimo. Stokholme.

Sausio 27. Praleista diena raštinėj rašymu dainų ir pasivaikščiojimu po gatves Stokholme. 27 vakare.

Sausio 28. Gauta žinių apie Algirdą, kad jis Suomijoje yra ir grįžta po 4 dienų. Vakare buvau pas sekretorių Vladą paklausti radijo. Stokholme.

Sausio 29. Buvau pas sekretorių ir palikau prie jo šeimos, nes jie išėjo į nepaprastą baliuką pas švedus, o aš palikau namų šeimnininku kol grįš. Ir praleidau nuobodžiai laiką pas juos Stokholme.

Sausio 30. Pas poną Skansą dėl dainų. Ir dainuota, o paskui gerai sugerta vakare.

Sausio 31. Buvau pas ponį Skanse ant pietų ir taip pafliртуoti, pasikalbėti apie įvairiausius dalykus. Stokholme.

Vasario 1. Praleista taip sau diena po Stokholmą pasivaikščiojimu ir taip toliau, pasikalbėjimu namuose.

Vasario 2. 11 val. sulaukta draugo grįžtant iš Suomijos laivu. Į Stokholmo uostą pasitikti.

Vasario 3. Pasigėrus praleista diena pas ponią Skansienę Stokholme.

Vasario 4. Praleista diena pas ponią Žilinskienę Stokholme.

Vasario 5. Pasiruošta važiuoti pas ūkininką, bet pavėluota į traukinį. Atidėta sekmadienio diena kelionė pas jį į Branevadą.

Vasario 6. 12 val. išvažiavau iš Stokholmo į Eskilstuną, o toliau Branevadas 5 val.

Vasario 7. Atvažiavus pas savo šeimnininką Gustavsoną dirbta nuo 5 val. ryto.

Nuo vasario 7 iki liepos 12 Kazys Jurevičius dirba pas švedą ūkininką Gustavsoną. Eke Branevade netoli nuo Eskilstunos. Kerta mišką, veža mėsą, luobia galvijus ir arklius... Joninių naktį šoka su mergaitėmis klėtyje, diena po dienos visa užrašydamas. 5 mėnesių laikotarpiu padaro kelias iškylas į Stokholmą, esantį už 100 km.

Vasario 15. Išvažiavau į Stokholmą Vasario 16 šventei dainuoti per susirinkimus Stokholme.

Vasario 16. Praleidau dieną pas ministerį, sekretorių, Mažoną. Toliau pensionate susirinkus šventė švęsta linksmai Stokholme.

Vasario 17. Praleidau dieną pas sekretorių savo būstinėj su draugais. Pasivaikščiota Stokholme.

Vasario 18. Praleidau dieną pas Skansą. Pasitarimas. Toliau buvau pas Ministerį dėl pasitarimo dėl žvejybos ir taip toliau. Stokholme.

Kovo 3. Eke Branevade nedirbau. Išvažiavau su draugais į Stokholmą švęsti savo vardadienį Stokholme.

Kovo 4. KAZIMIERAS. Vardadienį švenčiau nedirbdamas, o praleidau šventės dieną po švedų sostinę, kur turėjau važiuoti nuo dirbamos vietovės 100 kilometrų iki Stokholmo. Toliau pas poną Skansą ir laivo reikalų rašymas.

Kovo 5. Praleista diena pas Žilinską, toliau pas Ministerį ir pas Rozenblatą. Pabaigta švariai geriant šnapsą iki pusnakčio, o toliau pensionate.

Kovo 6. Iki pietų buvau Stokholme, o po pietų išvažiavau traukiniu į Eskilstuną...

Gegužės 27. Praleidau dieną nedirbant, o išvažiuojant į Stokholmą taip su reikalais ir pasivaikščiojimui po įvairias vietas ir komedijas Stokholmo.

Gegužės 28. Praleidau dieną po Stokholmą pasivaikščiojimui pas draugus ir taip toliau.

Gegužės 29. Praleidau dieną po Stokholmą pas Skansą ir Ministerį dėl reikalų ir pasivaikščiojimų po Stokholmą.

Gegužės 30. Praleidau laiką iki pietų po Stokholmą, o po pietų jau važiauvau traukiniu į Eskilstuną ir Branevadą.

Sugrįžęs į Branevadą Jurevičius vėl dirba pas Gustavsoną iki liepos 12 dienos.

Liepos 12. Diena su pabaiga, nes išvažiavau į Stokholmą, o jau ne tam darbe Eke Branevade.

Liepos 13. Praleidau dieną po Gotlandą Visbyje, plaukėme 60 mylių į antrą pusę Gotlando, uostelį Vambuse (?).

Liepos 14. Praleidau dieną antra pusė Gotlande ir pasiruošimui važiuoti per jūrą toliau. Buvau Burgsvike. Vambuse (?).

Liepos 15. Penktadienio vakare ir šeštadienio ryte 4 val. išplaukiau į jūrą nuo Gotlando link Lietuvos. Ir padaryta viskas gerai... (toliau trys neįskaitomi žodžiai).

Liepos 16. Praleista diena jūroj, plaukiant atgal į Gotlandą. Iš anos pakrantės grįžta į uostą 10 val. Katamarsvik.

Liepos 17. Praleidau dieną po Gotlandą, žvejų uoste remontuojant laivą. Katamarsvik.

Liepos 18. Praleidau dieną po Gotlandą, žvejų uoste remontuojant laivą kitai kelionei. Katamarsvik.

Liepos 19. Praleidau dieną, grįžtant automobiliu iš Visbio su kapitonu ir sekretorium į Katamarsvik. Taisiau laivą. Vakare klausiau šių kalbų.

Liepos 20. Praleidau dieną remontuojant laivą po uostą su savo draugais, nes buvo sugadintas. Katamarsvik, Gotlandas.

Liepos 21. Praleidau dieną po Katamarsviko uostą, remontuojant laivą kitai kelionei. Katamarsvik, Gotlandas.

Liepos 22. Praleidau dieną, remontuojant laivą ir bandant su juo plaukioti po jūrą ir atgal į uostą, o kartu ir kapitonas Johansonas ir davė įsakymus pagal jo. Katamarsvik.

Liepos 23. Iš ryto laive, o paskui pašte dėl paketo. O po pietų pasiruošta plaukti į kitą uostą iš Katamarsviko.

Liepos 24. Ryto 4 valandą iš Venbur (?) uosto išplaukiam per jūrą į Latvijos pakrantę. Jūra perplaukta gerai ir prie kranto 12 valandą nieko.

Liepos 25. Naktį 1 valandą jau grįžtame atgal, nes nieko nematyta ir audra sutikta jūroje. Plaukta per visą audrą iki namų galo.

Liepos 26. Grįžta į namus 9 (?) valandą ryto ir ilsėtasi visą dieną, nes labai pavargę per tokią tolimą kelionę. 44 valandas, baigta 51. Katamarsvike.

Liepos 27. Praleidau dieną po Katamarsviką ilsėdamasis ir sulaukiau kapitono ir sekretoriaus atvažiuojant iš Visbio.

Liepos 28. Praleidau dieną ilsėdamasis salėj, miegant per dieną, o vakare buvau jūroje. Katamarsvikas.

Liepos 29. Praleidau dieną dirbant ant laivo, jį dar remontuojant ir sustvarkiau kelionei gazuoti, tepalo, o kartu ir motorą turės. Po Katamarsviką, o vakare šokau šokį su ta pačia persona.

Liepos 30. Praleidau dieną iki pietų po Katamarsviką, o po pietų 2 val. jau plaukiau į antrą uostą – Denbur (?).

Liepos 31. Praleidau dieną po Denburės (?) uostą miegant ir taip vaikščiojant, nes audra buvo jūroj, laukta.

Rugpjūčio 1. Naktį į antradienio rytą 1 valandą jau plaukiau iš Denburės (?) link Latvijos pakrantės – Niden.

Rugpjūčio 2. Diena praėjo jūroj, plaukiant atgal su visais vėjais per visą dieną iki vakaro nakties 1 val. į Katamarsviką.

Rugpjūčio 3. Praleidau dieną po Katamarsviką, ilsėjausi ir tariausi su kapitonu ir sekretoriumi, ką toliau daryti su ištikusia bėda.

Rugpjūčio 4. Praleidau dieną po kitą pažnytkaimį – Burgsviką. Vykau parvežti rūbus, kuriuos buvau palikęs ten. Grįžtu tą pačią dieną į Katamarsviką.

Rugpjūčio 5. Praleidau dieną po Katamarsviką, laukiant tepalų ir benzino iš Visbio, o kartu kapitono ir sekretoriaus. Po pietų jų sulaukiau. Priėmiau tepalus ir visa kita kelionei uoste. Vakare šokau su mergaitėmis aikštėj Katamarsvike.

Rugpjūčio 6. Iki pietų dirbau pilnu tempu prie laivo, o po pietų atvyko sekretorius iš Visbio. Nurodė viską ir 3 valandą išvykau į Venbuse (?).

Rugpjūčio 7. Ryte 4 valandą jau plaukiau iš Venbusės (?) į Latvijos pakrantę. Popenke (?) perplaukta gerai, tik blogam orui laukta.

Rugpjūčio 8. Praleista diena po jūrą prie Lietuvos pakrantės, o vakare prie kranto paimti žmonių. Nieko atgal.

Rugpjūčio 9. Praleidau dieną plaukiant į namus – Gotlandą ir vakare 11 val. jau buvau namie – Katamarsvike.

Rugpjūčio 10. Praleidau dieną ilsintis ir laukiant kapitono ir sekretoriaus iš Visbio atvykstant į Katamarsviką.

Rugpjūčio 11. Praleidau dieną po uostą, tvarkant savo laivą, su kuriuo ruošiuosi vykti skersai jūrą iš Katamarsviko.

Rugpjūčio 12. Iki pietų dirbau pilnu tempu po uostą ant laivo, nes reikėjo tą dieną jau išplaukti į kitą uostą – Venburg, o iš ten toliau. 3 val. jau plaukiau ant Venburg iš Katamarsviko.

Rugpjūčio 13. Praleidau dieną po Hervik uostą, nes pagavo audrą, negalėjau plaukti į Venburg. Laukta.

Rugpjūčio 14. Praleidau dieną po Venburg uostą per audrą. Negalima plaukti toliau.

Rugpjūčio 15. Praleista tam pačiam uoste – Venburg, taip pat buvo audra, laukta toliau. Patikrino.

Rugpjūčio 16. Praleidau dieną tam pačiam uoste – Venburg, o naktį jau plaukiau su draugais skersai jūrą.

Rugpjūčio 17. 1 val. nakties išplaukiau tiesiu kursu ant antros pakrantės. Diena visa praleista jūroj – kelionėj.

Rugpjūčio 18. Praleidau dieną po jūrą ant inkaro, laukiant vakaro. Vakare vėl prie kranto. (8 val. paimta 15 žmonių).

Rugpjūčio 19. Praleista diena jau grįžus uoste – Hervik. Ten baigta sutvarkyti tuos žmones su kariuomene. 10 val. juos patikrina gydytojas, o 11 val. jau važiavo autobusu į Visbį iš Hervik.

Rugpjūčio 20. Praleidau dieną būnant Katamarsvike su draugu, o paskiau grįžtu į antrą uostą – Hervik.

Rugpjūčio 21. Praleidau dieną po Herviko uostą, miegojau ir pasivaikščiojau belaukiant sekretoriaus, kuris turėjo atvažiuoti iš Visbio.

Rugpjūčio 22. Praleidau taip pat po tą uostą – Hervik, laukiant ir pasiruošiant naujai kelionei.

Rugpjūčio 23. Praleidau ne visą dieną Hervik, nes po pietų jau vykau į antrą uostą – Venburg 3 val. Vakare ten buvau 10 val.

Rugpjūčio 24. Naktį 2 val. jau važiavau per jūrą toliau Lietuvos pakrantėn savo žmonių stebėti.

Rugpjūčio 25. Praleidau dieną po jūrą, grįžtant iš paklydusio kelio. Grįžta prie kranto ir laukta vakaro prie Šventosios.

Rugpjūčio 26. Praėjo diena ir naktis, grįžtant iš antros pakrantės su žmonėmis pilnu laivu ir visai perkrautu, nes labai daug žmonių – apie 38, o oras blogas. Ir ištiko nelaimė – paskendo mūsų draugas švedas ir net dieną, netoli nuo Gotlando, įkrito į jūrą, ir baigta! Grįžtu į uostą – į tą patį Hervik.

Rugpjūčio 27. Praleidau dieną su savo atvežtais žmonėmis po Hervik uostą ir liūdint savo paskendusio draugo Oskar Alstriomo.

Rugpjūčio 28. Rytas praleistas iki 9 val. su savo atvežtais, o po 9 val. jau atsiveikinau, nes juos išvežė į Visbj iš Hervik.

Rugpjūčio 29. Praleidau dieną po Katamarsvik taip poilsui ir pasivaikščiojimui su draugu po parduotuves.

Rugpjūčio 30. Praleidau po tą patį uostą Katamarsvik taip sau pasivaikščiojimui ir kalba su draugais.

Rugpjūčio 31. Praleidau dieną po Hervik uostą, laukiant sekretoriaus ir kapitono. Nesulaukta. Grįžta į Katamarsviką.

Rugsėjo 1. Praleidau dieną po Visbj su savo atvežtais žmonėmis. Juos išleidau į Stokholmą, pats grįžau į Katamarsviką.

Rugsėjo 2. Praleidau dieną po Katamarsviką, taip rašant ir vaikščiojant su dviračiu. Su estais prie laivo, kur stovi antram uoste Hervik. Vakare vykau į vakarušką pasižokti su mergaitėmis.

Rugsėjo 3. Praleidau dieną Katamarsvike kambaryje, nes labai lijo lietus, negalėjau eiti. Vakare šokis truputį toliau.

Rugsėjo 4. Praleidau dieną važinėdamas traukiniu, autobusu ir lengva mašina. Buvau Slite, Roma ir Visbi, ir atgal į Katamarsviką.

Rugsėjo 5. Praleidau dieną po Katamarsviką ir Harviką, pervežant laivą remontui. Su sekretoriumi į Katamarsviką.

Rugsėjo 6. Praleidau dieną remontuojant laivą, traukiant ant kranto ir dedant naują ašį propeleriui. Katamarsvike.

Rugsėjo 7. Praleidau dieną bandant važiuoti su laivu po jūrą ir pumpuojant tepalus kelionei, pasitarimams su sekretoriumi.

Rugsėjo 8. Naktį 11 val. į penktadienį jau plaukiau savo kryptim link

Lietuvos. Plaukta 8 val... Kilus audrai, grįžtu atgal į Katamarsviką.

Rugsėjo 9. Praleidau dieną savo kambaryje, ilsintis po kelionės ir rašant laiškus ir tvarkantis kitai kelionei iš naujo, nes oras ėjo truputį geryn. Tik lietus labai lijo per dieną, o naktį ir lengvas vėjas. Pasitarimai su sekretoriumi ir laukta Katamarsvike.

Čia baigiasi Kazio Jurevičiaus dienoraštis - iš paskutinės kelionės Jurevičius jau nebegrižo. Žuvo Štuthofio koncentracijos stovykloje 1945 metų pradžioje.

Dienoraštis išsaugotas Jono Pajaujo archyve.

Laimonas Abarius. *Vytautas region.*

Vytautas region as a partizans unit acted in Aukštaitija – Švenčionys, Utena, Zarasai districts in 1945-1952. It consisted of Tigras, Šarūnas, Lokys regiments. Partizans of Vytautas region took part in many struggles with NKVD armed forces. In fact, the region was formed from partizans units which acted in Labanoras, Ažvinčiai, Antazavė forests in summer of 1945. J.Kimštas (later – V.Mikulėnas (October, 1945 – December, 1945), P.Zinkevičius (December, 1945 – October, 1946), V.Kaulinis (January, 1947 – March, 1949), B.Kalytis (March, 1949 – December 20, 1951) were elected leaders of Vytautas region. Newspaper of the region was called "Aukštaičių kova" (Aukštaičiai Fight, editors P.Ivonis, B.Kazickas, B.Krivickas). Regiments also had their own smaller newspapers. Vytautas region had lost many partizans in 1945: leaders of Lokys regiment M.Kazanas, A.Streikus, A.Keberža and leader of the whole region V.Mikulėnas were killed, Šarūnas regiment was totally destroyed (about 360 partizans were killed). About 900 partizans still fought in Vytautas region in 1947. Some units belonged to the region headquarters just formally, so partizans units of Rokiškis, Utena districts were transferred to the new Algimantas region.

Bunkers of the headquarters in Vosiliškiai and Baltamiškis villages were betrayed on April 5-12. Some officers of the headquarters were killed in struggles, among them – editor of the newspaper "Aukštaičių kova" B.Kazickas, who shot himself in the bunker surrounded by enemies. On March 19, 1951, another bunker of the headquarters was betrayed in Labanoras forest. One of the officers J.Bulka was arrested and recruited. Together with MGB shockers, he destroyed partizans one by one: leader of Lokys regiment B.Vaičėnas was killed on April 11, 1951, leader of the whole region B.Kalytis was arrested on December 20, 1951. B.Kalytis was also recruited by MGB. He betrayed chief of the region headquarters J.Kemiaklis (killed on December 22, 1951), member of the headquarters, leader of Tigras regiment V.Želidonis (killed on March 27, 1952), leader of the region J.Kimštas (arrested on August 16, 1952) and others. There were just about 20 partizans in

Vytautas region in 1953. In fact, the region was destroyed.

Artūras Vaitekaitis. *Vision of the state in documents and press of resistance (1940-1952).*

Lithuanian nation was not prepared to the 1st soviet occupation, but society's resistance had begun already on June 15. Underground resistance groups were organized all over Lithuania in September, the same year. Their activities were as follows: distribution of underground press and proclamations, also the petty sabotage. Secret meeting of those groups took place in Vilnius on October 9, 1940. Lithuanian Activists Front (Lietuvių Aktyvistų Frontas, LAF) was established with the purpose to unite resistance members of various political views and social status. LAF did believe that Lithuania will have its place in New Europe vision declared by Germany and that policy of nationality and private property will protect it from colonization.

After the beginning of Germany – USSR war, LAF had announced that the Provisional Government of Lithuania was established on June 23. During its short existence period, Provisional Government of Lithuania tried to return back the laws of independent state and issued new legal acts to eliminate chaos brought by USSR and to abrogate nationalization laws.

First fighting organization which had begun active and wide anti-German propaganda against the absurd of Nazi "New Europe" was Lithuanian Freedom Fighters Union (Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjunga, LLKS). Its hopes of restoration of Lithuanian independence were based on Atlantic Charter principles and possible military conflict between Anglo-Saxons and USSR. LLKS believed that Lithuanian nation was democratic virtually and could not be divided from the state to be sure various political parties would not care about their interests more than the wealth of the whole nation and the power could continue and make main reforms. LLKS was one of most radical anti-Nazi resistance organizations, it organized secret press, maintained relations with national movements of other countries. It continued this activity after the beginning of the 2nd soviet occupation too till LLKS joined General Democratic Resistance Movement (Bendras Demokratinis Pasipriešinimo Sąjūdis, BDPS) together with LLA in 1946. Lithuanian Freedom Army (Lietuvos Laisvės Armija, LLA) was the military organization

established in 1942 to fight for independence of Lithuania.

Underground organizations established for one general purpose had to look for the ways of uniting and re-building of the state. On November 25, 1943, the main resistance centre and the highest institution to protect nation's rights, to talk on nation's behalf home and abroad, was organized. Chief Committee of Lithuania' Liberation (Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, VLIK) was organized of Chief Lithuanian Committee (nationalists, socialdemocrats, members of the national party) and Council of the Nation (Christian political organizations). When the front came near to Lithuania, VLIK retreated West together with German army.

In summer of 1944, Lithuanian nation had chosen partizan war against soviet occupants. Fights of this period (1944-1952) were much more active than 1st anti-soviet and anti-Nazi resistance. Partizan movement reached for free and democratic state led by united government without communist and post-communist political forces. Attention was also paid to land, industry, education reforms.

In February, 1949, meeting of Lithuanian partizans leaders was held and the declaration and statute of Lithuanian Freedom Fight Movement (Lietuvos Laisvės Kovų Sąjūdis, LLKS) were prepared. According to the statute, "purpose of the Movement was to restore free, independent, democratic Republic of Lithuania".

Organized partizan war had come to the end in 1952-1953. The nation did not stop to resist, but tactics became different – spiritual resistance took place of armed fight.

Dalius Stancikas. *NKVD methods of fight against the church in 1940-1941.*

Communists always tried to destroy fundamental principles of civilization and propagandize atheism. Instead of spiritual idealism they offered a new religion – material or economical "idealism". But Bolsheviks who aimed to destroy Russian orthodox Church could see that it was possible to scare people by open violence and terror, but it was difficult to make them accept their new religion. So they had chosen other means – blackmail, Discrediting, instigation etc.

Lithuania was not handy to Bolshevization not only because it was deeply Christian, conservative state, but also because Russian Bolsheviks did not know this land and its traditions well. That was why the help of local collaborationists was very significant and acceptable to Kremlin.

Occupation of Lithuania by Soviet Union had begun on June 15, 1940, and three-four days later, Lithuanian collaborationists were appointed to manage main repression structures in Lithuania. A.Sniečkus became the director of security department of Ministry of internal affairs, and A.Gudaitis-Guzevičius was appointed the deputy of minister of internal affairs of LSSR.

A.Gudaitis-Guzevičius had become commissar of internal affairs on August 25, 1940. He paid much attention to clergy and wrote many reports to Kremlin with various offers how to stop their activity. He was especially angry about Lithuanian patriotism implanted among people together with the faith. In his reports, he offered to begin blackmail against catholic leaders in press, to bring an action against some priests, to destroy monastic organizations, to arrest Rev.Brizgys (dep. bishop of Kaunas diocese) and other active clergymen.

Main offers how to disunite and destroy Catholic Church of Lithuania were described by USSR NKVD in January, 1941. NKVD aimed to: nationalize churches and all their property, destroy abbeys and to register all the monks and nuns with their property, close seminaries. Besides, NKVD planned to disunite the Church by dividing it into two groups: moderate stream led by metropolitan J.Skvireckis, and anti-soviet stream led by bishop V.Brizgys. NKVD also tried to discredit V.Brizgys in press, to create secret network of informators among the priests, believers, students of university and seminary, even among pupils of secondary schools.

Therefore tactics and means of communists fight against the Church are shown clearly in this document. These offers were realized not only then, but also during 50 years of occupation too. On the other hand, behaviour of clergy during first months of occupation is described too. Alas, it was clear that at the very beginning of occupation NKVD had its agents among the priests in Lithuania. The main purpose of NKVD was to break down clergy and believers spiritually. Those who did not surrender were doomed to physical means: they were imprisoned at the prisoners' camps or destroyed.

Dalius Stancikas. *Incorrigible three cases of the reverend Alfonsas Svarinskas.*

The Reverend Alfonsas Svarinskas was recognized one of the most reactionary and dangerous for soviet system priests by communists. Even more – KGB gave him the pseudonym Incorrigible (Neispravimyj in Russian) in its cases. Soviet courts called him "especially dangerous recidivist". The Rev. A.Svarinskas was convicted five times, imprisoned in prisoners' camps three times (by the way, he was consecrated in the camp too) and spent more than years there.

First criminal case No. 1998 of Alfonsas Svarinskas was brought on January 3, 1947, and completed on February 27, 1947. He was suspected in participation in LLA (Lithuanian Freedom Army), publication and distribution of anti-soviet literature, relations with partizans of Ukmergė region.

Order to arrest A.Svarinskas was signed on January 3, 1947. The Reverend Alfonsas Svarinskas: "There was just one way of torture – physical violence, and it was used for everyone. I was tortured much too, especially by KGB colonel -lieutenant Martavičius: all the prison's walls were sprinkled with my blood.

Prisoners of Kaunas KGB and Lukiškės prisons were interesting and nice people, most of them intelligentsia: officers, lawyers, priests. They knew what they were suffering for and were sorry not about their imprisonment, but about so much they could do if they were free".

A.Svarinskas was sentenced on March 13 and he came out of prisoners' camp just on March 20, 1956, – nine years later.

The second criminal case No. 19809 of the Rev. Alfonsas Svarinskas was brought on April 9, 1958, and completed on July 31, 1958. A.Svarinskas was accused with distribution of anti-soviet literature and with anti-soviet sermons.

The Rev. A.Svarinskas: "In 1945 or 1946, the Pope Pius XII applied to governments of all the world not to use physical means and tortures during investigations. It was quiet strange that this appeal had influenced even KGB. When I was arrested second time, investigators used psychological pressure. But we had our "weapons" against them: we used to sing "Marija, Marija" and hymn of Lithuania every evening, and the power was so scared!

Just imagine: hymn of Lithuania sounds in KGB building in 1958".

A.Svarinskas was sentenced to 6 years of imprisonment on July 26, 1958, and he spent those years in Mordovia camp.

On March 19, 1972, the "Chronicle of the Catholic Church in Lithuania" was established, and on November 13, 1978, the Committee to Defend the Believers' Rights was founded. The Rev. A.Svarinskas was one of the founders and he took an active participation in its work. The third action against Rev. Alfonsas Svarinskas was brought on January 25, 1983. The criminal case No. 09-2-003-83 of 17 volumes was completed on May 7, 1983. Investigator Egidijus Bičkauskas (vice-chairman of Seimas from December, 1992) was appointment the leader of investigation group. Rev. A.Svarinskas was accused with anti-soviet agitation and propaganda and sentenced to 7 years of imprisonment and 3 years of deportation.

Dalius Stancikas. *KGB efforts in 1989. There is the work report of 1989 of former LSSR KGB chairman among other KGB documents.*

KGB general mayor E.Eismuntas describes political situation of Lithuania at the first part of the report. He recognizes it is very complicated. E.Eismuntas is not satisfied not only with the events in Lithuania, but with position and activities of LKP (Lithuania Communist Party) leaders too. Second and third parts of the report are most interesting, because work of KGB reconnaissance departments against restoration of Lithuanian state is described here. For example, 170 agents left West with reconnaissance tasks during 1989, there were also foreign agents at Europarlament, Lithuanian organizations abroad etc. Agent with the pseudonym "Kliuger" is mentioned in this report too ("Laisvės Kovų Archyvas" had published collection of documents about his activity in 1995). KGB had sent almost 2000 pcs of various propaganda material to USA and another states in 1989. May be that was the way to prove that Lithuanians are executors of Jewish nation, because exactly at that moment libel about Lithuania grew stronger in foreign press and among politicians.

Main activity of counter-espionage department was directed against patriotic organizations and parties by infiltrating KGB agents there and disuniting said organizations. It is clear from the report that much attention was

paid not to the whole Sąjūdis, but just to its radical part which strived to restore independence. To destroy this idea, discrediting data (sometimes false) was announced in press or other mass media. E.Eismuntas pointed out that there was also other part of discrediting information left for the future to influence political life of Lithuania by further blackmail. Secret files of KGB agents were not obliterated, but brought to Moscow for the same purpose. It appears now that the words of E.Eismuntas: "I will blow up new Supreme Council from inside" were true. Many scandal stories announced at KGB initiative provoked crisis in Supreme Council which caused untimely elections to Seimas in 1992.

KGB also paid much attention to the Church and Workers' union. Power of "Solidarnosc" in Poland was known to KGB, and it was afraid of Workers' union, so it tried to suppress this movement at the very beginning through its agents (32 agents infiltrated to the Union during one year).

E.Eismuntas had mentioned even few times in his report that LKP had lost control over mass media, but he said almost nothing about KGB influence on it. In fact, KGB plans to separate Sąjūdis press from Sąjūdis were realized exactly in 1989.

At the end of the document, E.Eismuntas pointed out that the Supreme Council could declare Lithuania's independence after the elections of February, 1990. Nevertheless, general Eismuntas made a decision that KGB of Lithuania would continue its activity in any extreme conditions.

Beginning of the second soviet occupation: staff policy in 1944-1945. Before Lithuania was occupied second time, much attention was paid by Kremlin to preparing of new staff. But as it is clear from the profile of courses organized, first of all party and soviet "specialists" were trained instead of economy and culture workers. Courses of party committees instructors, secretaries, chairmans of executive committees, komsomol secretaries and instructors, workers of justice and finance spheres were organized all over Soviet Union. Listeners of these courses were taught of the following subjects: history of VKP(b), party building, soviet building, history of USSR and LSSR, economical and political geography, work of komsomol, Stalin's constitution.

For restoration of soviet regime, people's commissariats and other re-

pression structures were re-established. Party and soviet operative groups were organized. When Red army entered Vilnius, A.Snieckus, M.Gedvilas and J.Paleckis arrived there, and 2365 functioneers followed them soon. NKVD-NKGB operative workers, regional operative groups helped to restore party, komsomol and soviet institutions. LKP(b) central committee many times invited people from USSR to work as executives of NKVD-NKGB, party, soviet and other managing institutions. Most of them were not Lithuanians, though sometimes they called themselves so. For example, 304 "Lithuanian" executives from USSR were appointed by LKP(b) at the beginning of 1945. 38 of them knew Lithuanian language well, 43 – satisfactory, and others did not know it at all. They arrived with their families and acquaintances, looking for the easier life, and they needed everything: flats, furniture, agriculture implements, clothing, food, money, animals, obligations etc.

Staff departments were established in Lithuania during years of 1st soviet occupation. These departments led by party members, most of them – Jewish or Russian, collected and checked information about every worker to be hired. Lists of unreliable people were made in all enterprises, institutions and organizations and sanctions against them were taken. Such people were accused with relations with partizans, Germans or clergy, anti-soviet or anti-communist political views and so on. Most popular and easy punishment was discharge, most severe – arrest with all the consequences. For example, 727 people were discharged and 126 arrested in government institutions in 1945. Workers of industry, health, justice, education institutions did not avoid repressions too. Many schools could not work because of lack of teachers. According to the data of LKP(b) committees of 4 towns and 26 regions, 7845 people were discharged and 661 arrested in Lithuania in 1945. Russification of Lithuanian institutions and organizations grew stronger. At LKP(b) CK XI plenum first secretary of LKP(b) A.Snieckus recognized that there were no chances to restore soviet power in Lithuania without help of USSR, but he had never ever mentioned what damage for Lithuanian nation was done by stalinizm regime, Bolshevik party, its army, courts, NKVD and NKGB.

Translated by Inga Bogomolovaitė.

LKA Nr.13, P.136- "...Teišerskienės sodyboje"- turi būti "... Fišerienės sodyboje..."

LKA Nr.10, P.119- ne Stasys, o Juozas Grybas-Vokietis. 1950m. rugpjūčio ar rugsėjo mėn. nuskendo Lėno ežere.

LKA Nr.14, P.202- parašas po nuotrauka turi būti "M.Pečiulionis su pussesere Matilda Voroneže 1914m."

"-" P.210- turi būti plk.dr.P.Leskauskis.

"-" P.212- turi būti plk. inž. dr. J.Vėbros.

"-" P.213- turi būti plk. dr. P.Leskauskiui.

"-" P.227- turi būti Vilniaus burmistras Dabulevičius.

"-" P.231- turi būti Pečiulionis Motiejus, Tomo (o ne Motiejaus, kaip byloje).

"-" P.260- turi būti okupacijų ir pasipriešinimo istorijos skyrius.

LKA Nr.14, P.159- nuotraukoje ne Adolfas, o Feliksas Eidimtas.

LKA Nr.14, P.70- turi būti "...1576 kiti nelegalai..."

LKA Nr.15, P.85- 5 lentelė

Apie asmenis, nuteistus pagal MGB sudarytas bylas 1944-1952m.*

Metai	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	Iš viso proc.
Teismo sprendimas (nuosprendis)										
Mirties										
bausmė**	36	184	97	9	-	-	19	113	79	5 7 18
25 metams -				106	1439	1637	1298	1429	1686	7595 25,5
Katargos darbamams										
20m.	16	606	458	175	-	-	-	-	-	1255 4,2

*Dalis 1952m. suimtų teismui išduoti 1953m. (pagal MGB duomenis)

**Mirties bausmė panaikinta 1947 05 26, vėl įvesta 1950 01 12

16-24m.	40	10	1	5	5	-	-	-	-	61 0,2
Daugiau kaip 10m.	16	67	33	37	117	13	44	42	7	376 1,2
6-10m.	87	1821	2176	2252	5003	2252	1870	1385	536	17382 58,5
3-5 m. 1883	5	100	379	496	685	88	38	80	12	
iki 2m.	-	8	48	57	31	-	-	1	2	6,3 147 0,4
išsiųsta į frontą	2	2	-	-	-	-	-	-	-	4 0,0
Išstremta Nutraukta prokuroro, išteisinta teismo	-	-	14	31	29	42	39	38	193	0,6
	4	97	161	252	96 7	4	3	10	634	2,1

Buv.LSSR VSKA. F.6. B.1/412. L17. L109. L171. B.1/5. L210-214. B.1/6. T.372. B25/187. L49.

LKA Nr.15, P.229- turi būti Jonikis (o ne Jonas).

Atsiprašome skaitytojų. Pastebėję klaidas, rašykite mums.

A

Abarius L. 5, 310
 Abukausko J.-Siaubas 31, 100, 110, 125
 Adomėnas A.-Vilius, ag. Ažuolas 86, 90
 Adutiškio valsč. 10, 97, 131
 Aidukas 275, 276, 277, 279
 Aizenas Ch. 207, 215
 Ajočių km. 74
 Alantos mst. 8
 Aleksandravėlės km. 92, 263
 Aleksandravičius-Svajūnas 57, 61
 Ališauskas Juozas-Beržas 34, 126
 Alstriomas O. 308
 Alūkštos sr. 144
 Aluntos valsč. 48
 Ambrazevičius J. 145, 159, 172
 Ancevičius P. 137
 Andrikinių km. 47
 Aniulionis 196
 Antakriaunės mšk. 83
 Antalgės km. 53
 Antanaitis Algirdas 63
 Antanavo mšk. 55, 56
 Antazavės km. 5, 9, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76,
 77, 84, 88, 92, 115, 131, 133, 310
 Apacianka J.-Viesulas 52
 Apeikiškis 264
 Araminas V. 86, 87, 89, 244, 256, 262
 Araminas P.-Juodvarnis 86, 252, 256, 262,
 269, 270
 Archangelskas 287
 Audėnas J. 160
 Aukštakis J. 211
 Ažvinčių mšk. 79, 81, 85, 310

Avyžių km. 69

B

Bačelis E.-Gebelsas 107
 Bagdonavičius St. 89
 Bagdoniškis 238
 Bagočiūnas Domas-Briedis 15
 Bajutiškių vnk. 66
 Bakučionis J. 200
 Bakutytė Antanina 263, 264, 265
 Balčiūnas Povilas 58
 Balčiūnaitė Ona 243
 Baliukevičius L.-Džukas 165
 Baltalos mšk. 285
 Baltarusija, Vydžių apskr. 25, 61, 130
 Baltamiškio km. 27, 310
 Baltriškių km. 68, 95
 Balytėlės km. 86
 Baninas 84
 Baraniūnas-Sakalys 8
 Baraukos mšk. 69
 Barisa Mindaugas-Rimtautas 33, 42
 Baršėnų km. 73
 Basys Jonas-Putinas 8, 9, 54
 Berdinskas P. 83
 Berija L. 177, 178
 Bernotavičius Vl. 77
 Bertašius J.-Saulius 27, 50, 69, 126, 127, 226
 Bičkauskas E. 197, 198, 199, 315
 Biekšytė J. 212
 Bikaitė L.D. 208
 Biliakiemio km. 12, 14, 16, 19, 35
 Bilinsko-Bravyko 59
 Binkis Antanas-Kavarskas 8

Binkevič 208
 Biržų apskr. 107, 180, 212
 Bislys Balys 69, 72, 73, 83, 84, 133, 243
 Bitkevičius J.-Sakalaitis 40, 42, 86, 128, 129
 Bivainis Bronius 43
 Bivainis Alfonsas-Klimašauskas 43
 Bivainis Ignas-Uosis, ag. 80
 Blaževičius Kazys-Perkūnas 89
 Blažiūnas V. 7
 Blieka Jurgis 208
 Bodek B.M. 205
 Bondarevas 58, 81
 Branevadas 304, 305
 Bražeika Algirdas-Šeduikis 52, 53, 128
 Brazauskas A. 217
 Brizgys V. 177, 178, 179, 180, 181, 182, 313
 Brukštus V. 7
 Bružas Danas-Atlantas 51
 Bružickas 177
 Bučys Pranciškus 180
 Budrys 7, 8
 Budzila 75, 116
 Butkūnų km. 48
 Buivydas Juozas-Grafas 34, 36, 40
 Bukauskas K.-ag. Gudas 31, 64, 67
 Bulka Antanas-Dainius 30, 88
 Bulka Jeronimas-Deimantas 7, 133
 Bulka Jonas-Skrajųnas 30, 31
 Burauskas A.-Karklinis 85
 Burgsvik 301, 305, 306
 Burkov 74
 Butleriauskas-Tarzanas 21, 24, 42
 Butkus 9, 71
 Butrimas St.-Kėkštas 90
 Butrimas Povilas-Vaidila 82, 129

C

Chanas D.J. 208

Charionovskis 207, 215
 Chmielko Vaclovas 66
 Cibulskas Antanas-Siaubelis 63
 Cicėnas Mamertas 58
 Cicėnas Mykolas-Erškėtis 67
 Cicėnas Mykolas-Kapitonas 56
 Cicėnas Petras-Žalgis 28, 85, 86, 90, 132,
 244, 252, 256, 264

Cinienė 16
 Cuzanovskaja 226
 Cvynaris S. 211

Č

Čepinskas 211
 Čeponis Julius-Gaesas 48
 Čeponis-Mikimauzė 8
 Čeponis J. 8, 117, 119, 128, 185
 Čepulis Jonas-Strazdas 59, 132
 Čerčilis Vinstonas 229, 231
 Černiauskai 105, 202, 272
 Česnakovas 36
 Čičelis A.-Ūdra 85
 Čičikaitė Onutė 294
 Čiegis V. 71
 Činčikas Kostas. 297, 299
 Činčikų km. 293
 Činčikaitė Onutė 293, 295, 297, 300
 Čipkus Edvardas 47
 Čipkus 213
 Čiževskienė Z. 211
 Čiurinė 186

D

Dagys Povilas 30, 37
 Damušis A. 160, 172
 Danilevičius Henrikas-Vidmantas 25
 Danilovas 58
 Datkūnas 75

Dauciūnas Edvardas-Rimantas 105
 Daugailių valsč. 14, 33, 34, 37, 40, 43, 47, 77,
 78, 88, 125, 127, 129
 Davidavičius Vl. 77
 Debeikių km. 14, 27, 33, 34, 39, 126
 Degučių valsč. 11, 16, 68, 72, 77, 78, 83, 86,
 88, 92, 127
 Degutis 223
 Dekanozovas V. 176
 Denbur 306
 Detočkin 74
 Deveikytė V.-Ramunė 7
 Dieninis A. 74
 Dikinas 231
 Diržienė Janina, ag. Neužmirštuolė 102
 Dominauskas Pr.-Dobilas 87, 243, 249
 Dručkus Juozas 238, 239, 241
 Dručkus Balys 234, 238, 240, 241, 242
 Dručkutė-Siniauskienė Adelė 233, 263, 269,
 283
 Drusėnų km. 68
 Drustėnai 293
 Dubrava A.-Aidas 37
 Dūdaitė 16
 Dūdėnas Jurgis-Vaidila 33, 37, 127, 132
 Dūdėnas J.-Vynas 91, 132
 Dudinas 263
 Dudonienė-Dručkutė Adelė 284
 Dženkaitis J. 137
 Džiaukštas Martynas 293, 294, 296
 Dumbliauskas 192
 Dumbrasukas Juozas 86
 Dubrava A.-Aidas 96
 Dubrava Petras-Stumbras 37
 Dusetos 9, 28, 44, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 75,
 76, 77, 87, 88, 96, 102, 124, 125
 Dvariškės km. 61

E

Eglainės mšk. 76, 97, 256
 Eglinskas A.-Margis 94, 95
 Eisenhoweris D.D. 160
 Eismuntas E. 216, 217, 218, 219, 226, 315, 316
 Eskilstna 304, 305

F

Fedotovas 179, 183
 Figurinas 291
 Flešeris H. 211
 Frolovas 75

G

Gabraitė Š.J. 209
 Gabužis Mykolas-Šaulys 24
 Gaidamavičius Julius-Viesulas 50
 Gaidelis Kazys-Trimitas 15
 Gaidišio mšk. 68, 75
 Gaidukas 9, 10
 Gaivenis Balys-Voveraitis 33, 43
 Galatiltis-Briedis 63
 Galinaitis 189
 Galvanauskas E. 142, 143
 Galvonas Br. 69, 72, 75
 Galvydis 26, 191
 Garsys Vl. 48, 50
 Gatelių km. 44, 45
 Geibų km. 86
 Gimbutas St.-Tarzanas 25, 26, 41, 110, 121,
 124, 127
 Gimžauskas J. 7
 Gintvilas Steponas 30
 Ginučių plk. 7
 Girinis, sl. 22, 33, 37, 43
 Gizevičius Bronius-Rolandas 13, 16, 17
 Gobis-Varpas 34, 36, 56, 57, 129, 131

Gončarovas 213
 Gotlandas 301, 305, 307, 308
 Granitas 7, 27, 28, 29, 30, 31, 46, 48, 50, 51,
 53, 98, 102, 124
 Gražys Povilas 73, 128, 222
 Gražinis Jurgis 43
 Gražinis Balys-Uosis 27, 47, 48, 49, 129
 Griausmelis 9, 54
 Grigaliūnas Vladas-Sakalas 23, 24, 32, 39
 Grigas 184, 291
 Grigonis Pranas-Narbutas 66
 Grigonis Adolfas-Paberžis 8, 65, 66, 98, 131,
 287, 289, 290, 291, 294
 Grilaitė E.G. 208
 Grodzenčekaitė E.M. 209
 Grukų mšk. 97
 Grumbinas Stepas 85, 86, 132, 262, 263
 Gruodis R. 84
 Grybauskas Kazys-Barsukas 289
 Gudas K. 31, 67, 71, 100, 115
 Gudaitis-Guzevičius A. 176, 177, 313
 Gudija 152, 153, 165
 Gudutiškio valsč. 59, 64
 Guiga Juozas-Lakūnas 289
 Guiga Stasys 66, 99, 285, 286, 288, 289,
 291, 292, 293, 294, 296, 299
 Gumauskas-Gailius 57, 131
 Gustavsonas 304, 305

H

Hervik 307, 308

I

Idas Jonas 238, 239, 241
 Ignas M. 200
 Ilčiukas Jonas-Galiūnas 33, 37
 Iluksės raj. 83, 84, 96, 97, 133

Ilzernės mšk. 77, 83
 Imbrado mšk. 9, 68, 70, 72, 74, 75, 76, 83, 88,
 108, 133
 Inturkės valsč. 48
 Irkutskas 191
 Italija 135, 231, 232
 Ivanovas ag. 63
 Ivaška Antanas 68, 74, 75, 83, 84
 Ivinskis Z. 138

J

Jablonskis J. 137, 298
 Jackevičiūtė 102
 Jaglinska S. 211
 Jaica, Bosnija 231
 Jakas 182
 Jakštonis Balys-Trockis 46
 Jakštonis Aleksas-Tauras 42, 128
 Jakovlevas 216, 217
 Jakučionis Steponas-Aušra 30, 49
 Jalinskas V. 192
 Jankauskas 30, 52, 53, 127, 187, 188
 Janulis Mykolas-Tautvilas 105
 Januška Jonas 97
 Januška Pranas 97
 Januškevičius Vytautas-Kęstutis 35
 Januškevičius Z. 211
 Jašmontas A. 200
 Jasudytė Adelė 53
 Javidžių km. 243
 Jesinevičius Jonas 262
 Jevseičikas K. 224
 Jonava 207, 213, 225
 Jukna 191
 Juknenų km. 43, 58
 Juknevičius Kazys-Bebarzdis 13
 Juodis J.-Pavasaris 128

Juodis Stasys-Dūdelė 48, 49, 129
 Juodis Stasys-Čičikas 47, 49, 128
 Juodupė 31, 83, 98, 124, 125, 133
 Juodvalkis E.-Aras 89, 95
 Juodvalkis K. 78, 95
 Juotka J.-Aras 44
 Juotka Jonas-Vėžys 49, 50, 129
 Juotka Antanas 69, 79, 80, 129, 132
 Juozapavičius-Papartis 28, 85, 86, 88, 90, 94, 132
 Juozėnas Jonas 69, 84, 243, 249
 Jurbarko raj. 134, 201
 Jurevičius Kazys-Dobilas 75, 124, 301, 302, 304, 305, 309
 Jurgelevičius 181
 Jurkštas 197
 Jūršis A. 7
 Jusevičius A. 211
 Jūžintų valsč. 28, 35, 67, 68, 75, 124, 125

K

Kačerginskaja A. 209
 Kadrenų km. 185
 Kaišiadorys 4
 Kairys J. 31, 73
 Kaladinskas Kazys-Erškėtis 59, 62, 64, 69, 79, 80, 81, 85, 87, 115, 132
 Kalanta Romas 193, 194, 223
 Kaletka B.-Kčstutis 7, 8, 9, 14, 53, 54, 56, 79, 109, 113, 130, 131
 Kalinauskas L. 199
 Kalnočių km. 243, 249, 282
 Kaltanėnų valsč. 7, 56, 59, 131, 287
 Kalytis Br.-Siaubas 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 43, 66, 91, 98, 121, 128, 310
 Kamarauskas-Karijotas 20, 34, 55, 61, 130, 131

Kaminskas Algirdas 59
 Kapočius 180, 181, 182
 Karalius Petras-Dobilas 33, 37
 Karbočius Bronius-Algimantas 31
 Karlas 287, 292
 Karnickaitė Veronika 59
 Karnickytė E.K. 209
 Karosas Antanas 26, 66, 124, 180, 181
 Karpovič K.J. 205
 Karvelis Juozas-Klajūnas 42, 44, 46, 128
 Karvelis P. 42, 44, 46, 52, 128, 137
 Katamarsvik 305, 306, 307, 308, 309
 Katilius P. 138
 Kaukėnas Jeronimas-Ūsas 65, 131
 Kaulinis Vincas-Miškinis 21, 22, 23, 24, 25, 32, 36, 38, 40, 43, 63, 85, 101, 121, 126, 310
 Kaunas 1, 4, 65, 91, 133, 134, 141, 143, 155, 172, 173, 175, 178, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 196, 199, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 227, 243, 269, 313, 314
 Kauneckas Jonas 194, 199
 Kaušylas Antanas-Margis 14, 39, 40, 128
 Kazanas Afanasijus 71, 72, 79
 Kazanas M.-Mutka 9, 72
 Kazėnų mšk. 63, 66
 Kazickas Bronius-Saulius 27, 101
 Kazickas-ag. Erelis 35
 Kazlauskas Balys-Bijūnas 211
 Kazokas Juozas-Aras 43
 Keberža Antanas-Preidis 79, 80, 81, 132, 310
 Keblys Bronius-Ūsas 44, 126, 127
 Kėdainiai 181
 Keina Algimantas 199
 Keleželio km. 76
 Kemešių km. 8

- Kepalas Liudas-Tremtinys 51
 Kiauneliškių km. 29, 49, 287
 Kibirkštis A. 78
 Kiela 7
 Kilbauskas Norbertas-Kaunas 33, 34, 78, 127
 Kimštas J.-Dobilas 5, 6, 12, 15, 16, 18, 19, 22,
 55, 120, 130
 Kiškis Stanislovas 189
 Kiškelių km. 80
 Kišonas 97
 Kirdeika Gabrys-Papartis 67
 Klaipėda 144, 158, 167, 168, 195, 196, 212
 Klevas Juozas-Aidas 49
 Kligys Stasys 243
 Klimbalių mšk. 96
 Klišoniai 241
 Kliukas Vladas-Ožys 8
 Klonis Antanas 56, 57
 Kmitas Jonas 9
 Kniazys P. 97
 Kojelis Juozas 228
 Kolotuškinas 209
 Končius 212
 Kononovas 75
 Kontrauskas 212
 Konyšėvas Ivanas 73, 74
 Krašauskas Vladas 243
 Krapiūtė E. 96
 Krasauskas Vl.-Kukutis 87, 96, 97, 118, 119
 Krasnenkova V.S. 209
 Kražiai 181
 Kregždė Kostas-Ūsorius 106
 Kriaunėnų km. 75
 Krinickas A.-Romelis 7, 14, 18, 34, 38, 40, 41,
 42, 44, 129, 130
 Krivas 223
 Krivickas Bronius-Vilnius 31
 Krivickas Jonas-Kirvis 104
 Kroatija 144, 147
 Krupavičius Mykolas 135
 Kudrų mšk. 74
 Kudriašovas F. 75
 Kudrų 77
 Kukta Juozas 178
 Kuktiškių valsč. 19, 20, 23, 24, 27, 33, 37, 38,
 39, 43, 47, 128, 129, 276
 Kulautuva 178, 188, 189
 Kuliešius Jonas-Balandis 49
 Kušeliauskas Juozas-Putinas 93, 133
 Kuosa Pvilas 84
 Kupiškio apskr. 5, 22, 23, 25, 41, 68, 73, 104,
 121, 124
 Kurmis Juozas 43, 129
 Kuryla-Žerutis 7
 Kuzelis K. 7
 Kuzma Vl. 72, 73, 75, 78, 86, 115, 116
 Kvartūnas Feliksas 54
 Kvietinis A. 211
 Kviklys Teodoras-Klajūnas 213, 29, 30, 46,
 47, 52, 53, 95, 113, 126, 127
 Kvyklių km. 95
- L**
 Labanoro mšk. 9, 14, 27, 34, 36, 98, 100, 129,
 287, 288, 293, 310
 Laščuk 291
 Lašinskas-Liūtas 59
 Lapienis A.-Demonas 8, 47, 52, 126
 Lapienis A.-Pimpis 46
 Lapienis Juozas-Darius 26
 Lapinskas Julius 36
 Lapinskas A. 211
 Latvija 75, 76, 77, 79, 83, 84, 87, 88, 92, 104,
 133, 144, 153, 182, 222, 223, 242, 246,

250, 251, 254, 255, 257, 306

Laucevičius 11
Laucius 21, 23, 33, 126, 127
Laurinė 66, 131
Laurinėnas Mamertas-Mingaila 57, 58, 81, 117
Laurinėnaitė Ona 58, 66, 99
Laužadis Kazys 243, 249
Lazdijai 192, 194
Lazdynėlių km. 235
Legas-Švedrys 48
Lekavičius Kazys 86
Lelija 18
Lelijava Balys 18
Leliūnų valsč. 10, 14, 23, 24, 27, 33, 39, 40, 50, 126
Leningradas 206, 288
Lenkija 79, 134, 147, 153, 157, 165, 218, 223
Liaudis 97
Lietuva 62, 108, 134, 136, 137, 141, 143, 144, 148, 151, 152, 153, 156, 158, 159, 161, 163, 165, 166, 167, 168, 174, 175, 176, 184, 214, 229, 272, 280, 285, 288
Limba Teofilis-Sakalo 45, 50, 126
Liniauskas P. 189
Linkmenys 82, 287
Linskys Antanas 16
Liskovas A.J. 209
Liutkus Petras-Juodasis Petras 7, 55
Lukauskas Balys 34
Lukšys Stasys-Kiškis 105
Lukša J.-Skirmantas 23
Lukša-Šnapselis 18
Lukošiūnas P.-Žilvytis 89
Lukošiūnas V. 74, 75, 76, 77
Lukštų bažnytk. 273, 274, 275, 282
Lukštynių km. 84
Lūžų mšk. 68, 78

M

Mačernis-Bevardis 11
Mačiulis J. 88
Mačiulis R. 88
Maceina A. 137, 138, 141, 143, 175, 176, 227
Mackutė E. 96, 119
Magyla 75
Majorovas 56
Maklinas F. 231
Maleckaitė Veronika 189, 190
Malinauskas P. 83
Malinin, ag. 84, 86, 117
Maniušis-Kaupas 33, 78, 116
Maniuliškių km. 74, 77
Maniušis V. 16, 33, 77, 78, 116, 127
Margavonių km. 241
Margiškių km. 233
Markauskas Petras-Klevas 105
Markauskas Henrikas-Mėnesėlis 105
Markelis A.-ag. Stankevičius 76
Markevičius J. 197
Markevičius Antanas 42, 50, 127
Martavičius L. 97, 186, 187, 189, 314
Masilionis 192
Maskva 157, 177, 178, 194, 202, 204, 206, 207, 209, 217, 218, 279, 282
Matuliauskas A.-Valdemaras 64, 65, 130
Matulionis Juozas-Barzda 51, 127
Mažiliauskas 212
Mažonas 304
Mažūra Bronius-Kunatas 53
Mažylis A.-Dūmelis 107
Mažylis K.-Kaziukas 107
Medinis Mečislovas-Lokys 16, 68, 75, 77, 78, 79
Medikis A. 243, 249
Medinis Vytautas-Pypkė 15, 16, 68, 75, 77,

78, 79, 115, 116
 Meldučių km. 10
 Meškauskas Adolfas 66, 290
 Merkulovas 44, 178, 179
 Mežionėlių km. 285, 287, 288
 Mičiūnų km. 241
 Michailovičius 205, 229, 230, 231, 232
 Mickus K. 77
 Mickališkių km. 59
 Mickeliškių km. 63
 Micevičius Antanas-Žerutis 11
 Mielagėnų valsč. 56, 59, 63, 64
 Mikėnas 211
 Mikolaičiukas V. 82, 85, 86, 94, 96, 119, 133,
 264, 267
 Mikulėnas Vladas-Lubinas 13, 19
 Milašius Antanas-Jazminas 18
 Minčios mšk. 27, 58, 69, 79, 85, 92, 240, 277,
 285
 Mintautiškis-Ažuolas 33, 37, 127
 Miroslavo mst. 192
 Misiūnas Algimantas-Aglinskas 63
 Misiūnas E. 83
 Miškinis Alfonsas-Dobilas 95, 96
 Miškinis V. 6, 89, 91
 Miškiniškių km. 88
 Mockutė Elena 243
 Molėtų valsč. 31, 48, 49, 50, 51, 92, 93, 107,
 128
 Moniškiei 301
 Mordovija 191, 280, 283
 Morkūnas-Vėjas 25, 45, 46
 Morkūnas 25, 33, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 51,
 52, 53, 126, 127, 182, 211
 Morkeliūnas Iq. 211
 Morkūnas Bronius-Strausas 47, 52, 53
 Motiejūnas-Gailius 15

Murmulis J.-Lokys 7
 Mumikovas A.M. 208
 Musteikis Bronius-Karvelis 52, 128
 Musteikių km. 95

N

Narutiškių k. 24
 Nasvyčiai 233
 Navikas Julius-Tilvikas 59, 106
 Nešpars Milda 251, 255
 Nolėnų km. 24, 43
 Novgorodas 206
 Novikovas A. 75, 195, 196, 197
 Novosibirskas 206

O

Obelių valsč. 69, 72, 74, 75, 76, 83, 87, 88, 92,
 96, 97, 107, 133, 233, 237, 238, 239,
 240, 241, 243, 247, 250, 251, 253, 255,
 260, 261, 262, 265, 269, 270, 272, 273,
 274, 275, 279, 282, 283
 Okulevič E.K. 209
 Okuličius Z. 211
 Olkinienė L.I. 208
 Olševskis 208
 Omskas 206
 Orlovas, ag. 76
 Orša 192

P

Padvaiskas K.-Mazgelis 81, 131
 Pakalnis Pranas-Briedis 28, 29, 31, 46, 53, 128
 Pakalniškis 212
 Paknys J. 160
 Pakštas Kazys 13, 15, 21, 126, 135, 172
 Pakriauinių km. 273
 Palanga 190

- Paleckis Justas 136, 191, 203, 213, 317
 Palivonas 73
 Paltarokas K. 178, 180, 181
 Paminčios km. 88
 Panevėžys 18, 178, 179, 204, 212, 283
 Papilių km. 262, 269
 Paškonis Motiejus-Donkichotas 12, 68, 104, 120, 125
 Patumsis Vladas-Aukštaitis 46, 128
 Paukšta 211
 Paulavičius 273, 275
 Pečiulionis Motiejus 6, 187, 318
 Pelėda Balys-Zubrys 33, 37, 38, 128
 Pelėda Vytautas-Laputis 48, 129
 Pelėda Balys-Zubrys 33, 37, 38, 128
 Penkauskas Kazys-Narcizas 58, 131
 Petkelis Antanas 58
 Petkelis Petras 58
 Petkevičius Mykolas 18
 Petkevičius Serapinas-Suvalkietis 21, 37, 128
 Petkūnas Vytautas 59
 Petraitis Vytautas 189, 190
 Petrakiškių km. 58
 Petronis Steponas-Gintaras 51
 Petronis 50
 Petronis Vladas-Nemunas 52
 Pienkovskis V. 211
 Pieskovas V. 211
 Pilelis 197
 Pipinis Augustas-Robinzonas 108
 Pleps Edmundas 84
 Plikaitis-Tauras 11
 Plimbalių mšk. 246, 247
 Počelis 180
 Poažvinčio km. 285
 Pocienė Antanina 189
 Polevičius Antanas-Zomeris 46
 Poškus P.-Gediminas 89, 91, 95, 96, 107
 Poška 211
 Postavų raj. 289, 290
 Požėla 187
 Prancietis 181
 Prapuolenis L. 142
 Prodės mšk. 96
 Prūsų km. 20, 58, 81
 Prūsija 157
 Pučinskas Jurgis 11
 Puodžius S. 137
 Puodžiūnas Mykolas-Valteris 51
 Pušnios mšk. 52
 Pupelis V.-Seniūnas 87, 133
 Purevičius S.-Švyturys 92
 Purnas Zenonas-Tarzanas 67
 Puslys Antanas 73
 Putrimas Juozas-Vasaris 31, 44, 47, 53, 128
 Putrimas Balys-Vaidūnas 31, 47, 53
 Puzeniškių km. 85
 Pyragius J. 137
- R**
- Radzevičius Alfonsas 37, 107
 Radzevičius Juozas 199
 Rafaitė R.B. 209
 Ragauskas, ag. 90
 Ragulis J. 84
 Raistenių km. 14
 Ramanauskas Kazys 68, 74, 75, 76, 83, 84, 87, 117, 187
 Ramūnų km. 14
 Rapinskienė 10
 Raseiniai 179, 181, 194, 195, 196
 Raščinskas Pr.-Karajedas 83, 85, 86, 88, 89
 Ratuokliškio mšk. 246, 281, 283
 Ražaitis-Gediminas 35

Raudinės mšk. 68, 74, 76, 108

Raulinis 34

Reikmanas 178

Rentėnas A. 145

Reškutėnai 287

Rieškutėnų km. 56

Rinkėnų km. 290

Ripaičių km. 8

Ripelaukio km. 82

Ryliškis Vytautas-Bitinas 49, 129

Rokiškio apskr. 5, 18, 22, 23, 29, 31, 35, 73,
83, 84, 96, 97, 98, 102, 104, 121, 124,
125, 126, 133, 212, 233, 240, 242, 263,
264, 266, 310

Romoje 137, 172, 210, 220, 194, 308

Rostovas 206

Rožė A. 100

Rozenblatas 304

Rozgojev 74

Rozmanaitė Ch.M. 209

Rudyko 187

Rūkas J.-Ilgakalis 28, 90, 94

Rukaitė Zuzana 283, 285

Rukovičiūtė J. 211

Rukšys Henrikas-Liūtas 51

Rukštėnas Balys 85

Rusakevičius V.-Tigras 89, 95, 118, 119

Rusteika Albinas-Viesulas 49

Rusteikių km. 71

S

Sabaliauskas Viktoras-Kirvis 212

Sakalauskas-Šarūnas 35

Salakas 34, 40, 58, 69, 72, 78, 79, 80, 83, 86,
88, 89, 117, 129, 132, 133

Saldutiškio valsč. 7, 8, 11, 12, 14, 15, 18, 19, 20,
34, 39, 40, 43, 55, 58, 59, 60, 61, 62,

86, 88, 89, 91, 120, 129

Sarapas 181

Saratovas 206

Saulys Julius-Rakštelis 8, 59

Savickas Jonas 68, 70

Sėlos km. 83

Semenkovas S.R. 208

Semionov 213

Seredžius 134, 207

Siaurakalnio km. 58

Sidaravičius J.-Sadauskas 94

Sidelskis Alfonsas 16

Silavičius Petras-Lapas 32

Sirutis Domas-Vergas 43

Skiemonių valsč. 32, 126

Skindurys-Gruodis 11

Skipitis R. 143

Skrajūnas- ag. Vincas, Bimba 49, 50, 88, 93,
95, 97, 98, 133

Skučas A. 223

Skunčikas A.-Koltas 59, 62, 82, 83, 85, 86,
132

Skurskis Juozas-Laisvūnas 24, 32, 43

Skvireckas Juozapas 179, 180, 181, 182, 313

Sladkevičius V. 193

Slapšinskas A. 68, 70

Slite 308

Slovakija 147, 223

Slučka A.-Šarūnas 23, 25, 44, 101, 121

Smalstys A. 211

Smirnova P.P. 208

Smolenskas 206

Sniegėnas Antanas-Viršaitis 49

Sokolenko 213

Sokolovas 48, 83, 119, 288

Sosnovskis M. 211

Stakėnas V. 199

- Staliariškių km. 53
 Stalingradas 206
 Stanionis J.-Lizdeika 82, 85, 88, 91, 93, 133
 Staniuliškių km. 8
 Stašaitis Žilvinas 11
 Staškevičius, ag. 93
 Staričenka Vytautas-Ūdras 83, 85
 Steiblys Kazys-Ramūnas 47
 Steponavičius 67, 194
 Stočkutė Teklė 246, 268, 269, 270
 Stokholmas 301, 303, 304, 305, 308
 Strazdas Jonas 90
 Strazdų vlsč. 30, 93, 94, 233, 278, 284, 285
 Streikus Albinas-Tamošiukas 15
 Streikus J.-Stumbras 37, 83, 84, 87, 91, 92,
 94, 96, 97, 98, 104, 107, 133
 Streikutė V. 97
 Stripeikių km. 86
 Strižys Juozas-Gediminas 11, 24
 Strogus 212
 Strumskis A. 160, 174
 Stulčys J. 78
 Sudalaukio km. 15, 18, 21, 61, 120
 Sudienė Cecilija 19
 Sukarevičius Jurgis-Deimantas 49
 Suomija 144, 303
 Suvieko mšk. 68, 69, 75, 83
 Svarinskas Alfonsas 184, 185, 186, 188, 189,
 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197,
 198, 199, 200, 314, 315
 Sventės mšk. 76
 Sverdlovskas 206
 Svidienė Z. 211
 Svyrių apskr. 19, 20, 62, 64, 80, 81, 132

Š
 Ščepinas N. 207, 215
 Šagamonas-Smilga 18
 Šakalys P. 70
 Šalna Bronius-Ažuoliukas 21
 Šapelių km. 247, 250, 251, 255
 Šapokas Vincas-Valteris 11, 12
 Šarkų km. 19
 Šarmaitienė E.B. 209
 Šažienis M. 68
 Šaulys 57
 Šelavės mšk. 74
 Šeškevičius A. 199
 Šeras T.J. 208
 Šerkšniovas 236
 Šersaitė 301
 Šiaurys-Vėjas 43
 Šiauliai 6, 64, 173, 181, 204
 Šidlauskas 298
 Šileikis 76, 78
 Šileikių km. 51
 Šilinis Juozas-Papinigis 8
 Šilinkas Juozas-Papinigis 59
 Šiluva 179, 182, 194
 Šimėnas Algimantas-Kurklys 12, 13
 Šimkus Stasys-Šturmas 31, 97, 100, 111, 119
 Šimkūnas 49, 82, 92
 Šimonių mšk. 23, 25, 34, 41, 68, 73, 100, 121,
 124
 Šimonėlis Jonas 24
 Šimonėlis Antanas-Hitleris 37, 53
 Škirpa K. 137, 138, 143, 144, 145, 172, 173
 Šlikta Jurs 97
 Šmitd I.M. 208
 Šniūriškių km. 44
 Šomka Juozas-Čerčilis 107
 Šožėnis Mykolas 84, 95, 117
 Špiraitė S.M. 208
 Štarolis Grigalius-Plienais 104, 105

Šuminas Vytautas 17, 284, 285
 Šuminienė-Žilėnaitė Aldona 284, 285
 Šutas Vaclovas 68, 78
 Šutinas Juozas-Paleckis 46
 Švėdriškių apyl. 257, 262, 275, 276, 277, 279, 284
 Švenčionių apskr. 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 28, 29, 48, 54, 55, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 81, 91, 98, 105, 106, 108, 109, 117, 120, 126, 130, 131, 285, 289, 290, 291, 293, 294, 296, 299
 Švenčionėlių valsč. 29, 49, 55, 59, 65, 67, 92, 131, 186, 285, 286, 288, 290, 292, 293, 296, 297, 298, 300
 Švilpa-Barzdyla 9, 10, 11, 12, 15, 35, 53, 54
 Švyas Jonas-Plienias 46, 47

T

Tamkevičius Sigitas 192, 194, 199
 Tamoliūnas Jonas 243, 245, 249
 Tamošiūnas V. 67, 69, 71, 79
 Taršisaitė Š.L. 208
 Tarvydas 212
 Tarvydaitė Julija 104
 Tauragės apskr. 141, 194, 233
 Tauragnų valsč. 14, 20, 27, 29, 30, 34, 40, 42, 44, 47, 50, 58, 83, 85, 86, 88, 91, 93, 95, 128, 129, 133, 261, 262, 275, 276
 Tijūnėlis Antanas-Liepa 102, 125
 Timaševičius 181
 Timofejev P. 74
 Tito 229, 230, 231
 Tyla Jonas-Vaišvila 27, 50
 Tylaitė Zosė-Gulbė 52
 Toliušis Zigmas 187
 Trakų apskr. 199, 212

Trakelio mšk. 69, 70
 Trasninkų km. 32
 Treinienė E. 200
 Trinkuškių km. 89, 96
 Tuinyla 7
 Tumas Antanas 50
 Tumėnas Jonas 8, 54
 Turkevičius Ksaveras 84, 243, 249
 Tursa Leonas-Patrimpas 35
 Tursa Nikodemas-Tetervinas 35
 Tverečiaus valsč. 56, 59, 61, 64, 131

U

Ukmergės raj. 18, 55, 185, 314
 Ukraina 156, 157, 192, 203, 205
 Umbrasas Alfonsas 80
 Urbanas-ag. Jablovkov 76
 Urbanas Silva-Lapinas 33, 38, 46, 128
 Urbonas Jurgis-Lakštutis 38, 101, 126, 127
 Urbonas Mykolas-Liepa 31, 48, 50, 98
 Urbonavičius-Senis 8
 Uoris 181, 182
 Usovas 83
 Užackas Jonas-Jaunius 44
 Užkienė 20
 Utenos apskr. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 51, 52, 54, 55, 63, 69, 71, 83, 90, 92, 96, 113, 120, 121, 126, 128, 130, 179, 228, 233, 262, 276, 277, 278, 279, 284, 310, 314

V

Vadeiša Jurgis 80
 Vaičėnas Balys-Liubartas 83, 84, 87
 Vaičėnas Bronius 234, 238, 241, 242

- Vaičėnas Romualdas 245
 Vaičėnas Vincas 242
 Vaičėnų km. 28, 29, 30, 69, 75, 76, 77, 83, 84,
 87, 90, 93, 94, 132, 133, 233, 234, 235,
 241, 242, 243, 246, 255, 272, 281
 Vaigauskas H. 196
 Vaikutis Bronius 73
 Vainauskas Jonas-Jaska 243
 Vainauskas J.-Senukas 84
 Vainiūnų km. 72
 Vaitekaitis Artūras 134, 311
 Vaitiekaitis Vaclovas-Barzdenis 67
 Vaitiekūnas P. 23, 223
 Vaitiekūnas Tautvilas-Zubrys 104
 Vaitulionis 212
 Vaivada Bronius 55
 Valiukėnas A. 137, 227
 Valkininkai 199
 Vambusas 305
 Vaškelis 191
 Varėnos raj. 198
 Varkulių km. 81, 88
 Varnas Algirdas-Gaidelis 30, 34, 51, 52, 53,
 127, 129
 Vartabavičius A. 92
 Vartibavičius Jonas 243
 Vasiliauskas 75
 Vasiliškių km. 50
 Vasiljevas Jurgis-Viesulas 15
 Vėdarų km. 75
 Veickus Jonas-Grikis 59
 Veikis Pulgis-Audrūnas 48
 Vejelės km. 20
 Vėlavičius Vincas 194, 199
 Venburg 306, 307
 Venclovas 142, 147, 173, 228
 Verbickas Alfonsas-Angis 106
 Vidžių mšk. 287
 Vidugirių km. 259, 260
 Viduklė 194, 195, 196
 Vidėnas 197
 Vilkija 207
 Vilutis Mykolas-Klevas 7, 9
 Vilnius 7, 12, 15, 23, 24, 31, 54, 63, 79, 88, 90,
 91, 96, 97, 107, 132, 137, 143, 155, 158,
 167, 168, 173, 174, 180, 182, 197, 203,
 204, 208, 209, 211, 212, 215, 216, 217,
 220, 221, 224, 250, 253, 257, 258, 260,
 268, 286, 289, 290, 291, 293, 297, 311,
 317, 318
 Vilutis J. 7, 130
 Vincevičius Jonas-Žaltys 107
 Vinciuonas Teofilis-Kalnelis 8, 64, 65, 131
 Visbi 301, 305, 306, 307, 308
 Vytėnas Albertas-Siaubas 86, 90, 132
 Vyžuonų valsč. 14, 33, 40, 126
 Vokietaitis A. 152
 Vokietija 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143,
 144, 145, 146, 147, 151, 152, 157, 167,
 173, 201, 249, 286
 Volungių km. 76
 Vorkuta 71, 191
 Vosiliškių km. 27, 310
 Vozgėlių km. 32
- Z**
 Zablackai 73
 Zaborskas 223
 Zabulionis Antanas-Plienias 27, 50
 Zarakauckas Jonas 73
 Zaranka Mykolas-Papartis 51
 Zarasų raj 5, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
 22, 23, 29, 54, 55, 58, 59, 60, 62, 67,
 68, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81,

82, 83, 88, 89, 91, 92, 96, 98, 107, 114,
115, 116, 117, 118, 120, 126, 130, 131, 133,
208, 212, 310

Zavackas Juozapas 68, 70, 100, 111

Zdebskis J. 192, 194, 199

Zinkevičius Pranas-Aitvaras 13

Zinkevičius Pranas-Kalvis 55

Zitikis-Dobilas 49

Ž

Žaliamiškis 68

Žarinov 213

Žaržojus J.-Prieauglis 87, 243

Žeimys Jonas-Bitinas 107

Žeimantas 196

Žeiny Antanas-Šaltis 11

Želidonis Vincas-Rokas 19, 20, 21, 25, 28, 31,

54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 130

Žemaičių Kalvarija 68, 179, 182, 194

Žemaitis Mykolas 66

Žemaitis Petras 68

Žibinas St. 35

Žilys Alfonsas-Žimis 26

Žilėnas 16

Žilinskienė 304

Žilys Albertas-Kęstutis 26, 41, 124

Žygas Antanas-Aptiekorius 107

Žygaičių vlsč. 233

Žukauskas Adolfas 102, 124, 238, 243, 247,
250, 251, 254, 255

Žukauskaitė Ieva 250, 253

Župikovas 291

Žvirblis Balys-Inžinierius 18

Žvirgždas 7

Tur i n y s

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

Laimonas Abarius. Lietuvos partizanų Šiaurės Rytų srities 3-oji Vytauto apygarda (1945-1952m.)	5
Artūras Vaitekaitis. Valstybės vizija pasipriešinimo dokumentuose ir spaudoje (1940-1952m.)	134
Dalius Stancikas. NKVD kovos prieš Bažnyčią metodai 1940-1941m.	176
Nepataisomas. Trys kunigo Alfonso Svarinsko bylos. (Parengė <i>Dalius Stancikas</i> .)	184

REPRESINĖS STRUKTŪROS

Juozas Matusevičius. Antrosios sovietinės okupacijos pradžia: kadrų klausimu 1944-1945m.	201
KGB pastangos 1989-aisias. (Parengė <i>Dalius Stancikas</i> .)	216

ANTINACINĖ REZISTENCIJA

Atgarsiai (atsiliepimas į LKA Nr.11 publikaciją). <i>Juozas Kojelis</i>	227
--	-----

IŠ SVETUR

Okupantų teroro įtaka partizanų kovai. (Jugoslavijos pavyzdys). (Parengė <i>Kęstutis Kasparas</i> .)	229
---	-----

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI, SVARSTYMAI

Anelė Dručkutė-Siniauskienė. Brolių keliais.	233
Algirdas Šiukščius. Paskutinis partizanas.	285

LITERATŪRINIS PUSLAPIS

Žvejo Kazio Jurevičiaus dienoraštis.	301
---	-----

SUMMARIES

310

PO TO, KAI RAŠĖME

318

PAVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ.

320